

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ

2016–2020

UDK 81'27(474.3)(082)

Va390

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ: 2016–2020.

Sociolingvistisks pētījums.

Zin. red. Gunta Kļava, Inita Vītola. Rīga: LVA, 2021, 200 lpp.

Autori

Ina Druviete, Gunta Kļava, Nadežda Kopoloveca,
Ilze Koroļeva, Inta Mieriņa, Kertu Rozenvalde, Andris Saulītis

Pētījums īstenots valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” apakšprojekta Nr. 2 „Valodas politikas aktualitātes un vēsture Latvijā kontekstā ar notikumiem Eiropā un pasaulē. Latviešu valodas sociolingvistisko funkciju izpēte: lingvistiskā attieksme un uzvedība, valodas un sabiedriskās domas attieksmes” 2. aktivitātē „Valodas situācijas monitorings (2016–2020) izstrādē”.

Projekta vadošais partneris – Latvijas Universitāte.

Latviešu valodas aģentūra regulāri veic valodas situācijas izpēti Latvijā. Šajā pētījumā sistēmiski analizēta valodas situācijas dinamika no 2016. gada līdz 2020. gadam: raksturota Latvijas iedzīvotāju latviešu valodas prasme un tās apguves problemātika, valodas lietojums dažādās sociolingvistiskajās jomās, citu valodu prasme un pozīcijas lingvistiskajā vidē, vairāk uzmanības pievēršot valodu lomai darba vidē, aplūkota arī latviešu valodas situācija diasporā. Pētījums balstās uz kvantitatīvo un kvalitatīvo aptauju rezultātiem, kas analizēti kontekstā gan ar iepriekšējos posmos veikto pētījumu rezultātiem, gan citiem datu avotiem. Noslēgumā apkopoti galvenie secinājumi un ieteikumi valodas politikas īstenošanā turpmāk.

Recenzenti

Māris Baltiņš, *Dr. habil. med.*, Valsts valodas centra direktors,

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas
priekšsēdētājs

Linda Lauze, *Dr. philol.*, Liepājas Universitātes profesore

Literārā redaktore, korektore

Daira Liepiņa

Izdevuma dizaina un maketa autore

Vanda Voiciša, SIA „IDEA lex”

© Latviešu valodas aģentūra, 2021

© Autori, 2021

© Vanda Voiciša, SIA „IDEA lex”,
vāka un maketa dizains, 2021

ISBN 978-9984-829-97-5

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ

2016-2020

SOCIOLINGVISTISKS
PĒTĪJUMS

Latviešu valodas aģentūra

Saturs

PRIEKŠVārds	6
--------------------------	----------

SAĪSINĀJUMI	9
--------------------------	----------

I. NODAĻA

PIECI GADI LATVIEŠU VALODAS DZĪVĒ (2016–2020)	10
--	-----------

Ina Druviete

1.1. Latvijas valodas situācijas izvērtējuma un valodas politikas teorētiskais pamats	13
1.2. Valsts valodas statusa juridiska stiprināšana	15
1.3. Valsts valoda izglītībā	19
1.4. Ar valodu saistītās lietas Satversmes tiesā	26
1.5. Valoda augstākajā izglītībā un zinātnē	27
1.6. Latviešu valodas zinātniskā izpēte un attīstīšana	30
1.7. Sabiedrības līdzdalības nodrošināšana valsts valodas politikas īstenošanā	33
1.8. Secinājumi un ieteikumi	35

2. NODAĻA

ETNODEMOGRĀFISKĀS SITUĀCIJAS UN MIGRĀCIJAS TENDENČU IETEKME UZ VALODAS SITUĀCIJU	36
---	-----------

Gunta Kļava, Kertu Rozenvalde

2.1. Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs, reģionālais izvietojums un saikne ar valodas politiku	39
2.2. Imigrācijas un emigrācijas tendences, to loma valodas situācijā pēdējos piecos gados	45
2.3. Secinājumi un ieteikumi	50

3. NODAĻA

VALSTS VALODAS APGUBE UN VALODU PRASME LATVIJĀ . 52

Gunta Kļava, Nadežda Kopoloveca

3.1. Valsts valodas prasme	56
3.2. Svešvalodu prasme	64
3.3. Latviešu valodas apguve: mazākumtautību pieredze un vajadzības	67
3.4. Secinājumi un ieteikumi	81

4. NODAĻA

VALODA SABIEDRĪBĀ: VALODU LIETOJUMS DAŽĀDĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS 84

Gunta Kļava, Kertu Rozenvalde

4.1. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums sabiedrībā	89
4.2. Valodas darba vidē	99
4.3. Lingvistiskā attieksme, pārlicība par valodu nozīmību un tās ietekme uz latviešu valodas lietojumu	124
4.4. Secinājumi un ieteikumi	143

5. NODAĻA

VALODAS SITUĀCIJA DIASPORĀ. 148

Ilze Koroleva, Inta Mieriņa, Andris Saulītis

5.1. Latviešu valodas prasme diasporā	151
5.2. Latviešu valodas lietojums	157
5.3. Bērnu un jauniešu latviešu valodas prasme diasporā: saglabāšanas iespējas un valodas lietojums	161
5.4. Valodas prasmes uzturēšanas pasākumi un aktivitātes diasporā	170
5.5. Secinājumi un ieteikumi	175

6. NODAĻA

NOBEIGUMS 180

7. NODAĻA

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI 188

Priekšvārds

Pētījums par valodas situāciju iepriekšējos piecos gados (2016–2020) atspoguļo latviešu valodas kā valsts valodas situāciju un valodas vidi, apstākļus, kur esam nonākuši trīsdesmit neatkarības gados. Vēl vairāk – ir pārskatāms un novērtējams, kas tieši un kā ir mainījies šo piecu gadu laikā, arī tas, cik dinamiski vai gausi latviešu valodas situācija un tās galvenie komponenti un parametri – valodas prasme un lietojums – ir mainījušies no 1990. gada.

Tas bijis iespējams ar regulāru valodas situācijas izpēti, uzraudzību un pārskata izveidi ik piecus gadus pēc noteiktiem, vieniem un tiem pašiem sistēmiskiem kritērijiem, tādējādi tikusi nodrošināta sociolingvistisko datu un rezultātu salīdzināmība un pēctecība. Bijusi iespēja konstatēt un precīzi analizēt valodas situācijas komponentu un stāvokļu dinamiku, raksturot cēloņus, kas ietekmē valodas lietojumu un motivē apgūt un/vai uzlabot latviešu valodas prasmi.

Pētījums, sniedzot skaidru priekšstatu par valodas stāvokli nozīmīgākajās sociolingvistiskajās jomās, parāda arī, kas ir izdevies latviešu valodas pozīciju nostiprināšanā un kas ir aktuāls un darāms turpmāk valsts institūcijām, pašvaldību iestādēm, sabiedrībai.

Latvijā jau kopš 1897. gada ir tikusi uzkrāta bagāta vēsturiskā statistika par iedzīvotāju dzimto valodu, arī par valodu prasmēm. Bažas rada šīs vēsturiskās tradīcijas pārtraukums, mainot tautskaites principus (informācija par latviešu valodas izplatību visā Latvijas teritorijā vairs netiek iegūta). Šis ir viens no primāri risināmiem jautājumiem – iekļaut valsts reģistros datus par valsts iedzīvotāju dzimto un/vai citu valodu prasmi.

Pēctecība savukārt dod iespēju precīzāk izvērtēt un noteikt turpmākos uzdevumus. Novērtējot galvenos notikumus un apstākļus, kas ietekmējuši valodas situāciju pēdējos piecos gados, jāatzīst, ka pēc 2012. gada t. s. valodas referenduma, kas bija klajš un rupjš uzbrukums valsts valodas pozīcijām, tagad notiek mēģinājumi drupināt un vājināt valsts valodas pozīcijas ar juridiskiem līdzekļiem, likumdošanas ceļā pa atsevišķām sastāvdaļām, pa „ķieģelīm”. Šie mēģinājumi labi redzami pieteikumos un sūdzībās Satversmes tiesai. Klajākie no tiem ir pieteikumi, kas saistīti ar valsts valodas stiprināšanu vispārējās izglītības sistēmā, pēc tam augstākajā izglītībā. Neraugoties uz Darba likumā iestrādātajiem noteikumiem, satraukumu rada nepamatotas prasības darba tirgū zināt krievu valodu (darba devēji mēdz pieprasīt svešvalodu prasmes amatos, kur tās nav nepieciešamas).

Izvērtējot valodas situāciju raksturojošos faktus, redzams, ka lielākā problēma ir sabiedrības lingvistiskā attieksme, kas ir pamatā motivācijai valodu lietot un kas vienlaikus ir saistīta ar valodas prasmes līmeni. Sabiedrības lingvistiskās attieksmes uzlabošana, tuvināšana optimālajai ir aktuālākais uzdevums valodas politikā. Izpratne par to, ka ikviena sociālā bilingvisma izpausme (t. i., krievu valodas lietošana paralēli latviešu valodai), ikviena iespēja lietot latviešu valodu, kurā tomēr izvēlamies dot priekšroku krievu valodai, samazina latviešu valodas lietojumu, pamazām tuvina latviešu valodu mazāk, retāk lietotajām, izzūdošajām valodām.

Par valsts valodas pastāvēšanu un attīstību atbildīga ir valsts. Bet valsts vispirms jau ir tās pilsoņi, tajā dzīvojošie cilvēki, sabiedrība. Valsts valodu kā nacionālu vērtību mūsdienu pasaulē papildina valodas kā sabiedrības vienotājas funkcija, neatdodot šo lomu svešvalodām. Piemēram var minēt pat ekonomiski tik spēcīgu valsti kā Norvēģiju, kuras valdība 2020. gada 12. maijā ir izsludinājusi priekšlikumu jaunajam valodas likumam ar mērķi stiprināt norvēģu valodas pozīcijas un nodrošināt norvēģu valodas kā sabiedrības vienotājas lomu, tāpat arī nosakot atbildību par sāmu valodu un tradicionālo nacionālo minoritāšu valodām.

Lai Latvijā nodrošinātu valsts valodas kā sabiedrības pilnvērtīgas vienotājas lomu, ir vitāli nepieciešams uzlabot, optimizēt attieksmi pret latviešu valodu, lai tādējādi paplašinātu valodas lietojumu, lai veicinātu valsts valodu lietot vienmēr un visur, arī ārkārtējos apstākļos. Šis ir būtiski svarīgs valsts amatpersonu, pašvaldības darbinieku, viedokļu līderu un politiķu uzdevums komunikācijā ar sabiedrību un īpaši ar plašsaziņas līdzekļiem lietot tikai un vienīgi valsts valodu. Pilnīgi un noteikti ir noraidāmas dažādas atrunas ar eifēmismiem un vārdu patieso nozīmi aizmiglojošiem vārdsavienojumiem par *iekļaujošo komunikāciju, divvirzienu komunikāciju, iekļaujošo valodu* u. tml.

Par valodas pastāvēšanu un attīstību patiesi ir atbildīga valsts, kas faktiski nozīmē – sabiedrība, un to nodrošināt var tikai ar ikviena aktīvu līdzdalību: sava atbildība sabiedrībai, sava – plašsaziņas līdzekļiem un katram indivīdam personīgi.

Jānis Valdmanis, *Dr. habil. philol.*,
Latviešu valodas aģentūras direktors

Saīsinājumi

- ANO** – Apvienoto Nāciju Organizācija
- AS** – akciju sabiedrība
- GSP** – Centrālā statistikas pārvalde
- ESF** – Eiropas Sociālais fonds
- EST** – Eiropas Savienības Tiesa
- IZM** – Izglītības un zinātnes ministrija
- KM** – Kultūras ministrija
- LU** – Latvijas Universitāte
- LPSR** – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
- LVA** – Latviešu valodas aģentūra
- MK** – Ministru kabinets
- NVA** – Nodarbinātības valsts aģentūra
- NVS** – Neatkarīgo Valstu Sadraudzība
- OECD** – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
(angliski *Organisation for Economic Co-operation and Development*)
- PMLP** – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
- ST** – Satversmes tiesa
- TM** – Tieslietu ministrija
- VAS** – valsts akciju sabiedrība
- VISC** – Valsts izglītības satura centrs
- VVC** – Valsts valodas centrs
- VVPP** – Valsts valodas prasmes pārbaude

I. NODAĻA

PIECI GADI LATVIEŠU VALODAS DZĪVĒ (2016–2020)

Ina Druviete

Pētījums „Latviešu valodas situācija Latvijā: 2016–2020” ir vēl viens pieturas punkts latviešu valodas situācijas un tās izpētes ceļā¹. Tas nav tikai izolēts momentuzņēmums, kas sinhroni fiksē stāvokli noteiktās sociolingvistiskajās jomās, bet gan diahronisks indikators, kas palīdz mums izprast pārmaiņas valodas lietojumā un kvalitātē. Ja mūsu rīcībā ir dati un fakti par valodas funkciju paplašināšanos, sašaurināšanos vai stabilitāti, turklāt pieejamas zināšanas par politisko, sociāli ekonomisko un kultūras kontekstu, iespējams noteikt konkrētu sociolingvistisko procesu dinamikas cēloņsakarības, izvērtēt potenciālo ietekmi uz latviešu valodas pozīcijām kopumā, kā arī rekomendēt risinājumus valsts politikas līmenī.

---

¹ Latvija pieder pie valstīm, kur tiek veikti ilgstoši un regulāri valodas situācijas pētījumi. Jau 1987. gadā pētīts latviešu un krievu valodas lietojums [Drīzule, Gerentoviča 1990], 1995. un 1996. gadā ar ANO Attīstības programmas un ASV vēstniecības atbalstu īstenots komplekss sociolingvistisks pētījums par valodas situāciju Latvijā [Druvieta 1995, 1996], kopš Latviešu valodas aģentūras dibināšanas tiek veikts vispusīgs Latvijas sociolingvistiskās situācijas monitorings (šajā izdevumā ietverts jau trešais paneļpētījums). [Sk. arī Valodas situācija 2004–2010; Valodas situācija 2010–2015] Izdoti vairāki monogrāfiski pētījumi un rakstu krājumi par valodas situāciju [piem., Baltiņš, Druvieta, Veisbergs red. 2007; Valsts valodas likums 2008; Veisbergs red. 2013], kā arī publicēti vairāki desmiti rakstu Latvijas un ārvalstu izdevumos. Publikācijas un materiāli par Latvijas valodas situāciju rodami Latviešu valodas aģentūras tīmekļvietnē www.valoda.lv; LU Latviešu valodas institūta tīmekļvietnē www.lulavi.lv pieejama pilna latviešu valodniecības bibliogrāfija kopš 1997. gada.

Vai vispār iespējams sniegt patiesu valodas situācijas raksturojumu un it īpaši tās vērtējumu noteiktā valodas areālā un laikposmā, ņemot vērā globālās un reģionālās tendences valodu noturībā, kā arī pārmaiņas sabiedrības, pētnieku un politikas veidotāju attieksmē pret valodām, valodu konkurenci un tās valstiskās regulēšanas pasākumiem? Atbilde uz šo jautājumu nav vienkārša. Valoda ir tik nozīmīga gan katras personības, gan sociālās grupas, gan sabiedrības un valsts dzīvē, ka jebkurā tās izpausmē nesaraucjami savijas objektīvie un subjektīvie faktori. Valodu varam vērtēt gan no indivīda, gan sociālas grupas, gan valsts identitātes vai pat globālās lingvodiversitātes skatpunkta, un katram būs sava taisnība. Valodas politikas ideālais mērķis ir šo skatpunktu līdzsvarošana. Sociolingvistisko procesu zinātniskais vērtējums un pētnieku ieteikumi var veidot pamatu tiesību aktiem valodas politikas jomā, bet var arī tikt apšaubīti un ignorēti. Vienlīdz liela loma valodas politikas pamatnostādņu aktualizēšanā var būt gan valsts līmenī akceptētajai tradicionālajai pieejai valodas jautājumiem, gan vadošajām tendencēm pasaulē, kas pašlaik, piemēram, aizvien vairāk attīstās individuālisma un brīvā tirgus virzienā. Tādēļ ikvienā pētījumā vēlams skaidri definēt valodas situācijas un valodas politikas izpētes teorētisko virzienu un metodoloģiju, lai diskusijas balstītos uz vienotu koncepciju vai vismaz uz skaidri apzinātām principiālām nostādņu atšķirībām.

I.1. Latvijas valodas situācijas izvērtējuma un valodas politikas teorētiskais pamats

Vēsturiskais 1988. gada 6. oktobra lēmums *Par latviešu valodas statusu* (pieņēmusi LPSR Augstākā Padome vēl pirms Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas) bija sākums valodu hierarhijas maiņas procesam un latviešu valodas ilgtspējas garantēšanai. Latviešu valodas subordinētās pozīcijas un latviešu pakāpeniskas lingvistiskās asimilācijas varbūtība bija neatspēkojami argumenti šī nozīmīgā lēmuma un turpmāko normatīvo aktu pieņemšanā. Fakti par latviešu valodas lietojuma sašaurināšanos tika plaši izmantoti diskusijās un problēmrakstos¹. Vienlaikus noritēja darbs pie valodas politikas teorētiskā ietvara veidošanas. Izteikta Latvijas īpatnība bija profesionālu valodnieku iesaiste tiesību aktu izveidē, jau no paša sākuma ikvienu soli valodas politikā pamatojot zinātniskā analīzē.

Pirmais atjaunotās Latvijas valodas likums (LPSR Valodu likums) tika pieņemts 1989. gada 5. maijā pēc ilgām diskusijām, kuras būtu vērts vēlreiz analizēt no mūsdienu skatpunkta, jo paradoksālā kārtā 2020. gadā vēl joprojām dzīvi ir daudzi argumenti pret latviešu valodas dominēšanu Latvijā. Šis pārejas laika likums tapa, balstoties uz trīs vaļiem: 1) valodas situācijas izpēti, 2) starpkaru perioda valodas politikas analīzi valsts nepārtrauktības nodrošināšanai, 3) valodas politikas teorijas un citu valstu lingvistiskās likumdošanas studijām.

Pie beidzamā punkta vērts pakavēties sīkāk, jo tas atklāj Latvijas valodas politikas pamatprincipu visai stabilās saknes. Kad 20. gadsimta 60. un 70. gadu mijā sociolingvistika kā autonoma zinātnes nozare no ASV sāka izplatīties visā pasaulē, tās metodes un atziņas negāja secen arī Latvijas valodniekiem. Bijušā Austrumu bloka valstu teritorijā izveidojās sociolingvistikas skolas, kas vārdos norobežojās no Rietumu „buržuāziskās pseidozinātnes”, bet vienlaikus sniedza pietiekami daudz informācijas par aktuālajiem pētījumu virzieniem. Arī paši oriģinālie pētījumi, kā tai laikā teica, „samizdata” vai „tamizdata” formā bija pieejami, tika rūpīgi lasīti, konspektēti un analizēti, jo cīņa par latviešu valodas tiesībām notika arī visus padomju gadus, kaut vai aizplīvurotā veidā un Ēzopa valodā. Tāpēc, līdzko radās iespēja veidot strukturālu ietvaru atjaunotās valsts valodas politikai, tika izmantots Latvijas situācijā, pēc valodas politikas speciālistu vairākuma domām, iederīgākais ārvalstu sociolingvistu devums.² Kaut Latvijā ir pazīstamas arī alternatīvās teorijas, piemēram, kritiskā valodas pārvaldības teorija, valodas kā varas instrumenta teorija u. c., tomēr

¹ Piem., Blinkena 1988, 1989, Bušs 1999, Hirša 1999, Veidemane 1988; sk. arī padomju posma valodas situācijas vēlāko analīzi, piem., Riekstiņš 2012.

² Šie autori lielākoties bija piederīgi t. s. klasiskās valodas politikas teorijas atbalstītājiem. To skaits sniedzās desmitos, bet pirmo valodas likumu veidošanas laikā lielākā ietekme bija Džona Edvardsa, Čārlza Fērgusona, Džoša Fišmena, Einara Heugena, Bjerna Jernuda, Pētera Neldes, Uriela Veinreihā darbiem (ja minam kaut vai vienu no katra, sk. Edwards 1985; Ferguson 1959; Fishman 1973; Haugen 1972; Jernudd 1968; Nelde 1986; Weinreich 1953); šo autoru pieeju vēlāk turpināja Roberts Kaplans un Ričards Boldofs, Bernards Spolskis, Kristīna Brata-Polstone [sk., piem., Bratt Paulston 1994; Kaplan, Baldauf 1997; Spolsky 2004, 2009].

valodas situācijas apraksts un sociolingvistisko procesu dinamikas izvērtēšana Latvijā tradicionāli balstās **klasiskās valodas politikas teorijas** principos.

Latvijas valodas politikas pamatā jau kopš 1989. gada ir šādi pamatpostulāti: valsts valoda Latvijā ir latviešu valoda; valsts garantē iespēju saglabāt, attīstīt un noteiktās funkcijās lietot Latvijas minoritāšu valodas. Tie ietver ideju par valodu koeksistenci un valodu juridisko hierarhiju ar valsts valodas prioritāti un atspoguļojas visos tiesību aktos, kas skar valodu, sākot ar Satversmes preambulu un beidzot ar iestāžu un uzņēmumu iekšējiem normatīvajiem aktiem. Saskaņā ar klasiskās valodas politikas teorijas principiem Latvijā ir nostiprinājusies arī noteikta valodas situācijas apraksta struktūra, kas, sākot no 1995. gada, ar nebūtiskām modifikācijām izmantota gan minētajos kompleksajos sociolingvistiskajos pētījumos, gan līdzšinējās Valsts valodas politikas pamatnostādnēs³. Šajās Pamatnostādnēs analizēti arī visi trīs reālā valsts valodas statusa pamatelementi – valodas prasme, valodas lietošana un attieksme pret valodu.

Nākamajās Valsts valodas politikas pamatnostādnēs (2015–2020) noteikts: „**Valsts valodas politikas mērķis** ir nodrošināt latviešu valodas – Latvijas Republikas valsts valodas un Eiropas Savienības oficiālās valodas – ilgtspēju, tās lingvistisko kvalitāti un konkurētspēju Latvijas un pasaules valodu tirgū, kā arī ietekmi Latvijas kultūrvīdē. Valsts valodas politikas mērķa sasniegšanai ir noteikti četri rīcības virzieni.

1. **Valsts valodas juridiskā statusa stiprināšana.** Šā virziena īstenošanai ir definēti uzdevumi, kas vērsti uz Valsts valodas likuma un citu saistīto normatīvo aktu izpildi un starptautisko sadarbību, t. sk. normatīvo aktu tulkošanu Latvijas un ES institūcijās.
2. **Valsts valodas izglītības politika.** Šā virziena īstenošanai tiek plānoti pasākumi, kas saistīti ar latviešu valodas izglītības jautājumiem un skar valsts valodas politikas pedagoģisko aspektu. Aktualizēta latviešu valodas mācīšanas metodikas, mācību materiālu atbilstības, pieejamības, pievilcības, kā arī jomas speciālistu un pedagogu sagatavošanas nozīme valsts valodas pozīciju stiprināšanā.
3. **Latviešu valodas zinātniskā izpēte un attīstīšana.** Šā virziena īstenošanai paredzēts atbalsts valsts valodas situācijas analīzei, latviešu valodas zinātniskai izpētei un valodas tehnoloģiju attīstībai, t. sk. datubāzu un latviešu valodas nacionālā korpusa izveidei, terminoloģijas attīstībai, kā arī akadēmisku un populārzinātnisku publikāciju izdošanai.
4. **Sabiedrības līdzdalības nodrošināšana valsts valodas politikas īstenošanā un latviešu valodas attīstībā.** Šā virziena ietvaros tiks īstenoti pasākumi, kas vērsti uz sabiedriskās domas veidošanu, sabiedrības iesaisti un līdzdalību, kā arī latviešu valodas kultūras attīstīšanu un latviešu valodas un lībiešu valodas lietošanas veicināšanu.” [MK rīkojums Nr. 630]

³ Piemēram, pirmā posma *Valsts valodas politikas pamatnostādnēs* noteikts: „Lai veiksmīgi īstenotu valodas politikas mērķus un nostādnes, būtiski ir valodas politikas īstenošanas pamatvirzieni: 1) juridiskais (valsts valodas statusa juridiska nostiprināšana likumos un citos normatīvajos aktos), 2) pedagoģiskais (latviešu valodas mācīšana latviešiem, visiem interesentiem un Latvijā dzīvojošām minoritātēm), 3) lingvistiskais (latviešu valodas zinātniska izpēte, standartizācija, normu avotu un informatīvas literatūras publicēšana.” [VPPP 2005–2014, 5; sk. arī Valodas situācija 2004–2010, 16–19]

Lai precīzāk varētu raksturot sociolingvistiskās situācijas dinamiku Latvijā, šāds tradicionāls valodas situācijas apraksta modelis pamatos būtu saglabājams, minētos valodas politikas virzienus saistot ar to ietekmi uz trīs savstarpēji saistītiem pamatrādītājiem – **valodas prasmi, valodas lietojumu un lingvistisko attieksmi**.

1.2. Valsts valodas statusa juridiska stiprināšana

Salīdzinot ar iepriekšējo pārskata periodu (2010–2015), kad Latvijas valodas politikas šķietami stabilo telpu satricināja referendums par valodu statusu Latvijā⁴ un tam sekojošā Latvijas Republikas Satversmes preambulas pieņemšana⁵, laika posmā no 2016. gada līdz 2020. gadam netika pieņemti ar valodu saistīti grozījumi vai papildinājumi ne *Satversmē*, ne Valsts valodas likumā (1999). Nozīmīgākie grozījumi Saeimas pieņemto tiesību aktu līmenī tika veikti likumos, kas skar izglītības sistēmu (sk. apakšsadaļu „Valsts valoda izglītībā”).

2018. gada 20. jūnijā tika veikti grozījumi Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā, precizējot jēdzienus „programmas pamata audiovaloda” un „valodas celiņš”, kā arī nosakot valsts valodas lietojumu pārrobežu programmās, kā arī priekšrocības konkursos saistībā ar latviešu valodā veidotu audiovizuālu darbu īpatsvaru⁶.

⁴ 2012. gada 18. februārī notika referendums par valodu statusu Latvijā, kura vēlēšanu zīmē tika uzdots jautājums: „Vai Jūs esat par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu, kas paredz krievu valodai noteikt otras valsts valodas statusu?” Tā kā latviešu valoda ir cieši saistīta ar latviešu identitāti un valstiskumu, referendums skāra ne tikai valodu, bet arī daudz svarīgāku jautājumu – Latvijas valsts suverenitāti. Pēc plašām politiskām debatēm Saeimā, plašsaziņas līdzekļos un arī citur uz balsošanas iecirkņiem devās 1 098 593 Latvijas pilsoņi jeb 70,73 % no pilsoņu skaita. Pārliecinošs vairākums – 821 722 jeb 74,8 % – nobalsoja pret ierosinājumu padarīt krievu valodu par otru oficiālo valodu Latvijā. 273 347 jeb 24,88 % balsoja par šo iniciatīvu, savukārt 3 524 jeb 0,32 % biļetenu tika atzīti par nederīgiem. Tādējādi latviešu valoda ir un būs vienīgā oficiālā valoda Latvijā. [Sk. Druviete, Ozolins 2016]

⁵ Latvijas Satversmes ievadā vārds „valoda” minēts trīs reizes. Šāda prakse pasaules valstu konstitūciju un to preambulu kontekstā ir unikāla. Tomēr tai ir skaidrs pamatojums un mērķis. Latviju raksturo asa valodu konkurences situācija, tādēļ latviešu valodas statusa nostiprināšana gan vairākos Satversmes pantos, gan tās preambulā ir likumsakarīga. No valodas politikas viedokļa preambulai ir ne tikai simboliska nozīme vai politiska jēga. Tā stiprina argumentāciju konkrētu normu izstrādei un finansējuma nodrošināšanai latviešu valodas izpētei, apguvei un aizsardzībai. [Sk. Druviete 2015]

⁶ Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 32. pants papildināts ar piekto daļu šādā redakcijā: „(5) Ja elektroniskais plašsaziņas līdzeklis veido pārrobežu programmu, kura uztverama arī Latvijas teritorijā, tas nodrošina programmu ar valodas celiņu valsts valodā. Elektroniskā plašsaziņas līdzekļa programmu, kas nav pieejama Latvijas teritorijā, nav nepieciešams nodrošināt valsts valodā.” 61. pants papildināts ar otro daļu šādā redakcijā: „[...] Organizējot konkursu, priekšroka dodama tādām elektronisko plašsaziņas līdzekļu programmām, kuras nodrošina, ka vismaz 20 procentus no nedēļas raidlaika aizņem Eiropas audiovizuālie darbi, kas sākotnēji veidoti latviešu valodā. [...]”. Mainīta 24. panta redakcija, nosakot, ka „elektronisko plašsaziņas līdzekļu programmu pamata audiovaloda un programmu formāts nav maināmas darbības pamatnosacījumu sastāvdaļas izsniegtās apraides atļaujas darbības termiņā. Valodas celiņš apraides atļaujas darbības laikā ir maināms.” [Grozījumi Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2018, Nr. 128, 28.06.2018 [skatīts 15.07.2020.]. Pieejami: <https://www.vestnesis.lv/op/2018/128.1>]

2018. gadā pieņemts Administratīvās atbildības likums⁷, kurā noteikts, ka administratīvā pārkāpuma process notiek valsts valodā, kā arī iespēja noteiktos gadījumos izmantot citu valodu. Tas stājies spēkā 2020. gada 1. jūlijā kopā ar Administratīvo sodu likumu par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā, kura IV nodaļa nosaka sodus par administratīvajiem pārkāpumi valsts valodas lietošanas jomā⁸.

Saistībā ar Valsts valodas likuma atsevišķiem pantiem izstrādāti vairāki Ministru kabineta noteikumi, kas kopš to pieņemšanas brīža 2000. gadā vairākkārt ir grozīti. Īpaši pieminami 2017., 2019. un 2020. gadā veiktie grozījumi saistībā ar nepieciešamā valsts valodas prasmes līmeņa noteikšanu⁹ Ministru kabineta 733. noteikumos, kas izdoti

⁷ 35. pantā noteikts: „(1) Administratīvā pārkāpuma process notiek valsts valodā. (2) Pie administratīvās atbildības saucamajai personai, sodītajai personai, cietušajam, aizskartajam mantas īpašniekam, kā arī lieciniekam tiek nodrošināta iespēja administratīvā pārkāpuma procesā lietot valodu, kurā viņš spēj sazināties, kā arī bez atbildības izmantot tulka palīdzību. Tulkojuma nepieciešamību izvērtē un tulka piedalīšanos nodrošina amatpersona, augstāka amatpersona vai tiesa.[..]” 115. pants nosaka, ka starp amatpersonām, kuras ir tiesīgas veikt administratīvā pārkāpuma procesu, ir Valsts valodas centra amatpersonas. [Administratīvās atbildības likums [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2018, Nr. 225, 14.11.2018. [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2018/225.1>]

⁸ Šī likuma 14.–28. pants paredz atbildību par pārkāpumiem valsts valodas lietošanā, kā zīmogu, spiedogu un veidlapu tekstu neveidošana valsts valodā vai atveidošana līdztekus valsts valodai arī svešvalodā, valsts valodas normu neievērošana atklātā informācijā, nosaukumu neveidošana un nelietošana valsts valodā, valsts valodas nelietošana profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā, necieņa pret valsts valodu, tulkojuma nenodrošināšana pasākumos u. c. [Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2020, Nr. 96, 20.05.2020. [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2020/96.1>]

⁹ Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 7. jūlija noteikumos Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi”. Ministru kabineta noteikumi Nr. 95, Rīgā 2017. gada 21. februārī, prot. Nr. 9, 15. § [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 23.02.2017, Nr. 41 [skatīts 17.07.2020.]. Pieejami: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/41.10>;

Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 7. jūlija noteikumos Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi”. Ministru kabineta noteikumi Nr. 233, Rīgā 2019. gada 4. jūnijā, prot. Nr. 27, 8. § [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2019, 07.06.2019, Nr. 114 [skatīts 17.07.2020.]. Pieejami: <https://www.vestnesis.lv/op/2019/114.7>;

Grozījums Ministru kabineta 2009. gada 7. jūlija noteikumos Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu, valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi”. Ministru kabineta noteikumi Nr. 499, Rīgā, 2019. gada 29. oktobrī, prot. Nr. 50, 13. § [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 31.10.2019, Nr. 221[skatīts 17.07.2020.]. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2019/221.5>;

Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 7. jūlija noteikumos Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu, valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi”. Ministru kabineta noteikumi Nr. 402, Rīgā 2020. gada 30. jūnijā, prot. Nr. 42, 33. § [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 30.06.2020, Nr. 123A [skatīts 17.07.2020.]. Pieejami: <https://www.vestnesis.lv/op/2020/123A.1>

2009. gadā saskaņā ar Valsts valodas likuma 6. panta piekto daļu un citiem likumiem. Šajos grozījumos saistībā ar Profesiju klasifikatora aktualizēšanu precizēts valsts valodas zināšanu apjoms (prasmes līmenis un pakāpe) profesijām, kuru pārstāvju darbības skar likumīgas sabiedriskās intereses. Piemēram, 2017. gada 21. februārī veiktajos grozījumos noteikts, ka arī biedrību valdes locekļiem, ja viņu darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses vai viņi veic noteiktas publiskas funkcijas, jālieto valsts valoda augstākā līmeņa 1. pakāpē (C1), lai nodrošinātu vienlīdzīgu attieksmi vienādās situācijās un garantētu valsts valodas lietotāju lingvistiskās tiesības. Līdzšinējais tiesiskais regulējums tika atzīts par nepilnīgu, jo paredzēja nepamatoti atšķirīgu pieeju starp valdes locekļiem, kas darbojas sabiedrībā, kuras mērķis ir peļņas gūšana, un valdes locekļiem, kas darbojas biedrībā, kuras mērķis nav peļņas gūšana. Peļņas gūšana (kapitālsabiedrībās) vai peļņas negūšana (nevalstiskās organizācijās, nodibinājumos utt.) nedrīkst būt kritērijs valsts valodas lietošanai vai nelietošanai. Kritērijam jābūt vienotam – publiskās funkcijas vai likumīgās sabiedriskās intereses. Tādējādi, piemēram, tādu biedrību, kas nodarbojas ar dzīvojamo ēku apsaimniekošanu vai izglītības programmu īstenošanu, valdes locekļiem jāprot un jālieto valsts valoda. Mazākumtautību kultūras biedrību valdes locekļiem valsts valodas prasmes līmenis un pakāpe jāsaskaņo ar Valsts valodas centru. Tāpat 2019. gada 29. oktobrī pēc Satiksmes ministrijas un AS „Pasažieru vilciens” iniciatīvas mainīts pasažieru vilciena konduktoram (kontrolierim) nepieciešamais valsts valodas prasmes līmenis un pakāpe no C1 uz B2, jo tik augsta līmeņa latviešu valodas prasmes amata pildīšanai neesot nepieciešamas.

Valodas politikas juridiskā aspekta nodrošināšanā Latvijas Republikā īpaša nozīme ir Valsts valodas centram (VVC), kas kopš tā dibināšanas 1992. gadā vairākkārt pārstrukturēts, paplašinot un precizējot tā funkcijas. Pašlaik tā ir Tieslietu ministrijas pārraudzībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kas, īstenojot valsts politiku, kā arī uzraugot un kontrolējot normatīvo aktu ievērošanu valsts valodas jautājumos, nodrošina latviešu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību [VVC nolikums]. Valsts valodas centrs nodrošina arī valsts pārvaldes iestādes un sabiedrību ar valsts un starptautisko organizāciju izdoto tiesību aktu un citu dokumentu oficiāliem tulkojumiem, veicina saskaņotas terminoloģijas lietojumu Latvijas Republikas tiesību aktos un to tulkojumos.

Kopš 2015. gada VVC ir piedalījies 34 tiesvedībās, kas saistītas ar centra tiešo funkciju veikšanu – Valsts valodas likuma ievērošanas uzraudzību. Desmit tiesvedības saistītas ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (tas spēkā bija līdz 2020. gada 1. jūlijam) 201.35 panta septītajā daļā noteikto normu par informācijas svešvalodās sniegšanu līdztekus informācijai valsts valodā, ja normatīvais akts paredz informācijas sniegšanu tikai valsts valodā, piemēram, tiesvedība ar VAS „Latvijas dzelzceļš” valdes locekļiem par informācijas valsts valodā un līdztekus svešvalodās izvietojumu uz VAS „Latvijas dzelzceļš” informatīvajiem tablo dzelzceļa stacijās, kurā apgabaltiesa atstāja spēkā Valsts valodas centra lēmumu. Deviņas tiesvedības bija saistītas par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201.26 panta pirmajā un otrajā daļā paredzētu administratīvo pārkāpumu (valsts valodas nelietošana profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā) izdarīšanu. Gandrīz visos gadījumos gan pirmās instances, gan augstākas instances tiesa atstājusi spēkā VVC lēmumu. Piemēram, trīs deputātiem, pamatojoties uz valsts valodas lietojuma pārbaužu konstatējumu, ka personas nelieto un

nespēj lietot valsts valodu profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā, ir anulētas deputātu pilnvaras.

Tiesvedības rosinātas arī par tādiem administratīvajiem pārkāpumiem kā tulkojuma valsts valodā nenodrošināšana pašvaldības rīkotos pasākumos; pašvaldības dibināta uzņēmuma nosaukuma veidošanas prasību neievērošana; spēkā esošo latviešu literāro valodas normu neievērošana atklātā informācijā sabiedrībai; formas vai satura ziņā mazākas vai šaurākas informācijas sniegšana valsts valodā, kad līdztekus izmantota arī svešvaloda. Netipiska bijusi tiesvedība par citvalodu personvārda atveidi, personai no VVC pieprasot morālu kompensāciju par it kā personas tiesiskās intereses aizskarošu atveidi.

Tiesu praksē lietās, kurās viens no dalībniekiem bijis VVC, vērojama tendence tiesāties visās instancēs – gan apstrīdēt centra amatpersonu pieņemtos lēmumus augstākā iestādē, gan pārsūdzēt rajona (pilsētas) tiesā un pēc tam apgabaltiesā. Atsevišķos gadījumos apelācijas sūdzības iesniedzis arī VVC. Saistībā ar VVC konstatēto pārkāpumu un tam sekojošo tiesvedību viena lieta nonāca arī Satversmes tiesā.

2017. gada 18. oktobrī Satversmes tiesa rakstveida procesā izskatīja lietu „Par Valsts valodas likuma 18. panta pirmās daļas un 21. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam”¹⁰. Pieteikuma iesniedzēja norādīja, ka viņa uz sev piederoša nekustamā īpašuma bija piestiprinājusi ēkas numura zīmi, kurā ielas nosaukums līdzās valsts valodai bija atveidots arī svešvalodās – angļu un krievu valodā. Pieteikuma iesniedzēja tika saukta pie administratīvās atbildības pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201.35 panta, pieteikuma iesniedzējai piemērots naudas sods par to, ka šāda ēkas numura zīme neatbilst Valsts valodas likuma prasībām. Pieteikuma iesniedzēja uzskatīja, ka aizliegums ēkas numura zīmē līdz ar ielas nosaukumu latviešu valodā to norādīt arī svešvalodā nesamērīgi ierobežo viņas tiesības uz privāto dzīvi un mājokļa neaizskaramību.

Satversmes tiesa atzina, ka Valsts valodas likuma 21. panta pirmā daļa neskar pieteikuma iesniedzēju kā privātpersonu un attiecīgi arī neskar viņai Satversmes 96. pantā noteiktās pamattiesības, tādēļ nolēma tiesvedību šajā lietas daļā izbeigt [ST lēmums lietā Nr. 2017-01-01]. Jāpiebilst, ka, izstrādājot Valsts valodas likumu, 1995.–1999. gadā visasākās diskusijas risinājās tieši par jēdzienu *privāts, privātpersona, privātā uzņēmējdarbība* interpretāciju saistībā ar Valsts valodas likuma burtu un garu [Valsts valodas likums 2008, 54–95]. Latvijas valodas politikas veidotāji rosināja noteikt daudz stingrākas prasības valsts valodas lietošanā arī privātajā uzņēmējdarbībā un attiecībā

¹⁰ „Ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību.” (Satversmes 96. pants); „Latvijas Republikā vietu nosaukumi veidojami un lietojami valsts valodā.” (Valsts valodas likuma 18. panta pirmā daļa); „Valsts un pašvaldību iestāžu, tiesu un tiesu sistēmai piederīgo iestāžu, valsts un pašvaldību uzņēmumu, kā arī uzņēmējdarbību, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, sabiedrības informēšanai paredzētā informācija sniedzama tikai valsts valodā, izņemot šā panta piektajā daļā noteiktos gadījumus. Šis noteikums attiecināms arī uz privātām iestādēm, organizācijām, uzņēmumiem (uzņēmējdarbībām), kā arī pašnodarbinātajām personām, kuras, pamatojoties uz likumu vai citu normatīvo aktu, veic noteiktas publiskas funkcijas, ja informācijas sniegšana saistīta ar attiecīgo funkciju izpildi.” (Valsts valodas likuma 21. panta pirmā daļa)

uz privātpersonām, bet starptautisko organizāciju ekspertu iebildumu dēļ likumā pēc tā otrreizējas caurlūkošanas tika iekļauti pašreiz esošie formulējumi (arī 21. panta 1. daļā). Jau tad tika izteikti brīdinājumi par nelabvēlīgām sekām, ja norma sašaurināti tiktu attiecināta tikai uz personām, kam uzticēta ar sabiedrības informāciju saistīta publisku funkciju veikšana. Ja nav pieļaujams paplašināt likumā noteikto tiesību subjektu loku, var secināt, ka privātpersonu izslēgšana no 21.(1) panta uzskatāma par Valsts valodas likuma vājo vietu, kam var būt nelabvēlīga ietekme uz valodas vidi Latvijā.

Satversmes tiesa lēma izbeigt tiesvedību arī par Valsts valodas likuma 18. panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 96. pantam (tiesības uz privāto dzīvi). Tiesa secināja, ka Valsts valodas likuma 18. panta pirmajā daļā noteiktais pienākums vietu nosaukumus lietot valsts valodā nav sašaurināms, to attiecinot tikai uz publiskās varas institūcijām, tas attiecas arī uz privātpersonām. Satversmes tiesa vērsa uzmanību, ka Valsts valodas likuma 18. panta pirmajā daļā noteiktais pienākums gan publiskās varas institūcijai, gan privātpersonai lietot vietas nosaukumu valsts valodā (Lībiešu krasta teritorijā – arī lībiešu valodā) ir nacionālas valsts principa izpausme. Valodas nostiprināšanai publiskajā vizuālajā informācijā ir būtiska nozīme valodas apguves un sabiedrības vienotības apziņas veicināšanā. Satversmes tiesa uzsvēra, ka vietvārdi ietilpst Latvijas kultūras mantojumā un valstij ir pienākums tos saglabāt un aizsargāt. Latviešu valoda aizsargājama neatkarīgi no tās faktiskā lietojuma plašuma vai apdraudējuma līmeņa tai. Savukārt ielas nosaukuma zīmes ir publiska informācija, kas nepieciešama sabiedrības saziņai. Satversmes tiesa secināja, ka Valsts valodas likuma 18. panta pirmā daļa tiktāl, ciktāl tā paredz aizliegumu ēkas numura zīmē līdz ar ielas nosaukumu latviešu valodā to norādīt arī svešvalodā, neskar pieteikuma iesniedzējai Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības uz privātās dzīves un mājokļa neaizskaramību. Satversmes tiesa nolēma arī šajā daļā tiesvedību izbeigt [plašāk sk. Pošeiko 2018, 8–38]. Zīmīgi, ka Satversmes tiesas lēmumā tika atgādināts, ka „nacionālas valsts princips uzliek valstij ne vien negatīvu pienākumu nedarīt neko tādu, kas varētu vājināt Latvijas latvisko identitāti, bet arī – un jo sevišķi – pozitīvus pienākumus to dažādos veidos stiprināt. Valstij ir pienākums ar visiem līdzekļiem gādāt par to, lai latviešu valoda patiešām pildītu savu valsts valodas funkciju – būtu par sabiedrības kopējo saziņas un demokrātiskās līdzdalības valodu”. [Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis 2012, 134]

1.3. Valsts valoda izglītībā

Valstu mērķtiecīgi organizētas izglītības sistēmas uzdevumi mūsu gadsimtā ir plaši un aptveroši – sniegt dzīvei un profesionālajai darbībai nepieciešamās zināšanas un prasmes, veicināt personības izaugsmi un veidot vienotu sabiedrību. Izglītības ieguve lielā mērā notiek ar valodas vai valodu starpniecību, apgūstot arī domāšanas procesu un problēmu risināšanas spēju. Mūsdienās par normu kļuvusi vairāku valodu prasme un lietojums, tomēr ikvienā valstī ir valoda, bez kuras nav iedomājama pilnvērtīga dzīve konkrētā sabiedrībā. Latvijā tā ir konstitucionāli noteiktā valsts valoda – latviešu valoda –,

un izglītības sistēmai jānodrošina gan tās apguve augstā līmenī, gan izpratne par latviešu valodas lietojuma un simbolisko vērtību.

Valodas politikas pedagoģiskais aspekts ieņem centrālo vietu Valsts valodas politikas pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam [VVPP 2015-2020]. Šis dokuments ir saistīts ar nozīmīgākajiem attīstības plānošanas dokumentiem¹¹ un atspoguļo šo dokumentu vadlīnijas latviešu valodas integratīvā un instrumentālā statusa nodrošināšanā.

Beidzamajos piecos gados ir nostiprinājusies izpratne par latviešu valodas atšķirīgajām lomām izglītības sistēmā – no pirmsskolas izglītības līdz mūžizglītībai. Valodas apguves organizācija, mācību metodika un motivēšana valodas apguvei ir atkarīga no tā, vai latviešu valoda konkrētai personībai ir *pirmā valoda* (dzimtā valoda), *otrā valoda* vai *svešvaloda*; tā kā aktuāla kļuvusi latviešu valodas uzturēšana diasporā, izmantojamas arī *etniskā mantojuma valodas* apguves metodes. Latvijā lēni, bet konsekventi notiek virzība uz vienotu un iekļaujošu izglītības sistēmu plašā izpratnē, latviešu valodā zināšanas apgūstot skolēniem un studentiem arī no ģimenēm, kur saziņas valoda ir cita, tāpēc koncepts par latviešu valodu kā zināšanu ieguves valodu joprojām ir diskusiju objekts.

Latviešu valoda kā pirmā (dzimtā) valoda izglītības sistēmā

Latvijā jau izsenis par pašsaprotamu kļuvusi vairāku valodu prasme un lietošana, tādēļ beidzamajās desmitgadēs pasaulē valdošās individuālā multilingvisma tendences mums ir pieņemamas un atbalstāmas. Tomēr pirmajai valodai ikviena cilvēka dzīvē vienmēr būs īpaša vieta, jo tā ir pamats personības attīstībai un zināšanu apguvei.

Pirmo valodu bērns lielā mērā iemācās jau ģimenē, tomēr valodas akadēmisko iemaņu apgūvē neaizstājamas ir sistēmiskas mācības izglītības iestādē pēc profesionāli izveidotas programmas. Latviešu valodas apguvei skolu sistēmā ir ilgas un stabilas tradīcijas jau kopš 19. gadsimta; programmu saturs tiek nepārtraukti aktualizēts, tiek izmantotas jaunas pieejas un metodiskie paņēmieni. Objektīvu iemeslu dēļ Latvijas publiskajā telpā daudz vairāk atspoguļotas latviešu valodas kā otrās valodas apguves problēmas un aktuālās norises; arī valsts politikas līmenī lielāka uzmanība pievērsta latviešu valodai mazākumtautību izglītības programmās (mācībgrāmatas, mācīb līdzekļi, metodiskais atbalsts skolēniem, skolotājiem un vecākiem), jo pilnīgi pamatoti skola tiek

¹¹ „Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam” (apstiprināta Saeimā 2010. gada 10. jūnijā, pieejama: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_7.pdf), „Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam” (apstiprināts Saeimā 2012. gada 20. decembrī, pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/20121220_NAP2020%20apstiprinats%20Saeima_4.pdf), „Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam” (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2011. gada 20. oktobra rīkojumu Nr. 542, pieejamas: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedrības_integracija/KM_130515_Prec_Nac_ident_pilson_sab_un_itegr_polit_pamatnost_2012-2018.pdf), „Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam” (apstiprinātas Saeimā 2014. gada 22. maijā, pieejamas: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4781>), „Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam” (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 14. oktobra rīkojumu Nr. 468, pieejamas: https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/is_pamatnostadnes_2013-1.pdf) u. c.

uzskatīta par nozīmīgāko spēku latviešu valodas apguves un līdz ar to arī valsts valodas statusa reālā īstenošanā un sabiedrības integrācijas veicināšanā.

Tomēr latviešu valodas tieši kā dzimtās valodas apguvei turpmāk jāveltī daudz lielāka vērība. Visā pasaulē vērojama verbālā intelekta (vārdu krājuma, valodas funkcionālo un stilistisko iespēju izmantošanas, tekstu uztveres spējas) mazināšanās; aizvien lielāku lomu ieņem digitālo tehnoloģiju attīstības dēļ vieglāk producējama un vizualizēta informācija, sava loma ir arī starptautisko saziņas valodu ietekmei. Pret šīm tendencēm cīnīties ir praktiski neiespējami, tādēļ valstu izglītības sistēmām elastīgi jāpielāgojas mainīgajai realitātei. Arī Latvijā pēc ilgām diskusijām ir sagatavots jauns pilnveidots pamatizglītības mācību saturs, kurā īpaši izdalīta valodu joma. Jaunā mācību satura ieviešana skolās sākas 2020. gada 1. septembrī 1., 4. un 7. klasē, 2021. gada 1. septembrī – 2., 5. un 8. klasē, bet 2022. gada 1. septembrī – 3., 6. un 9. klasē [MK noteikumi Nr. 747]. Vienotas valodu jomas izdalīšanas pamatā ir koncepts, ka „valodu mācību jomā visām apgūstamajām valodām – latviešu valodai, mazākumtautību valodām un svešvalodām – ir kopīgas lielās idejas, kuras atspoguļo nozīmīgākās likumsakarības valodu apgūvē un to lietojumā, uzsver valodu savstarpējo saikni un palīdz skolēnam skaidrāk saprast, ko viņš mācās un kur viņam šīs zināšanas un prasmes noderēs pēc skolas” [Skola2030; sk. arī Tagad 2018]. Grūtākais uzdevums būs skolēnu motivēšana mērķtiecīgi izkopt savas dzimtās valodas prasmes, bet tas lielā mērā būs atkarīgs no sabiedrības un īpaši tās viedokļu līderu attieksmes pret latviešu valodu un tās lomu Latvijā un pasaulē.

Latviešu valoda diasporā – pirmā valoda, otrā valoda, etniskā mantojuma valoda

2019. gada 1. janvārī stājas spēkā Diasporas likums¹², kura mērķis ir stiprināt diasporas kā neatņemamas Latvijas sabiedrības daļas latvisko identitāti un piederību valstij, sekmēt latviešu valodas un kultūras saglabāšanu diasporā, kā arī atbalstīt un veicināt diasporas pilsonisko un politisko līdzdalību un nodrošināt labvēlīgus apstākļus reemigrācijai. Kā norāda pētniece I. Mieriņa, „patlaban Eiropas Savienības un Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas dalībvalstīs dzīvo aptuveni 392 000 Latvijas esošie un bijušie valstspiederīgie un Latvijā dzimušie. Bet, ja diasporas definīciju izvēlas plašāku, iekļaujot tajā arī Latvijas izcelsmes cilvēkus, tos, kas sevi identificē kā latviešus un viņu bērnus, neatkarīgi no pilsonības vai dzimšanas valsts, tad kopējais diasporas apjoms ir 506 000” [Mieriņa 2020, 1].

Diasporas jēdziens paplašinās, un tagad tas tiek attiecināts uz ikvienu grupu, kas noteiktu laiku dzīvo ārpus tradicionālās teritorijas. Tiek atzīts, ka pašlaik pasaulē 232 miljoni jeb 3,2 % iedzīvotāju pieder pie diasporas. Atšķirībā no migrantu kopienām diasporā pastāv vēsturiskā atmiņa vai mīts par vēsturisko tēvzemi, tā nereti tiek idealizēta, daudzi tuvākā vai tālākā nākotnē plāno tajā atgriezties. Latviešu valodas uzturēšana diasporā ir vispārīgs ieguvums, jo runātāju skaita noturība un pieaugums vairo latviešu valodas reģionālo un globālo konkurētspēju. Pašreizējā situācija no valodas saglabāšanās

¹² Sk. arī informāciju par atbalstu latviešu valodas apguvei diasporā: Latviešu valoda ārzemēs. Diaspora [tiešsaiste].

Latviešu valodas aģentūras tīmekļvietne [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <https://valoda.lv/latviesu-valoda-arzemes/>

viedokļa nevar tikt uzskatīta par apmierinošu. Pētījumos konstatēts, ka „2019. gadā 70 % no „jaunās” diasporas pārstāvjiem ar dzimto latviešu valodu lietoja latviešu valodu mājās, t. sk. 38 % kā vienīgo, 10 % – kopā ar krievu un 22 % – kopā ar angļu vai citu mītnes zemes valodu. Savukārt 27 % mājās runā angļiski vai citā (lielākoties mītnes zemes) valodā. Starp tiem, kas pavadīja mītnes zemē vairāk nekā 10 (un it sevišķi vairāk nekā 15) gadu, latviešu valodas daļa ir mazāka, bet angļu (vai citas, izņemot krievu) valodas daļa – lielāka. Tātad līdzīgi kā ASV, Kanādā un Austrālijā pakāpeniski notiek latviešu valodas aizstāšana ar mītnes zemes valodu” [Hazans 2020, 38]. Tikai 6 % diasporas bērnu apmeklē vai ir apmeklējuši latviešu nedēļas nogales skolas [Mieriņa, Jansone 2019, 61].

Beidzamajos desmit gados ir mainījusies arī koncepcija par identitātes saglabāšanai nepieciešamo latviešu valodas apguvi. Tomēr jārēķinās, ka latviešu valoda daudzos gadījumos nebūs bērnu pirmā vai dominējošā valoda. Diasporas situācijā latviešu valoda traktējama kā viens no individuālā multilingvisma komponentiem – tā var būt gan pirmā valoda, gan otrā valoda, gan t. s. etniskā mantojuma valoda, gan pat svešvaloda. Latviešu valoda daudzos gadījumos ir sekundārs individuālā bilingvisma komponents, un mērķtiecīga latviešu valodas apguve notiek multilingvālās izglītības kontekstā, izmantojot atšķirīgu motivāciju un metodes. Reālā latviešu valodas situācija diasporā raksturota, kā arī ieteikumi valodas politikai diasporā nākotnē sniegti pētījuma 5. nodaļā.

Latviešu valoda kā otrā valoda

Otrā valoda ir termins, ar kuru apzīmējam valodu, kas apgūta jau pēc pirmās valodas stabilizācijas. Latvijas izglītības sistēmas kontekstā tas pārsvarā tiek attiecināts uz valsts valodu – latviešu valodu – kas ir mācīb līdzeklis skolēniem, kuru ģimenēs lieto citu valodu [Baltiņš, Druvieta 2017, 229–234]. Beidzamajos gados gan aizvien lielākā mērā vērojama konceptu „otrā valoda” un „mācībvaloda” pārklāšanās.

Jaunākais Eiropas Savienības dokuments saistībā ar mācībvalodu ir Eiropas Komisijas Padomes leteikums par visaptverošu pieeju valodu mācīšanas un mācīšanās procesiem [Priekšlikums 2018]. Dokumentā norādīts: „2006. gadā Eiropas Parlamenta un Padomes leteikumā par pamatprasmēm mūžizglītībā tika definētas divas ar valodu apguvi saistītas kompetences: „saziņa dzimtajā valodā” (jēdziens „dzimtā valoda” bieži tiek uzskatīts par ekvivalentu jēdzienam „mācību valoda”) un „saziņa svešvalodās”. Jaunajā Prasmju programmā Eiropai tika paziņots, ka minētais ieteikums tiks pārskatīts. Priekšlikumā jaunam Padomes ieteikumam par galvenajām kompetencēm mūžizglītībā, ko Komisija pieņēma 2018. gada 17. janvārī, ir ierosināts definēt tādas kompetences kā „Rakstpratība” un „Valodu kompetence”, piedāvājot elastīgāku izpratni par to, kādas ir attiecības starp dzimto valodu un mācību valodu. Ar jauno pieeju tiek risinātas abas problēmas – zems rakstpratības līmenis Eiropā un valodu prasmju trūkums. Spēcīgā saikne, kas pastāv starp rakstpratību un valodām, akcentē uzskatu, ka kompetences ir jāpilnveido mācību valodā – neatkarīgi no tā, vai mācību valoda ir izglītojamās personas dzimtā valoda vai svešvaloda. Turklāt aktīvāka valodu mācīšanās saskan ar idejām, kas paustas Komisijas priekšlikumā Padomes ieteikumam par kopīgu vērtību, iekļaujošas izglītības un Eiropas dimensijas mācībās veicināšanu, jo tā atvieglo mobilitāti, kultūru apmaiņu un kultūru izpratni un sekmē kopīgo vērtību izpratni.” [Priekšlikums 2018, 3] Šajā dokumentā arī uzsvērts, cik svarīga ir oficiālās valodas kā mācībvalodas apguve: „Skolas

sāk arvien labāk apzināties, ka ir jānodrošina, lai visi bērni – neatkarīgi no izcelsmes un dzimtās valodas – ļoti labā līmenī apgūtu mācību valodu –, ja vajadzīgs, ar īpašu atbalsta pasākumu palīdzību. Tādējādi tiek veicināts taisnīgums un vienlīdzīgas iespējas un mazināts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risks.” [Priekšlikums 2018, 12]

Latvijas Republikā jau no 1989. gada tiek īstenota pakāpeniska un pārdomāta pāreja uz latviešu valodu kā mācību pamatvalodu visās izglītības iestādēs un visos izglītības posmos, nodrošinot iespēju apgūt arī mazākumtautību valodu un kultūru. Šai pieejai Latvijas sociolingvistiskajā situācijā nav alternatīvas, ja vēlamies nodrošināt Latvijas sabiedrības integrāciju uz valsts valodas pamata, visu sabiedrības locekļu vienlīdzīgu pieeju darba tirgum un izglītības ieguves iespējām, kā arī latviešu valodas noturību un attīstību asā valodu konkurences situācijā. Izglītības likums, Vispārējās izglītības likums un Augstskolu likums tādēļ traktējams ne vien kā tiesību akts, kas nosaka sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas procesu un tā rezultātu, bet arī kā instruments Latvijas Republikas valodas politikas īstenošanai.

Mazākumtautību izglītības sistēma Latvijā attīstījās pakāpeniski, iesaistot apjomīgus Latvijas un ārvalstu līdzekļus, ciešā sadarbībā ar labākajiem pasaules ekspertiem.¹³ Tātad Latvijas mazākumtautību izglītībā konsekventi ievērots secīgu soļu princips. Valsts valodas stiprināšana mazākumtautību izglītības sistēmā vispusīgi analizēta daudzās publikācijās.¹⁴

Lai nodrošinātu politikas attīstības plānošanas pēctecību, tika izvērtēts iepriekšējā plānošanas periodā paveiktais un tā ietekme uz valsts valodas situācijas izmaiņām, kā arī analizēta pasākumu sekmīgas īstenošanas prakse un konstatēto problēmu risināšanas iespējas. Pētījumu dati apstiprināja Latviešu valodas aģentūras kompleksajā regulārajā pētījumā [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 56] izteikto atziņu, ka latviešu valodas kā mācību priekšmetu apguves valodas un valsts pārbaudes darbu valodas ieviešana ir nodrošinājusi latviešu valodas apguvi, nepazeminot skolēnu mācību sasniegumus. Gandrīz 39 % Latvijas mazākumtautību jauniešu pēc pašvērtējuma prot latviešu valodu teicami, tikpat daudz jauniešu prot latviešu valodu labi, tomēr 20 % atzinuši, ka ir apguvuši latviešu valodu pamatprasmes līmenī vai zina to vāji. Lai veicinātu sabiedrības integrāciju uz valsts valodas pamata, oficiālās valodas prasmei jābūt ļoti augstā līmenī, tuvu dzimtās valodas prasmei. Līdzšinējā bilingvālās izglītības sistēma bija nodrošinājusi vidēju latviešu valodas prasmi, kas nav uzskatāma par pietiekamu, lai visiem bērniem nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas turpmākajā darba dzīvē.

Tā kā Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dalībvalstīm, ievērojot starptautiski saistošos tiesību aktus un rekomendējošos dokumentus, ir noteikta ekskluzīva

¹³ Kopš 1989. gada tika noteikta obligāta latviešu valodas apguve visās izglītības iestādēs, kopš 1992. gada – pedagogu valsts valodas prasmes pārbaude jeb atestācija, 1995. gadā – divi priekšmeti latviešu valodā pamatskolā, trīs – vidusskolā, 1999. gadā – četrus mazākumtautību izglītības modeļu ieviešana, 2004. gadā – 60:40 mācībvalodas proporcija vidusskolā, 2008. gadā – vienots eksāmenu saturs latviešu valodā, 2018. gadā – 12. klases centralizētie eksāmeni tikai latviešu valodā u. c. (Sk. Pāreja uz mācībām valsts valodā 2018)

¹⁴ Baltiņš, Druvieta, Veisbergs red. 2007; Valsts valodas likums 2008; Hogan-Brun, G. et al. 2009; Valodas situācija Latvijā 2004–2010; Kļave, Šūpule, Bebriša 2013; Valodas situācija Latvijā 2010–2015; sk. arī Attieksme 2020.

kompetence, piemēram, kultūras un izglītības politikas īstenošanā, pastāv daudzveidīgi modeļi valodas politikai izglītības iestādēs. Jaunākā pieejamā analīze par valodu lietojumu izglītībā „Pamatdati par valodu mācīšanu Eiropas skolās” [*Eurydice* buklets 2017; *Eurydice* ziņojums 2017]¹⁵ sniedz detalizētu informāciju par Eiropas skolās apgūstamajām valodām, bet norāda arī uz izglītības ieguves pamatvalodu. *PISA* pētījumā rodami salīdzināmi dati par Eiropas Padomes dalībvalstīm. Vairumā valstu 15 gadus vecu skolēnu procents, kas mācības neapgūst ģimenes valodā, ir tuvs ES vidējiem rādītājiem, piemēram, Bulgārijā, Francijā, Slovākijā, Norvēģijā, Turcijā. Dažās valstīs valodas situācijas vēsturiskās attīstības dēļ tas ir atšķirīgs (Maltā 87,7 % skolēnu mācās angļiski, kaut ģimenes valoda ir maltiešu valoda; Luksemburgā ģimenes valoda no mācībvalodas atšķiras 84,5 % skolēnu: starp tiem 21,8 % skolēnu mājās runā portugāļu valodā, kaut izglītojas vai nu vācu, vai franču valodā). Šveicē citā valodā izglītību iegūst 26,1 % skolēnu. Augsts citā valodā izglītojamo procents (10–22 %) ir arī Beļģijā, Vācijā, Spānijā, Kiprā un Austrijā, turklāt tam ir tendence pieaugt.¹⁶

Beidzamajās desmitgadēs minoritāšu vai reģionālo valodu runātājiem izglītības sistēmā pievienojušies arī bērni, kas mītnes zemēs ieradušies migrācijas rezultātā, un šādām pārmaiņām jāgatavojas arī Latvijā. Lai nodrošinātu sabiedrības integrāciju un turpmākas perspektīvas darba tirgū un augstāka līmeņa izglītības ieguvē, valsts oficiālās valodas apguve jau vairākus gadus desmitus tiek atzīta par nozīmīgu bērnu cilvēktiesību īstenošanas jautājumu [Direktīva 77/486/EEC]. Kopš Direktīvas pieņemšanas ir pilnveidota oficiālo valodu apguves sistēma, galveno akcentu liekot uz t. s. valodas un satura integrēto apguvi [sk., piem., Lazdiņa red. 2015; Burima red. 2019]. Kā norādīts pētījumā par imigrantu bērnu izglītību Eiropas Savienībā [Harte et al. 2016], valstu atšķirīgās situācijas dēļ nav iespējams noteikt universālu modeli visām valstīm, tomēr tiek ieteikts bērnus ar atšķirīgu ģimenes valodu iesaistīt kopīgā izglītības plūsmā, nodrošinot papildu atbalstu, ja tas nepieciešams. Šī atziņa stiprināta arī Eiropas Parlamenta atbalstītajā pētījumā par labās prakses un neveiksmju piemēriem minoritāšu valodu lietojumā izglītībā [Dongera et al. 2017].

Pētnieki analizēja 13 valstu praksi un nonāca pie secinājuma, ka izplatītākā prakse ir mācības oficiālajā valodā, ne vienmēr papildus sniedzot iespēju apgūt minoritātes valodu

¹⁵ Dominējošais modelis ir vienota izglītības sistēma valstu oficiālajās valodās, izņemot dažas reģionālās vai minoritāšu valodas, kam attiecīgajā valstī ir oficiāls statuss. Pētījumā norādīts, ka nereti skolēnu ģimenes valoda atšķiras no izglītības ieguves valodas. Uzsvērts, ka šādā gadījumā viņiem attīstās bagātīgs lingvistiskais kapitāls, bet ir nepieciešams papildu atbalsts mācību valodas apgūvē un īpaši izglītoti pedagogi darbam multilingvālā klasē [*Eurydice* buklets 2017, 19]. Visbiežāk izglītību citā valodā iegūst skolēni, kuri mājās runā spāņu, turku vai krievu valodā. Kā liecina starptautiski salīdzināmie pētījumi, piemēram, *PISA* (*Programme for International Student Assessment*, 2015), no pētījumā iesaistītajiem 15 gadus veciem skolēniem 9 % veica testus valodā, kas nebija viņu ģimenes valoda, bet netika novērotas atšķirības rezultātos. Visvairāk šādu skolēnu bija ar dzimto spāņu valodu (valensiešu, galīsiešu, basku mācībvalodas skolās Spānijā), turku valodu (Vācijā, Nīderlandē, Francijā, Dānijā, Somijā), krievu valodu (Vācijā, Latvijā, Lietuvā, Čehijā, Igaunijā, Somijā un Polijā) [*Eurydice* ziņojums 2017, 19–24].

¹⁶ 3. pielikums. Statistikas dati. To 15 gadus veco skolēnu īpatsvars, kuri mājās galvenokārt runā no mācībvalodas atšķirīgā valodā, 2003. g., 2015. g. [*Eurydice* ziņojums 2017, 156–162].

un kultūru kā priekšmetu. Norādot, ka oficiālas valodas statuss valstij uzliek pienākumu nodrošināt šīs valodas attīstību un aizsardzību [Dongera et al. 2017, 11], pētnieki valsts oficiālās valodas apguvi izglītības sistēmā uzskata par neatņemamu izglītības sistēmas uzdevumu. Izvēloties piemērotāko modeli minoritāšu valodu lietojumam izglītībā, jāņem vērā vairāku faktoru kopums, kā „valsts likumi un citi normatīvie akti, pieejamais budžets, valodu daudzums, valodu konflikti, valodu lingvistiskā distance, valsts valodas situācija un visbeidzot skolēnu skaits” [Dongera et al. 2017, 27]. Svarīgākais secinājums – mācībvalodas noteikšanā nav īstenojams *one-size-fits-all* jeb universālā modeļa princips. Katra valsts atbilstīgi savai valodas situācijai var izvēlēties tādu modeli, kas vislabāk nodrošina oficiālās valodas kā sabiedrības integrācijas simboliskā un instrumentālā mehānisma apguvi. Ja neņemsim vērā vēsturisko fonu, sabiedrības konsolidācija un integrācija netiks veicināta, bet apgrūtināta [Veisbergs 2013]. Tādējādi Latvijas gadījums varētu sniegt kādus papildu aspektus un nianšes cilvēces kopīgajā zināšanu krājumā par valodu līdzāspastāvēšanu un konkurenci.

Tāpēc 2018. gada 22. martā Saeima trešajā, galīgajā lasījumā atbalstīja grozījumus Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā, kas vidusskolas posmā paredz pakāpeniski pāriet uz mācībām valsts valodā (spēkā no 2018. gada 2. aprīļa). Plānots, ka pāreja uz mācībām valsts valodā sākas 2019. gada 1. septembrī un noslēgsies 2021. gada 1. septembrī [sk. Pāreja uz mācībām valsts valodā 2018]. Vienlaikus tiks ieviests arī jauns mācību saturs un mācīšanās pieeja. Pilnveidotais mācību saturs valsts valodas un sabiedrības integrācijas jomā paplašinās mazākumtautību jauniešu iespējas profesionālajā un augstākajā izglītībā, kur mācības notiek latviešu valodā, kā arī paaugstinās konkurētspēju darba tirgū.

Pedagogiem tiks nodrošināts nepieciešamais atbalsts, lai sagatavotos gan jaunā izglītības satura īstenošanai, gan turpinātu pilnveidot latviešu valodas prasmes profesionālo amata pienākumu veikšanai (ESF projekta „Kompetenču pieeja mācību saturā”¹⁷ sadaļa „Atbalsts pedagogiem, īstenojot mācību saturu lingvistiski neviendabīgā vidē”, kur atbalsta pasākumus pedagogiem nodrošina LVA). Jaunais standarts īstenojams visās izglītības iestādēs – gan pašvaldību, gan privāto un juridisko personu dibinātajās skolās (privātajās izglītības iestādēs). Diskusijās par izglītības politikas turpmāko attīstību noderīgs ir Eiropas Padomes Venēcijas komisijas ziņojums [Venice Commission 2020], kurā uzsvērts, ka latviešu valodas izmantošanas proporcijas palielināšana mazākumtautību izglītības programmās nolūkā uzlabot skolēnu valodas prasmi ir likumīgs mērķis un norāda uz dažiem iespējamiem uzlabojumiem šīs sistēmas ieviešanā.

¹⁷ Vairāk par projektu sk. Valsts izglītības satura centra (VISC) tīmekļvietnē https://visc.gov.lv/visc/projekti/esf_831.shtml <https://valoda.lv/projekti/esf-projekti/projekts-kompetencu-pieeja-macibu-satura/>, projekta vietnē www.skola2030.lv, kā arī LVA tīmekļvietnē <https://valoda.lv/projekti/esf-projekti/projekts-kompetencu-pieeja-macibu-satura/>

1.4. Ar valodu saistītās lietas Satversmes tiesā

No 2016. gada līdz 2020. gadam Latvijas Republikas Satversmes tiesa ir skatījusi vairākus pieteikumus saistībā ar valodu lietojumu visās izglītības pakāpēs gan valsts un pašvaldību, gan fizisko un juridisko personu dibinātajās izglītības iestādēs.

Satversmes tiesas kā neatkarīgas un objektīvas institūcijas vērtējums ir nozīmīgs ne tikai konkrēta tiesību akta atbilstības pārbaudei, bet noder par virziena rādītāju visās jomās, šai gadījumā valodas un izglītības politikas aktualizēšanai. Vairākas izskatītās lietas ir saistītas ar iepriekš aplūkoto valsts valodas stiprināšanu **vispārējās izglītības sistēmā**.

Satversmes tiesa 2019. gada 23. aprīlī pasludināja spriedumu lietā Nr. 2018-12-01 [ST spriedums lietā Nr. 2018-12-01]. Lietā tika vērtēts tiesiskais regulējums par izglītības ieguves valodu valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, kuras īsteno mazākumtautību izglītības programmas pamatizglītības un vidējās izglītības pakāpē. Lieta tika ierosināta pēc divdesmit 12. Saeimas deputātu pieteikuma. Tajā norādīts, ka iepriekš Latvijas izglītības sistēmā mazākumtautību valodu lietojums bijis plašāks, bet ar apstrīdētajām normām to lietošana izglītības programmās nesamērīgi sašaurināta. Mazākumtautību valodu lietošanas samazinājums atņemot izglītojamiem būtisku nacionālās identitātes saglabāšanas un attīstīšanas priekšnosacījumu.

Satversmes tiesa atzina, ka Satversmes 112. pantā noteiktās tiesības uz izglītību neietver ne izglītojamo, ne viņu vecāku tiesības izvēlēties, kādā valodā valsts vai pašvaldību izglītības iestādēs izglītība tiks iegūta, ja tas ir pretrunā ar valsts izveidotās izglītības sistēmas vienotības principu, kā arī nesekmē tādu pieeju valsts izglītības sistēmai, kas ļautu sasniegt izglītības mērķus attiecībā uz ikvienu izglītojamo. Tiesa norādīja, ka Satversmes 112. pants nosaka valsts pienākumu nodrošināt pieeju izglītībai valsts valodā, lai sekmētu izglītības sistēmas mērķu sasniegšanu. Šīs tiesības gan neietver ne izglītojamo, ne viņu vecāku tiesības izvēlēties, kādā valodā valsts vai pašvaldību izglītības iestādēs izglītība tiks iegūta. Satversmes 112. pants neparedz arī valsts pienākumu garantēt, ka izglītības sistēmas pamatizglītības un vidējās izglītības pakāpē līdztekus valsts valodai tiek nodrošināta iespēja iegūt izglītību arī citā valodā izglītojamiem vai viņu vecākiem vēlamā lietojuma proporcijā. Līdz ar to tiesa secināja, ka apstrīdētās normas neskar tiesības uz izglītību.

Satversmes tiesa 2019. gada 13. novembrī pieņēma spriedumu lietā Nr. 2018-22-01 [ST spriedums lietā Nr. 2018-22-01]. Lietā tika vērtēts tiesiskais regulējums par mācību valodu privātajās izglītības iestādēs. Spriedumā tiesa konkretizēja tiesību uz izglītību saturu, nosakot, ka tās ietver arī personas brīvību izvēlēties vispārējo izglītību iegūt ne vien valsts un pašvaldību, bet arī privātajās izglītības iestādēs. Savukārt no Satversmes 112. panta pirmā teikuma un 114. panta izriet pie mazākumtautībām piederošo personu tiesības dibināt un vadīt privātas izglītības iestādes, kuru mērķis ir mazākumtautības valodas un kultūras apguve, saglabāšana un attīstība. Tomēr šādās izglītības iestādēs sniegtā vispārējā izglītība var tikt oficiāli atzīta tikai tad, ja tā atbilst valsts noteiktajos vispārējās izglītības standartos ietvertajām prasībām. Tiesa norādīja, ka mācību valoda ir viens no būtiskiem vispārējās izglītības procesa elementiem un valsts ir tiesīga to regulēt. Šeit jārod līdzsvars starp nepieciešamību nodrošināt ikvienai pie mazākumtautības piederošai

personai iespēju vispārējā izglītībā apgūt valsts valodu tādā līmenī, lai tā bez grūtībām iekļautos valsts un sabiedrības dzīvē, un iespēju apgūt attiecīgās mazākumtautības valodu, kā arī iegūt izglītību šajā valodā, lai varētu saglabāt savu lingvistisko un kultūras identitāti, bet netiktu izraisīta segregācija uz valodas pamata. Tiesa secināja, ka tiesību normas, kas regulē mazākumtautību valodu apgušanu vai lietošanu vispārējās izglītības procesā privātajās izglītības iestādēs, ierobežo pie mazākumtautībām piederošajām personām no Satversmes 112. panta pirmā teikuma un 114. panta izrietošās tiesības. Tomēr šāds ierobežojums atzīts par atbilstošu Satversmei [ST pārskats 2019].

Līdz ar to 2018. gada 22. martā pieņemtie grozījumi Izglītības likumā atzīti par atbilstošiem Satversmei, un latviešu valoda aizvien vairāk nostiprinās vispārējā izglītībā. Kā norāda Satversmes tiesas priekšsēdētāja I. Ziemele, „...lietā Nr. 2018-12-01 un lietā Nr. 2018-22-01 Satversmes tiesa vērtēja izglītības reformu un norādīja, ka mazākumtautību tiesību īstenošana nedrīkst būt vērsta uz sabiedrības segregāciju un apdraudēt sabiedrības vienotību. Atšķirīgām identitātēm piederīgo atkāpšanās katram savā identitātes telpā apdraud demokrātiskā diskursa un kopējas darbības iespējamību vienotā sabiedrībā. Tādējādi Satversmes tiesa attīstīja vienotas sabiedrības ideju un priekšnoteikumus. Proti, Latvijas sekmīgai attīstībai nepieciešama vienota sabiedrība, kura apvieno gan valstsnāciju, gan mazākumtautības. Šo vienotību citstarp nodrošina valsts valoda – spēja brīvi lietot valsts valodu ir pamats personas sabiedriskajai aktivitātei un izveles iespējam attiecībā uz pieejamo informācijas telpu. Personai, kura prot valsts valodu, ir iespēja salīdzināt un kritiski izvērtēt iegūto informāciju un kvalitatīvi piedalīties publiskajā diskursā, kas ir neatņemama demokrātiskas sabiedrības sastāvdaļa”. [Ziemele 2020, 9]

1.5. Valoda augstākajā izglītībā un zinātnē

Valodas konkurētspēju mūsdienās un lietojuma perspektīvas nākotnē lielā mērā noteiks tās lietojums jomā, kas vienlaikus visvairāk pakļauta globalizācijai un internacionalizācijai, – augstākajā izglītībā un zinātnē. Pasaulē pašreiz vērojama principiālu uzskatu sadursme starp akadēmiskās valodas liberalizācijas (praksē – angļu monolingvisma) un nacionālo valodu lomas pastiprināšanas (praksē – multilingvisma) piekritējiem [sk., piem., Hultgren et al. 2014; Humar, Žagar Karer 2010, Stickel, Robustelli 2015, Wee et al. 2013]. Plaša starp augstākās izglītības un zinātnes politiku un valodas politiku oficiālo (valsts) valodu noturībai un attīstībai iezīmējas vai visās valstīs, kurās dominējošā nav angļu valoda. Šie procesi aktuāli arī Latvijā, it īpaši saistībā ar plānotajām pārmaiņām Latvijas augstākās izglītības un zinātnes pārvaldībā.

2018. gada 7. novembrī tika izsludināts Rīgas Juridiskās augstskolas likums, kura 17(2). pantā teikts: „(2) Satversmes sapulcē ievēlēto rektoru amatā apstiprina Ministru kabinets. Augstskolas rektoram jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņa profesionālo pienākumu pildīšanai, vai augstskolai ir jānodrošina tulkojums valsts valodā.” Šis aspekts izvērstas arī 25. pantā: „Uz Augstskolas personālu nav attiecināmas normatīvajos aktos noteiktās prasības par valsts valodas zināšanu līmeni. Augstskola nodrošina dokumentu apriti un saziņu ar valsts iestādēm un privātpersonām

valsts valodā.” [Juridiskās augstskolas likums 2020] Līdzīga norma ietverta arī īpašajā likumā Par Rīgas Ekonomikas augstskolu [Par REA 2018]. Studijas šajās augstākās izglītības iestādēs notiek angļu valodā, kas ir pieņemama izņēmuma prakse, ja vien absolventi, kas vēlas saistīt savu darba dzīvi ar Latviju, ir apguvuši latviešu valodu un it īpaši juridisko un ekonomikas terminoloģiju augstā līmenī. Tomēr plašākā valodas politikas kontekstā problemātiska ir norma par augstskolas personāla valodas prasmi, it īpaši attiecībā uz valsts amatpersonu – rektoru.

Saskaņā ar Augstskolu likumu „rektors ir augstskolas augstākā amatpersona, kas īsteno augstskolas vispārējo administratīvo vadību un bez īpaša pilnvarojuma pārstāv augstskolu”. Valsts valodas likums un Ministru kabineta 733. noteikumi nosaka, ka augstskolu vadībai nepieciešama valsts valodas prasme C1 līmenī. Personām, kas nav ieguvušas izglītību latviešu valodā, jākārtos valsts valodas prasmes pārbaudījums un jāiegūst attiecīgs valsts valodas prasmes apliecinājums. Rektoram ne tikai jāvada akadēmiskais un saimnieciskais augstskolas personāls, bet arī jāpārstāv augstskola attiecībās ar valsts iestādēm, jāparaksta finanšu dokumenti, jāpiedalās koleģiālo institūciju darbībā un jāinformē sabiedrība par augstskolas darbību, kas bez valodas prasmes pilnvērtīgi nav iespējams pat tad, ja tiešām tiek izmantoti tulka pakalpojumi. Tāpēc nav pamata bez nopietnas argumentācijas pieļaut atkāpes no visai augstskolu administrācijai saistoša likuma. Izņēmumi šo divu augstskolu sakarā nav tikai atsevišķi gadījumi bez tālejošas ietekmes uz latviešu valodas ilgtspēju kopumā. Šādi šķietami nenozīmīgi grozījumi, īpaši, ja tie pasniegti kopā ar latviešu valodu noniecinošiem izteikumiem, var ietekmēt pašu svarīgāko valodas noturības veicinātāju vai kavētāju – lingvistisko attieksmi.

Vēl bīstamāks ir rosinājums šādu normu attiecināt arī uz citu augstskolu vadību un pat akadēmisko personālu, kā arī potenciālo augstākās izglītības institūciju padomju locekļiem. Šādu normu paredz 2020. gada 12. maijā Ministru kabinetam iesniegtie apjomīgie grozījumi Augstskolu likumā.¹⁸ Protestu pret to izteica 487 radošās un akadēmiskās inteliģences pārstāvju, norādot uz šādas rīcības sekām [Protesta vēstule 2020]. Vēstulē uzsvērts, ka „rektors ir augsts, intelektuāli piesātināts un prestižs amats; rektors pilda ne vien tehniska rakstura administratīvus uzdevumus un rūpējas par attiecīgās iestādes kvalitatīvu darbu šaurā izpratnē, bet savā darbībā iemieso un attīsta Latvijas valstiskās un kultūras vērtības [..]. Vēl viens solis virzienā uz atteikšanos no latviešu valodas akadēmiskajā jomā būtu arī zīmīgs un ārkārtīgi nevēlams signāls Latvijas sabiedrībai – ar to pati valsts pasludinātu, ka latviešu valoda Latvijā ir šķērslis ceļā uz kvalitāti un izcilību. Tam var būt nelabvēlīgas ilgtermiņa sekas saistībā ar latviešu valodas prestižu, sabiedrības lingvistisko attieksmi un motivāciju apgūt un izmantot latviešu valodu”. Ja gadījumā šāds nepieņemams solis tiktu sperts, apsverama iespēja vērsties Satversmes tiesā, jo amatpersonu atbrīvošana no valsts valodas prasmes prasībām pirmšķietami ir pretrunā ar Satversmes preambulu un 4. pantu, kā arī Valsts valodas likumu.

¹⁸ „(8) Augstskolas rektora amatā var iecelt ārvalsts pilsoni. Ja rektora amatā iecel ārvalsts pilsoni, viņam jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņa profesionālo pienākumu pildīšanai, vai augstskolai ir jānodrošina tulkojums valsts valodā.” [Likumprojekts „Grozījumi Augstskolu likumā” [tiešsaiste]. 17. pants. Rektors. LR Ministru kabineta tiesību aktu projekti [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40484842>

Satversmes tiesa par studiju valodu privātajās augstskolās

Augstskolu likuma (1995) 5. pantā sākotnēji bija noteikts augstskolu uzdevums izkopt un attīstīt zinātni un mākslu. Ar 2018. gada 21. jūnija Grozījumiem Augstskolu likumā 5. panta trešais teikums tika izteikts jaunā redakcijā: „Tās savā darbībā izkopj un attīsta zinātni, mākslu un valsts valodu.” Tika grozīts arī 56. pants. Šā panta trešās daļas ievaddaļā vārdi „valsts dibinātās augstskolās” tika aizstāti ar vārdiem „augstskolās un koledžās”. Tādējādi kopš 2019. gada 1. janvāra, kad šie grozījumi stājās spēkā, uz visām augstskolām neatkarīgi no to dibinātāja tika attiecināta norma, ka „augstskolās un koledžās studiju programmas īsteno valsts valodā”. Likumā ir noteiktas iespējas īstenot studiju programmas arī Eiropas Savienības oficiālajās valodās, tātad ne krievu valodā. Pārejas noteikumi reglamentē, ka augstskolām un koledžām, kuru studiju programmu īstenošanas valoda neatbilst šā likuma 56. panta trešās daļas nosacījumiem, ir tiesības turpināt studiju programmu īstenošanu attiecīgajā valodā līdz 2022. gada 31. decembrim, bet jaunu studentu uzņemšana pēc 2019. gada 1. janvāra nav atļauta.

2018. gada 18. jūlijā pēc 20 partijas „Saskaņa” 13. Saeimas deputātu pieteikuma Satversmes tiesā tika ierosināta lieta Nr. 2019-12-01 [ST spriedums lietā Nr. 2019-12-01]. Pieteicēji norādīja, ka apstrīdētās normas ievieš visām augstskolām obligātu uzdevumu izkopt un attīstīt latviešu valodu un ierobežo privāto augstskolu dibinātāju un docētāju brīvību savas akadēmiskās darbības veidošanā, tā aizskarot Satversmes 112. pantā ietvertās tiesības uz izglītību. Vienlaikus iesniedzēji uzskatīja, ka apstrīdētās normas aizskar privātajām augstskolām Satversmes 105. pantā noteiktās tiesības uz īpašumu kopsakarā ar no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasināto un Satversmes 1. panta tvērumā ietilpstošo tiesiskās paļāvības principu, ierobežojot privāto augstskolu komercdarbības tiesības īstenot licencētās studiju programmas svešvalodās.

Satversmes tiesa 2019. gada 11. jūnijā nolēma sadalīt lietu un daļā „Par Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešā teikuma, 56. panta trešās daļas un pārejas noteikumu 49. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam” izveidot jaunu lietu Nr. 2020-33-01, atsākt izskatīšanu pēc būtības un apsvērt jautājumu par nepieciešamību vērsties Eiropas Savienības Tiesā (turpmāk – EST) ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu.¹⁹

Tiesa atzina, ka Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešais teikums, ciktāl tas attiecas uz privātajām augstskolām, to mācībspēkiem un studējošajiem, atbilst Latvijas Republikas Satversmes 112. un 113. pantam. Ar nosacījumu izkopt un attīstīt valsts valodu likumdevējs ir konkretizējis valsts pozitīvo pienākumu, radot tādu augstākās izglītības regulējumu, kas noteic augstskolu darbību sabiedrības interesēs. Turpretim Augstskolu likuma 56. panta trešo daļu un pārejas noteikumu 49. punktu, ciktāl šīs normas attiecas uz privātajām augstskolām, to mācībspēkiem un studējošajiem, tika atzītas par neatbilstošām Latvijas Republikas Satversmes 112. un 113. pantam un spēkā neesošām no 2021. gada 1. maija. Ar apstrīdētajām normām radītais pamattiesību ierobežojums ir

¹⁹ EST tika uzdots arī jautājums ar tālejošu nozīmi: „Kādi apsvērumi būtu ņemami vērā, izvērtējot šāda tiesiskā regulējuma attaisnojāmību, atbilstību un samērīgumu ar tā leģitīmo mērķi – valsts valodas kā nacionālās identitātes izpausmes aizsardzību?” [ST lēmums lietā Nr. 2020-33-01]

piemērots leģitīmo mērķu sasniegšanai, jo apstrīdētās normas uzlabo studējošo valsts valodas prasmes, kā arī stiprina latviešu valodas lomu zinātnē un izkopj tās lietojumu dažādās zinātnes nozarēs. Tomēr Satversmes tiesa atzina, ka pastāv saudzējošāki līdzekļi šī leģitīmā mērķa sasniegšanai. Attiecībā uz citām apstrīdētajām normām tiesvedība ir apturēta līdz brīdim, kad stājas spēkā EST nolēmums.

1.6. Latviešu valodas zinātniskā izpēte un attīstīšana

Mūsdienu pasaulē konkurētspējīgas var būt tikai funkcionāli un stilistiski izkoptas valodas, kas tiek apgūtas pārdomātās izglītības sistēmās un kuru lietojumu un aizsardzību reglamentē valsts tiesību akti. Pamats konsekventai valodas politikai visos tās virzienos ir valodas zinātniska izpēte, valodas tehnoloģiju attīstība, terminoloģijas attīstība, kā arī akadēmisku un populārzinātnisku publikāciju izdošanai. Tāpēc neatņemama latviešu valodas pozīciju stiprināšanas sastāvdaļa ir valodas zinātniska izpēte, kas veido pamatu arī valodas bagātināšanai un kopšanai.

Latvijas valodnieki darbojas gan jomās, kas veido ieguldījumu globālajā valodas metateorijā, zināmā mērā abstrahējoties no latviešu valodas eksistences un kvalitātes problēmām, gan arī veic pētījumus, kam ir tieša ietekme uz latviešu valodas konkurētspēju pašreizējā valodas situācijā. Jebkuras sistēmiskas un radošas darbības – arī valodas izpētes – mērķis ir cilvēces zināšanu kopuma vairošana, lai rastu jaunu pieeju praktisko problēmu risināšanai. Latvijā vēsturisku apstākļu dēļ tradicionāli pat vēsturiskiem un deskriptīviem valodas pētījumiem vairumā gadījumu ir bijis apzināts vai neapzināts papilduzdevums – uzsvērt latviešu valodas nozīmi, šādi veicinot pozitīvu attieksmi pret to. Šādi mēs arī labāk izprotam valodu kā daudzu tikai šķietami nesaistītu elementu kopumu, kas funkcionē konkrētā kontekstā. Tāpēc latviešu valodas ilgtspējas nodrošināšanā vienlīdz svarīgi ir gan fundamentāli tās vēstures, struktūras, dažādu līmeņu valodas parādību pētījumi, gan dziļākā izpētē pamatotas rekomendācijas valodas lietojumam sabiedrības un indivīda līmenī.

Latviešu valodniecībai ir bagātīgas tradīcijas, kas mūsdienās radoši tiek attīstītas Latvijas augstskolās un zinātniskajos institūtos.²⁰ Pašreizējā posmā īpaša nozīme ir valsts pētījumu programmai „Latviešu valoda” (2018–2021) [Programma 2018], kurā pētījumi notiek desmit virzienos, aptverot nozīmīgākās apakšnozares un virzienus. Programmu īsteno vairāk nekā 100 pētnieku, starp tiem ap 20 studentu, no sešām Latvijas augstskolām, zinātniskajiem institūtiem, kā arī Latviešu valodas aģentūras. Programma atbilst Valodas politikas pamatnostādņem (2015–2020), un tās izpildes gaitā gūtās atziņas ļaus mērķtiecīgāk veidot attiecīgo pamatnostādņu sadaļu turpmākajam plānošanas periodam (līdz 2027. gadam), tādējādi nodrošinot pētījumu programmas virsmērķa un mērķa sasniegšanu.

²⁰ Latviešu valodniecības bibliogrāfija laika posmā kopš 1997. gada pieejama LU Latviešu valodas institūta tīmekļvietnē <http://lulavi.lv/valodniecibas-bibliografija>. Sk. arī Bankavs, Jansone 2010.

Apakšprojekts Nr. 1. Valodas ontoloģija. Valodas ontoloģijas pētījumi, kas pievēršas valodiski konstituētai sociālai realitātei, kā arī šīs realitātes transformācijas iespējām un tematizē valodas robežas, estētiskās kvalitātes un valodu politiskās varas kontekstā, stiprina latviešu valodas ilgtspēju, lingvistisko kvalitāti un konkurētspēju. Valodas ontoloģijas pētījumi paver interdisciplināru pētījumu iespējas latviešu valodas resursu analīzē un valodas kreatīvo iespēju apzināšanā, aplūkojot latviešu valodas situāciju Eiropas un pasaules valodas ontoloģijas pētījumu kontekstā, tādējādi latviešu valodas dziļajai saistībai ar nacionālo identitāti un valstiskumu piešķirot jaunākajos filozofiskajos pētījumos balstītu, padziļinātu un pamatotu vērtību.

Apakšprojekts Nr. 2. Sociolingvistika. Latvijas valodas situācija globālo sociolingvistisko procesu ietekmē atrodas nepārtrauktā dinamikā, izvirzot jaunus uzdevumus visos valodas politikas aspektos. Īpaši nozīmīgi ir lingvistiskās attieksmes pētījumi. Apakšprojekta uzdevuma izpildē gūtie secinājumi būs pamatā valodas politikas pasākumu, tostarp valodas zinātniskās izpētes, aktualizēšanai nākamajās Valsts valodas politikas pamatnostādnēs (2021–2027), tādējādi nodrošinot programmas virsmērķa un mērķa sasniegšanu.

Apakšprojekts Nr. 3. Gramatika. Projekts „Gramatika un tās saskarjomas: enciklopēdiskā vārdnīca” iecerēts kā latviešu valodniecībā pirmreizīga pētījuma izstrāde – gramatikas enciklopēdiskā vārdnīca, kas vienlaikus būs gan gramatikas jēdzienu hierarhisks apraksts pēc ligzdu principa, gan latviešu valodas gramatiskās sistēmas apraksts vispārīgu Eiropas gramatikas apraksta tradīciju kontekstā – gramatikas, pragmatikas, kognitīvistikas, stilistikas, retorikas u. c. saskarjumu izpēte.

Apakšprojekts Nr. 4. Leksikogrāfija. Vārdnīcu izstrādē sadarbojoties ar informācijas tehnoloģiju pārstāvjiem, tiks nodrošināts programmas mērķis paplašināt zināšanu bāzi valodniecības un tās saskarjumu zinātnēs par latviešu valodas izpēti un attīstību, nodrošinot sabiedrībai nepieciešamo pētniecības rezultātu pieejamību. Latviešu leksikoloģijas un leksikogrāfijas jautājumu teorētiskā izpēte un praktiskā vārdnīcu veidošana, kā arī izstrādātie digitālie resursi sniegs ieguldījumu arī Eiropas e-leksikogrāfijas attīstībā, papildinot esošo zināšanu bāzi ar latviešu valodas faktiem.

Apakšprojekts Nr. 5. Onomastika. Apakšprojekts īsteno vienu no galvenajiem valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” tematiskajiem uzdevumiem, nodrošinot onomastikas izpēti un attīstību. Tiks aptvertas aktuālākās onomastikas tēmas par vietvārdu cilmi un funkcionēšanu, par latviešu personvārdiem (priekšvārdiem, uzvārdiem, iesaukām), to vēsturi un mūsdienu funkcijām, tiks pētīti arī līdz šim marginālie areāli un tēmas (pierocežu vietvārdi, zoonīmi, ergonīmi, vietvārdi un personvārdi socioonomastiskā skatījumā utt.).

Apakšprojekts Nr. 6. Terminoloģija. Latviešu valodas ilgtspēja izteiktā valodu konkurences situācijā nodrošināma, kompleksas valsts valodas politikas ietvaros veicot sistemātisku un plānveidīgu terminoloģijas attīstību, kas ietver gan terminoloģijas vēstures pētījumus un terminoloģijas teorijas turpmāko izstrādi, gan pieredzes apkopošanu par noteiktu nozaru terminoloģijas izstrādi.

Apakšprojekts Nr. 7. Kontaktlingvistika. Pētījumi tulkojumzinātnes, kontaktlingvistikas un salīdzināmās, kā arī sastatāmās valodniecības jomā būtiski ietekmēs latviešu valodas lingvistisko kvalitāti un attīstību, tās pilnvērtīgu funkcionēšanu Eiropas un pasaules daudzvalodu kontekstā. Latviešu valoda atrodas spēcīgu valodas kontaktu situācijā – globālā kontaktā ar angļu valodu, iekšējā – ar krievu valodu. Apakšprojektā sasniegtie rezultāti ietekmēs gan lingvistisko kvalitāti un latviešu valodas konkurētspēju Eiropas un pasaules kontekstā, gan sniegs jaunas zināšanas, kas būs izmantojamas izglītības un valodas apguves jomā, praktiskajā tulkošanā un sabiedrības izglītošanā.

Apakšprojekts Nr. 8. Valodas apguve. Latviešu valodas apguves pētījumi stiprinās latviešu valodas konkurētspēju Latvijas un pasaules kontekstā kopumā, jo sniegs datu analīzi par latviešu valodas kā dzimtās, kā otrās un kā svešvalodas apguves situāciju (prasme un ietekmējošie faktori), tiks sagatavots jauns un papildināts vēl viens valodas apguvēju valodas korpuss, aprakstīti pozitīvas pieredzes gadījumi, saglabājot latviešu valodu kā etniskā mantojuma valodu, ieteikumi vispārīgajā didaktikā un lingvodidaktikā. Tiks sniegti metodiski ieteikumi turpmākai rīcībai latviešu valodas apguves uzlabošanai un izstrādāts mācību metodiskais līdzeklis noteiktai mērķauditorijai, tādējādi stiprinot latviešu valodas ilgtspēju un kvalitāti.

Apakšprojekts Nr. 9. Reģionālistika. Latviešu valodas reģionālo pētījumu rezultāti vistiešāk stiprinās latviešu valodu kā Latvijas identitāti un valsts vērtības veidojošā pamatelementa kopumu. Projekta rezultāti ļaus plašākam lietotāju lokam iepazīties ar dialektālo slāvismu un sēliskajās izloksnēs sastopamo lituānismu materiālu, izlokšņu savdabību un valodas paralēlēm Dienvidlatgalē un Lejaskurzemē, bet to apraksts būs pirmais šāda veida darbs, kas radīs iespēju ikvienam lingvistam pasaulē piekļūt unikālam valodas materiālam, kurā savijas arhaiskas formas un mūsdienīgi jauninājumi. Latgaliešu rakstu valodas pareizrakstības rīks kā tiešsaistes digitāls resurss būs palīgs visiem sabiedrības locekļiem, kuri izvēlēties rakstīt latgaliešu rakstu valodā.

Apakšprojekts Nr. 10. Lībiešu valoda. Apakšprojektā tapušie lībiešu valodas pētniecības un apguves instrumenti – lībiešu valodas datubāzes (leksikas, onomastikas un morfoloģijas datubāzes, mūsdienu lībiešu valodas korpuss) un lībiešu valodas gramatikas pārskats – nodrošinās lībiešu valodas pētniecības attīstību un sagatavoto resursu pieejamību, kas savukārt veicinās lībiešu valodas mantojuma latviešu valodā apzināšanu, labāku izpratni par latviešu valodas izveidošanos.

Programmas virsmērķis ir „stiprināt latviešu valodas – Latvijas identitātes un valsts vērtības veidojošā pamatelementa – ilgtspēju, lingvistisko kvalitāti un konkurētspēju Latvijā un pasaules valodu kontekstā” [Programma 2018], paplašinot zināšanu bāzi valodniecības un tās saskarjumu zinātnēs. Ja zināšanu pārnese sabiedrībā būs veiksmīga un sekmēs izpratni par pētniecības lomu un devumu valsts valodas statusa stiprināšanā, tiks nodrošināta arī sabiedrības adaptācija latviešu valodas konkurētspējas uzturēšanas nosacījumiem mainīgos ģeopolitiskos, ekonomiskos un demogrāfiskos apstākļos.

Kaut arī pašlaik situāciju latviešu valodas izpētē varam vērtēt kā apmierinošu, nopietnas bažas raisa pārliecības trūkums par pētījumu pēctecību. Valsts pētījumu programma „Latviešu valoda” beidzas 2021. gada decembrī; Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu grantu konkursos finansējumu gūst tikai neliela daļa pieteikto projektu. Valstī, kur noteikts valsts valodas statuss, tās izpētei jābūt sistēmiskai un nepārtrauktai, nevis balstītai savstarpēji nesaistītu projektu īstenošanā. Mainās sabiedrības vajadzības, mainās valoda, mainās valodas situācija, tāpēc pārrāvumi valodas izpētē nav pieļaujami. Šai ziņā nevaram cerēt uz Eiropas Savienības vai citu starptautisko fondu finansējumu, savas valodas pētījumu nodrošināšana ir katras valsts pienākums un goda lieta. Latvijas sabiedrībai nepieciešamiem valodas pētījumiem nelabvēlīga ir arī pašreizējā zinātnes politika Latvijā, kas neveicina fundamentālu kolektīvu darbu un kādu problēmu kompleksi aptverošu monogrāfiju izstrādi. Par galveno zinātnieka uzdevumu kļuvušas publikācijas starptautiski citējamās žurnālos, parasti angļu valodā,

kas liecina par individuāla pētnieka kvalifikāciju un nodrošina individuālo karjeras izaugsmi, bet tām ir visai maza ietekme uz latviešu valodai tiešām aktuālām attīstības un ilgtspējas problēmām.

Latviešu valodnieki veiksmīgi publicējas arī izdevumos, kas iekļauti starptautiskajās datubāzēs, tomēr jāapzinās, ka latviešu valodas pētījumi pirmām kārtām ir nozīmīgi un interesanti tieši pašiem latviešu valodas runātājiem. Šī problēma gan skar humanitārās un sociālās zinātnes visā pasaulē. Apcerot apmātību ar šaurām speciālistu aprindām domātām publikācijām, ievērojamais grieķu sociologs Jannis Gabriels atzīst: „Nekad cilvēces zināšanu vēsturē nav sarakstīts tik daudz tikai dažu cilvēku vajadzībām.” [Gabriel 2017; tulkojums mans – I. D.] Lai izpildītu valsts valodas politikas pamatnostādnes noteikto uzdevumu – iesaistīt sabiedrību latviešu valodas attīstīšanā –, jaunāko zinātnes atziņu popularizēšana un plašai auditorijai paredzētu izdevumu veidošana ir uzskatāma par prioritāru darbības virzienu.

1.7. Sabiedrības līdzdalības nodrošināšana valsts valodas politikas īstenošanā

Valodas jautājumi Latvijas sabiedrībā vienmēr bijuši aktuāli, un izņēmums nav arī beidzamie pieci gadi, tomēr ir mainījusies publikāciju un diskusiju ievirze. Gan plašsaziņas līdzekļos, gan sociālajos tīklos aizvien plašāk tiek apspriesta atsevišķu vārdu vai formu iedērbība latviešu valodā, jaunvārdu un terminu veidošanas principi, bet aizvien mazāk – būtiskākie valodas politikas pamatprincipi.

Neraugoties uz 2012. gada referendumu, latviešu valodas prioritāte sabiedrībā joprojām nav pašsaprotama. Valoda nostiprinājusies galvenokārt juridiski regulētajās jomās. Tieši latviešu sabiedrībā stiprākas kļūst sociālā bilingvisma, t. i., valodu paralēla lietojuma tendences. Visbīstamākā no valodas noturības viedokļa ir problēmas nesaskatīšana krievu valodas paralēla lietojumā (pašvaldību komunikācijā, dažu nevalstisku organizāciju reklāmās un tīmekļvietnēs, uzņēmumu telefonlīniju operatoru darbā, priekšvēlēšanu reklāmās) un amatpersonu saziņā.

Īpaši svarīga ir augstāko valsts amatpersonu un viņu konsultatīvo institūciju nostāja. Šai sakarā pieminams spēcīgs kļūdainais signāls, ko sabiedrībai 2016. gada aprīlī sūtīja Valsts prezidenta izveidotā Sabiedrības saliedētības politikas ekspertu grupa. Ziņojumā, kura mērķis bija sekmēt sabiedrības saliedētību kā nacionālās drošības jautājumu un valsts stabilitātes priekšnoteikumu, tika teikts: „...politikas prioritātēs nacionālās (latviskas) mediju telpas stiprināšana dominē pār iekļaujošu komunikāciju ar mazākumtautībām – atsevišķi politikas veidotāji izvēlas runāt tikai latviešu valodā, neraugoties uz viņus intervējošā medija un tā auditorijā lietoto valodu. Divvirzienu komunikācija ar mazākumtautībām ir būtisks nacionālās drošības faktors, tikai šāda pieeja pakāpeniski veido savstarpēju uzticēšanos. Labu piemēru rāda tie politikas veidotāji un ierēdņi, kuri ar krievvalodīgajiem medijiem runā to auditorijas vairākuma valodā.” [Ekspertu ziņojums 2016, 10] Ziņojuma autori atsaucās uz principu „veicināt un uzturēt ikviena Latvijas iedzīvotāja bilingvismu un multilingvismu, pozitīvu attieksmi pret latviešu valodu un valodu daudzveidību”, izdarot

secinājumu, ka „valodu daudzveidība praksē tiek ierobežota. Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam formulēta šāda problēma: „Nesakritība starp valsts valodas un minoritātes (krievu) valodas nominālajām un faktiskajām sociolingvistiskajām funkcijām. (...) Kā negatīva pastiprinoša tendence identificēta krievu valodas izplatības dinamika Latvijā, agresīva krievu valodas informatīvās telpas ienākšana latviešu valodas vidē.” [Ekspertu ziņojums 2016, 18]

Faktiski ziņojuma autori rekomendēja atgriezties pie latviešu-krievu sociālā bilingvisma publiskajā un informatīvajā telpā. Šāda nostāja izraisīja plašu rezonansi. Kritiku ekspertu grupas ieteikumam amatpersonām krievvalodīgiem medijiem intervijas sniegt krievu valodā puda Valsts valodas centra direktors Māris Baltiņš, nodēvējot to par nepārdomātu un no valodas politikas viedokļa aplamu [Leta 2016], Latviešu valodas aģentūras direktors Jānis Valdmanis to vērtējis kā bezatbildīgu aplamību [SestDiena 2016]. Neizpratni izteica arī Valsts prezidenta paspārnē esošā Valsts valodas komisija. Sarunā ar valsts prezidentu Valsts valodas komisijas priekšsēdētājs Andrejs Veisbergs norādīja: „Tomēr jāsaprot, ka nerimst mēģinājumi ik pa brīdim valodas pozīcijas drupināt un attīstību pagriezt pretējā virzienā. Tas bieži prasa strauju pretreakciju arī no Valsts valodas komisijas.” [LV portāls 2016] Šai tēmai veltītā radoraidījumā A. Veisbergs atgādināja, ka galvenais iemesls, kāpēc daudzi Latvijas iedzīvotāji mēdz nemācīties latviešu valodu, ir apziņa, ka bez tās var iztikt. Ja būs nepieciešams, latvieši runās krievu valodā. Aicinājums runāt ar medijiem krievu valodā tikai stiprina šo uzskatu un vājina latviešu valodas pozīcijas. Valsts valodas komisijas iebildumi bija skarbi un pamatoti, bet diemžēl kļūdainais viedoklis tika tirāžēts daudz plašāk, nekā tā atspēkojums.

Tieši amatpersonu komunikācijas valoda, īpaši plašsaziņas līdzekļos, ir nozīmīga. Te nav runa par valodas prasmi vai pieklājību, bet par valodas politikas pamatprincipu neizpratni un servilismu. Nav pieņemama amatpersonu nostāja uzskatīt valodu tikai par saziņas instrumentu. Nedrīkst ignorēt to simbolisko lomu, ko valsts amatpersona pilda ar savu valodas lietojumu. Orientējoties tikai uz noteiktas auditorijas simpātiju iegūšanu, tiek pazaudēts princips par valodu hierarhiju. Bīstama ir beidzamā laikā pastāvošā tendence uzskatīt, ka latviešu valodas pozīcijas ir pilnībā nostabilizējušās un ka stingra nostāja attiecībā uz latviešu valodas lietošanu būtu diskriminējoša, netaisnīga vai rusofobiska. Nozīmīga diskusija ar moto „Latviešu valoda pašu iztapības gūstā” lasāma žurnālā „Domuzīme”. Kā norāda ilggadējā Valsts valodas centra direktore Dzintra Hirša, „uzbrukumi latviešu valodai pašlaik notiek it kā humānu un ekonomisku apsvērumu dēļ, bet tam pamatā ir mērķtiecīgi centieni vājināt valsts valodu, Latvijas vēstures nezināšana, liberālisms bez robežām, kas balstās uz monopolu interesēm pakļaut visu naudas plūsmi un nodrošina lielajās valodās standartizētu darbaspēku. Latvijai vienmēr būs jācīnās par savas valodas eksistenci” [Domuzīme 2017, 61].

1.8. Secinājumi un ieteikumi

Regulāri veiktie sociolingvistiskie pētījumi un empīriski novērojumi apliecina, ka beidzamo piecu gadu laikā vērojamas pozitīvas tendences latviešu valodas prasmes dinamikā; vismaz valstiski regulējamās jomās latviešu valoda ir prioritāra valoda. Tomēr ar juridiskiem mehānismiem valodas lietojums ietekmējams tikai valstiski regulējamās jomās. Kā norādīts Valsts valodas likuma 2(3). daļā, „likums neattiecas uz valodu lietošanu Latvijas iedzīvotāju neoficiālajā saziņā”, un šī norma tradicionāli tiek traktēta maksimāli plaši. Tiek arī apšaubīts nevis latviešu valodas statuss, bet latviešu valodas monopolfunkcija sociāli nozīmīgās jomās (valsts pārvaldē, sabiedriskajos plašsaziņas līdzekļos, valsts amatpersonu komunikācijā). Līdz ar to jāatzīst, ka tieši subjektīvais faktors jeb lingvistiskā attieksme latviešu valodas lietojumu neformālā komunikācijā neļauj atzīt par atbilstīgu valodu konkurences situācijai.

Valsts valodas politikas pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam atzīts, ka „latviešu valoda mūsu valstī ir ne tikai lingvistisks un juridisks, bet arī simbolisks jēdziens, kas nesaraujami saistīts gan ar valsts un sabiedrības, gan katra Latvijas iedzīvotāja identitātes daudzveidīgajiem aspektiem” [VVPP 2015-2020, 8]. Valodas loma valsts un tās iedzīvotāju kopīgajā identitātē vēl tiek apzināta nepietiekami [sk. Druvieta 2018a]. Problemātisks joprojām ir triādes *valodas prasme – valodas lietojums – lingvistiskā attieksme*²¹ trešais posms. Jūtama plaisa starp teorētiski pausto attieksmi pret latviešu valodu un praktisko rīcības apliecinājumu latviešu valodas kolektīvā. Tas pirmām kārtām attiecas uz latviešu valodas lietojumu neformālajā komunikācijā, kā arī uz latviešu valodas konkurētspējas vērtējumu. Iespējams, atslēga šīs parādības izpratnei meklējama gan tīri pragmatiskā attieksmē pret valodu kā komunikācijas instrumentu, gan vērtību sistēmā, kā arī tradīciju un stereotipu ietekmē, ko pastiprina plašsaziņas līdzekļu un sociālo tīklu izplatītie viedokļi. Tāpēc, izvērtējot paveikto un izstrādājot valsts valodas politikas pamatnostādnes noteiktam laika posmam, jāapzina procesu dinamika konkrētās valodas lietojuma jomās, ņemot vērā ne tikai objektīvi izmērāmus kritērijus, bet arī lingvistisko attieksmi, kas saistīta ar psiholoģiskiem, ekonomiskiem un politiskiem faktoriem. Tomēr pamatu pamats latviešu valodas noturībai ir latviešu valodas kā valsts valodas konstitucionālā statusa reāla īstenošana un Valsts valodas likuma un tā izpildes noteikumu konsekventa ievērošana, kritiski izvērtējot ieguvumus un riskus ikvienā ar valodas politiku saistītā lēmumā.

²¹ Lingvistiskā attieksme ir subjektīvo faktoru komplekss, kas raksturo dažādu etnosu, sociālo grupu un indivīdu valodas uztveres īpatnības, attieksmi pret dažādām valodām (valodas variantiem) un valstisku vai sabiedrisku institūciju veiktajiem valodas situācijas regulēšanas pasākumiem. [VPSV 2007, 219]

2. NODAĻA

ETNODEMOGRĀFISKĀS SITUĀCIJAS UN MIGRĀCIJAS TENDENČU IETEKME UZ VALODAS SITUĀCIJU

Gunta Kļava
Kertu Rozenvalde

Valodas runātāju skaits, valodas kolektīva etnodemogrāfiskais sastāvs un migrācijas tendences mūsdienās ir nozīmīgi valodas situācijas ietekmes faktori [Baltiņš, Druviete 2017, 163]. Tas nozīmē – jo vairāk kādas valodas runātāju, jo vairāk iespēju sazināties un arī lielāka nepieciešamība prast attiecīgo valodu; taču valodas lietojumu var ietekmēt arī valstī vai starptautiski noteiktais valodas statuss, valodas pozīcijas kādā teritorijā, ekonomiski, sociāli, demogrāfiski, ģeogrāfiski, kultūrvēsturiski u. c. apstākļi.

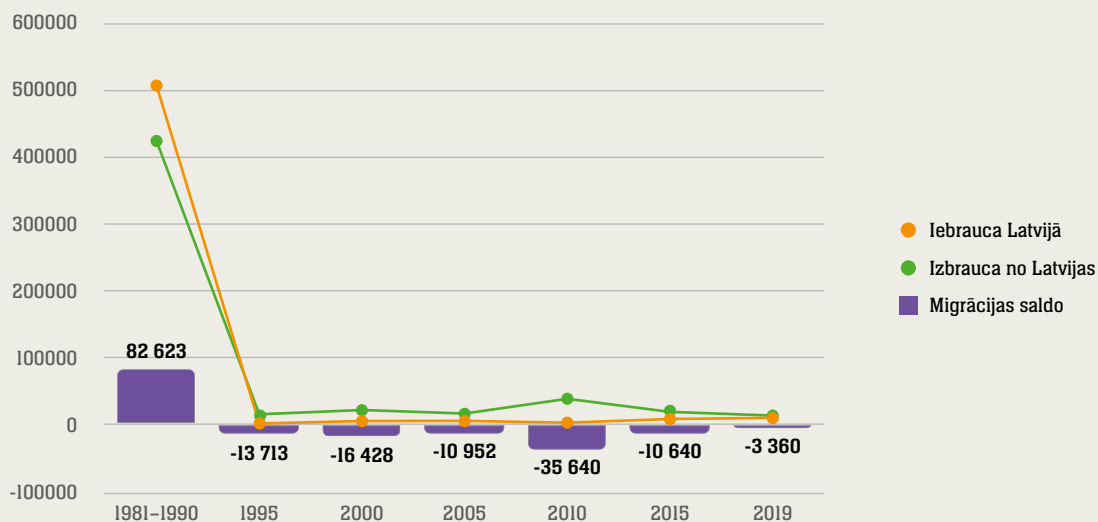
Demogrāfiskie faktori nosaka valodu lietojuma tendences un savstarpējo attieksmju iespējamo raksturu, ko vienlaikus ietekmē gan valodas politikas pamatprincipi, vadlīnijas, to īstenošanas aktivitātes, gan arī valodu prestižs sabiedrībā un iedzīvotāju uzskati par valodām, to lomu [Stevens 1992, 172].

Etnodemogrāfiskā situācija dažādās valstīs atšķiras, to nosaka vēsturiskie apstākļi un cilvēku migrācijas tendences mūsdienās, tā ir cieši saistīta ar sabiedrības dzīves sociālekonomiskajām pārmaiņām, etnodemogrāfiju ietekmē arī valsts īstenotā dažādu nozaru politika [Ó Riagáin 2002, 7]. Izpratne par etnodemogrāfisko procesu attīstību un šo faktoru (t. sk. valodas runātāju kolektīva telpiskās un sociālās izplatības tendences, valodas situācijas attīstība, līdzšinējās politikas īstenošanas rezultāti) ietekme uz valodas situāciju veicina mērķtiecīgas, uz konkrētu problēmu risināšanu balstītas politikas izstrādi. Etnodemogrāfiskā situācija, kas ietver aktuālos migrācijas un globalizācijas procesus, noteikti ietekmē visus valodas politikas īstenošanas virzienus, it īpaši – pedagoģisko. Aizvien vairāk arī Latvijā sastopamies ar nepieciešamību mācīt latviešu valodu jaunām mērķgrupām, kas prasa atšķirīgu praksi un pieredzi latviešu valodas mācīšanā.¹ Latviešu valodas prasmes un lietojuma rādītājus pozitīvi ietekmē tās oficiālās valodas statuss, pietiekami augsta pozīcija pasaules valodu kontekstā (par to vairāk sk. pasaules valodu datubāzē *Ethnologue* [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 30]) un valodas politikas īstenošana. Tajā pašā laikā turpina samazināties Latvijas iedzīvotāju skaits (1. tab.). Pēdējos gados gan migrācijas saldo un emigrantu skaits samazinās un imigrantu skaits nedaudz pieaug (1. att.), taču kopumā iedzīvotāju valstī ir mazāk.

1. tab. Latvijas iedzīvotāju skaita izmaiņas

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019
Iedzīvotāju skaits gada sākumā	2 570 030	2 668 140	2 500 580	2 381 715	2 249 724	2 120 504	1 986 096	1 919 968
Iedzīvotāju skaita izmaiņas – pavisam	17 686	-9 979	-31 049	-28 331	-21 850	-45 899	-17 139	-12 293
Migrācijas saldo	12 101	-13 085	-13 713	-16 428	-10 952	-35 640	-10 640	-3 360

Dati: CSP ISG010

1. att. Iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija Latvijā

Dati: CSP IBG010

¹ Par jauno latviešu valodas pedagoga darbā sk. vairāk izdevumā Lazdiņa red. 2016.

2.1. Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs, reģionālais izvietojums un saikne ar valodas politiku

Analizējot iedzīvotāju etniskā sastāva izmaiņas, ko nosaka dzimstības un mirstības rādītāji un starptautiskā migrācija (kopējie rādītāji joprojām ir negatīvi, resp., samazinās visu tautību pārstāvju skaits, 2. tab.), vērojams, ka latviešu īpatsvars nedaudz pieaug (2. att.) – kopš 2000. gada tas palielinājies par 4,5 %, citu atsevišķu etnisko grupu pārstāvju skaits turpina samazināties. Tajā pašā laikā rādītāja „Cita [tautība] / Pārējie” īpatsvars turpina pieaugt (no 1,2 % 2000. gadā līdz 3,9 % 2018. gadā). Šajā rādītājā skaitliski ir apvienotas tautības, kas nav statistiski lielāko grupā. Tas nozīmē, ka arī Latvijā migrācijas ietekmē paplašinās iedzīvotāju kultūrpiederība un nacionālā daudzveidība [K]ava 2018a, 178].

Iedzīvotāju skaits un to etniskās piederības īpatsvars (salīdzinot datus hronoloģiski un reģionālā aspektā) atklāj valodas situācijas vēsturiskos apstākļus un aktualitātes valodas politikā. Jāatceras, ka mūsdienā Latvijas sabiedrības etniskās daudzveidības pamatā lielā mērā ir Padomju Savienībā apzināti īstenotās migrācijas politikas sekas, kad latviešu īpatsvars valstī tika samazināts no 77 % 1935. gadā līdz 52 % 1989. gadā (3. att.).

Latviešu valodas lietojuma un prasmes kontekstu nosaka arī vēsturiski noteiktas sabiedrības etniskais iedalījums Latvijas reģionos: Latgalē un lielākajās Latvijas pilsētās (Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē, Jūrmalā, Liepājā, Ventspilī, Jelgavā) latviešu īpatsvars ir zemāks nekā citur Latvijā (4. att.). Savukārt mūsdienās galvenais demogrāfisko pārmaiņu iemesls ir migrācijas procesi.

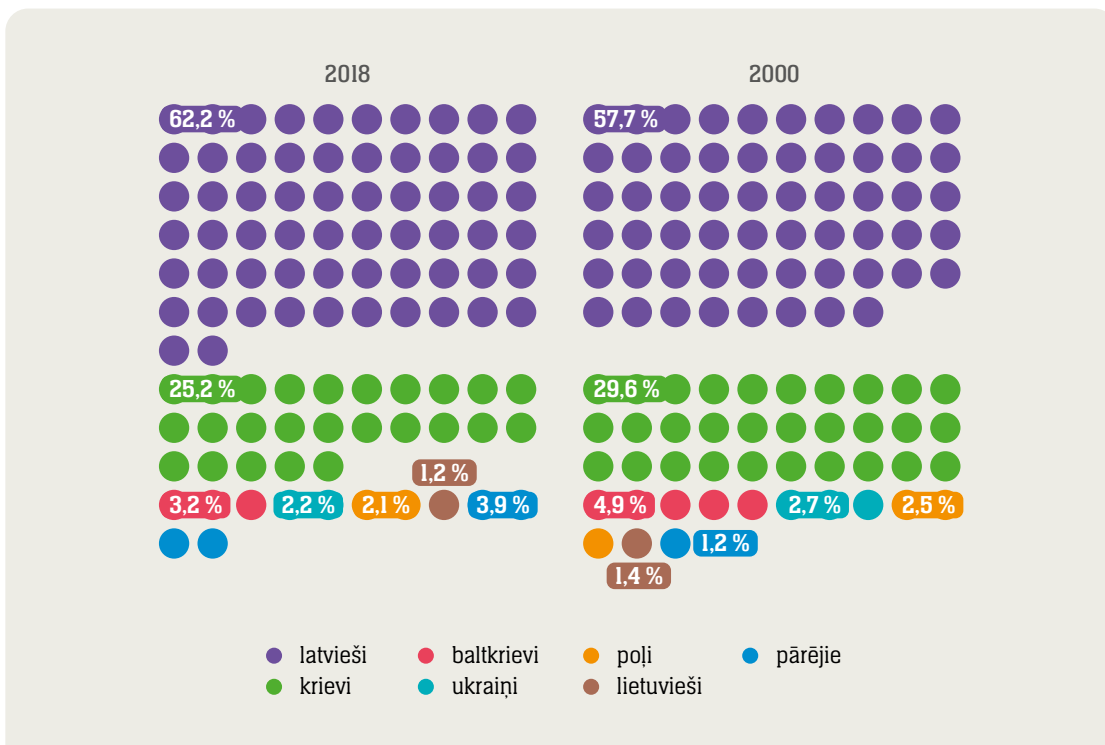
Tas nozīmē, ka Latvijā valodu koeksistencē, valsts valodas prasmē un lietojumā pastāv samērā lielas reģionālas atšķirības, ko nosaka reģionu vēsturiski demogrāfiskais sastāvs.

Otra lielākā etniskā grupa Latvijā ir krievi (sk. 2. att.), un arī krievu valoda kopš padomju gadiem ir bijusi otra izplatītākā valoda. Pēc dažādu gadu tautas skaitīšanas datiem [CSP tautas skaitīšanas], tieši padomju gados ir strauji pieaudzis krievu un krievu valodas lietojuma īpatsvars: piemēram, 1930. gadā, kad tika veikta trešā tautas skaitīšana Latvijā, krievu valoda kā dzimtā valoda bija apmēram 13 % iedzīvotāju, 1959. gadā – 31 % un 1989. gadā – 42 %. Šo pieaugumu noteica nevis iedzīvotāju dabiskais pieaugums, bet imigrācija.

2. tab. Iedzīvotāju skaits pēc tautības (gada sākumā)

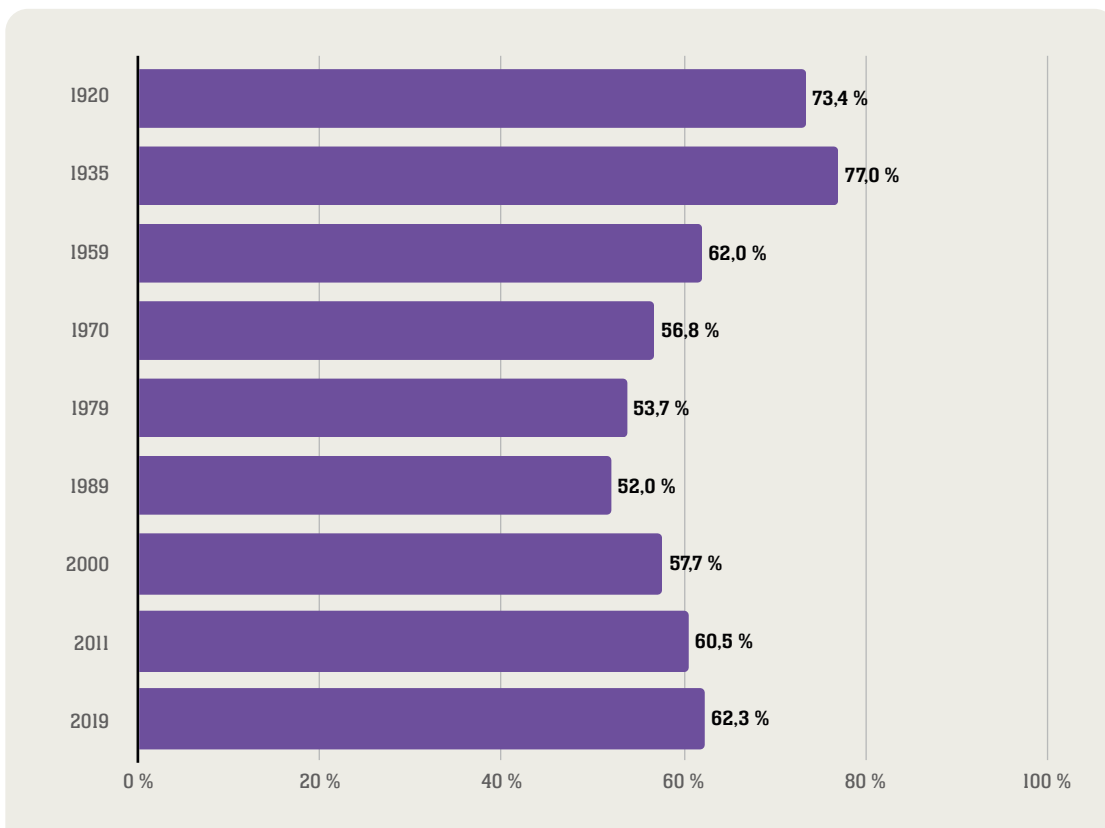
	1935	1989	2000	2011	2020
Latvieši	1 467 035	1 387 757	1 370 703	1 255 785	1 192 333
Krievi	168 266	905 515	703 243	556 434	471 206
Baltkrievi	26 803	119 702	97 150	73 781	60 097
Ukraiņi	1 844	92 101	63 644	49 134	42 929
Poļi	48 637	60 416	59 505	47 201	37 968
Lietuvieši	22 843	34 630	33 430	26 924	21 938
Ebreji	93 370	22 897	10 385	6 495	4 436
Čigāni	3 839	7 044	8 205	6 643	4 891
Vācieši	62 116	3 783	3 465	3 127	2 476
Igauni	6 928	3 312	2 652	2 085	1 607
Cita	4 255	29 410	25 001	46 996	67 794

Dati: GSP nacionālais sastāvs

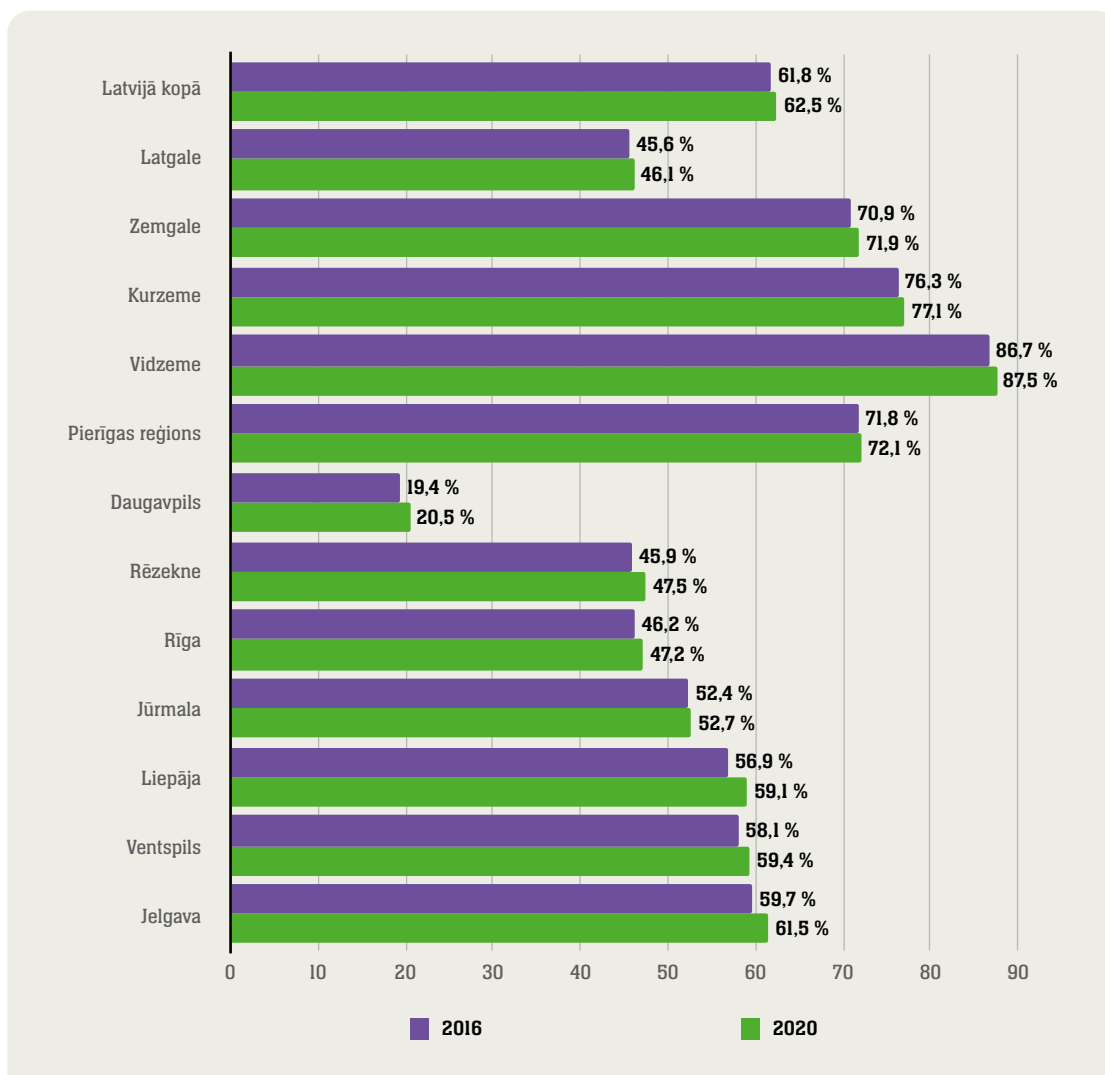
2. att. Iedzīvotāju skaits pēc tautības.

Dati: CSP nacionālais sastāvs

3. att. Latviešu īpatsvars (no iedzīvotāju kopskaita).

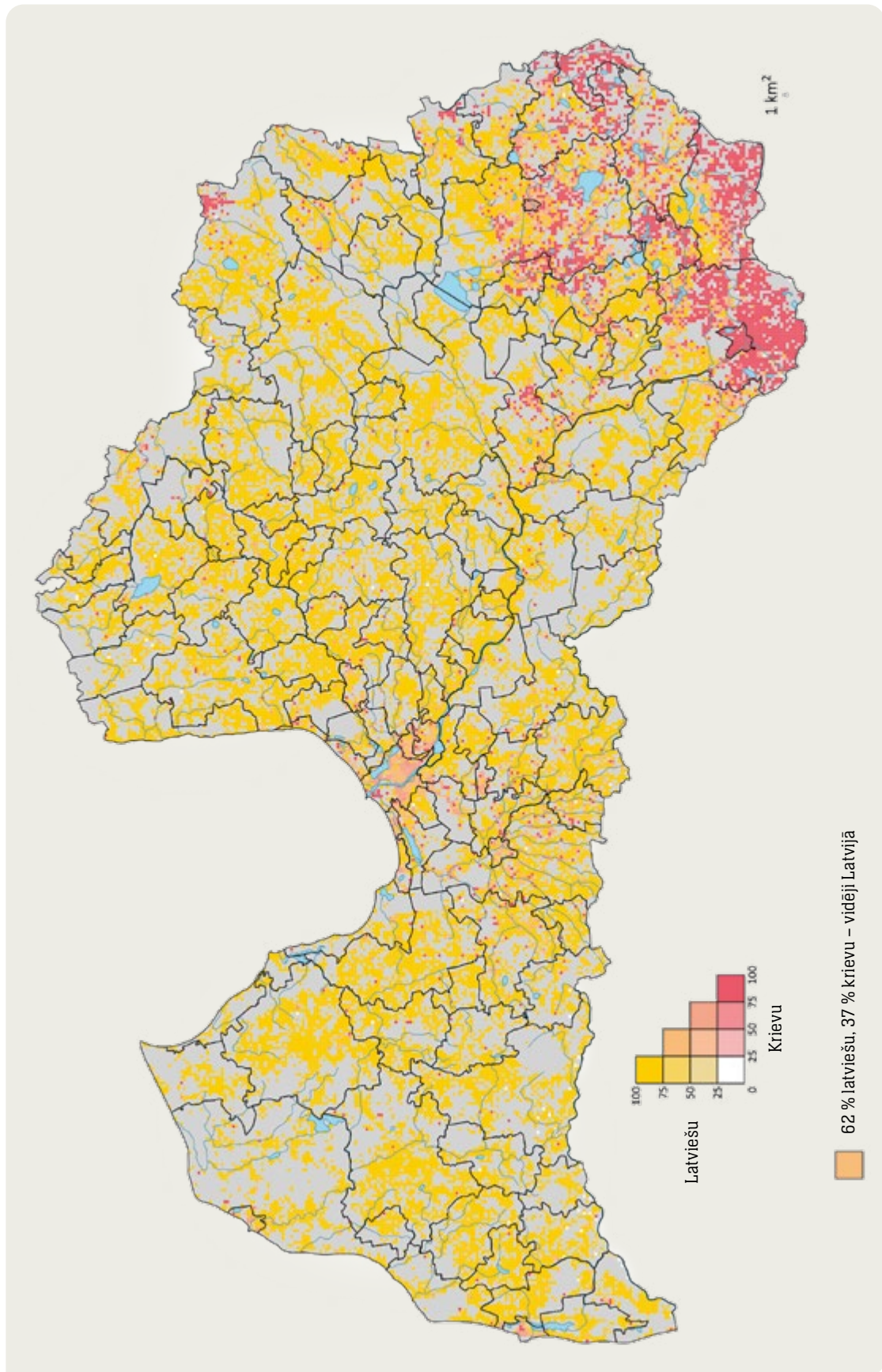
Dati: CSP 2020, 21

4. att. Latviešu īpatsvars Latvijas reģionos un lielākajās pilsētās.

Dati: CSP IRG080

Pašreizējo situāciju latviešu un krievu valodas lietojumā un tā reģionālajās atšķirībās statistiski visprecīzāk atklāj pēdējās tautas skaitīšanas (2011) dati. CSP izveidotā valodu lietojuma vizualizācija [CSP 2016, 103] Latvijas kartē (5. att.) apstiprina iepriekš aprakstītos etnodemogrāfiskos faktorus, kas nosaka un ietekmē gan valodas situāciju – vispirms jau valodas vidi, resp., kura valoda biežāk tiek lietota dažādās sabiedriski nozīmīgajās sociolingvistiskajās jomās –, gan arī valodas politiku un pārvaldību.

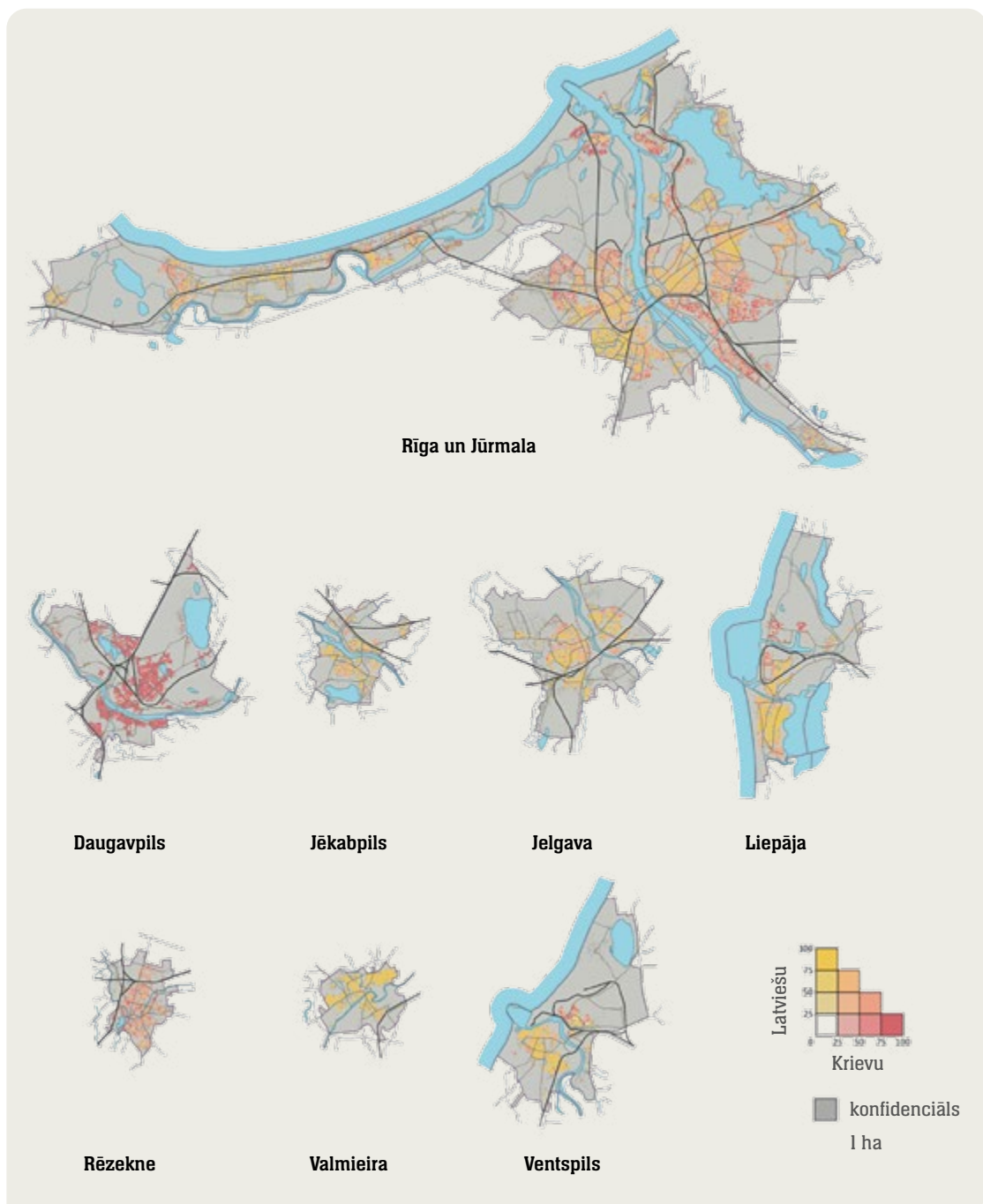

5. att. Latvijas iedzīvotāju īpatsvars, kuri mājās pārsvarā lieto latviešu vai krievu valodu.

Dati: CSP 2016, 103

Pēdējās (2011) tautas skaitīšanas datu analīze, skatot kritēriju „mājās lietotā valoda”, ļauj arī precīzāk palūkoties uz situāciju lielākajās pilsētās, kur iespējams noteikt pat pilsētas daļas, kurās krievu valoda tiek lietota biežāk (6. att.). Līdzīgi dati iegūti arī šajā valodas situācijas pētījumā [LVA aptauja 2019]: valodu lietojumu nosaka apkārtnes (ar to saprotot ne tikai novadu vai pilsētu kopumā, bet arī noteiktu pilsētas daļu, pagastu vai pagasta daļu u. tml.) etnodemogrāfiskie rādītāji, tāpēc valodas pozīcijas un lietojums, piemēram, Rīgā nav attiecināms uz visiem Rīgas iedzīvotājiem vienādi, valodu lietojums atšķirsies dažādās Rīgas pilsētas daļās.

6. att. Latvijas lielāko pilsētu iedzīvotāju īpatsvars, kuri mājās pārsvarā lieto latviešu vai krievu valodu.

Dati: CSP 2016, 104

Ģimenē/mājās lietotā valoda ataino sabiedrības lingvistisko uzvedību sociolingvistiskajā jomā, kas skar privāto saziņu un kurā valodas politika tieši neiejaucas, taču valodas pārvaldībā pastāv kompleksa mijiedarbība un saikne starp dažādajām jomām, un, protams, valodas politika pastarpināti ietekmē arī šo jomu un otrādi [Spolskis 2011, 28]. Līdz ar to dati par valodas lietojumu ģimenē valodas pārvaldības aspektā Latvijā iezīmē noteiktas ģeogrāfiskas vietas, kurās lielāka uzmanība pievēršama, piemēram, latviešu valodas prasmes un lietojuma nodrošinājumam publiskajā saziņā.

Latvijas sabiedrības valodu prasme un lietojums ir aprakstīts pētījuma 3. un 4. nodaļā. Etnodemogrāfisko rādītāju ietekmē var veidoties situācijas, kurās īstenojas valsts valodas lietotāju tiesību pārkāpumi. 4. nodaļā par valodu lietojumu dažādās sociolingvistiskajās jomās apkopotie pētījuma dati un to korelācija ar datiem pēc ģimenē runātās valodas parāda, ka Latvijas iedzīvotāji, kas ģimenē sazinās galvenokārt latviski, publiskajās sociolingvistiskajās jomās sazinās tikai vai pārsvarā latviešu valodā. Šajā grupā reģionālas atšķirības ir ļoti mazas.

Taču būtiski publiskajā sfērā atšķiras ģimenēs latviski runājošo respondentu valodu lietojums, kuri dzīvo Latgalē. Šajā Latvijas novadā dzīvojošās latviešu ģimenes daudzās sociolingvistiskajās jomās pielāgojas apkārtējai videi, kur daudz tiek lietota krievu valoda. Pārējā Latvijā šāda situācija tik izteikti nav vērojama. Visvairāk Latgalē dzīvojošo un ģimenēs latviski runājošo cilvēku valodu lietojums no pārējās Latvijas iedzīvotāju lingvistiskās prakses atšķiras publiskajā neformālajā vidē (uz ielas, veikalā u. tml. situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus), kā arī lietojot sociālos tīklus, mazākas atšķirības – veselības aprūpes iestādēs. Šajās jomās Latgales iedzīvotāji, kuri ģimenē sazinās latviski, lieto gan latviešu valodu, gan krievu valodu biežāk nekā tie Latgales iedzīvotāji, kas ģimenēs sazinās galvenokārt krieviski. Resp., ģimenēs latviski runājošie Latgalē savu valodas lietojumu pielāgo apkārtējai videi vairāk nekā ģimenēs krieviski runājošie.

Šie dati atspoguļo ne vien sabiedrības lingvistisko uzvedību, bet arī parāda lingvistisko attieksmi un valodas vides nozīmi valodas izvēlē runas situācijās. Savukārt Rīgā, kur pēc respondentu dzimtās valodas dati ir ļoti līdzīgi (dzimtā valoda ir latviešu: Latgalē – 46,5 % respondentu, Rīgā – 45,4 %), situācija tomēr ir citāda. Rīgā latviešu valoda tiek lietota biežāk un ģimenē latviešu valodā runājošie publiskajā saziņā tik bieži nepāriet uz citu valodu, kā tas notiek Latgalē. Tātad Rīgas iedzīvotāju lingvistiskā prakse publiskajā saziņā ārpus mājām ataino, cik nozīmīgi ir valsts veiktie pasākumi oficiālās valodas stiprināšanai, savukārt Latgales iedzīvotāju lingvistiskā prakse norāda uz valodas politikas īstenošanas efektivitātes trūkumiem un turpmākajiem uzdevumiem šajā reģionā.

Vēl viens aktuāls valodas situācijas pārmaiņu aspekts etnodemogrāfiskā un valodas runātāju kolektīva teritoriālā izvietojuma skatījumā ir mūsdienu aktīvās migrācijas (gan iekšējās, gan ārējās) tendences. Rīga kā valsts galvaspilsēta un attīstības centrs visvairāk saskaras ar migrācijas sekām, un tas jāņem vērā valodas politikas plānošanā un īstenošanā.

2.2. Imigrācijas un emigrācijas tendences, to loma valodas situācijā pēdējos piecos gados

Latviešu valodā runā ne tikai latvieši, valodas dzīvotspēju nodrošina visi valodas lietotāji, kuri to apguvuši kā otro vai kā svešvalodu. Kopš neatkarības atgūšanas būtiski palielinājies latviešu valodas pratēju skaits mazākumtautību vidū (par latviešu valodas prasmes rādītājiem sk. tālāk 3. nodaļā). Pēc migrācijas datiem (3. tab.) – turpina samazināties emigrācijas un nedaudz palielinās imigrācijas rādītāji, kas reģionālā skatījumā atklāj, ka skaitliski visvairāk cilvēku no ārzemēm iebruc un uz ārzemēm izbruc tieši Rīgā un Pierīgā. Tāpat arī tieši Rīgas un Pierīgas reģionu visbiežāk skar iedzīvotāju iekšējā migrācija, resp., aizvien vairāk cilvēku izvēlas pārcelties uz Rīgu, Pierīgu vai citām lielākajām pilsētām. Novadu skatījumā vislielākais emigrācijas apjoms un negatīvais migrācijas saldo ir Latgalē.

3. tab. Iedzīvotāju starptautiskā ilgtermiņa migrācija reģionos

	2015			2019		
	imigrācija	emigrācija	saldo	imigrācija	emigrācija	saldo
LATVIJA	9 479	20 119	-10 640	11 223	14 583	-3 360
Rīgas reģions	4 137	6 840	-2 703	5 969	6 300	-331
Pierīgas reģions	1 876	2 913	-1 037	1 638	2 270	-632
Vidzemes reģions	630	1 994	-1 364	695	1 148	-453
Kurzemes reģions	950	3 016	-2 066	958	1 651	-693
Zemgales reģions	874	2 236	-1 362	914	1 396	-482
Latgales reģions	1 012	3 120	-2 108	1 049	1 818	-769

Dati: CSP IBG100

Lai raksturotu mūsdienu migrāciju, nepieciešams analizēt imigrantu etnodemogrāfiskos rādītājus. Kā jau tika minēts, Latvijas iedzīvotāju skaitu lielākoties papildina personas no Krievijas vai bijušās Padomju Savienības valstīm. Tā, piemēram, 2018. gadā 4 % imigrantu bija no Eiropas Savienības valstīm, bet 37 % – no NVS valstīm (13 % no Ukrainas, 8 % no Krievijas, 5 % no Uzbekistānas u. c.), 45 % – Latvijas reemigranti [CSP 2020, 24]. Precīzāku dalījumu par iebrucēju izcelsmes valstīm rāda PMLP statistikas apkopojums: 2019. gadā no 841 pirmo reizi izsniegtās pastāvīgās uzturēšanās atļaujas 593 ir izsniegtas tieši Krievijas valstspiederīgajiem, un 2020. gada sākumā, skatot iedzīvotājus pēc valstiskās piederības, Latvijā dzīvo 1 768 480 Latvijas pilsoņu, 216 682 Latvijas nepilsoņu (no tiem lielākā daļa pēc tautības ir krievi, baltkrievi un ukraiņi), un trešā lielākā grupa – 53 052 – Krievijas pilsoņu [PMLP statistika; PMLP reģistrs].

Šie etnodemogrāfiskie rādītāji līdzās vēsturiskajai valodas situācijai Latvijā ir noteikuši, ka otra visbiežāk lietotā valoda ir krievu valoda, tāpat tas arī visdrīzāk nozīmē, ka jauno iebrucēju starpnacionālās saziņas valoda Latvijā ir krievu valoda, neraugoties uz to, ka krievu valodas prasme, īpaši jauniešu vidū, Latvijā turpina samazināties (sk. vairāk 3. nodaļā).

Kaut arī pēdējo gadu imigrācijas etnogramfiskie dati liecina – lielākā daļa jauno iebraucēju pārstāv bijušās Padomju Savienības valstis, tomēr, kā jau tika minēts iepriekš, būtiski palielinās jauno iebraucēju kultūrpiederības un etniskā dažādība (4. tab.). Par to liecina procentuāli nelielais, tomēr pēdējos gados pieaugošais cilvēku īpatsvars, kuri CSP ikgadējā iedzīvotāju statistikas apkopojumā pēc tautības veido grupu „Citas tautības, ieskaitot neizvēlētu un nenorādītu tautību” – 2,6 % 2011. gadā un 3,8 % 2020. gadā (sk. arī 2. att.).

4. tab. Starptautisko ilgtermiņa migrantu etniskais sastāvs 2011. un 2019. gadā

Tautība	2011		2019	
	Skaitis	%	Skaitis	%
	Imigrācija	Imigrācija	Imigrācija	Imigrācija
latvieši	4 965	48.5	3 078	27.4
amerikāņi	10	0.1	31	0.3
angļi	36	0.4	32	0.3
armēņi	32	0.3	37	0.3
azerbaidžāņi	14	0.1	129	1.1
baltkrievi	379	3.7	442	3.9
čigāni (romi)	73	0.7	72	0.6
ebreji	44	0.4	44	0.4
francūži	24	0.2	57	0.5
gruzīni	12	0.1	69	0.6
igauņi	31	0.3	40	0.4
indieši	16	0.2	737	6.6
itāļi	35	0.3	29	0.3
kazahi	6	0.1	54	0.5
krievi	3 071	30.0	2 057	18.3
ķīnieši	16	0.2	65	0.6
lietuvieši	222	2.2	164	1.5
moldāvi	13	0.1	66	0.6
poļi	205	2.0	147	1.3
somi	13	0.1	23	0.2
tatāri	16	0.2	23	0.2
turki	45	0.4	64	0.6
ukraiņi	327	3.2	1 497	13.3
uzbeki	15	0.1	505	4.5
vācieši	35	0.4	94	0.8
zviedri	21	0.2	32	0.3
cita	200	2.0	640	5.7
neizvēlēta/ nenorādīta tautība	358	3.5	995	8.9

Dati: CSP IBG041

Mūsdienu migrācijas tendences un valsts politikas īstenošana dažādās jomās (imigrācijas, ekonomikas, izglītības utt.) ietekmē valodas situācijas attīstību un valodas politikas īstenošanu gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Līdzās tradicionālajām Latvijas imigrantu izcelsmes valstīm (bijušās Padomju Savienības valstīm) pēdējos gados palielinās jauno iebraucēju skaits no tādām valstīm kā, piemēram, Bangladešas, Ēģiptes, Filipīnām, Indijas, Kamerūnas, Ķīnas, Nepālas, Pakistānas, Rumānijas, Šrilankas u. c., kas atspoguļo izmaiņas Latvijas imigrācijas politikā un ārvalstu studējošo piesaistes politikā.

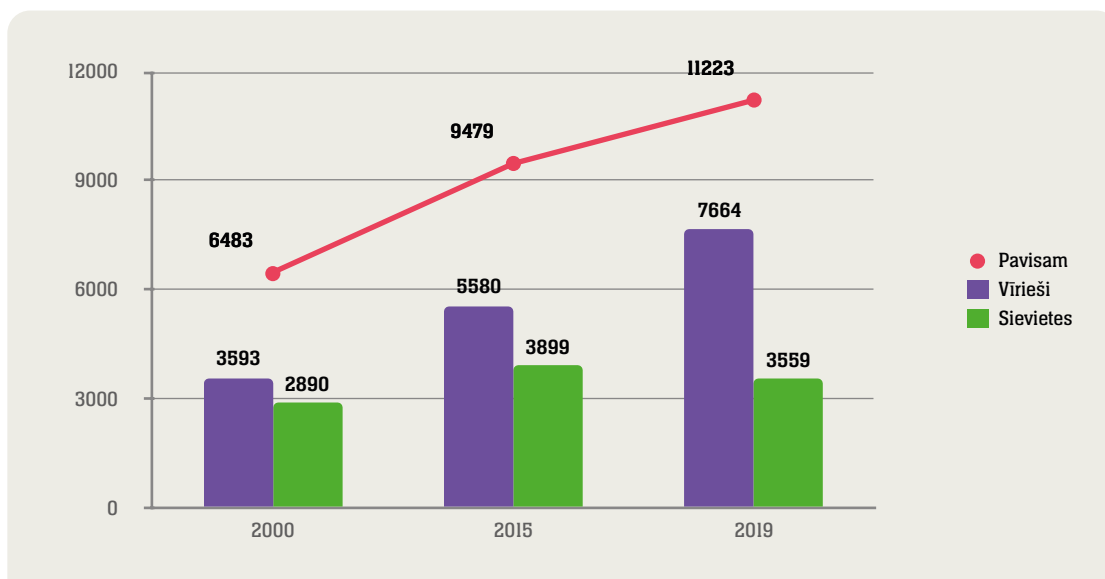
Par valsts īstenoto politiku ietekmi spilgti liecina, piemēram, izmaiņas vienas tautības piederīgo skaita palielinājums citu tautību īpatsvara izmaiņu kontekstā: kā redzams 4. tab., kopš 2011. gada strauji ir pieaudzis indiešu īpatsvars no 0,2 % līdz 6,6 % 2019. gadā. Kā rāda PMLP dati par uzturēšanas atļauju izsniegšanu [PMLP statistika], 2019. gadā visi Indijas pilsoņi Latvijā ieradušies ar nolūku studēt, uz kā pamata tiem izsniegtas uzturēšanās atļaujas. Tātad indiešu skaita pieaugums noticis, īstenojot ārvalstu studējošo piesaisti Latvijas augstskolās. Ar terminu *ilgtermiņa imigrants* saprotam „personu, kura ierodas no citas valsts (starptautiskais imigrants) vai no citas Latvijas administratīvās teritorijas, lai apmestos uz pastāvīgu dzīvi vai vismaz uz vienu gadu” [CSP termini]. No Indijas iebrukušo emigrācijas rādītāji ir mazāki nekā imigrācijas rādītāji, tas varētu nozīmēt: vai nu Latvijas augstskolas un šī studentu piesaiste tiek izmantota kā trešo valstu pilsoņu pirmais posms tālākā ceļā uz citām ES valstīm (tātad notiek regulāra un pieaugoša Indijas pilsoņu kustība caur Latvijas augstskolām), vai arī šie studenti paliek dzīvot Latvijā ilgāk, kas atkal norāda uz nepieciešamību nodrošināt viņiem kvalitatīvu valsts valodas apguvi, integrāciju sabiedrībā un darba vidē.

Imigrantu etniskā dažādība un kultūru daudzveidība rosina pārmaiņas valsts un sabiedrības tradicionālajos priekšstatos par ārzemniekiem un jaunajiem iebrucējiem – ne visi jaunie valsts iedzīvotāji kā starpetniskās saziņas valodu var izmantot krievu valodu un ne vienmēr arī angļu valodu [Kļava 2018b, 72]. Tas nozīmē lielāku uzsvāru uz kopīgās saziņas valodas – oficiālās valodas – apguves pieejamību, ar to saprotot mācību un lietojuma iespējas [Kļava 2018a, 178]. Jāņem arī vērā, ka pēdējo piecu gadu laikā lielākā daļa iebrucēju ir ekonomiski aktīvi cilvēki darbības vecumā (5. tab.). Tātad viņi piedalās ikdienas sabiedrības dzīvē, kur neiztikt bez publiskas saziņas (vispirms jau valsts valodas prasme ir nepieciešama darbā).

5. tab. Starptautisko ilgtermiņa migrantu vecuma un dzimuma struktūra

	2000			2015			2019		
	Imigrācija			Imigrācija			Imigrācija		
	pavisam	vīrieši	sievietes	pavisam	vīrieši	sievietes	pavisam	vīrieši	sievietes
Pavisam	6 483	3 593	2 890	9 479	5 580	3 899	11 223	7 664	3 559
0–4	412	213	199	1 097	589	508	655	357	298
5–9	365	193	172	430	233	197	442	213	229
10–14	257	101	156	194	103	91	287	131	156
15–19	264	132	132	153	83	70	314	202	112
20–24	351	178	173	635	372	263	1 256	966	290
25–29	559	318	241	1 438	812	626	1 720	1 204	516
30–34	651	396	255	1 419	798	621	1 646	1 173	473
35–39	573	363	210	1 033	623	410	1 263	931	332
40–44	472	317	155	880	600	280	926	680	246
45–49	406	268	138	612	426	186	802	624	178
50–54	386	236	150	460	320	140	562	406	156
55–59	308	168	140	426	270	156	505	360	145
60–64	377	214	163	284	172	112	327	197	130
65–69	251	133	118	149	89	60	216	118	98
70–74	236	139	97	63	31	32	101	49	52
75–79	232	99	133	72	25	47	51	17	34
80+	383	125	258	134	34	100	150	36	114

Dati: CSP IBG040

Kontekstā ar emigrāciju skatāmi jautājumi par iespēju saglabāt un uzturēt latviešu valodas prasmi, kas var būt pamatā arī lēmumam atgriezties Latvijā [Kļave, Šūpule 2019], īpaši ņemot vērā reemigrantu vecumgrupu sastāvu (sk. tālāk). Kā liecina CSP dati, kaut arī iebraucēju vidū pieaug citu valstu piederīgo īpatsvars, tomēr Latvijas valsts piederīgo imigrantu jeb reemigrantu skaits joprojām veido vairāk nekā 40 % no visiem imigrantiem (6. tab.).

6. tab. Latvijas pilsoņu un nepilsoņu reemigrācija

	Skaitis		%	
	Latvijas pilsoņi	Latvijas nepilsoņi	Latvijas pilsoņi	Latvijas nepilsoņi
2011				
Imigrācija	7 373	1 054	72,0	10,3
2015				
Imigrācija	4 974	482	52,5	5,1
2019				
Imigrācija	4 578	327	40,8	2,9

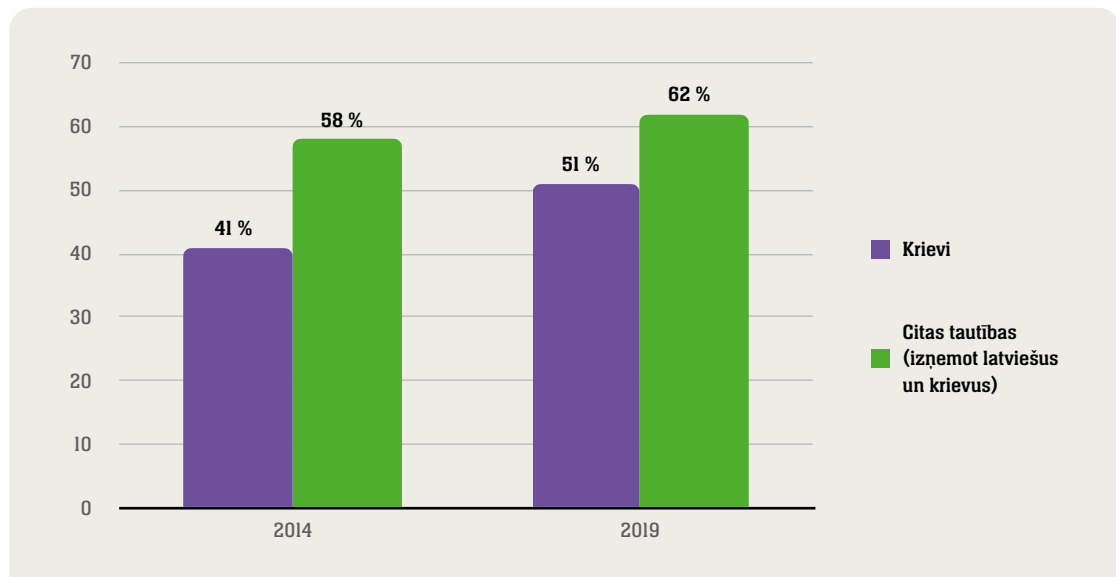
Dati: CSP IBG043

CSP veiktajā aptaujā par ārējo migrāciju 2017. un 2018. gadā [CSP reemigranti] secināts, ka reemigrantu grupā vērojams augsts bērnu (līdz 14 gadiem) un 25–34 gadus jaunu iedzīvotāju īpatsvars. Kā iemesls tiek minēta ģimeņu ar pirmsskolas un skolas vecuma bērniem atgriešanās, lai bērni varētu mācīties Latvijā.

Kā jau tika norādīts – otra reemigrantu lielākā grupa ir gados jauni cilvēki, kas turpina izglītoties, iegūst darba pieredzi ārvalstīs, ceļo un bieži maina valstis, taču šī vecumgrupa ir vienlīdz aktīva arī emigrācijas rādītājos. Reemigrantu īpatsvars samazinās vecāku cilvēku vidū, tomēr neliels pieaugums vērojams pirmspensijas 55–64 gadu vecumgrupā, kad iedzīvotāji visticamāk atgriežas uz pastāvīgu dzīvi Latvijā. Taču īpaši reemigrantu ģimenes ar bērniem, kuriem nepieciešams iekļauties izglītības sistēmā, kur latviešu valodas pietiekama prasme ir būtisks nosacījums kvalitatīvam izglītības ieguves

procesam, atklāj problēmas divpusējo dabu – latviešu valodas saglabāšanas un apguves iespējas bērniem, dzīvojot ārvalstīs, un latviešu valodas apguve un pilnveide, atgriežoties skolā Latvijā.

Valodas situācija diasporā tika pētīta padziļināti [Diasporas aptauja 2019], kas detalizētāk aprakstīta 5. nodaļā. Valodas situācijas izpēte diasporā sniedz vērtīgus datus par valodas politikas īstenošanas rezultātiem Latvijā. Pēdējo gadu emigrācijas likumsakarības rāda, ka latviešu valodas prasme diasporā ir pieaugusi: 2014. gadā ļoti labi un brīvi valodu prata 59 % respondentu, bet 2019. gadā – 72 %. Latviešu valodas prasmes līmeņa pieaugums diasporā visticamāk skaidrojams nevis ar latviešu valodas apguves un uzturēšanas pasākumiem, bet gan ar aizvien pieaugošo jaunākās paaudzes darbības vecuma cilvēku (ar latviešu valodu kā dzimto valodu vai labu latviešu valodas prasmi mazākumtautību pārstāvju vidū) emigrāciju no Latvijas (7. att.). Šie dati netieši parāda mazākumtautību izglītības programmu, resp., latviešu valodas apguves skolā, pozitīvos rezultātus Latvijā.

7. att. 2014. un 2019. gada latviešu valodas prasmes pašnovērtējuma salīdzinājums (prasmes līmenis „ļoti laba, dzimtās valodas līmenī” un „laba”). Respondenti: emigrācijā dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie, kuri pēc tautības nav latvieši.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019

2.3. Secinājumi un ieteikumi

Etnodemogrāfijas tendences rāda, ka latviešu valodas apguves un lietojuma vides nodrošinājums gan Latvijas iedzīvotājiem, gan arī diasporas pārstāvjiem ir viens no uzdevumiem arī turpmāk.

Izmaiņas iedzīvotāju skaitā, etniskās piederības īpatsvarā, sabiedrības reģionālajā dalījumā līdz ar valodas prasmi, lietojumu un lingvistisko attieksmi nosaka valodas ilgtspēju sabiedrībā. Etnodemogrāfiskie rādītāji saistīti ar vairākiem valodas politikas īstenošanas aspektiem: latviešu valodas apguves un saglabāšanas iespējām diasporā, latviešu valodas apguves nodrošinājumu imigrantiem un latviešu valodas lietojumu atbilstoši tās statusam valsts teritorijā.

Nozīmīgākie valodas situāciju ietekmējošie etnodemogrāfiskie rādītāji:

- iedzīvotāju skaita, resp., valodas runātāju kolektīva, samazināšanās;
- latviešu īpatsvara palielināšanās, kas nākotnē varētu sekmēt latviešu valodas lietojuma paplašināšanos (šis rādītājs skatāms kontekstā ar citās nodaļās aprakstītajiem datiem un valodu konkurences radītajām norisēm sabiedrībā turpmāk);
- latviešu valodas lietojuma atšķirības valsts reģionos un pilsētās, ko vēsturiski nosaka iedzīvotāju etniskais iedalījums; nepietiekama latviešu valodas lietojuma vide neļauj nodrošināt valsts valodas runātāju tiesības;
- migrācijas tendences:
  - ▶ imigrācijas rādītāju ietekme:
    - ▷ jau vairākus gadus liela daļa imigrantu ierodas no bijušās Padomju Savienības valstīm, viņu starpetniskās saziņas valoda ir krievu valoda,
    - ▷ palielinās imigrantu daudzveidība: dažādas to izcelsmes valstis un valodas, etniskā piederība un kultūrdažādība,
    - ▷ gandrīz puse imigrantu ir Latvijas reemigranti, kuriem iekļauties sabiedrības dzīvē valodas ziņā īpašu problēmu nav, bet sarežģītāka situācija ir viņu bērniem, kuru latviešu valodas prasme var nebūt pietiekama, lai iekļautos skolā;
  - ▶ emigrācijas rādītāji joprojām turpina pārsniegt imigrācijas rādītājus, un lielākoties izbrauc cilvēki darbaspējas vecumā ar labu latviešu valodas prasmi, kas pozitīvi mainījis valodas prasmes rādītājus diasporā; taču tas nenozīmē, ka latviešu valodas uzturēšana un apguve ir mazāk nozīmīga, tieši otrādi – t. s. vēsturiskajā diasporā un jauno emigrantu bērniem latviešu valodas prasme strauji mazinās.

Pētījuma rezultāti ataino valodas situācijas vēsturiskās attīstības un etnodemogrāfisko procesu (arī vēsturiskā skatījumā) ciešo saistību ar valodas politikas plānošanu un pārvaldību mūsdienās, izvirzot arī līdz šim valodas politikā mazāk analizētu un vērtētu (kaut gan ne nepamanītu vai neaktuālu) dimensiju – reģionālo skatījumu (resp., kas notiek gan administratīvi lielākās valsts teritorijās, gan arī mazākās runātāju kolektīva kopienās kā pilsētās, pilsētu daļas u. tml.). Tātad Latvijas iedzīvotāju valodu prasme, lietojums, lingvistiskā attieksme un citi pētījuma dati tiek raksturoti arī reģionālā aspektā, tā papildinot un precizējot valodas prasmes un etnodemogrāfijas faktoru ietekmes analīzi.

Pārmaiņas iedzīvotāju etniskajā sastāvā (latviešu īpatsvara palielināšanās, etniskā daudzveidība), ko nosaka mūsdienu migrācijas procesi, no vienas puses, teorētiski var paplašināt latviešu valodas lietojuma vidi, bet, no otras puses, tas rada jaunus uzsvarus latviešu valodas apguvē un arī valodas lietojuma ziņā mērķgrupu atšķirību dēļ.

Jauno iebraucēju no bijušajām Padomju Savienības valstīm īpatsvars norāda uz krievu valodas kā starpetniskās saziņas valodas izmantošanu arī turpmāk. Savukārt reemigrantu lielais īpatsvars kopējā imigrācijas apjomā un respondentu minētās problēmas, kas vairāk saistītas ar bērnu iekļaušanos skolā vai pirmsskolā nepietiekamas latviešu valodas prasmes dēļ, norāda uz nepieciešamību turpināt iesākto, piedāvājot latviešu valodas apguves iespējas šai mērķgrupai. Reemigrantu grūtības valodas saglabāšanā un apguvē bērniem ir vistiešāk saistītas ar latviešu valodas apguves un uzturēšanas pasākumiem diasporā, kas aprakstīti 5. nodaļā. Diasporas pasākumu īstenošanas efektivitāte ir viens no aktuāliem valodas politikas un arī citu valsts īstenoto politikas jomu uzdevumiem.

Etnodemogrāfisko procesu saikne ar valodas prasmi un lietojumu ir ļoti cieša, īpaši saikne ar valodas politikas īstenošanas pedagoģisko aspektu, resp., valodas apguvi. Šo pasākumu mērogs ir atkarīgs no sabiedrības etnodemogrāfiskā raksturojuma: atsevišķām sabiedrības grupām un noteiktās valsts teritorijās; tam ir kardināla loma šo grupu integrācijai sabiedrībā [Ó Riagáin 2002, 8].

Ieskats etnodemogrāfisko procesu pārmaiņās pēdējos gados ļauj noteikt valodas politikas īstenošanas aktuālās mērķgrupas un uzdevumus:

- latviešu valodas apguves nodrošinājums jaunajiem valodas runātājiem: iebraucējiem, kuriem latviešu valoda ir svešvaloda un kuriem var nebūt kopīgās saziņas valodas ar pārējo sabiedrību, t. sk. reemigrantiem, īpaši bērniem;
- latviešu valodas uzturēšanas un apguves nodrošinājums diasporā;
- latviešu valodas apguves nodrošinājums Latvijas pilsoņiem un nepilsoņiem atsevišķos valsts reģionos, kur latviešu valoda joprojām netiek lietota pietiekamā apjomā publiskās saziņas situācijās un jomās;
- latviešu valodas lietojuma konsekventa nodrošināšana visā valsts teritorijā, kur nozīmīgs ir gan valodas politikas īstenošanas pedagoģiskais, gan juridiskais virziens, gan arī sabiedrības iesaiste un līdzatbildība.

Etnodemogrāfiskie faktori ir viens no nosacījumiem, kas palīdz izprast sabiedrības valodu prasmes, prestiža un lietojuma pārmaiņas un iezīmē iespējamās valodu konkurences attīstības tendences. Tas ir pamatā valodas politikas īstenošanas akcentu maiņai nākotnē.

3. NODAĻA

VALSTS VALODAS APGUVĒ UN VALODU PRASME LATVIJĀ

Gunta Kļava
Nadežda Kopoloveca

Mūsdienās liela daļa iedzīvotāju pasaulē ir daudzvalodīga, un multilingvisms tiek skatīts kā sabiedrības un katra indivīda ieguvums. Arī Latvija ir viena no valstīm, kur vairāku valodu prasme ir tradicionāli ierasta parādība, un to lielā mērā nosaka iepriekš raksturotie sabiedrības etnodemogrāfiskie rādītāji. Valodu prasme un lietojums ietekmē valsts valodas situāciju un īstenoto valodas politiku, taču nozīmīgākās pārmaiņas vismaz pēdējo gadu desmitu laikā vērojamas lingvistiskajā attieksmē, cilvēku pārliecībās un uzskatos par valodām – daudzvalodība tiek skatīta kā sabiedrības ieguvums un vērtība.

Regulāri veicot pētījumus par valsts iedzīvotāju valodu prasmi, iespējams ne tikai izprast valodu lomu sabiedrībā, bet arī noskaidrot, kā valodu konkurence ietekmē kādas valodas pozīcijas sabiedrībā un kādas ir situācijas attīstības tendences. Tas ļauj noteikt nepieciešamos darbības virzienus, plānot rīcību un īstenot valodas politiku [Druvieta red. 2018a, 46].

Šajā nodaļā analizēta Latvijas iedzīvotāju valsts valodas prasme, tās apguve un arī citu valodu prasme. Dati parāda īstenotās valodas politikas rezultātus un iezīmē mūsdienu sabiedrības lingvistiskos uzskatus un pārlicības. Aplūkota arī jaunākās paaudzes lingvistiskā uzvedība un attieksme, kur vērojama gan valsts valodas prasmes, gan svešvalodu prasmes vērtības apzināšanās, tajā pašā laikā iezīmējas arī angļu valodas kā mūsdienu pasaules *lingua franca* loma. Tas nozīmē, ka valodas politikas veidotājiem, īstenotājiem un arī sabiedrībai jāpievērš vairāk uzmanības tam, ka daudzvalodība nenozīmē vien populārākās(-o) svešvalodu prasmi sabiedrībā. Tieši pretēji – daudzvalodība idejiski ir rūpes par mazāk lietotām, apdraudētām un izzūdošām valodām (kā norāda D. Kristals, diena, kad visas pasaules valodas būs izmirušas un palikusi tikai viena, būs traģiskākais brīdis cilvēces vēsturē [Crystal 2003, 20]).

Latvijas sabiedrības ikdienas dzīvē ir aktuālas vairākas valodas, par ko liecina arī Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) veiktais PISA 2018 pētījums [OECD 2020, 129]. Latvijā vairāk nekā 90 % aptaujāto skolēnu ikdienā sazinās divās vai vairāk valodās (respondentu grupa – 15 gadus veci skolēni), un, pēc šī kritērija raugoties, Latvija ir vienā grupā ar tādām valstīm kā Honkonga, Horvātija, Igaunija, Makao (īpašs administratīvais reģions Ķīnā), Malta, Singapūra u. c. Tāpat PISA 2018 dati rāda, ka vairākās valodās runājošo skolēnu vecāki arī ir daudzvalodīgi, un tas nozīmē, ka valodu prasme kā vērtība tiek uztverta un šī apziņa tiek nodota no paaudzes paaudzē, gan to, ka valodu prasmei mūsdienu pasaulē tiek piešķirta noteikta vērtība [OECD 2020, 129]. Situācija katrā no pētījuma dalībvalstīm tomēr atšķiras, tā balstīta vēsturē un valodas situācijas attīstībā ilgākā laika posmā. Šādi dati tik plaša mēroga pētījumos netiek detalizēti, un tādā veidā daudzvalodības cēloņi ne vienmēr tiek atklāti pilnībā, piemēram, netiek pietiekami atklāta valsts valodas problemātika postpadomju valstīs, nepilnīgi raksturotas mūsdienu migrācijas radītās sekas u. tml. Tomēr tas ir labs ieskats vispārīgajās valodu apguves un lietojuma tendencēs un izpratnē par valodu prasmes lomu mūsdienās.

Salīdzinājumā ar citām PISA 2018 pētījumā [OECD 2020, 129–131] ietvertajām valstīm, Latvijas rādītāji ir augsti (99 % skolēnu apgūst divas vai vairāk svešvalodas). Diezgan līdzīga situācija ir valstīs, kuras oficiālās valodas runātāju skaita ziņā nespēj konkurēt ar t. s. lielajām valodām, turklāt lielākā daļa šo valstu līdz šim ilglaičīgi nav bijušas angļiski runājošās pasaules sastāvdaļa ne ekonomiski, ne kultūras saišu ziņā (kā Baltkrievija, Bosnija un Hercegovina, Bulgārija, Horvātija, Igaunija, Itālija, Latvija, Lietuva, Melnkalne, Polija, Rumānija, Serbija, Slovākija, Slovēnija, Ukraina un Ungārija). Savukārt valstīs, kur angļu valoda ir galvenā saziņas un oficiālā valoda, svešvalodas skolā apgūst daudz mazāk skolēnu – no 20 % līdz pat 60 % skolēnu nemācās svešvalodas. Angļu valodas loma pieaug, tā kļūst par *lingua franca*, ko mācās lielākā daļa pasaules. Vienas valodas dominance ir saistāma ar ekonomiskajiem faktoriem, veidojas situācija, kas neatbilst vārdos simboliski paustajai domai par daudzvalodību, kas īstenojama vien tad, ja katra valsts vispirms jau rūpētos par savu(-ām) valodu(-ām), īpaši, ja tās ir apdraudēto sarakstā.

Valodu apguvi un valodas situāciju ietekmē arī dažādi sociālie konteksti un faktori. Valstu paustais viedoklis par valodām, to vērtību un valstu īstenotās politikas ietekmē un veido sabiedrisko domu un indivīda vai to grupu pārlicības [McKay, Rubdy 2011, 10]. Turklāt šī ietekme pastāv ne tikai tad, kad kaut kas tiek darīts kādas valodas saglabāšanas

un attīstības nolūkos, bet arī tad, ja kaut kas netiek darīts vai netiek uzskatīts par svarīgu. Ikdienā to vislabāk varam novērot valsts valodas politikas uzstādījumos un rīcībā, kas tiek uztverta kā ziņa sabiedrībai, piemēram, valodas lietojums medijos, svešvalodu izvēle izglītībā, valodu lietojums augstākajā izglītībā u. tml. Latvijas valodas politikā spilgts piemērs tam varētu būt valsts valodas statusa noteikšana latviešu valodai kopš neatkarības atgūšanas (1988–1990); un pēdējā laikā – 2019. gada nogalē un 2020. gada sākumā diskusijas par Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) ierosinājumu palielināt angļu valodas lomu augstākajā izglītībā. IZM, kuras atbildības joma ir gan valsts valodas, gan augstākās izglītības politika un attīstība, izteica priekšlikumu kā obligātu promocijas darbu (ne tikai kopsavilkuma) valodu noteikt angļu valodu (arī starptautiski citējamās publikācijas parasti tiek rakstītas angļu valodā). Par šo diskusiju plaša informācija ir pieejama internetā [ieskatam Zanders 2019].

Kaut arī 2018. gadā sāka pāreja uz mācībām valsts valodā mazākumtautību skolās [Izglītības likums, Vispārējās izglītības likums, Ziņojums 2017], tajā pašā laikā notika diskusija par to, ka latviešu valodas pozīcijas augstskolā turpmāk varētu nebūt tik nozīmīgas kā angļu valodai. Šādi nereti pretrunīgi rīcības virzieni un sabiedrībai sniegtā informācija var ietekmēt indivīdu motivāciju un izvēli mācīties vai nemācīties kādu valodu [McKay, Rubdy 2011, 10]. Tas nenozīmē, ka risinājumu nevar atrast: ievērojot daudzvalodības principus, kā zemāka netiek novērtēta neviena cita valoda, salīdzinot ar pasaulē vairāk lietotajām valodām; un, veidojot valodas rīcībpolitiku, tiek izprasti un ievēroti valodu koeksistences un hierarhijas nosacījumi, valodas un identitātes ciešā saikne un tiek ņemti vērā nosacījumi katras valodas attīstībai.

Valstī īstenotā valodas politika ir pamats arī tiem rādītājiem, kas atklāj valodu pozīcijas. Globalizācijas rezultātā angļu valodas prasme jau kļuvusi gandrīz par pamatprasmi (līdzīgi kā šodien nevaram iztikt bez digitālās pratības vai medijpratības u. tml.), un tikai valstu īstenotās valodas politikas ļauj saglabāt ikvienas valodas vietu pasaules valodu kartē [Phillipson, Skutnabb-Kangas 2011, 37]. Latvijas iedzīvotāju daudzvalodība un arī skolēnu sasniegumu augstās pozīcijas PISA 2018 pētījuma sadaļā par valodu prasmi un lietojumu ikdienā ir saistāmas ar to, ka mazākumtautību izglītības programmās ir bijusi nodrošināta valsts valodas apguve: īpaši jaunākās paaudzes mazākumtautību pārstāvju vidū ir pieaudzis valsts valodas prasmes līmenis¹ un valodas lietotāju skaits, līdzīgi arī angļu valodas prasmes pieaugums vērojams tieši jaunākās paaudzes iedzīvotāju vidū.

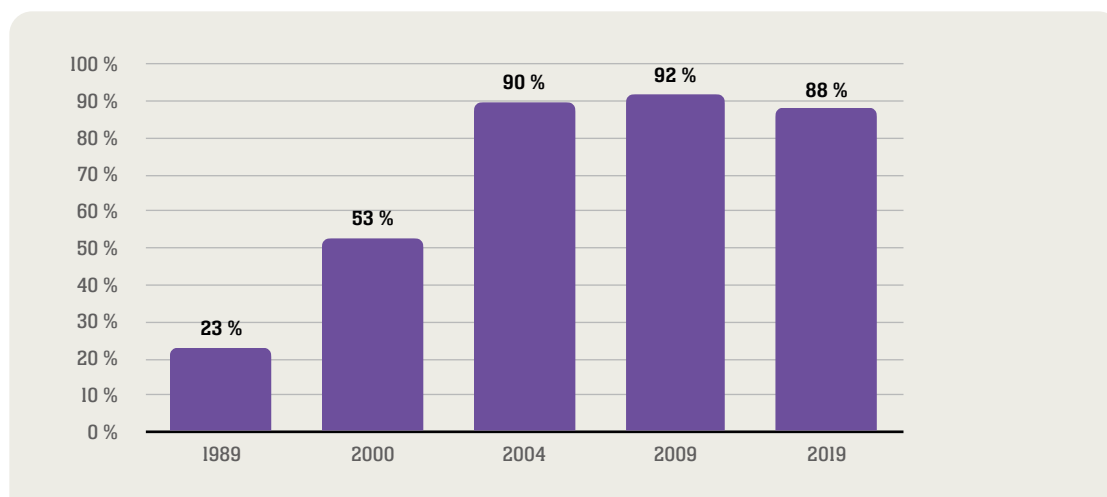
Šajā nodaļā, balstoties uz Latvijas sabiedrības aptauju datiem [LVA aptauja 2019, CSP dati u. c.], sniegts pārskats par to, kāda ir Latvijas iedzīvotāju valsts valodas prasme, kuras valodas dominē Latvijas iedzīvotāju valodu „grozā”, kādas tendences ir vērojamas pēdējo gadu laikā valodu apgūvē gan skolā, gan arī mūžizglītībā.

¹ Ar valodas prasmes līmeņiem tiek saprasti Eiropas Padomes dokumentā „Eiropas kopīgās pamatnostādnes valodu apguvei” noteiktie valodas prasmes līmeņi – A1, A2, B1, B2, C1, C2 [EKPVA 2006, 26].

3.1. Valsts valodas prasme

Valsts valodas prasme atšķirībā no citu valodu prasmes indivīda līmenī ir cieši saistīta ar sociālo aspektu – tas ir pamats sabiedrības drošībai, vienotībai un vienlīdzīgām iespējām ikvienam iedzīvotājam arī daudzvalodīgā realitātē. Valsts pienākums ir nodrošināt valsts valodas apguvi ikvienam iedzīvotājam, kurš neprot šo valodu. Latvijā šajā jomā ir ieguldīts liels darbs un resursi, un valsts valodas prasmes kvantitatīvie rādītāji ir pietiekami augsti.

Valodas situācijas izpētes dati, kas iegūti vairāku gadu garumā, liecina par latviešu valodas pratēju skaita pieaugumu dažādās iedzīvotāju grupās, kurām latviešu valoda nav dzimtā: 1989. gadā latviešu valodu prata tikai apmēram 23 % mazākumtautību pārstāvju, šis skaits 2019. gadā ir pieaudzis līdz apmēram 90 % un ir pietiekami nemainīgs pēdējo desmit gadu laikā (8. att.). Savukārt dažos pēdējos gados izmaiņas etnodemogrāfiskajā situācijā iezīmē jaunus aktuālus virzienus un mērķa grupas valsts valodas apguvei.

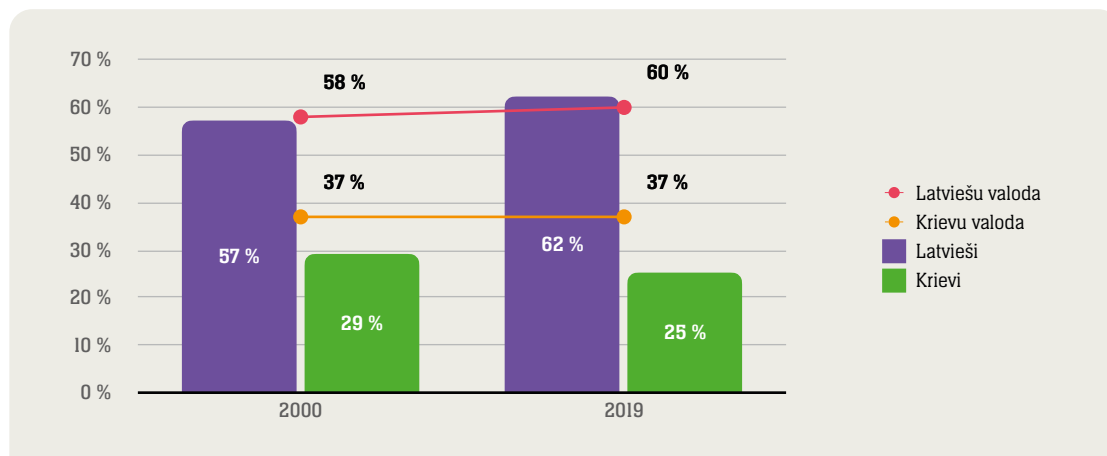

8. att. Latviešu valodas prasme mazākumtautību grupā (1989–2019, A1–C2 līmenis; respondenti: 18–74 gadi)

Dati: LVA aptauja 2019, Valodas situācija Latvijā 2010–2015

Latviešu valoda ir dzimtā valoda apmēram 60 % respondentu [LVA aptauja 2019], kas nav būtiski mainījies kopš 2017. gada (60,8 %) [CSP 2017]. Tā kā 2011. gada tautas skaitīšanā diemžēl netika iegūti dati par iedzīvotāju dzimto valodu, pēdējie precīzākie dati par latviešu valodas kā dzimtās valodas pratējiem ir iegūstami no 2000. gada tautas skaitīšanas, kur 58 % iedzīvotāju norādījuši dzimto latviešu valodu [CSP 2000]. Arī CSP 2016.–2017. gadā veiktā apsekojuma „Pieaugušo izglītība”, kurā tika noskaidrotas arī respondentu valodu prasmes, dati par latviešu valodu kā dzimto valodu ir līdzīgi – 61,6 % [CSP Pieaugušo izglītība]. Tā kā arī turpmāk tautas skaitīšanā datu iegūšanas veidi un metodes mainīsies [CSP 2021], pagaidām datus par visu valsts iedzīvotāju valodas prasmēm un dzimto valodu iegūt nebūs iespējams, tāpēc būtiski ir īstenot regulāras specifiskas sabiedrības reprezentatīvās aptaujas un apsekojumus, ko veic gan CSP, gan citas iestādes un organizācijas.

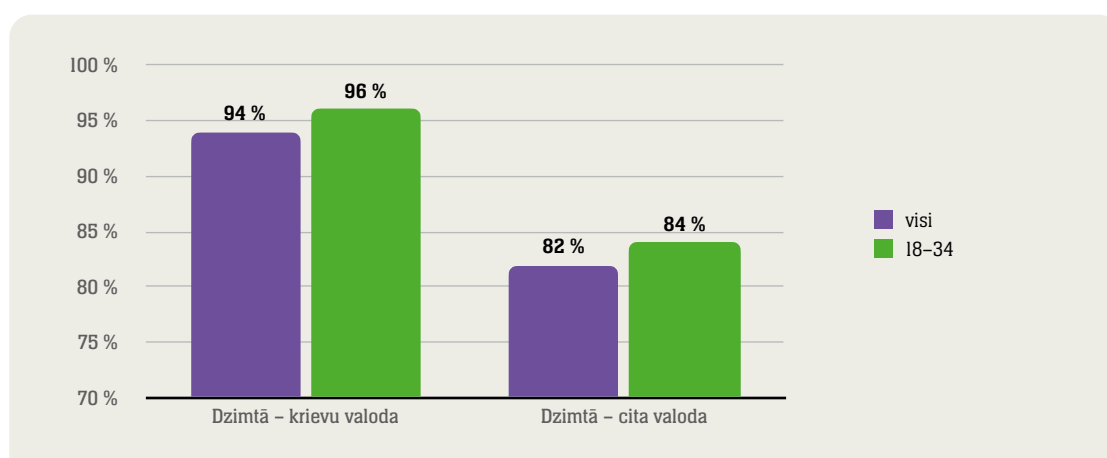
Kaut arī varētu šķist, ka latviešu valodas kā dzimtās lietotāju skaits pieaug, tomēr, ņemot vērā iedzīvotāju skaita samazināšanos, latviešu valodas kā dzimtās runātāju īpatsvars pieaug pavisam nedaudz, turklāt skaitliski tas pat arvien samazinās. Šis ir viens no papildu iemesliem, kādēļ latviešu valodas apguves nodrošinājumam piešķirama nozīmīga loma, tāpat kā pozitīvas attieksmes veidošanai un latviešu valodas lietojuma vides paplašināšanai.

9. att. Latvijas iedzīvotāju pamatgrupas: etniskā piederība un dzimtā valoda (2000, 2019).

Dati: CSP 2000 un LVA aptauja 2019

Ņemot vērā iepriekšējā izpētes posmā secināto par Latvijas iedzīvotāju latviešu valodas prasmes līmeņa uzlabošanos un pozitīvās pārmaiņas jaunākajā paaudzē [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 119], kā arī lai iegūtu precīzākus dažāda vecuma sabiedrības grupu valodu prasmes rādītājus, šoreiz aptaujā [LVA aptauja 2019] tika palielināta jaunākās paaudzes (18–34 gadi) respondentu kopa. Salīdzinot latviešu valodas prasmi dažādās vecumgrupās un grupās pēc dzimtās valodas, secināms, ka valsts valodas prasme ir labāka jaunākās paaudzes respondentiem, bet nelielas atšķirības vērojamas dalījumā pēc dzimtās valodas (10. att.).

10. att. Latviešu valodas prasme respondentu vecumgrupās un grupās pēc dzimtās valodas (respondenti: latviešu valoda nav dzimtā valoda).

Dati: LVA aptauja 2019

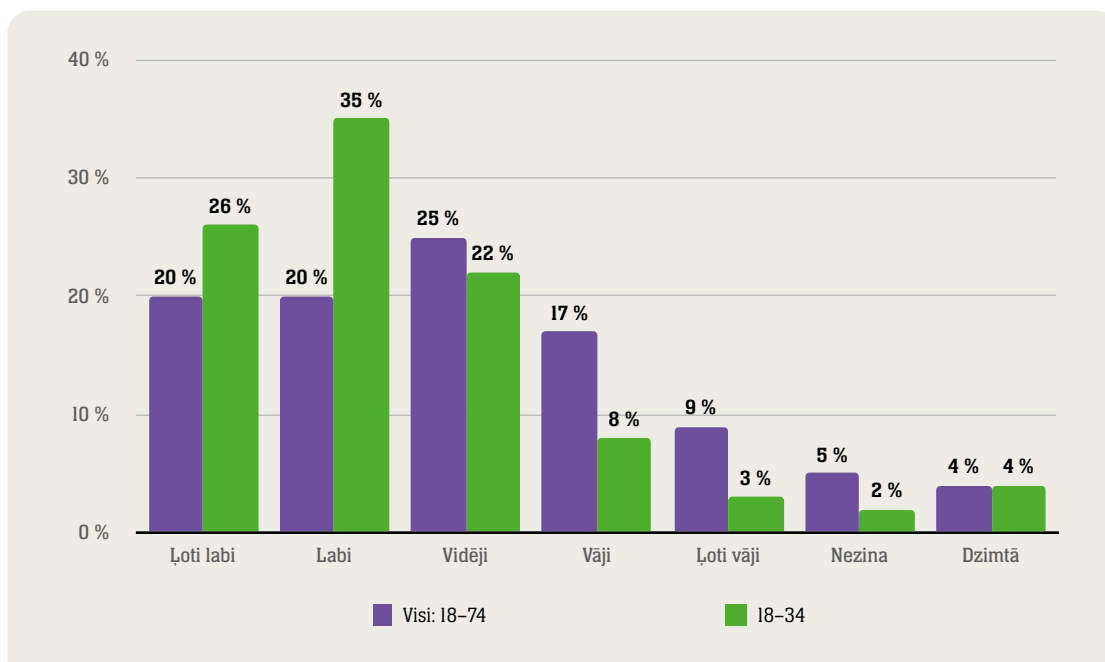

Iedzīvotājiem, kuru dzimtā valoda nav ne latviešu valoda, ne krievu valoda, latviešu valodas prasme kopumā ir nedaudz zemāka, taču, ņemot vērā šīs respondentu kopas īpatsvaru, iespējama arī lielāka statistiskā kļūda. Apmēram 1 % respondentu norādījuši vairākas dzimtās valodas, lielākoties tā ir vai nu latviešu un krievu, vai kāda cita Latvijas tradicionālo mazākumtautību valoda (ukraiņu, baltkrievu un lietuviešu) un krievu (retāk – latviešu) valoda.

Atšķirības vecumgrupās parāda arī dažādi citi veiktie pētījumi un aptaujas, kā, piemēram, CSP 2017. un 2018. gadā veiktā „Ārējās migrācijas apsekojuma” [CSP Ārējā migrācija] dati atklāj, ka latviešu valoda ir dzimtā valoda visbiežāk jaunākiem cilvēkiem (apm. 69 % līdz 24 gadiem, 64,5 % no 25 līdz 34 gadiem, 60,6 % no 35 līdz 44 gadiem, 58,7 % no 45 līdz 54 gadiem, 53,5 % no 55 līdz 64 gadiem, 55,8 % no 65 gadiem un vecākiem cilvēkiem). Tāpat arī šīs aptaujas dati iezīmē valodu prasmes un, iespējams, arī valodu prestiža un hierarhijas maiņas turpināšanos, kas aprakstīts jau iepriekšējā valodas situācijas izpētes rezultātu publikācijā [Valodas situācija Latvijā 2016, 55], resp., ja līdz šim kopumā Latvijas iedzīvotāji pratuši krievu valodu biežāk nekā latviešu valodu, tomēr pašlaik tas vairs tā nav un ne tikai jaunākajā paaudzē. Kaut arī šī atšķirība vēl nav ļoti liela, tomēr vairāku pēdējos gados veikto valodas prasmju izpētes rādītāji skaidri atklāj krievu valodas prasmes sabiedrībā samazināšanos. Arī CSP Ārējās migrācijas apsekojuma dati atklāj, ka, salīdzinot visu respondentu (neatkarīgi no dzimtās valodas) latviešu un krievu valodas prasmi sadalījumā pēc dažādiem vecumposmiem, no iedzīvotājiem, kuri ir vecāki par 65 gadiem, kopumā 94 % prot krievu valodu un 80 % prot latviešu valodu. Savukārt respondentu kopā no 15 līdz 64 gadiem latviešu valodas prasme ir biežāka nekā krievu valodas prasme – latviešu valodu prot 94,5 % un krievu valodu prot 92,9 % [CSP Ārējā migrācija].

LVA aptaujas 2019 dati parāda arī citas respondentu dzimtās valodas, un tās, ņemot vērā pētījuma reprezentatīvo izlasi, visai tuvu atspoguļo iedzīvotāju etnisko iedalījumu. Tātad lietuviešu, baltkrievu, ukraiņu, poļu valodai seko citas – mazāku Latvijas tradicionālo etnisko kopienu kā romu, igauņu, moldāvu – valodas, bet norādītas arī citas – itāļu, kalmīku, somu, kas, veicot aptauju nākamreiz, visticamāk mainīsies, ņemot vērā aptaujas izlasi. Latvijas iedzīvotāju dzimto valodu dažādību atspoguļo arī citu aptauju dati, piemēram, CSP veiktā pieaugušo izglītības apsekojuma respondenti līdzās jau iepriekš minētajām kā savu dzimto valodu norādījuši arī azerbaidžāņu un turku valodu [CSP Pieaugušo izglītība]. (Par iedzīvotāju etnisko piederību vairāk sk. 2. nodaļā, kā arī PMLP reģistrs, PMLP statistika.)

Ņemot vērā valodas pratēju skaita stabilitāti pēdējos gados, nozīmīgi ir arī latviešu valodas prasmes pašvērtējuma rādītāji, kas liecina par valodas prasmes līmeņa un lietojuma paaugstināšanos. Jaunākajā paaudzē latviešu valodas prasmes pašvērtējums ir augstāks (11. att.).

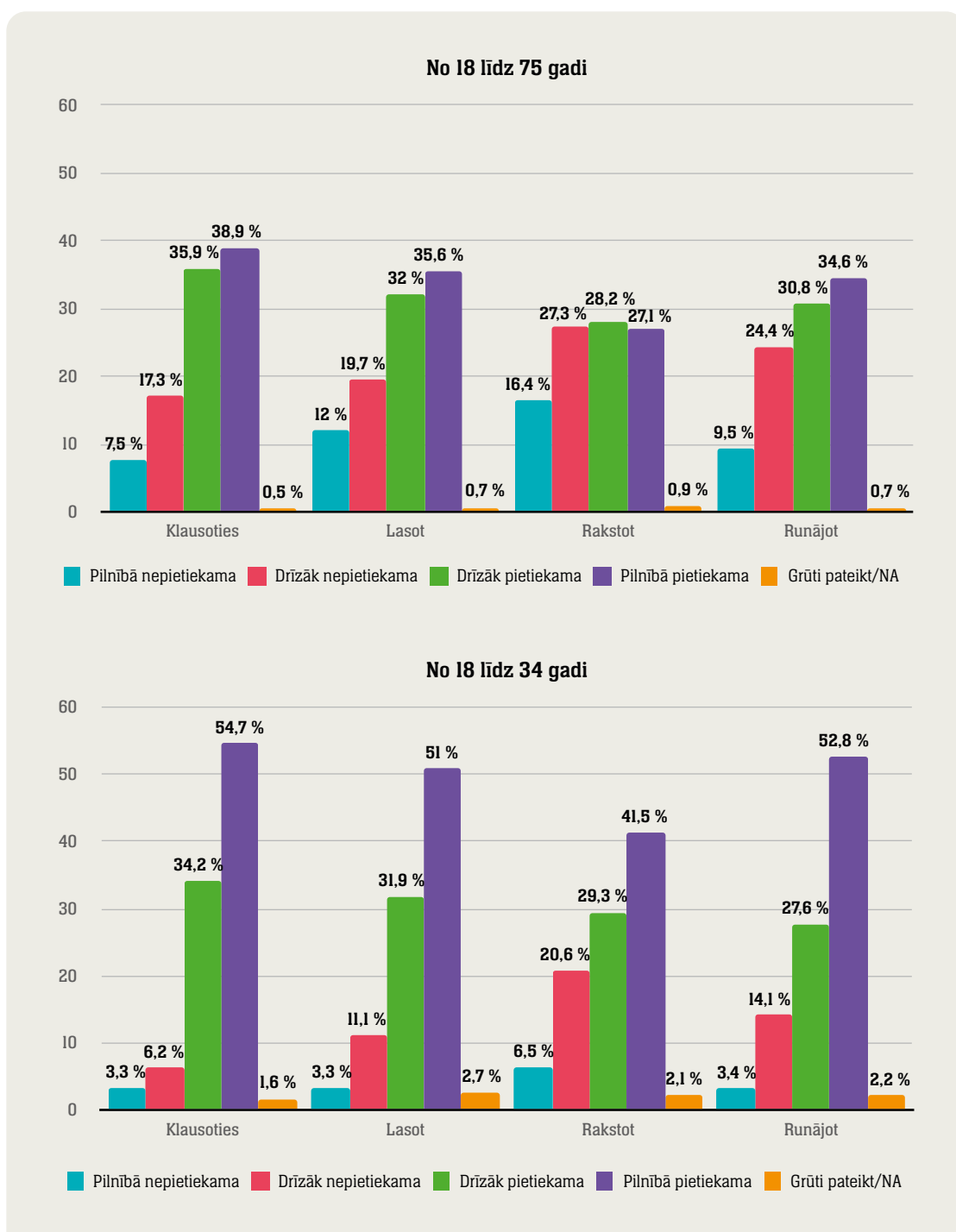

II. att. Latviešu valodas prasmes pašvērtējums (respondenti: dzimtā valoda nav latviešu valoda).

Dati: LVA aptauja 2019

Dati jaunākajā vecuma grupā atklāj latviešu valodas apguves rezultātus mazākumtautību izglītības programmās (83 % jaunākās paaudzes respondentu norādījuši, ka latviešu valodu apguvuši skolā), tajā pašā laikā apstiprinās fakts, ka latviešu valodas pratēju skaits kopumā, iespējams, ir sasniedzis savu maksimālo robežu – apmēram 90 % iedzīvotāju –, jo rādītājs būtiski nav mainījies kopš 2004. gada (sk. 8. att.), kas varētu nozīmēt to, ka pārējā daļa vairs nav īsti sasniedzama, bet arī nākotnē būtiski situāciju neietekmēs, īpaši ņemot vērā latviešu valodas prasmes rādītājus jauniešu grupā [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 88].

Vērtējot latviešu valodas runātprasmi, rakstītprasmi, klausīties prasmi un lasītprasmi, 66 % no visiem respondentiem un 81 % jaunākās paaudzes (18–34 gadi) respondentu atzinuši, ka latviešu valodas prasme ir pietiekama visos valoddarbības veidos. Arī šeit jaunākās paaudzes dati iezīmē labāku latviešu valodas prasmi (12. att.), ko var saistīt ar tādiem faktoriem kā valodas apguves motivācija, apguves iespējas, valodas lietojuma vide u. c. Jaunākās paaudzes respondentu grupā ir ne tikai labāka latviešu valodas prasme, bet arī lielāks to respondentu īpatsvars, kuram latviešu valodas prasme ir pilnībā pietiekama visos valoddarbības veidos. Tāpat arī rakstītprasmes, kas tiek uzskatīta par sarežģītāko no visiem valoddarbības veidiem [Richards, Renandya 2002, 303], pašvērtējumā šajā grupā, pat salīdzinot atbildes „pilnīgi pietiekama” un „drīzāk pietiekama”, nozīmīgs pārsvars ir par labu pirmajai. Savukārt grupā, kurā ietverti visu vecumu respondenti, dati norāda uz nepietiekamu valodas prasmi šajā valoddarbības veidā.

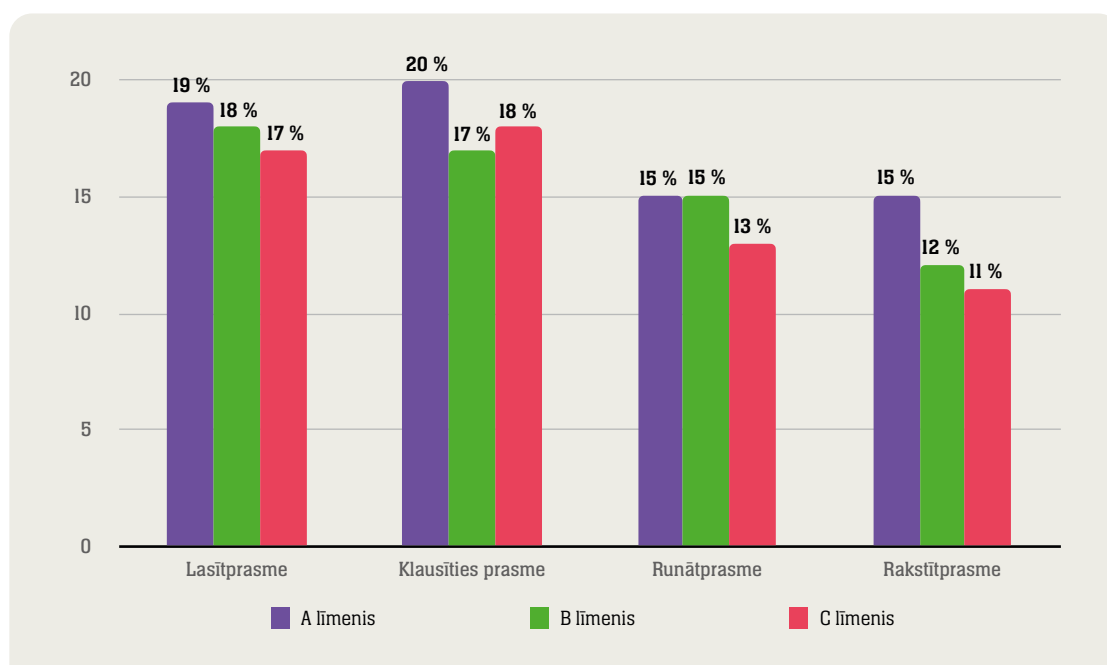

12. att. Mazākumtautību respondentu latviešu valodas prasmes pašvērtējums valoddarbības veidos.

Dati: LVA aptauja 2019

Veidojot respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda un kuriem latviešu valodas prasme ir pilnīgi pietiekama visos valoddarbības veidos, vispārīgu portretu, jāsecina, ka visbiežāk tie ir iedzīvotāji ar augstāko izglītību vecumā līdz 34 gadiem, viņi ir valsts vai pašvaldības iestāžu darbinieki, vadītāji, speciālisti, ierēdņi vai studenti, viņiem ir augsti ienākumi un viņi dzīvo Vidzemē vai Rīgā.

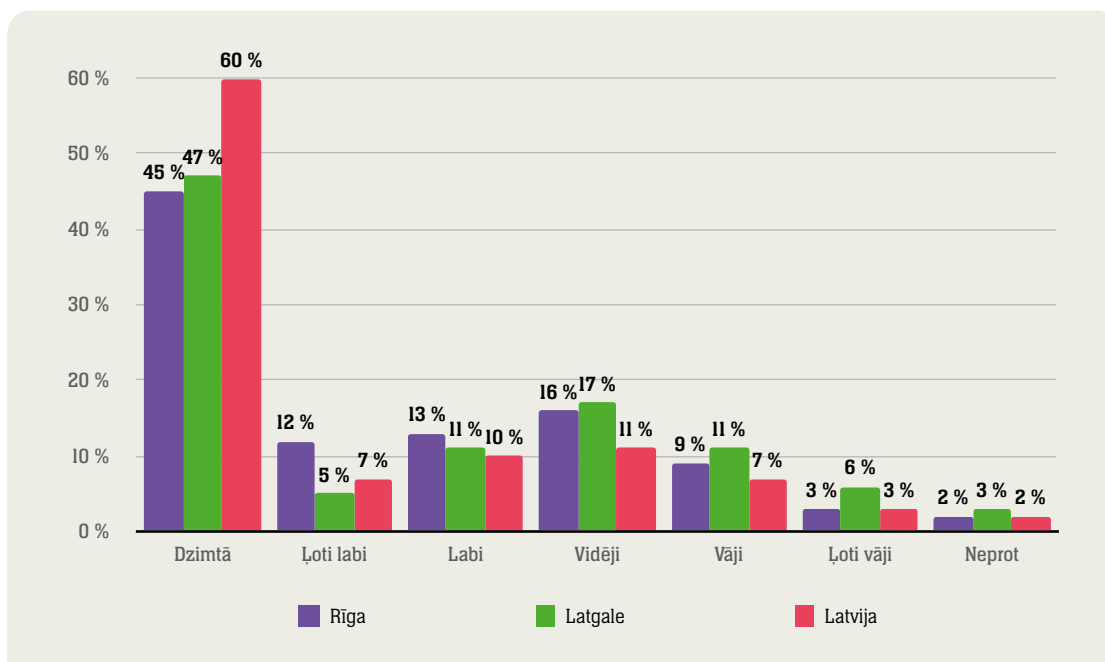
Papildu informāciju par Latvijas iedzīvotāju, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, latviešu valodas prasmi sniedz pētījums par pieaugušo latviešu valodas apguvēju valodas prasmes pārbaudes rezultātiem (2015–2017) „Latviešu valodas prasmes kvalitāte: valsts valodas prasmes pārbaudes kārtotāju rezultāti” [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019]. Valsts valodas prasmes pārbaudes kārtotāji ir norādījuši, ka rakstītprasmes pārbaudes daļa ir sarežģītākā no visām, attiecīgi savu rakstītprasmi respondenti vērtē kā visvājāko [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 65]. Arī pārbaudes darbu rezultāti liecina, ka zemākais iegūtais punktu skaits visos valodas prasmes līmeņos ir tieši rakstītprasmes pārbaudes daļā. C līmeņa pārbaudes darbu kārtotājiem ir augsts rakstītprasmes pašvērtējums, bet arī viņiem viszemākais vidējais iegūto punktu skaits ir tieši šajā pārbaudes daļā (sk. 13. att. apkopotos datus par pārbaudes darbu rezultātiem 2016. gadā). Tas visdrīzāk būtu skaidrojams ar valsts valodas apguves sistēmas nepilnībām [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 109].

13. att. Valsts valodas prasmes pārbaudes kārtotāju rezultāti: vidējais iegūto punktu skaits valodas prasmju grupās A, B un C prasmes līmenī 2016. gadā.

Dati: Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 67

Plānojot un īstenojot valodas politiku Latvijā, valsts valodas prasmes aspektā nozīmīgs ir reģionālais skatījums, kas ir gan etnodemogrāfiski, gan vēsturiski noteikts. Joprojām zemākas valsts valodas prasmes īpatsvars lielāks ir Latgalē un Rīgā (14. att.), kur ir arī vismazāk iedzīvotāju ar dzimto latviešu valodu, kas nozīmē arī latviešu valodas lietojuma vides trūkumu.

14. att. Latviešu valodas prasmes pašvērtējums reģionālā skatījumā (Latvijā, Latgalē, Rīgā).

Dati: LVA aptauja 2019

Latgalē latviešu valodas prasmes rādītājus lielākoties nosaka demogrāfiskie rādītāji, vēsturiskais iedzīvotāju nacionālais sastāvs, arī ekonomisko un sociālo apstākļu ietekme nav mazsvarīga. Savukārt Rīgā līdzās citiem faktoriem nozīmīgu lomu ieņem globalizācijas izraisītie procesi. Rīgā nokļūst un dzīvo lielākā daļa jauno iebraucēju, kuri latviešu valodu vismaz sākotnēji neprot nemaz. Latviešu valodas apguves iespējas un pieejamība šiem cilvēkiem ir ļoti svarīga pilnvērtīgai dzīvei valstī. Par to liecina arī pēdējos gados jauno iebraucēju straujais pieaugums valsts valodas prasmes pārbaudē (organizē VISC Valsts valodas prasmes nodaļa). Piemēram, 2015. gadā no visiem pārbaudes kārtotājiem apmēram 26 % bija ārzemnieki, bet 2017. gadā tie bija jau 36 %. Lielākā daļa valodas prasmes pārbaudē tiek kārtotas tieši Rīgā un Latgalē [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 37, 51].

Vidzemē 83 % respondentu latviešu valoda ir dzimtā valoda, savukārt tie, kam latviešu valoda nav dzimtā, lielākoties latviešu valodu prot ļoti labi vai labi (66 %). Kurzemē apmēram 72 % respondentu dzimtā valoda ir latviešu valoda, Pierīgā – 70 %, Zemgalē – 65 %, Latgalē – 47 %, bet Rīgā – 45 %.

Aplūkojot latviešu valodas prasmes pašvērtējumu respondentu grupā, kam tā nav dzimtā valoda, var izšķirt katram novadam raksturīgākās aktualitātes valsts valodas prasmes palielināšanai. Vidzemē ir pietiekami daudz latviešu kā dzimtās valodas runātāju, tādējādi arī valodas lietojuma iespējas ir daudz plašākas, kas nozīmē arī labāku latviešu kā otrās valodas prasmi. Kaut arī Kurzemē 44 % respondentu prot latviešu valodu ļoti labi vai labi, tomēr, ņemot vērā valodas situāciju padomju laika rūpniecības pilsētās, ir samērā liels īpatsvars (32 %) to latviešu valodas kā otrās valodas runātāju, kuri latviešu valodu prot vāji vai ļoti vāji. Arī Pierīgā ļoti labu un labu otrās valodas pratēju īpatsvars nepārsniedz pusi (47 %) no respondentiem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, un vāji vai ļoti vāji to prot 29 %

respondentu. Zemgalē labu un ļoti labu valsts valodas pratēju īpatsvars (36 %) nepārsniedz vidēju (30 %) un vāju vai ļoti vāju (31 %) latviešu valodas pratēju, kuriem dzimtā nav latviešu valoda, īpatsvaru. Savukārt Latgalē, kā jau norādīts iepriekš, ir vismazāk to respondentu (dzimtā nav latviešu valoda), kuri prot latviešu valodu ļoti labi un labi (30 %), turklāt vairāk nekā pusei iedzīvotāju šajā reģionā latviešu valoda nav dzimtā valoda, kas ietekmē arī valodas lietojuma vides īpatnības. Rīgā, kur ir viszemākais latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju īpatsvars (45 %) Latvijā, bet labāka iedzīvotāju ekonomiskā situācija un plašāka strādājošo iesaiste sociolingvistiskajās un nodarbinātības jomās (piemēram, valsts iestādēs, izglītības iestādēs), kur noteikta [MK noteikumi Nr. 733] obligāta valodas prasmes nepieciešamība, ļoti labu un labu latviešu valodas pratēju īpatsvars ir samērā augsts – 46 %, vidēji savu latviešu valodas prasmi novērtējuši 29 % respondentu, vāji – 15 % un samērā neliels respondentu īpatsvars (6 %) atzīst savu latviešu valodas prasmi par ļoti vāju. Taču arī Rīgā un Latgalē jaunākās paaudzes grupā latviešu valodas prasmes kvantitatīvie rādītāji neatšķiras no Latvijas respondentu kopējiem rādītājiem – latviešu valodu kopumā neprot tikai apmēram 2 % un prot ļoti vāji apmēram 3 % respondentu. Tas vēlreiz norāda uz valodas situācijas pārmaiņām, kam pamatā lielā mērā ir valodas un izglītības rīcībpolitika, lai arī cik sarežģīts ir šis process un reizēm grūti izprotamas sabiedrībā ir tā attīstības tendences.

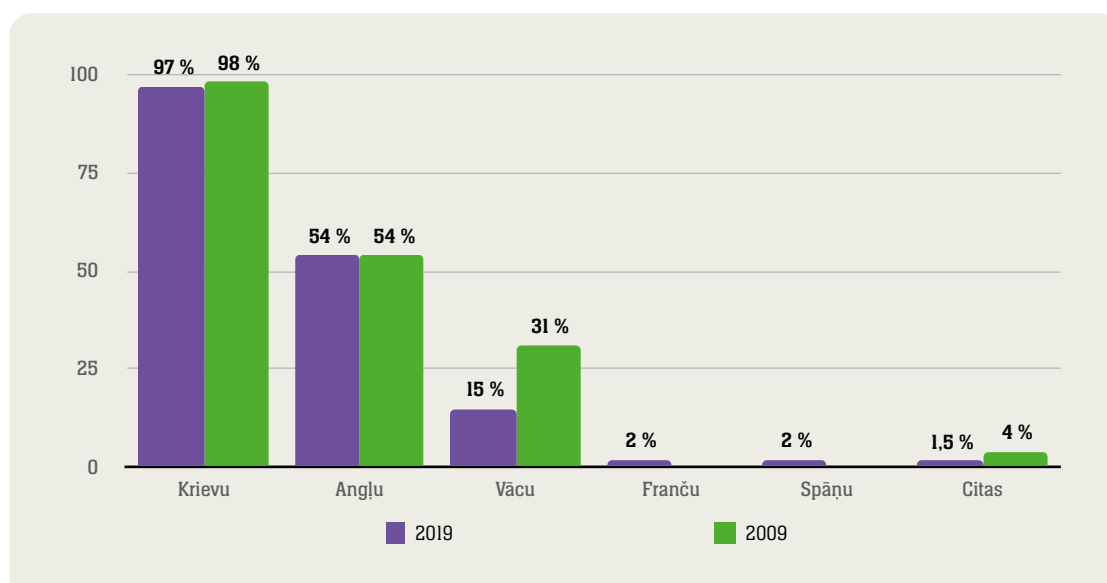
Valodas situācijas vēsturiskie apstākļi, mūsdienu ekonomikas un sociālās virzības tendences atspoguļojas arī latviešu kā dzimtās valodas lietojuma un valsts vai otrās valodas prasmes rādītājos, kas atklāj opozīciju *pilsēta–lauki*. Visvairāk latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju Latvijā dzīvo lauku teritorijās (74 %), citās pilsētās (izņemot Rīgu) – 61 % un Rīgā – tikai 45 %. Tāpat arī laukos ir visvairāk to respondentu (kam dzimtā valoda nav latviešu), kuri prot latviešu valodu ļoti labi vai labi (46 %), savukārt vidēji – 30 %, vāji vai ļoti vāji – 18 %.

Salīdzinot latviešu valodas prasmes pašvērtējumu iedzīvotājiem citās pilsētās un Rīgā, redzams, ka respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, biežāk savu valodas prasmi kā ļoti labu vai labu vērtē Rīgā (46 %), nevis citās pilsētās (36 %), neraugoties pat uz to, ka citās pilsētās kopumā (izņemot, piemēram, Daugavpili ar īpaši mazu latviešu kā dzimtās valodas runātāju īpatsvaru) latviešu valodu kā dzimto valodu runā biežāk nekā Rīgā. Bet, kā jau minēts iepriekš, Rīgā kā galvaspilsētā un valsts centrā dažādās jomās, kur latviešu valodas labāka prasme varētu būt nosacījums labākai personiskās dzīves kvalitātei, ir augstāks nekā citās pilsētās ļoti labas vai labas latviešu valodas pratēju īpatsvars: Rīgā – 46 %, citās pilsētās – 36 %, un zemāks nekā citās pilsētās vājas vai ļoti vājas latviešu valodas pratēju īpatsvars: Rīgā – 21 %, citās pilsētās – 35 %.

Lai iegūtu detalizētākus datus par valodas situāciju reģionos, nepieciešams veikt plašāku izpēti, paplašinot iedzīvotāju, kuriem dzimtā valoda nav latviešu valoda, kopu, taču arī vispārīgajā sabiedrības aptaujā iegūtie dati atspoguļo tendences un problēmas latviešu valodas apgūvē, lietojumā un arī pastāvēšanas likumsakarības atsevišķās Latvijas teritorijās.

3.2. Svešvalodu prasme

Valsts valoda ir saskarsmē ar citām valodām, un, lai noskaidrotu latviešu valodas pozīcijas, apzinātu nozīmīgākās konkurentvalodas pašlaik un iespējamās situācijas izmaiņas, ir jāizvērtē arī Latvijas iedzīvotāju svešvalodu prasme. Joprojām kopumā Latvijas iedzīvotāji visbiežāk prot krievu valodu, tad seko angļu valoda un vācu valoda (15. att.). Skatot svešvalodu prasmju dinamiku pēdējos desmit gados, jāatzīst, ka sabiedrībā svešvalodu prasmes īpaši nemainās, vienīgi – straujāk samazinās vācu valodas pratēju īpatsvars.

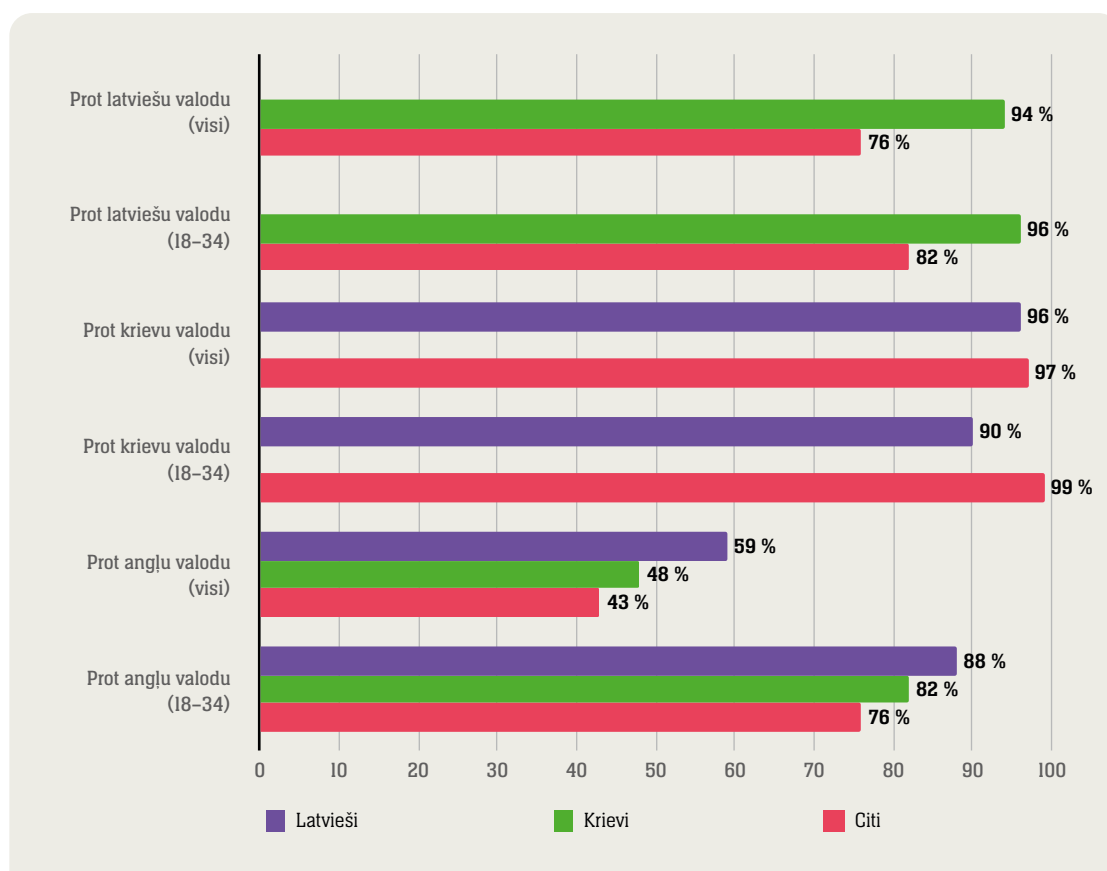
15. att. Latvijas iedzīvotāju svešvalodu prasme.

Dati: LVA aptauja 2019 (2009. gadā nav datu par franču un spāņu valodas prasmi)

Būtiskas pārmaiņas parāda ieskaits svešvalodu prasmē jaunākās paaudzes grupā, kur, kā jau tika raksturots iepriekš, vērojama ne tikai latviešu valodas labāka prasme, bet redzams arī angļu valodas prasmes pieaugums. Tas nozīmē, ka šīs valodas pozīcijas pasaulē atstāj ietekmi arī uz valodu situāciju Latvijā (16. att.). Šos rezultātus apstiprina arī nākamajā nodaļā sniegtā datu analīze par valodu prasmes nepieciešamību un to lomu darba tirgū. Valodas situācijas dinamikā vērojamas pārmaiņas svešvalodu prasmē un lietojumā: vēl pirms desmit gadiem angļu valodas lietojums ikdienā sabiedrības dzīvē bija lielākoties nepieciešams atsevišķās jomās (tūrismā, starptautiskajā uzņēmējdarbībā, augstākajā izglītībā, jauniešu subkulturās u. c.), taču pašlaik gan angļu valodas pratēju skaits, gan valodas prasmes līmeņa pieauguma, gan prestiža ziņā jaunākās paaudzes respondentu grupā tā kļūst par otru svarīgāko valodu Latvijā lietoto valodu kopumā.

Tradicionāli krievu valodas prasme sabiedrībā ir ļoti augsta, ko nosaka gan krievu valodas kā dzimtās valodas runātāju īpatsvars sabiedrībā (vēsturisks padomju laika mantojums un jaunās migrācijas tendenču rezultāts), gan arī joprojām ļoti augstais krievu valodas pratēju īpatsvars latviešu vidū un citu dzimto valodu runātāju vidū. Dati liecina, ka 64 % latviešu prot krievu valodu ļoti labi vai labi, 23 % – vidēji, 12 % – vāji vai ļoti vāji, 1 % – neprot. Savukārt 46 % citu tautību (izņemot krievu) pārstāvjiem krievu valoda

ir dzimtā, vēl 46 % prot krievu valodu ļoti labi vai labi, 7 % – vidēji, 1 % – neprot. Krievu valodas prasme sabiedrībā īpaši neatšķiras ne reģionāli, ne grupās pēc nodarbošanās vai darbības sektora (publiskais, privātais), ne grupās pēc ienākumiem; vienīgā atšķirība, kas pamato arī secinājumu par valodu pozīciju pakāpenisku maiņu sabiedrībā, ir krievu valodas prasme dažādās vecumgrupās, resp., jo jaunāks ir respondents, kuram krievu valoda nav dzimtā, jo retāk viņš prātīs krievu valodu ļoti labi, biežāk – viduvēji vai labi. Savukārt pretēja tendence ir angļu valodas prātēju lokā – jo jaunāks cilvēks, jo biežāk viņš prātīs angļu valodu labi vai ļoti labi. Šie dati liecina, ka sabiedrības dzīvē notiek izmaiņas valodu prestižā un lietojumā.

16. att. Latviešu valodas un populārāko svešvalodu prasme pēc tautības un vecumgrupas.

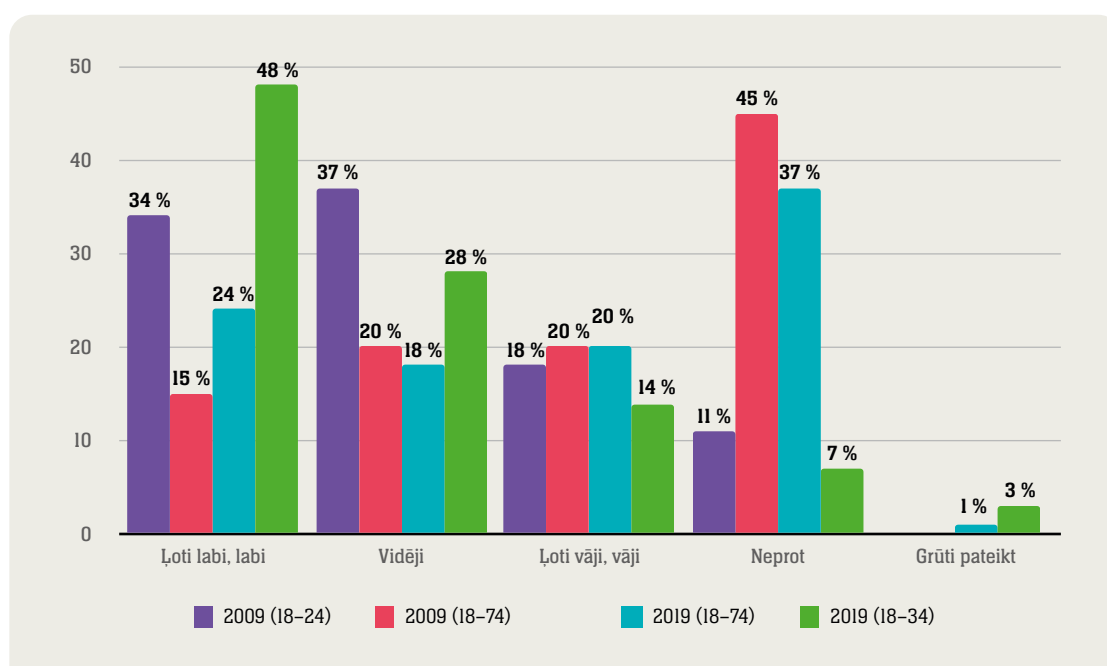
Dati: LVA aptauja 2019

Kā minēts, angļu valodas prasmes pašvērtējums ir nozīmīgi augstāks jaunākās paaudzes (18–34) respondentu grupā, un tas desmit gadu laikā ir pieaudzis ļoti strauji, salīdzinot ar datiem visu respondentu kopā (17. att.). LVA aptaujās par iedzīvotāju valodas prasmēm dati tiek iegūti ar kvantitatīvajām datu vākšanas metodēm, līdz ar to iegūtie rādītāji ir iedzīvotāju subjektīvs savu svešvalodu prasmju vērtējums (individuāli priekšstati par prasmju līmeni), ko ietekmē arī sabiedrības kopējā izpratne par to, kas ir laba valodas prasme, un šī izpratne var mainīties, kad nākas biežāk praksē saskarties ar to vai citu valodu. Kā liecina respondentu angļu valodas lietojuma nepieciešamības vērtējums, angļu valodas popularitāte un vajadzība to lietot arvien pieaug, tādējādi arī cilvēkiem rodas lielākas iespējas novērtēt savu prasmi pilnvērtīgi sazināties kādā valodā (par valodas

prasmes pašvērtējumu un ar to saistītām problēmām vairāk sk. Geraghty, Conacher 2014; Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 58).

Tātad līdzās valsts valodai Latvijā gan prasmes ziņā, gan arī lietojumā ir aktuāla angļu un krievu valoda, kas ir arī divas no lielākajām pasaules valodām; un īpaši angļu valodas prestižs un ekonomiskā vērtība ir noteikusi strauju angļu valodas prasmes un tās lietojuma pieaugumu. Līdz ar globalizācijas tendencēm pasaulē tas ir veicinājis Latvijā vēsturiski nozīmīgās vācu valodas pratēju īpatsvara strauju samazināšanos, tāpat vērojama arī tradicionāli runāto mazākumtautību valodu (izņemot krievu) pratēju skaita samazināšanās. Tomēr paplašinoties un kļūstot daudzveidīgākai starptautiskajai komunikācijai, svešvalodu saimē Latvijā ienāk dažādas citas valodas, kas varētu veicināt izpratni par sabiedrības un indivīda daudzvalodības attieksmēm un nozīmi.

17. att. Angļu valodas prasmes pašvērtējums jauniešu respondentu grupā un kopumā 2009. un 2019. gadā.

Dati: LVA aptauja 2019

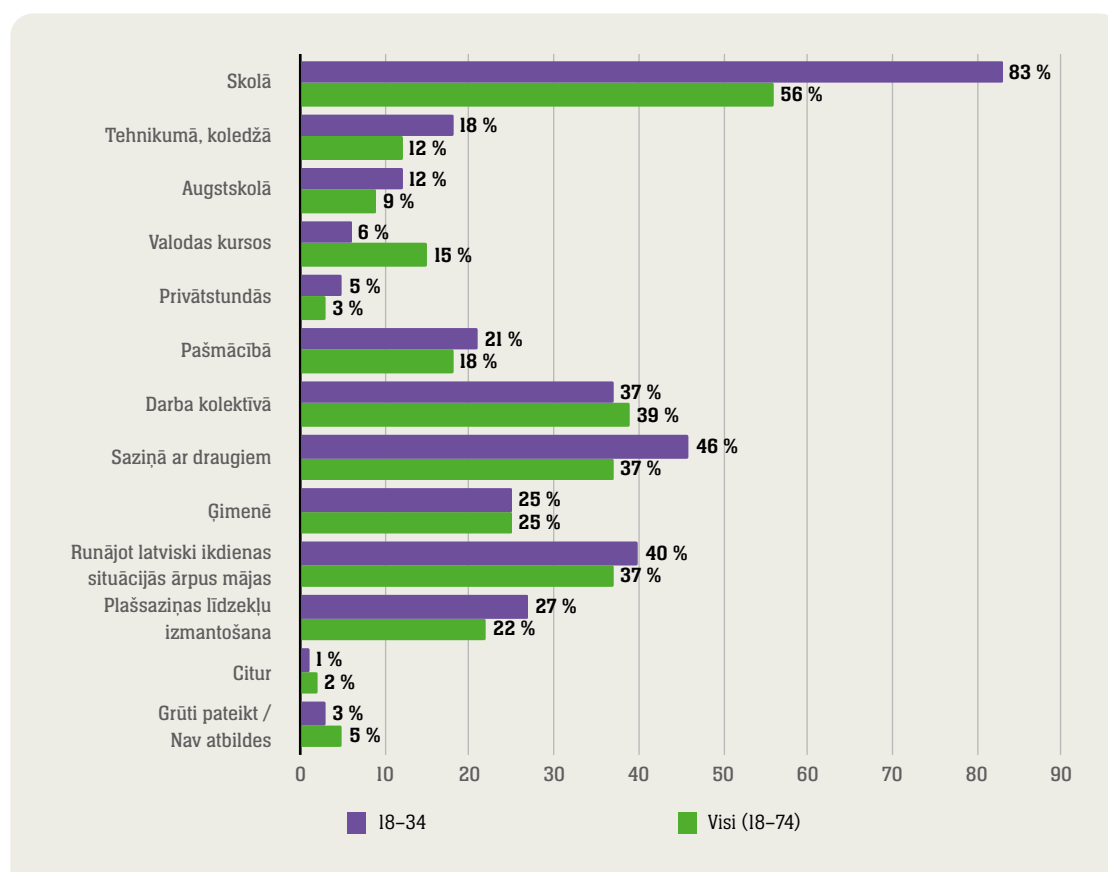
Respondentu kopa ar citu ne tik populāru valodu un to prasmju noteikšanai ir nepietiekama vispārīgu secinājumu izvirzīšanai, tomēr līdzās angļu, krievu, vācu, franču, pēdējos gados arī spāņu valodai Latvijā parādās arī ne tik izplatītas svešvalodas, ko cilvēki apgūst un prot vismaz pamatzināšanu līmenī, piemēram, zviedru, japāņu, grieķu, nīderlandiešu, portugāļu, itāļu, igauņu, somu, gruzīnu, rumāņu u. c. Šeit nav iekļautas tradicionālās Latvijas mazākumtautību valodas, kuru prasme kaut samazinās, tomēr vēl pastāv, – baltkrievu, poļu, ukraiņu, lietuviešu, igauņu, romu, moldāvu u. c.

Latvijas sabiedrība ir lingvistiski daudzveidīga, tāpat arī vairāku valodu prasme indivīda līmenī ir norma, un to vajadzētu izmantot arī turpmāk valodas politikas īstenošanā, veicinot izpratni par sabiedrības un indivīda daudzvalodības un valsts valodas attieksmēm, nostiprinot pārliecību par valsts valodas lomu un nozīmi sabiedrībā.

3.3. Latviešu valodas apguve: mazākumtautību pieredze un vajadzības

Latviešu valodas apguve izglītības procesā tradicionāli tiek nodrošināta divos veidos: formālās izglītības ceļā (bērni un jaunieši pirmsskolas un vispārējās izglītības iestādēs un augstskolā) un mūžizglītības procesā (pieaugušie). Formālās izglītības pakāpēs, t. sk. augstākās izglītības posmā, īstenotā izglītība ir nodrošinājusi latviešu valodas pratēju skaita un arī valodas prasmes līmeņa pieaugumu, par ko liecina iepriekš aprakstītie jaunākās paaudzes rezultāti.

Respondenti – īpaši jaunākā paaudze – visbiežāk ir norādījuši, ka latviešu valodu apguvuši skolā (18. att.); šis rādītājs piecu gadu laikā (2014–2019) ir pieaudzis par apmēram 10 % (2014. gadā tie bija 70 %).

18. att. Latviešu valodas apguves veidi un formas jauniešu grupā un visu respondentu grupā kopā (respondenti: mazākumtautību pārstāvji).

Dati: LVA aptauja 2019

Jaunākās vecumgrupas respondenti biežāk izmanto iespējas un pilnveido valodas prasmi ārpus formālās izglītības: latviešu valodas apguve draugu lokā, saziņa latviski ārpus mājas, mediju izmantošana latviešu valodā. Tas liecina gan par valsts valodas kā sabiedrības kopīgās saziņas valodas lietojuma paplašināšanos, gan par valodas apguves un pilnveides integratīvās motivācijas palielināšanos.

Tikai puse vecākās paaudzes pārstāvju latviešu valodu ir apguvuši skolā, bet šajā grupā vairāk ir to, kas valodu apguvušiursos un arī darba kolektīvā. Tāpat mūžizglītības iespējas būtu aplūkojamas īpaši, organizējot valodas apguvi jauniebraucējiem. Savukārt latviešu valodas prasmes pilnveide darba kolektīvā ir minēta vienlīdz bieži visās vecumgrupās; tā ir arī otra biežāk nosauktā valodas pilnveides forma respondentu kopā no 45 gadiem, kas papildus atklāj valodas prasmes nepieciešamību ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem.

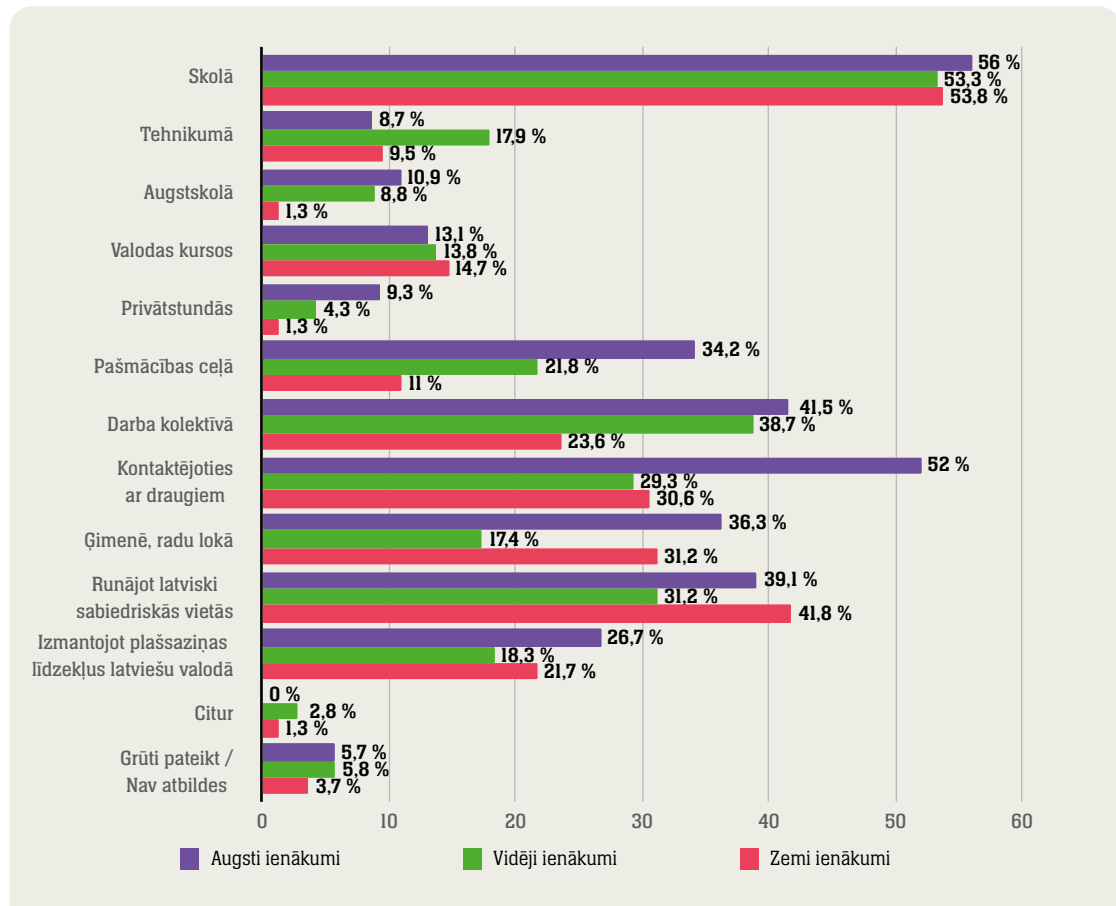
LVA aptaujā 2019 tika izšķirts jauns kritērijs: latviešu valodas apguve tehnikumā vai koledžā, un šo atbildes variantu izvēlējušies 12 % respondentu. Šis rādītājs ir svarīgs, jo liecina par to, ka ne visiem respondentiem pietiekamā apjomā ir izdevies latviešu valodu apgūt pamatzglītības pakāpē. No aptaujas datiem iespējams arī secināt, ka tā ir tendence, kas parādījusi pēdējos desmit gados, jo šo variantu pārsvarā izvēlējušies gados jaunāki respondenti – 15,8 % vecumā no 18 līdz 34 gadiem un 15,9 % vecumā no 35 līdz 44 gadiem. Valodas apguvi tehnikumā norādījusi vairāk nekā ceturtdaļa respondentu no Vidzemes un Latgales, Rīgā šis rādītājs ir tikai 7 %, kas varētu atspoguļot profesionālās izglītības iestāžu lomu arī valsts valodas apgūvē reģionos. Ir samazinājies to respondentu īpatsvars, kuri norādījuši, ka latviešu valodu apguvuši augstskolā (9,3 %), kas atklāj gan likumsakarīgu paaudžu nomaiņu (jaunākās paaudzes respondenti biežāk latviešu valodu ir apguvuši pietiekamā līmenī jau skolā; lai studētu augstākās izglītības iestādē, ir jābūt apgūtām noteikta līmeņa, t. sk. latviešu valodas, zināšanām un prasmēm). Tas nozīmē, ka latviešu valodas apguve vai prasmes pilnveide profesionālās vidējās izglītības iestādēs un koledžās ir jāstiprina. Tas gan nav nezināms fakts, tāpat kā citas šī izglītības līmeņa aktualitātes, bet ne tik bieži uzsvērts tieši latviešu valodas apguves un lietojuma kontekstā [Latviešu valodas lietojums profesionālajā izglītībā 2010, 41].

Salīdzinot datus par valodas apguves veidiem un formām dažādos reģionos, arī šajā pētījuma laika posmā no pārējiem atšķiras Latgale. Citos reģionos vairāk nekā puse respondentu norāda, ka viņiem latviešu valodu apgūt un/vai pilnveidot ir palīdzējusi runāšana latviski uz ielas, veikalā un citās sadzīviskās situācijās, kā arī saziņa ar draugiem un kolēģiem, savukārt Latgalē šie atbilstošie varianti minēti reti (aptuveni vienā piektajā daļā gadījumā). Latgalē nav pietiekamas latviešu valodas vides, cilvēki valodu apgūst skolā, savukārt praksē runāt latviski bieži vien iespējas nav pietiekamas.

Aptaujas rezultātos ir vērojama saistība starp ienākumu apmēru un izmantoto valodas apguves formu daudzveidību – jo vairāk valodas apguves iespēju respondenti izmantojuši, jo labāka viņiem ir valodas prasme, jo vairāk ir iespēju to lietot un jo lielāki ir viņu ienākumi. Sākuma pozīcija (19. att.) visiem respondentiem ir līdzīga – to aptaujas dalībnieku skaits, kuri latviešu valodu apguvuši skolā, ir gandrīz vienāds visās respondentu grupās pēc ienākumu līmeņa: 53 % respondentu ar vidējiem ienākumiem, 54 % respondentu ar augstiem ienākumiem un 56 % respondentu ar zemiem ienākumiem. Tikpat liels skaits aptaujas dalībnieku norāda arī valodas apguvi valodasursos – 13 % respondentu ar augstiem ienākumiem, 14 % respondentu ar vidējiem ienākumiem un 15 % respondentu ar zemiem ienākumiem. Bet tālāk jau ir novērojamas diezgan lielas procentuālas atšķirības respondentiem grupās pēc ienākumiem – 43 % respondentu ar augstiem ienākumiem un 53 % respondentu ar vidējiem ienākumiem apguvuši latviešu valodu darba kolektīvā, bet šo iespēju izmantojuši tikai 24 % respondentu ar zemiem ienākumiem. Arī tad, ja valodas apguves procesā nepieciešama pašiniciatīva, ir novērojama tāda pati tendence: tikai 11 % respondentu

ar zemiem ienākumiem valodu izvēlas apgūt pašmācības ceļā, respondentu grupā ar vidējiem ienākumiem tādu jau ir 22 %, savukārt respondenti ar augstiem ienākumiem – 34 %.

Plašsaziņas līdzekļus kā iespēju apgūt valodas prasmi izmantojuši 18 % respondentu ar vidējiem ienākumiem, 22 % respondentu ar zemiem ienākumiem un 27 % respondentu ar augstiem ienākumiem. Savukārt saziņu ar draugiem kā līdzekli valodas apguvei norādījuši 29 % respondentu ar vidējiem ienākumiem, tad seko 36 % respondentu ar vidēji augstiem ienākumiem, bet respondentu ar augstiem ienākumiem vidū šis rādītājs sasniedz 52 %.

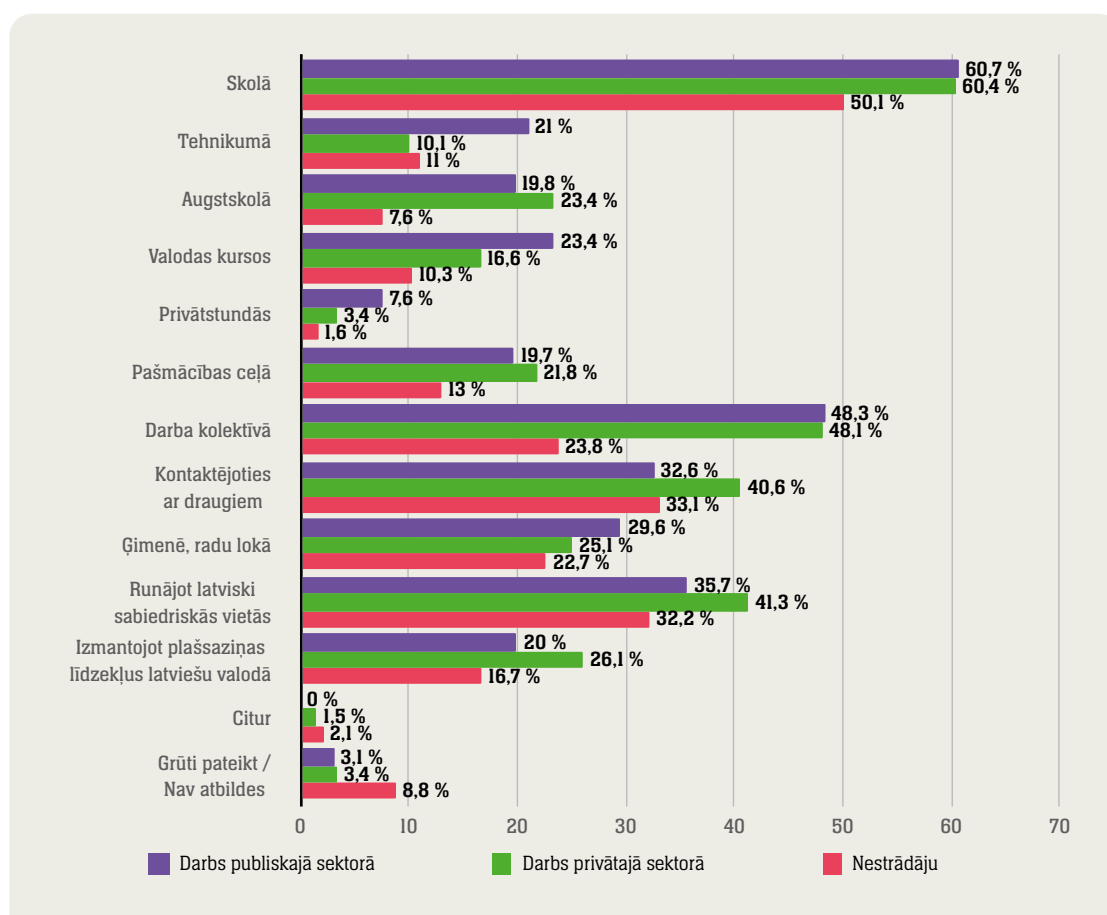
19. att. Valodas apguves veidu un formu izmantojums respondentu grupās pēc ienākumu līmeņa (respondenti: mazākumtautību pārstāvji).

Dati: LVA aptauja 2019

Apskatot latviešu valodas apguves veidus respondentu grupās pēc nodarbinātības (20. att.), novērojams, ka visi respondenti kā galveno valodas apguves veidu atzinuši mācību iestādes: 61 % publiskajā sektorā strādājošu respondentu, 60 % privātajā sektorā strādājošu respondentu un 50 % nestrādājošo norāda, ka valodu apguvuši, mācoties skolā. Salīdzinot pārējo apguves veidu un formu rādītājus, gan publiskajā, gan privātajā sektorā strādājošo respondentu atbildes procentuāli sakrīt, kamēr nestrādājošo dati atšķiras. Piemēram, viņiem retāk ir bijusi iespēja valodu apgūt darba kolektīvā – 48 % publiskajā sektorā nodarbināto respondentu un 48 % privātajā sektorā strādājošo respondentu pretstatā 24 % nestrādājošo respondentu. Nenodarbināto vidū mazāks skaits ir apmeklējuši valodas kursus (23 % un 17 % pret 10%), kā arī retāk apmeklējuši

privātnodarbības (8 % un 3 % pret 1 %), nenodarbināto grupā ir novērojama arī mazāka tieksme apgūt valodu pašmācības ceļā (20 % un 22 % pret 13 %).

Attiecībā uz tiem valodas apguves veidiem, kuri neparedz kādas darba vai valodu mācību iestādes apmeklēšanu, visās trīs respondentu grupās ir līdzīga statistika – 33 % publiskajā sektorā strādājošo respondentu, 41 % privātajā sektorā strādājošo, 33 % nestrādājošu respondentu latviešu valodu apguvuši, kontaktējoties ar draugiem; 30 % publiskajā sektorā strādājošo respondentu, 25 % privātajā sektorā strādājošo respondentu un 23 % nestrādājošu respondentu latviešu valodu apguvuši ģimenē un radu lokā.

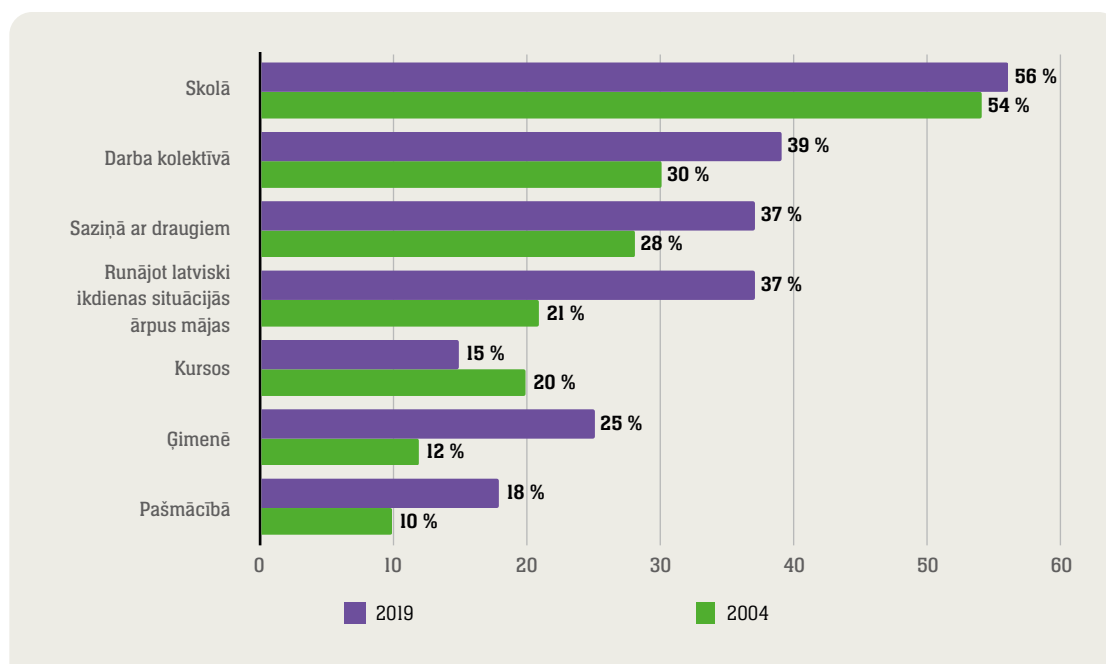
20. att. Valodas apguves veidi un formas grupās pēc nodarbinātības (respondenti: mazākumtautību pārstāvji).

Dati: LVA aptauja 2019

Nozīmīgs rādītājs latviešu valodas apguves un prasmes pilnveidē neformālajā vidē ir saziņa ar draugiem, ģimeni, sarunas latviski ārpus mājas – neoficiālā un privātā komunikācija liecina par integratīvās valodas funkcijas pieaugumu. Kaut arī pēdējos piecos gados šie dati nav būtiski mainījušies, tomēr, salīdzinot ar situāciju 2004. gadā (kad tika sāka izglītības reformas īstenošana² [Valodas situācija Latvijā 2004–2010, 86–100]), šie rādītāji ir pieauguši (21. att.).

² No 2004./2005. mācību gada vidusskolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas, tika sākota pāreja uz proporcionālu mācību valodas sadalījumu – 60 % mācību satura tika apgūts latviešu valodā, bet 40 % – mazākumtautību valodā.

Latviešu valodas prasmes pilnveide un lietojuma paplašināšanās norāda uz pozitīvu virzību valodas situācijā un uz visiem pieejamas latviešu valodas lietojuma vides nostiprināšanos un/vai veidošanos, integratīvās valodas funkcijas nostiprināšanos, kā arī nepieciešamību turpināt iesākto latviešu valodas lietojuma paplašināšanā visās sociolingvistiskajās jomās. To, vai šī tendence turpināsies, noteiks ļoti daudzi faktori (kā valodu prestižs, valodas pārvaldība u. c.).

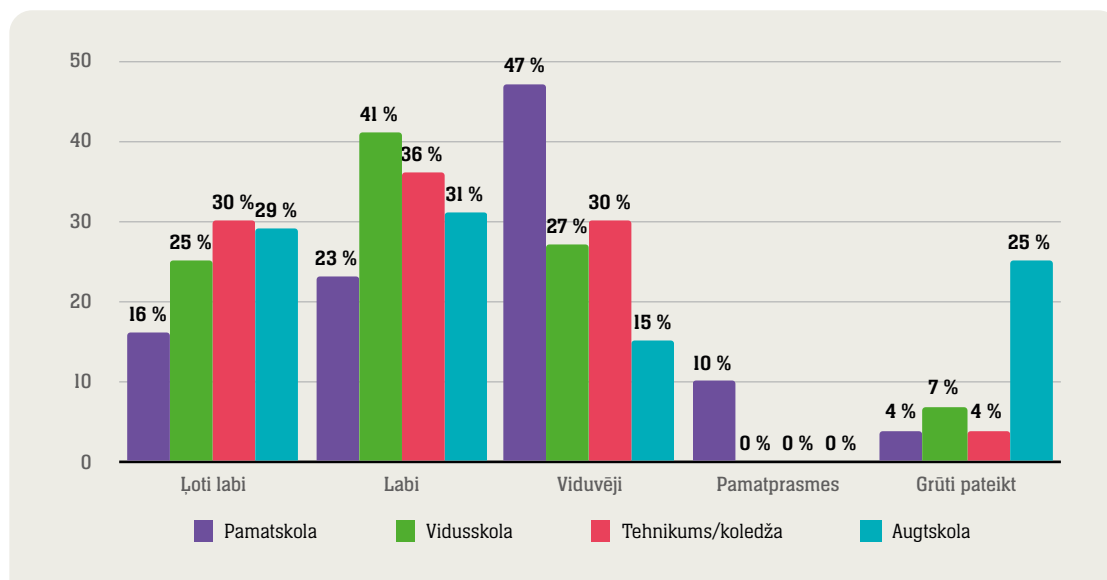

21. att. Latviešu valodas apguves veidi un formas 2004. un 2019. gadā (respondenti: mazākumtautību pārstāvji).

Dati: LVA aptauja 2019

Jau iepriekšējā valodas situācijas izpētes periodā secināts, ka līdz ar paaudžu maiņu formālās izglītības loma latviešu valodas apguves nodrošināšanā pieaug [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 88], un LVA aptaujā 2019 iegūti papildu dati par jaunākās paaudzes respondentu (līdz 34 gadiem) latviešu valodas apguves pieredzi dažādos izglītības ieguves līmeņos – pamatskolā, vidusskolā, tehnikumā un/vai koledžā, augstskolā. Latviešu valodas prasmes pašvērtējums rāda, ka visaugstākie valodas prasmes rādītāji ir tad, ja respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda (respondentu kopas nelielā skaita dēļ šajā datu analizē netiek ņemti vērā respondenti, kuriem dzimtā valoda nav ne latviešu, ne krievu), pēc pamatskolas ir turpinājuši mācīties vidusskolā, tehnikumā/koledžā vai augstskolā, resp., pamatskolas posms līdz šim tomēr ir nepietiekams ļoti labai un labai latviešu valodas prasmes apguvei (22. att.). Vērtējot pamatskolā apgūtās latviešu valodas prasmes, vienīgajā no visiem rādītājiem parādās, ka ir apgūtas tikai pamatzināšanas (10%), arī pašvērtējums „ļoti laba” un „laba” valodas prasme pēc pamatskolas beigšanas ir sastopams retāk, salīdzinot ar nākamajiem izglītības līmeņiem; lielākā daļa respondentu (47%) uzskata, ka, beidzot pamatskolu, latviešu valodu apgūvuši viduvēji. Nākamajās izglītības pakāpēs apgūtais valodas prasmes līmenis tiek vērtēts augstāk, resp., ir rādītāji „viduvēji”, „labi” un „ļoti labi”. Būtiskas atšķirības starp vidusskolā, tehnikumā un/vai

koledžā vai augstskolā apgūto latviešu valodas prasmi nav vērojamas rādītājā „loti labi”, bet augstskolā apgūtās latviešu valodas prasmes pašvērtējumā samērā liela daļa respondentu (25 %) ir izvēlējušies atbildi „grūti pateikt” (iespējams, vidusskolā apgūtais latviešu valodas prasmes līmenis jau ir bijis pietiekams, ja jau izvēlētas studijas augstskolā).

22. att. Dažādos izglītības līmeņos iegūtās latviešu valodas prasmes pašvērtējums (pēc attiecīgā izglītības līmeņa pabeigšanas). (Respondenti: 18–34 gadi, dzimtā valoda – krievu valoda.)

Dati: LVA aptauja 2019

Šie dati nenozīmē to, ka skolēni, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, pamatskolā latviešu valodu neiemācīsies labā līmenī. Valodas apguves situācija ir jāvērtē kontekstā ar vecumposma īpatnībām, attieksmi un mācību motivāciju, tāpat arī jāņem vērā laika posms, kurā respondenti mācījušies pamatskolā, kādas mācību pieejas un metodika šajā periodā izmantota, kurā izglītības reformas posmā mācības notikušas u. c. faktori.

To rāda arī, piemēram, VISC sagatavotais mazākumtautību izglītības programmu 9. klases latviešu valodas 2018./2019. gada centralizētā eksāmena mutvārdu daļas rezultātu pārskats, kurā aprakstīts arī kopējais iegūtais vērtējums pēc valodas prasmes līmeņiem. Resp., lielākā daļa mazākumtautību pamatskolu beidzēju – 74 % – eksāmenā ieguvusi no 50 līdz 84,99 % procentuālā vērtējuma, kas tiek pielīdzināts B jeb vidējam valodas prasmes līmenim, un kopumā no 2014. līdz 2018. gadam ir vērojama tendence pieaugt valodas prasmes līmenim [VISC 2018, 7]. Šie rezultāti ataino arī citos pētījumos un datus apstiprināto latviešu valodas prasmes pieaugumu mazākumtautību jauniešu grupā. Taču arī šie dati jāvērtē kontekstā ar citiem faktoriem. Vispirms jāņem vērā tā – visdrīzāk pietiekami nozīmīgā – mazākumtautību skolēnu daļa, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu, kas vispārīgās statistikas datus sadalījumā pa skolām nav identificējami un kuru latviešu valodas prasme tiek pārbaudīta un vērtēta pēc latviešu kā dzimtās valodas pārbaudes kritērijiem (latviešu valodas 9. klases centralizētais eksāmens atšķiras mazākumtautību izglītības programmās un skolās ar latviešu mācību valodu), kas savukārt visdrīzāk papildina labu latviešu valodas pratēju īpatsvaru. Tāpat arī nozīmīgs aspekts, lai neveidotu tiešu datu salīdzināšanu (piemēram, kaut vai procentuālo latviešu

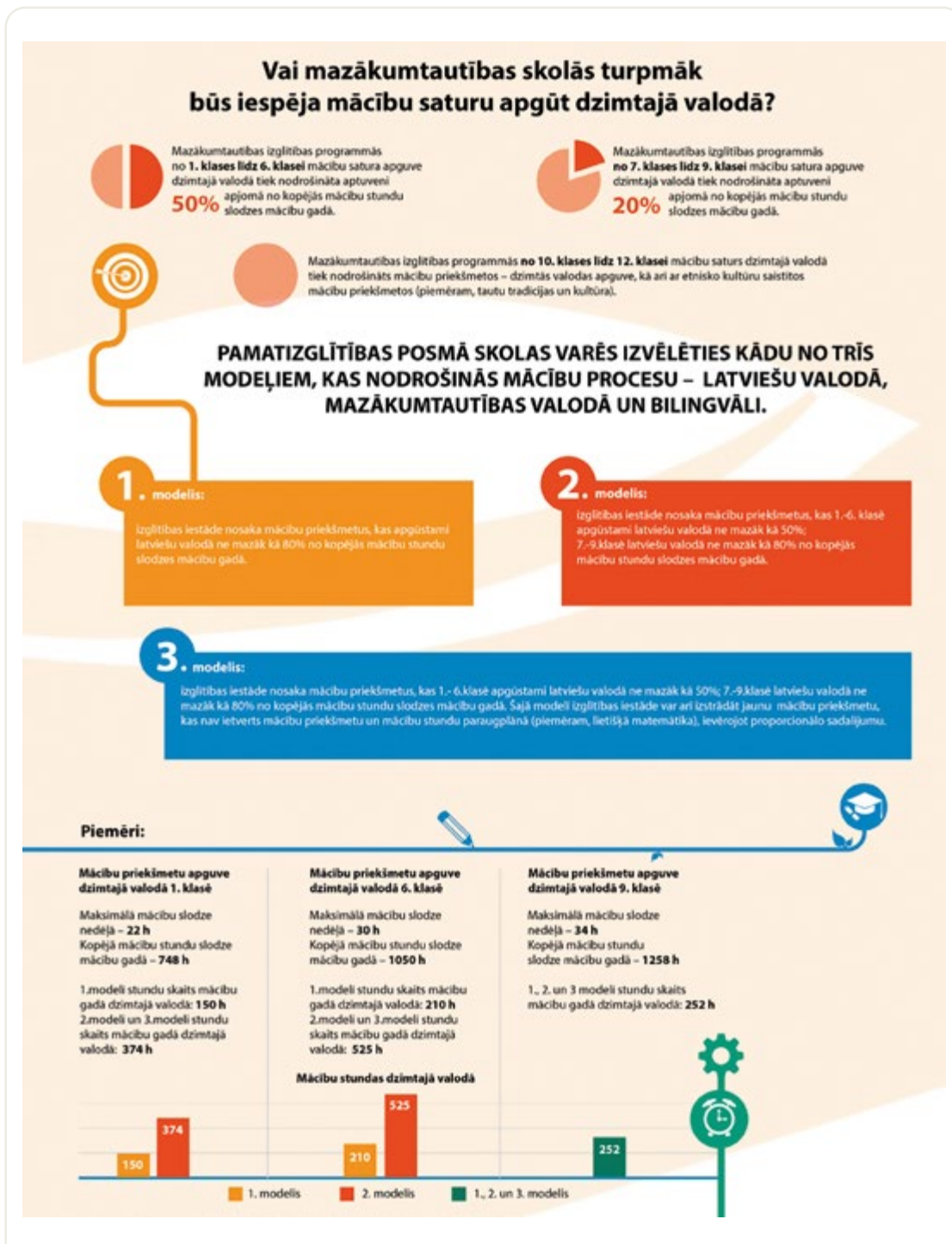
valodas eksāmenu rezultātu sadalījumu starp mazākumtautību programmu un latviešu mācību valodas skolām) ar metodoloģiski citā veidā iegūtu datu rezultātiem, ir centralizēto eksāmenu izveides principi, kas balstās uz noteiktu izglītības programmu. Līdzās tam noteiktā izglītības posmā rezultātu ietekmēs arī vecumposma attīstības īpatnības, mācīšanās (nevis valodas) prasmju attīstības līmenis, lietpratība, skolēnu dažādā dzīves pieredze u. c., kas pilnīgai situācijas izpratnei izpētāmi specifiskos pētījumos, izmantojot kvalitatīvas un eksperimentālas datu iegūšanas metodes.

Šāda pieeja tika izmantota LVA pētījumā „Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu: 2017–2020” [Attieksme 2020], kurā mēģināts noskaidrot, kādi ir ietekmes faktori latviešu valodas apguvē vispārējās izglītības pamatskolas un vidusskolas posmā. Pētījuma mērķis bija izziņāt skolotāju un skolēnu attieksmi pret latviešu valodas mācību procesu: kā tas norit un kā tam vajadzētu noritēt, kas kavē un kas veicina latviešu valodas apguvi (gan dzimtās, gan otrās valodas). Tajā secināts, ka pārliecību līmenī skolēniem ir pozitīva attieksme pret latviešu valodu un viņi neapšaubā latviešu valodas prasmes nepieciešamību, bet mācību laikā zūd motivācija, un tas ietekmē iegūto zināšanu un prasmju kvalitāti. Pētījuma dati rāda, lai augtu latviešu valodas prasmes kvalitāte, ir jāmaina daudzi mācību procesa un izglītības elementi: sākot no labas un skolēnu atbalstošas psiholoģiskā klimata izveides līdz pedagogu profesionālās kompetences pilnveidei un vecāku līdzatbildībai un iesaistei.

Savukārt šī pētījuma kvantitatīvie dati rāda, ka aptaujātie skolēni (gan latviešu valodas kā dzimtās, gan kā otrās valodas apguvēji, 8. līdz 12. klase) kopumā savu latviešu valodas prasmi vērtē kā labu vai ļoti labu (pētījumā vērtējums izteikts ballu skalā, lai skolēniem būtu vieglāk atbildēt uz jautājumu): 74 % skolēnu norādījuši, ka savu latviešu valodas prasmi vērtē ar 6–8 ballēm, 11 % vērtē ar 9–10 ballēm. Protams, ir nelielas atšķirības atkarībā no dzimtās valodas, bet tās ir augstākajā rādītājā, kur 16 % skolēnu ar dzimto latviešu valodu un 5 % skolēnu ar dzimto krievu valodu vērtē savu latviešu valodas prasmi ar 9–10 ballēm, un zemākajā rādītājā, kur 7 % skolēnu ar dzimto latviešu valodu un 20 % skolēnu ar dzimto krievu valodu savu latviešu valodas prasmi vērtē ar 3–5 ballēm. Taču lielākā daļa skolēnu (74 %) abās grupās norādījuši, ka prot latviešu valodu labi (6–8 balles) neatkarīgi no tā, vai skolēni mācās pamatskolā vai vidusskolā. Šis pētījums tiek turpināts, un tā nākamajā posmā vairāk uzmanības tiks pievērsts tam, kādi faktori ietekmē skolēnu latviešu valodas prasmes kvalitāti.

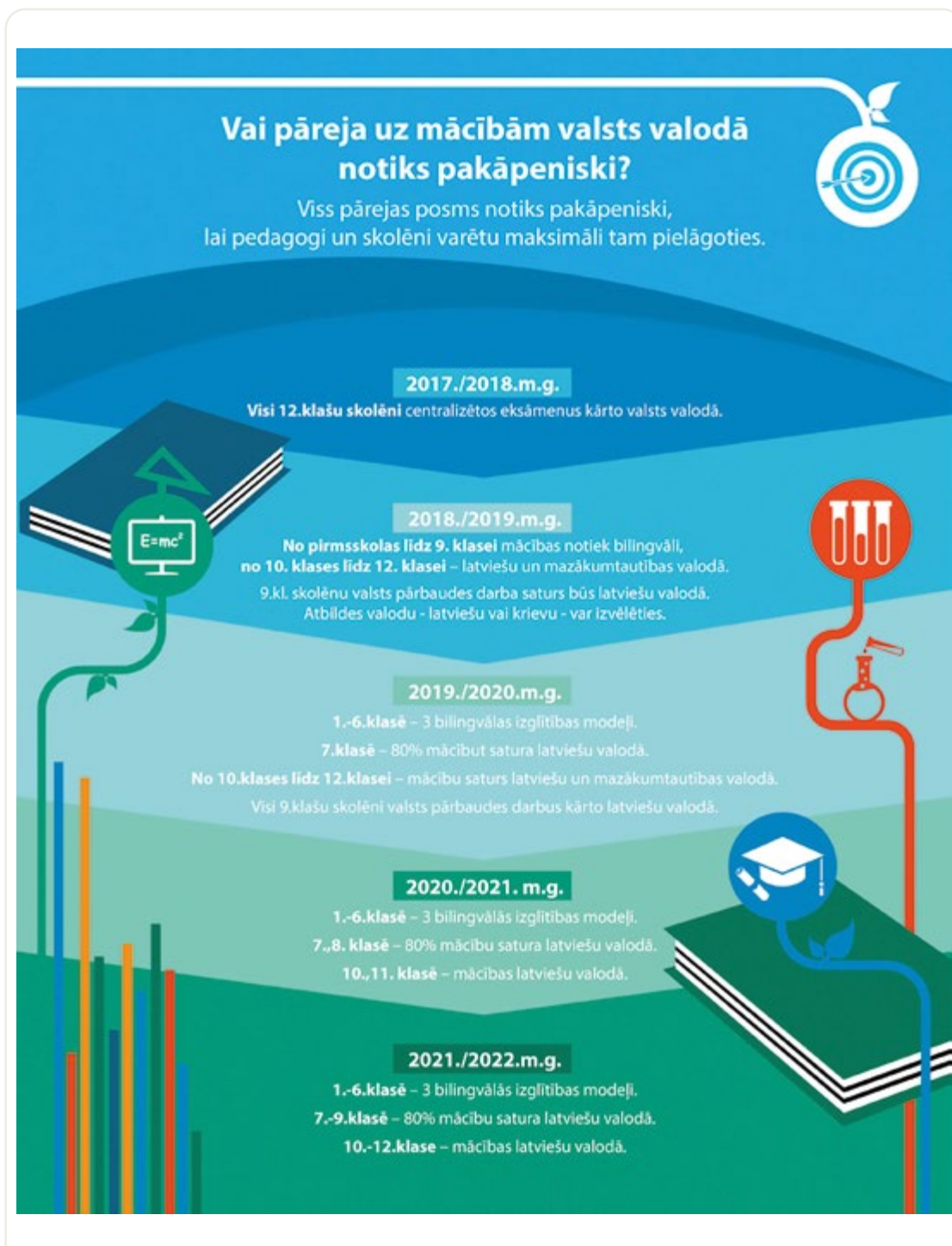
Latviešu valodas apguves nodrošinājums formālajā izglītībā tiem, kam tā nav dzimtā valoda, tiek turpināts, pakāpeniski īstenojot pāreju uz vispārējās vidējās izglītības ieguvī tikai valsts valodā, kas, turpinot iepriekš veiktos pasākumus, uzsākta 2019./2020. mācību gadā (sk. biedrības „Izglītības, kultūras un inovatīvo projektu asociācijas” sagatavotās infografikas 23. att., plašāk: Mācības valsts valodā 2021). Mācību satura apguve valsts valodā tiek īstenoja vairākos posmos, kuru mērķis no 2021./2022. mācību gada ir: 1.–6. klasē trīs bilingvālās izglītības modeļi, 7.–9. klasē 80 % mācību satura latviešu valodā, 10.–12. klasē mācības latviešu valodā [Mācības valsts valodā 2021].

23. att. Informācija par pārejas uz mācību satura apguvi valsts valodā norisi.

Infografikas: Mācības valsts valodā 2021

Tāpat arī pieaug valodas apguves un pilnveides iespējas, lietojot to ārpus formālās saziņas, un, šķiet, šī tendence pašlaik iezīmē valodas politikas īstenošanas rezultātus. Konsekvenca valodas politikas mērķu noteikšanā un uzdevumu īstenošanā ir ceļš, kā saglabāt ilgā laika posmā (jau 1996. gadā tika izveidota Latviešu valodas apguves valsts programma [Rīkojums Nr. 42; Valodas situācija Latvijā 2004–2010, 88–90]) sasniegto un virzīties tālāk latviešu valodas noturības nodrošināšanā mūsdienu valodu konkurences apstākļos. Kaut arī kvantitatīvi latviešu valodas prasme sabiedrībā ir pietiekami augsta, līdz šim nav veikti plašāki pētījumi par valodas prasmes kvalitāti latviešu valodas kā otrās valodas apguves kontekstā mūžizglītības un neformālās izglītības skatījumā, savukārt par formālās izglītības rezultātiem zināmā mērā liecina centralizētā eksāmena rezultāti (9. klase, 12. klase), kaut gan arī šeit būtu nepieciešams veikt plašāku sociolingvistisku izpēti.

Kvalitatīvās pētījumu metodes izmantotas, analizējot pieaugušo latviešu valodas apguvēju (cilvēku, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda) valodas prasmes pārbaudes rezultātus (2015–2017): vienā no LVA pētījumiem apkopotas un analizētas rakstu darbos pieļautās kļūdas, apzinot galvenās grūtības latviešu valodas apguvē lingvistiskās kompetences aspektā [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019]. Šī pētījuma datu kvantitatīvā analīze savukārt apstiprina iepriekš minētās un iezīmē arī citas valodas situācijas attīstības tendences.

Lielākais skaits valsts valodas prasmes pārbaudi (VVPP) kārtot pamata jeb A prasmes līmenī, un iemesls tam ir ārzemnieku skaita palielināšanās (apmēram 30 % šī līmeņa valodas prasmes pārbaudes kārtotāju), kā arī VVPP nodrošināšana ārpus Latvijas (t. sk. latviešu diasporā). Dati rāda nelielu, taču pastāvīgu Latvijas pilsoņu skaita samazinājumu VVPP kārtotāju īpatsvarā. Visticamāk, valsts valodas prasme pilsoņu vidū uzlabojusies un lielākā daļa to profesiju pārstāvju, kuru valodas prasmes līmenis noteikts normatīvajos aktos [MK noteikumi Nr. 733], latviešu valodu prot atbilstoši prasībām.

Katras iedzīvotāju grupas – pilsoņu, nepilsoņu un ārzemnieku – VVPP iegūtie rezultāti atspoguļo valodas situāciju, sasniegto šajā jomā. Vispirms tiek nodrošināta latviešu valodas apguve Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem (pilsoņiem un nepilsoņiem), kuri visbiežāk izvēlas kārtot latviešu valodas prasmes pārbaudi, iegūstot B vai C prasmes līmeni [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 37]. Vairākums ārzemnieku pārbaudi kārtot pamata līmenī – 68 %, ceturtdaļa (25,4 %) VVPP kārtot vidējā līmenī. Augstākajā prasmes līmenī gandrīz 80 % ir Latvijas pilsoņu. Varētu domāt, ka viņu valodas prasme ir pārbaudījumam atbilstoša un viņi vēlas iegūt augstākā valodas prasmes līmeņa dokumentāru apstiprinājumu, tomēr VVPP kārtotāju datu analīze pēc nodarbinātības un profesijas atklāj, ka valodas prasme var neatbilst profesijā nepieciešamajam valodas prasmes līmenim.

Nedaudz palielinājies to B un C līmeņa valodas prasmes pārbaudes kārtotāju skaits, kas nav spējuši nokārtojuši pārbaudi. Analizējot pēc nodarbinātības, visbiežāk tie ir bezdarbnieki, resp., VVPP kārtot liels skaits bezdarbnieku, kas valodu apguvuši Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA)ursos, bet viņu valodas prasme neatbilst tam līmenim, kuru piesakās kārtot (jāpiebilst, ka bezdarbnieki nevar divreiz apmeklēt vienu un tā paša valodas prasmes līmeņa NVA piedāvātos kursus: bez maksas). Visticamāk, latviešu valodas neformālās apguves organizēšanā un tās finansēšanas noteikumos ir

nepilnības, kuras nepieciešams novērst, piemēram, izveidot valodas apguves tempam piemērotu kursu piedāvājumu laika un arī kvalitātes ziņā, kā arī kopumā uzlabot latviešu valodas apguves sistēmu pieaugušajiem.

Liela nozīme ir sabiedrības un arī latviešu valodas kursu vadītāju, pedagogu informēšanai par VVPP prasībām, izmaiņām pārbaudījumos un procedūru, kas ir arī noteikts labās prakses vadlīnijās valodas pārbaudes nodrošināšanā [EALTA 2006; Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 107]. Kā secināts pētījumā, augstākā jeb C līmeņa valodas prasmes pārbaudi kārtojušie respondenti visbiežāk savu runātprasmi vērtē kā labu, kas gan nesakrīt ar iegūtajiem rezultātiem. Iespējams, gatavojoties valodas prasmes pārbaudei, augstākā valodas prasmes līmeņa pretendenti (arī viņu pedagogi) nepilnīgi iepazinušies ar pārbaudes prasībām vai pārvērtējuši savas produktīvās valodas prasmes. Šādu situāciju sekmē arī bezmaksas latviešu valodas kursu sistēma, kur personas sniegums, piesakoties nākamā līmeņa valodas kursiem, netiek vērtēts pēc sasniegtā rezultāta, bet gan pēc tā, kura līmeņa kursus persona jau ir apmeklējusi. Tā kā valodas apguves temps katram ir atšķirīgs, būtu vēlams pielāgot valodas kursu ilgumu un apjomu personas spējām un rezultātiem. Vēl viens aspekts – pedagogiem rūpīgi jāiepazīstas ar latviešu valodas prasmes līmeņu aprakstiem [Šalme, Auziņa 2016a; Šalme, Auziņa 2016b], kuros skaidri un detalizēti definētas prasības, kas var atvieglot un palīdzēt mācību satura izveidē [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 109].

Pētījumā tika noskaidrotas valsts valodas prasmes pārbaudes kārtotāju vajadzības latviešu valodas apguvei [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 109]: visvairāk ir nepieciešamas latviešu valodas mācību grāmatas (63 %), elektroniskie mācību līdzekļi (34 %) un uzdevumu krājumi (21 %). Tātad latviešu valodas kā svešvalodas mācību materiāli ir un būs aktualitāte arī turpmāk; visvairāk valodas apguvējiem trūkst mācību grāmatu, jāatzīst, ka pieaugušo mācību vajadzībām to nav daudz.

2020. gads iezīmējis arī jaunus apstākļus – lai ierobežotu Covid-19 pandēmijas [Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu 2020; Informācija par Covid-19 2020] izplatību arī pieaugušo izglītībā bija jāizmanto attālināto mācību forma, kur nepieciešams izmantot dažādus digitālos rīkus un resursus. Par tiešsaistes materiālu izstrādi un bezmaksas piedāvājumu jādodomā ne tikai šādu situāciju gadījumā, bet tie būtu mērķtiecīgi izstrādājami izmantošanai arī tradicionālās mācību situācijās. Sabiedrība strauji mainās, pilnveidojas digitālās prasmes, pieaug vajadzība un prasības pēc kvalitatīviem produktiem. Mācību līdzekļu un palīglīdzekļu izstrāde nevar notikt bez kompetentiem speciālistiem, nepieciešami arī pietiekami lieli finanšu līdzekļi – šie ir būtiski faktori, kas ietekmē un liek meklēt risinājumus visos valodas politikas īstenošanas virzienos.

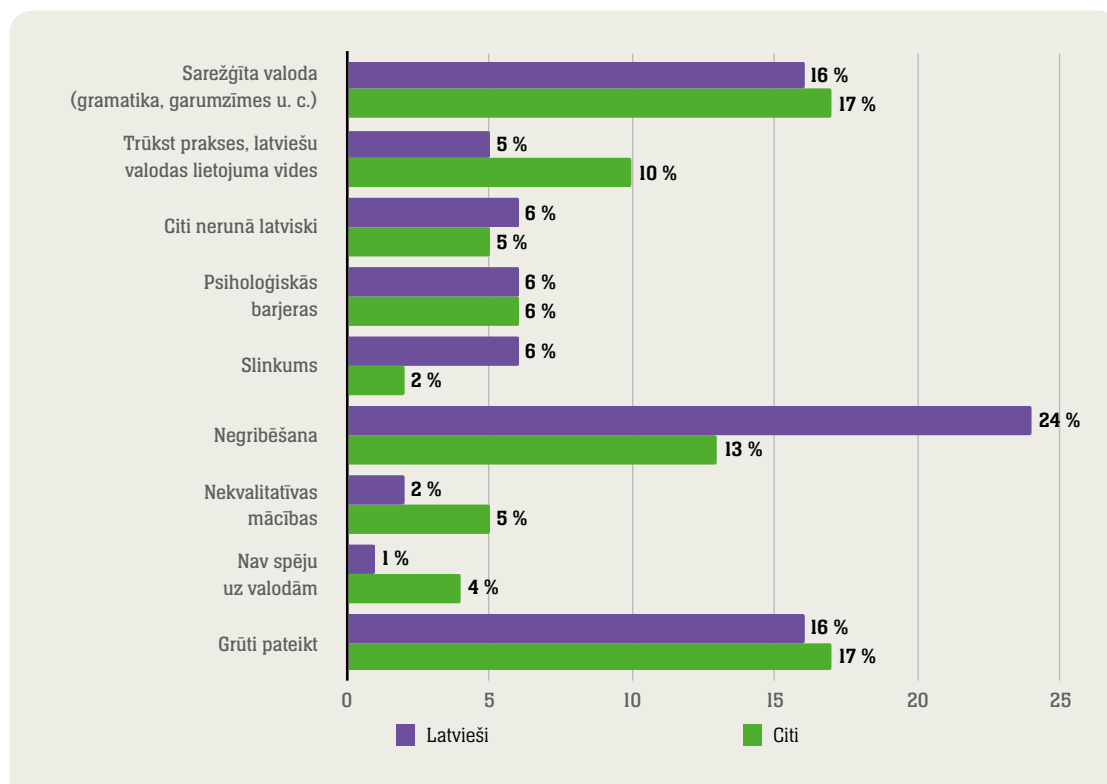
Aktualitāte tieši izglītības sistēmas kontekstā vēl joprojām ir arī tajā iesaistīto darbinieku latviešu valodas prasmes līmenis. Valsts valodas centra (VVC) veiktās valodas lietojuma pārbaudes [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019, 14], rāda, ka izglītības darbinieku grupā (skolotāji un citi izglītības speciālisti – administrācijas darbinieki, skolas personāls) vēl ir samērā liels skaits (piemēram, 2015. gadā apmēram 25 % no pārbaudītajiem šīs jomas darbiniekiem, 2016. gadā – apmēram 30 %) to personu, kuras nespēj latviešu valodu lietot nepieciešamajā C prasmes līmenī, īpaši Latgalē un Rīgā. Iespējams, pāreja uz mācībām valsts valodā, kas no 2019. gada tiek īstenota mazākumtautību izglītībā, un jaunajā kompetenču pieejā balstītās izglītības ieviešana

Visu līmeņu pārbaudes darbos atkārtojas arī citas it kā vienkāršas gramatikas apguves problēmas (vārdu saskaņošana, lokatīva lietojums u. c.). Tie ir jautājumi, kas valodasursos tiek apgūti daudz un intensīvi, tomēr sasniegtie rezultāti liek domāt, ka nepieciešams sagatavot uz valodas apguvēju grūtībām balstītus mācību palīgmateriālus un arī atbilstošus metodikas līdzekļus pedagogiem. Arī valodas situācijas pētījumu aptaujās [Valodas situācija Latvijā 2010–2015; LVA aptauja 2019 u. c.] respondenti kā galvenās grūtības valodas apguves procesā parasti nosauc latviešu valodas gramatikas apguvi un garumzīmju lietojumu (33 % – 2014. gadā, 12 % – 2019. gadā). Valodas apguvē iesaistītajiem dalībniekiem galvenais ir izprast šo grūtību cēloņus un lietpratīgi tos mācību procesā novērst, jo ir skaidrs, ka valodas prasmi nevar pilnveidot ar pārliecību, ka latviešu valoda ir sarežģīta (valoda, kuru neprotam un sākam apgūt, vienmēr šķitīs sarežģīta [Jeremiah 2005, 27]).

LVA aptaujas 2019 kvantitatīvo datu analīze parāda, ka līdzās gramatikas apguvei, garumzīmju lietojumam, izrunas īpatnībām, problēmas rada valodas lietojuma vides trūkums (24. att.). Jānorāda, ka tādu faktoru kā nevēlēšanās, mācību kvalitātes problēmas, kursu trūkums, lingvistiskās attieksmes īpatnības u. c. īpatsvars aptaujas atbildēs ir neliels. Līdzīgi dati vērojami jau iepriekšējā posma valodas situācijas izpētē [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 76], resp., galvenās grūtības ir saistītas ar gramatiku, garumzīmēm u. c. valodas struktūras apguves jautājumiem, kā arī valodas lietojuma vides trūkumu.

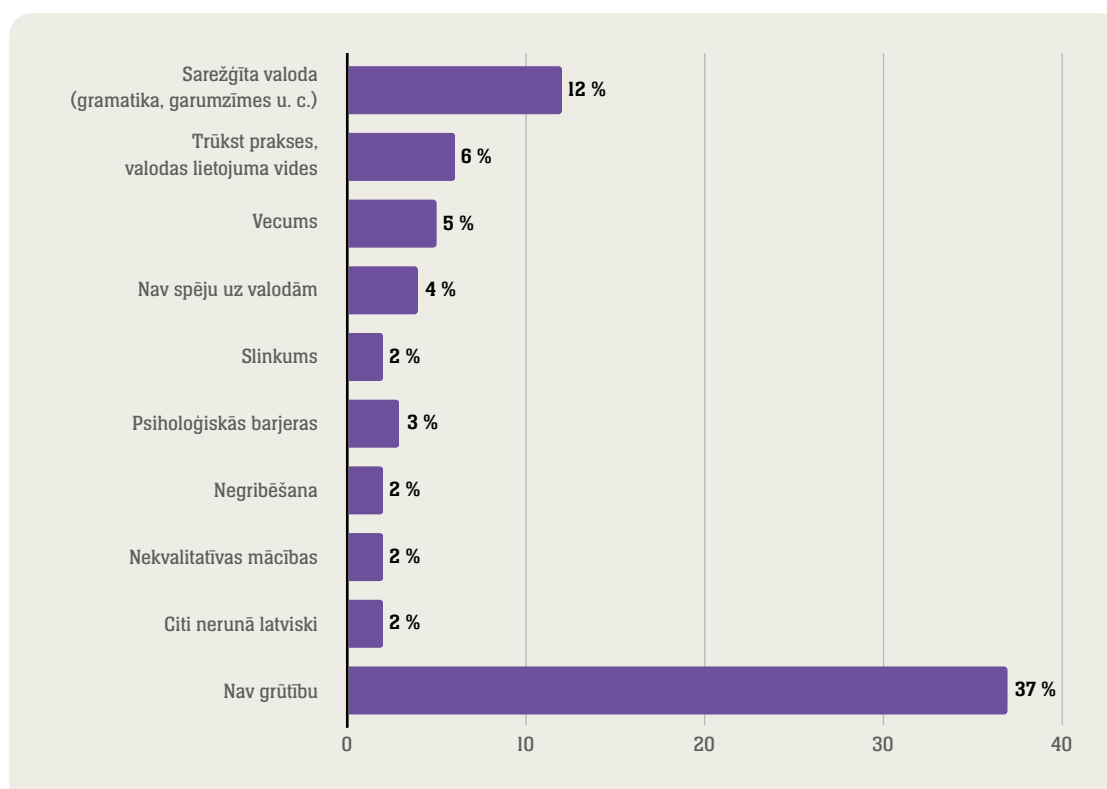

24. att. Respondentu norādītās grūtības latviešu valodas apguvē mazākumtautībām.

Dati: LVA aptauja 2019

24. att. atainota visu respondentu pārliecība un uzskati par iemesliem, kas, viņuprāt, traucē apgūt latviešu valodu tiem, kam tā nav dzimtā valoda. Līdzās valodas apguves

grūtībām, kuru pamatojums ir „Sarežģīta valoda”, lielāks īpatsvars ir atbildes variantam „Negribēšana”, un tas arī mazākumtautību respondentu grupā ir samērā augsts (latviešu respondentu grupā viedoklis, ka mazākumtautības negrib apgūt latviešu valodu, vienmēr ir bijis samērā augsts, tomēr tas ir samazinājies, salīdzinot ar iepriekšējo pētījumu datiem, – 46 % 2012. gadā [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 76]). Tas varētu nozīmēt, ka sabiedrībā valdošie uzskati par kādu esošu praksi ietekmē visu tās dažādo grupu pārstāvju pārliecības. Šo pieņēmumu pamato arī 25. attēlā atspoguļotie dati par mazākumtautību respondentu atbildēm uz jautājumu par pieredzi latviešu valodas apguvē, resp., ar kādām grūtībām respondenti paši personīgi ir saskārušies, mācoties latviešu valodu.

25. att. Grūtības, ar kādām respondenti saskaras valodas apguves vai pilnveides procesā (respondenti: dzimtā nav latviešu valoda).

Dati: LVA aptauja 2019

Sabiedrības lingvistiskās prakses un uzskatu, pieņēmumu apzināšanās, neskatoties uz emocionālajiem un/vai politiskajiem diskursiem par valodu (kas dažādās sabiedrībās, arī Latvijā, ir ikdienas sastāvdaļa), ir pamats nosvērtai, laikmetam atbilstoši un valsts pamatvērtībās balstītai valodas pārvaldībai, kas ir viens no valodas politikas komponentiem³, kurš nosaka, ietekmē un var mainīt un ietekmēt citus komponentus.

³ Valodas politikas īstenošanas komponenti – lingvistiskā prakse, pārliecība par valodu un valodas pārvaldība [Spolskis 2011, 21].

3.4. Secinājumi un ieteikumi

Valsts valodas un citu valodu prasme sabiedrībā ir viens no komponentiem, kas veido valodas situāciju jeb valodu funkcionēšanas apstākļu kopumu [Baltiņš, Druviete 2017, 161] un kas ir cieši saistīts un atrodas savstarpējā mijiedarbībā ar citiem šī kopuma elementiem (lingvistisko attieksmi, valodu statusu, valodu lietojumu u. c.). Pēdējo piecu gadu laikā tendences valodu prasmē ir noteikusi un ietekmējusi valodu konkurence, konkrētāk – vienas (angļu) valodas straujā izplatīšanās. Jaunus pavērsienus valodas apguvē turpmāk var iezīmēt migrācijas attīstība, kas uz laiku Covid-19 pandēmijas dēļ ir ierobežota, taču šī situācija jau ir radījusi jaunu pieredzi arī valsts valodas un citu valodu apguves kontekstā – paplašinājusies valodas apguves veidu un digitālo rīku izmantošana, aktualizējusies nepieciešamība veidot arvien jaunus tiešsaistes mācību materiālus un sagatavot pedagogus darbam attālināti.

Salīdzināmi dati par valodu prasmi Latvijā regulāri tiek iegūti, sākot no 20. gadsimta 90. gadiem [Drīzule, Gerentoviča 1990; Druviete ed. 1995]. Tas palīdz labāk izvērtēt valodas situācijas attīstības gaitu un noskaidrot tendences, un šobrīd, kā jau minēts, aktuāla ir angļu valodas izplatība un tās ietekme uz valodu prestižu, valodu prasmi un līdz ar to arī lingvistisko uzvedību. Par to ļoti bieži raisās arī publiskas diskusijas, kur parādās Latvijā jau tradicionāli uzskati par latviešu valodas apdraudējumu, jaunākās paaudzes latviešu valodas kā dzimtās valodas zemo valodas kvalitāti u. tml. [piem., Boša 2021; Domuzīme 2017].

Lai noskaidrotu aktualitātes šajā izpētes posmā, LVA aptaujas 2019 dati salīdzināti ar valodas rīcībpolitikas iepriekšējā posma izvērtējumu [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 121] un papildus veikti divi speciālie pētījumi: par pieaugušo valodas prasmes kvalitāti [Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019] un attieksmi pret latviešu valodas apguvi skolā [Attieksme 2020].

Valodas prasmes sabiedrībā regulāra izpēte ļauj konstatēt arī publiski ne tik skaidri redzamas norises, kas var mainīt valodas situāciju, piemēram, valodu dažādības palielināšanos, kas, iespējams, gudras valodas pārvaldības rezultātā sekmēs valsts valodas kā sabiedrības saziņas kopīgās valodas lomas pieaugumu un sabiedrības izpratni par tās nozīmi, ietekmēs pārmaiņas valodas apguves procesā. Multilingvāla sabiedrība un daudzvalodīgs indivīds valodas politikā pašlaik tiek uztverta kā priekšrocība valodu koeksistences un hierarhijas izpratnei [van Hoorde 2020].

Izprotot multilingvisma nozīmi, palielināsies arī izpratne par ikvienas valodas, kā arī valsts valodas vērtību, valodu funkcionēšanas likumsakarībām un to lomu. Lingvistiskā prakse (nevis publiski politizētie pieņēmumi par valodu) liecina, ka īpaši jaunākā paaudze pastāvošo valodu daudzveidību vairs neuztver kā problēmu; latviešu valodas prasme, valodas apguves pieredze liecina par sabiedrības skaidriem un pragmatiskiem priekšstatiem par to, kā notiek valodas apguves process un kādam tam vajadzētu būt. Liels izaicinājums ir saglabāt mūsdienīgu skatījumu uz valodām, to apguvi, savstarpējām attieksmēm un valodas politikas lomu tajā. Latvijā no valodas apguves viedokļa aktuāla ir pieaugušo mērķauditorija, par ko jādomā gan valodas politikas īstenotājiestādēm un visiem iesaistītajiem, gan valodas politikas veidotājiem.

Latviešu valodas prasmes rādītāji sabiedrībā turpina pieaugt, nodrošinot latviešu valodas dominējošu pozīciju divu citu spēcīgu un sabiedrības dzīvē klātesošu valodu (angļu un krievu) konkurencē. Būtiskākie uzdevumi turpmāk ir saistāmi ar valodas politikas īstenošanas pedagoģisko virzienu:

- latviešu valodas kā dzimtās un kā svešvalodas (t. sk. otrās valodas) pedagogu, kuri strādā pirmsskolas izglītībā un vispārējā un profesionālajā pamata un vidējā izglītībā, profesionālā pilnveide gan mūsdienīgas pedagoģijas, didaktikas un metodikas jautājumos, gan latviešu valodas gramatikas un vispārīgās valodniecības jautājumos;
- latviešu valodas kā svešvalodas pedagogu, kuri strādā pieaugušo izglītībā, profesionālā pilnveide latviešu valodas kā otrās valodas apguves metodikā, īpaši valoddarbības veidu un valodas pamatprasmju apguves vadīšanā;
- mūsdienīgu mācību līdzekļu un rīku izstrāde, kurus iespējams viegli pielāgot dažādām mācību situācijām un kas palīdzētu valodas apguvē ne tikai Covid-19 pandēmijas noteikto ierobežojumu laikā, bet būtu ieguvums, risinot, piemēram, mācību materiālu pieejamību latviešu valodas apguvējiem ārpus Latvijas, kā arī – lai dažādotu mācības klasē u. tml.;
- latviešu valodas apguves sistēmas pieaugušajiem uzlabošana ir viens no steidzamākajiem uzdevumiem. Lai apgūtu to vai citu valodas prasmes līmeni gan objektīvu, gan subjektīvu apsvērumu dēļ vispirms nepieciešams atšķirīgs mācību stundu skaits. Pašlaik viena valodas prasmes līmeņa apguves kursam parasti ir atvēlētas 100–160 mācību stundas (kā rāda publiski pieejama informācija par dažādu valodu skolu un kursu viena valodas prasmes līmeņa apguves laika piedāvājumu). Ja pieaugušais valodas apguvējs nākamā valodas prasmes līmeņa kursos piesakās, vēl nepietiekami apguvis iepriekšējo valodas prasmes līmeni, problēmas parasti redzamas augstāka līmeņa valsts valodas prasmes pārbaudē (tiek pieļautas kļūdas un neprecizitātes, kuras parasti vērojamas, piemēram, iesācēja līmenī);
- valodu koeksistences un hierarhijas principu, daudzvalodības būtības skaidrošana sabiedrībai, arī valodas apguves procesā iesaistītajiem dalībniekiem un īpaši skolēnu vecākiem.

Savukārt valodas prasmes rādītāju analīze parāda jau iepriekšējā valodas situācijas izpētes posmā secināto. Pirmkārt, labāki latviešu valodas prasmes kvantitatīvie rādītāji un arī augstāks pašvērtējums ir jaunākās paaudzes pārstāvju vidū.

Otrkārt, pārmaiņas vērojamas latviešu valodas kā otrās/svešvalodas pieaugušo apguvēju vidū, imigrācijas rezultātā pieaugot valsts valodas prasmes pamatlīmeņa (A) apguvēju un VVPP kārtotāju īpatsvarā, un tas iezīmē gan latviešu valodas apguves metodikas attīstīšanu, gan procesa organizāciju, gan arī kopējos valsts valodas prasmes rādītājus (nedaudz palielinot valodas nepratēju vai zemāka valodas prasmes līmeņa pratēju īpatsvaru).

Treškārt, valsts valodas prasmes situācijā atsevišķos reģionos – Latgalē un Rīgā –, kur tā jau tradicionāli ir bijusi zemāka nekā citos, saskatāmas nelielas pārmaiņas, ko lielā mērā noteikusi reģiona ekonomiskā attīstība, kas ir vēl viens interesants valodas situācijas ietekmes faktors. Rīgā, kur īpatsvara ziņā ir pat nedaudz lielāks citu (ne latviešu) tautību pārstāvju skaits, latviešu valodas prasmes rādītāji ir augstāki nekā Latgalē. Šie dati rāda valodas lietojuma vides nozīmi: galvaspilsētā ir lielāka nepieciešamība lietot valsts valodu

formālās saziņas situācijās (netieši sekmējot tās lietošanu neformālajā komunikācijā), gan valodas ekonomiskā vērtība.

Ceturtkārt, pieaudzis un turpinās pieaugt angļu valodas lietojums un tās loma – jo vairāk starptautiskajā saziņā lieto angļu valodu, jo ātrāk samazinās citu līdz šim samērā populāru svešvalodu (piemēram, vācu, krievu) prasme. Pamazām līdz ar to mainās otras Latvijā visbiežāk lietotās valodas (krievu) pozīcijas un prasme, īpaši jaunākās paaudzes vidū.

Piektkārt, latviešu valodas lomas pieaugums neformālās saziņas situācijās dažādās sociolingvistiskajās jomās, kā arī valodas prasmes pilnveidei vai valodas apguvei izmantotās iespējas, formas un veidi liecina par izmaiņām sabiedrības uzskatos. Šo varētu uzskatīt par svarīgāko aspektu latviešu valodas pozīciju stiprināšanā. Tā kā tieši jaunākās paaudzes pārstāvji, salīdzinot ar citām vecuma grupām, vairāk izmanto neformālās valodas prasmes pilnveides un apguves formas (valodas lietošana ikdienas situācijās, ģimenē, ar draugiem u. tml.), tas var iezīmēt nākotnē aizvien mazāku sabiedrības lingvistisko segregāciju vai nošķiršanos pēc etniskās piederības. Šajā kontekstā sarežģītākais valodas politikas uzdevums ir pieņemt pārdomātus lēmumus un sniegt konsekventu informāciju sabiedrībai, kas var pozitīvi ietekmēt lingvistiskās attieksmes veidošanās tendences.

Sabiedrības lingvistisko uzvedību nosaka indivīdu un sabiedrības valodas(-u) prasme [Spolskis 2011, 23], savukārt valodas lietotāju kolektīva lielumu mūsdienās ietekmē etnodemogrāfiskie faktori. Protams, pastāv arī robežas starp latviešu valodas kā dzimtas un kā svešvalodas lingvistisko kvalitāti, kas jau ir atsevišķs un nepieciešams izpētes priekšmets.

Kā rāda pētījuma „Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu” [Attieksme 2020] dati, šķiet, pagaidām problēma skolā (arī plašāk sabiedrībā) nav vispieņemums par latviešu valodu kā sarežģītu, grūti apgūstamu valodu, bet gan valodas situācijas dalībnieku attieksmes (ne tikai lingvistiskās) jautājumi: pozitīva attieksme vienam pret otru, nopietna un profesionāla attieksme pret savu darbu un mācību priekšmetu, izvairīšanās no aizspriedumiem u. tml. Turklāt sabiedrībā valdošajos uzskatos un pārliecībā par valodām vērojamas atšķirības dažādu paaudžu skatījumā (par to vairāk sk. nākamajā nodaļā, kur analizēts valodas lietojums dažādās sociolingvistiskajās jomās un sniegts ieskats sabiedrības lingvistiskajā attieksmē).

Valodu prasmes rādītāji atklāj ilgākā laika posmā īstenotās valodas pārvaldības rezultātus, un to, kas tiek darīts un kas notiek pašlaik, varēs izvērtēt pēc vairākiem gadiem. Valodu hierarhiju un lomu sabiedrībā nosaka šo valodu oficiālais statuss konkrētā valstī, bet tas nenozīmē, ka valodas ir vairāk vai mazāk vērtīgas. Taču izpratnes trūkums par valodas pastāvēšanas un funkcionēšanas līmeņiem rada pietiekami daudz aizspriedumu, arī stereotipu sabiedrībā, un diemžēl arī valodas politikas veidotāju un īstenotāju vidū. Ir ļoti svarīgi sabiedrībai sniegt skaidrojumus, kas balstīti sociolingvistikas teorijā un pētījumu datos, nevis atspoguļo politiskas vai jebkādas citas tendenciozas intereses. Tieši šis uzdevums tiek aktualizēts arī pēdējo gadu sociolingvistikas teorijā, piemēram, runājot par t. s. valodas prestiža plānošanu valodas politikā [Ager 2005; Baldauf 2006], un ir bijis iekļauts arī Valsts valodas politikas pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam, taču joprojām ir viens no būtiskiem uzdevumiem valodas politikā.

4. NODAĻA

VALODA SABIEDRĪBĀ: VALODU LIETOJUMS DAŽĀDĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Gunta Kļava
Kertu Rozenvalde

Sociolingvistisko jomu konceptu lingvistikā radījis amerikāņu zinātnieks Dž. Fišmens 20. gs. 60.–70. gados [Fishman 1972], vēlāk daudzu zinātnieku teorētisko un empīrisko pētījumu rezultātā teorija attīstīta un kļuvusi par vienu no valodas situācijas izpētes pamatjēdzieniem. Šis koncepts aptver saziņas sociālo kontekstu, resp., valodas runātāju kopienas uzvedību, rīcību nosaka un ietekmē cilvēkdarbības jomas, kurās noris tās sociālā dzīve. Latviešu valodā par sociolingvistisko jomu nozīmi sabiedrībā un valodas funkcionālo aspektu ir rakstīts pietiekami daudz [Druvieta 1998; Spolskis 2011; Valodas situācija Latvijā 2004–2010, 70–126; Druvieta 2013, 396; Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 93–121; Baltiņš, Druvieta 2017, 170 u. c.].

Kaut arī sociolingvistisko jomu iedalījums var atšķirties, ņemot vērā to detalizācijas pakāpi, kā nozīmīgākās parasti tiek izšķirtas: ģimene, reliģija, izglītība, profesionālā darba dzīve, t. sk. uzņēmējdarbība, publiskās informācijas joma, tiesībsargājošo institūciju, veselības aprūpes, militārā joma [Baltiņš, Druvieta 2017, 172]. Valodas politikā lielāki detalizācijas pakāpei šo jomu iedalījumā nav tik izšķiroša nozīme, būtisks ir vispārināts skatījums uz valodas lietojumu publiskajā un privātajā saziņā. Šajā aspektā uzmanība pievēršama 3. nodaļā aprakstītajiem datiem par valodu prasmi un apguvi, kas liecina par latviešu valodas (oficiālās valodas) lomas pieaugumu privātajā jeb neoficiālajā saziņā (par to vairāk sk. tālāk šajā nodaļā).

Ar sociolingvistiskās jomas jēdzienu ir cieši saistīts valodas funkcionālais aspekts. Valodas lietojuma funkcionāla analīze ļauj raksturot reālo valodu statusu valstī. Arī šeit dominē dalījums privātajās un publiskajās cilvēkdarbību jomās, un parasti sīkāk tiek skatīts valodas lietojums [Baltiņš, Druvieta 2017, 175]:

- 1) valsts varas un pārvaldes institūcijās,
- 2) bruņotajos spēkos, policijā,
- 3) municipālās varas un pārvaldes institūcijās,
- 4) transporta un komunikāciju jomā,
- 5) rūpniecībā, lauksaimniecībā,
- 6) veselības aprūpē un sadzīves pakalpojumu sfērā,
- 7) zinātnē, augstākajā izglītībā,
- 8) pamatizglītībā,
- 9) kultūras, plašsaziņas līdzekļu darbībā,
- 10) reliģijā,
- 11) sadzīvē, neformālos kontaktos,
- 12) ģimenē un privātajā dzīvē.

Raksturojot valodu situāciju pasaulē, jāņem vērā, ka ir valodas, kuru lietojums nav strikti valstiski ierobežots, to sociolingvistiskās funkcijas ir plašākas, tāpēc tiek izšķirtas arī tādas jomas kā starptautiskie sakari (tiek aplūkota valodu funkcionēšana dažādās starpvalstu savienībās, organizācijās u. tml.) un reģionālie sakari (ar to domātas t. s. *lingua franca*, kādas visā pasaulē populāras svešvalodas kā kopīgas saziņas valodas lietojums).

Dažādi ārēji apstākļi un nosacījumi, valodas kolektīva pieredze, attieksmes un uzskati utt. var ietekmēt ne vien valodas noturību, bet šaurākā skatījumā arī – valodas politikā īstenoto izpratni par to, kas ir publisks un oficiāls, kas ir privāts un neoficiāls un kur ir abu jēdzienu robežas (īpaši jēdziena „likumīgās sabiedriskās intereses” kontekstā). Latvijas valodas politikā, šķiet, viens no spilgtākajiem piemēriem tam ir Valsts valodas likuma (pieņemts 1999. gadā, atšķirībā no Igaunijas un Lietuvas, kas līdzīgus likumus pieņēma jau 1995. gadā) izstrādes sarežģītā un ilgā gaita, kur lielākās cīņas pret izstrādāto likumprojektu līdzās citiem vairāk politiskiem faktoriem bija balstītas tieši iespējās pagriezt vienā vai otrā virzienā izpratni par to, kas ir privātās un publiskās sociolingvistiskās jomas un funkcijas [Valsts valodas likums 2008, 54–95]. Šie publiskā un privātā robežšķirtnes jautājumi joprojām tiek izmantoti, runājot par valodas politiku izglītībā (reakcijas uz valsts valodas lomas palielināšanu mazākumtautību izglītības programmās, diskusijas par valodu lietojumu augstākajā izglītībā u. c.; par to vairāk sk. 1. nodaļā).

Kā jau tika norādīts, valodu lietojuma sociolingvistiska izpēte atklāj faktiskās valodu pozīcijas sabiedrībā [Baltiņš, Druviete 2017, 173] un ļauj noteikt faktorus, kas nosaka valodu vietu un lomu valstī. Līdz ar to dati par valodas situācijas attīstības tendencēm ir nozīmīgs pamats valodas politikas izstrādei un pārvaldības (resp., rīcībpolitikas) īstenošanai. Ņemot vērā, ka sabiedrībā parasti tiek lietotas vairākas valodas, noteiktos daudzvalodības apstākļos veidojas īpašas saziņas situāciju grupas ar noteiktu iezīmju kopumu [Fishman 1979, 19]. Tādējādi valodu lietojuma izpēte atklāj sabiedrības lingvistisko uzvedību kopumā (ne tikai kādas vienas grupas vai atsevišķu situācijas dalībnieku ieradumus valodas izvēlē).

Jēdziens „valodu pozīcijas” nenozīmē valodu vērtējumu kategorijās „labi un/vai slikti” (šāds skatījums vairāk saistāms ar ikvienā sabiedrībā pastāvošiem stereotipiem par valodām [Druviete 2018b, 8]). Mūsdienās valodas politikā gan ideoloģiski, gan pārvaldības aspektā tiek akcentēta valodas(-u) simboliskā vērtība (cieši saistīta ar identitātes jēdzienu) un valodas(-u) kā efektīva komunikācijas līdzekļa funkcionālā vērtība [Spolskis 2011, 213], kas valodas politikā atspoguļojas juridiski noteiktajā valodu hierarhijā un atšķirīgajā statusā. Tātad valstis īsteno savu atbildību, resp., rūpējas par oficiālās valodas un citu valstij nozīmīgu valodu (piemēram, pirmiedzīvotāju, vēsturisko minoritāšu u. c. valodu) saglabāšanu un funkcionēšanu noteiktā sistēmā. Taču valodu konkurence pasaulē, valodas prestižs un sabiedrības priekšstati var ietekmēt (kā piemēru te var minēt angļu valodas straujo izplatību visā pasaulē) un mainīt valodas situāciju, valodas noturību ietekmē arī iedzīvotāju pārliecība un lingvistiskā attieksme.

Analizējot latviešu valodas lietojumu, jāņem vērā gan sabiedrības locekļu individuālie priekšstati, gan valodu konkurences radītie apstākļi, kur ekonomiskie priekšnoteikumi latviešu valodas gadījumā nav salīdzināmi ar tādām valodām kā angļu un krievu, turklāt tās abas ir klātesošas Latvijā lietoto valodu ainavā. Taču šos valodu konkurences radītos riskus iespējams mazināt apzinātas valodas politikas ceļā [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 94]. Valsts valodas politikā būtiski ir stiprināt sociolingvistiskās funkcijas, kas attiecas uz valsts un sabiedrības interesēm: valodu publiskajā telpā, dažādās iestādēs, plašsaziņas līdzekļos, izglītībā, darbavietā u. c.

Apzinot valodas situāciju pēdējos piecos gados, tika noskaidrota arī respondentu pieredze valodu izvēlē privātā saziņā (ģimenē, ar draugiem u. c. situācijās). Tā ir joma, ko valsts nevar regulēt, bet kas sniedz papildu informāciju par valodu pozīcijām sabiedrībā. Detalizēti aprakstīti dati par valodu lietojumu darba vidē, kur satiekas iedzīvotāji ar dažādām dzimtajām valodām un, tā kā šī nav tikai privātās saziņas joma, valodu lietojums tiek reglamentēts (valodas politikas normatīvais aspekts).

Valodas prakses un valodas pārliecības kontekstā liela loma ir lingvistiskajai attieksmei. Arī šajā sabiedrības aptaujā tika noskaidroti respondentu uzskati par valodām, to lietojumu. Kaut arī būtu vēlama plašāka sabiedrības aptauja, taču arī šie dati ļauj noskaidrot faktorus, kas ietekmē indivīdu un sabiedrības lingvistisko uzvedību.

Nodaļā par latviešu valodas lietojumu sniegti pamatdati par to, kuras valodas un cik bieži tiek lietotas dažādās sociolingvistiskajās jomās un saziņas situācijās, veikta datu analīze korelācijā ar respondentu ģimenēs lietoto sarunvalodu (ģimene kā izteikti privātas un neoficiālas komunikācijas vide). Šādu sakarību apzināšana ir interesanta un noderīga tādēļ, ka šis skatījums var parādīt un pierādīt saikni starp valodas praksi, valodas

pārlicību un valodas pārvaldību valodas politikā (resp., valodas politika, kaut arī rezultāti sasniedzami ilgākā laika posmā, var mainīt, piemēram, valodas praksi, ja tiek veidota pozitīva lingvistiskā attieksme u. tml.).

Jāpatur prātā, ka vēsturiski etnodemogrāfiskās situācijas dēļ Latvijas iedzīvotāju vidū dzimtā valoda un ģimenes sarunvaloda lielākoties sakrīt: 96 % respondentu, kuri atbildējuši, ka viņu dzimtā valoda (vai viena no dzimtajām valodām) ir latviešu, norāda, ka arī viņu ģimenes galvenā sarunvaloda ir latviešu; 90 % respondentu, kuru dzimtā valoda (vai viena no dzimtajām valodām) ir krievu, arī norādījuši, ka viņi ģimenē galvenokārt sazinās krieviski. Citu dzimto valodu respondentu kopa ir statistiski pārāk maza, tāpēc rezultāti nav iekļauti datu analīzē.

Līdz ar to aptaujas datu analīzē tiek dziļāk aplūkotas atšķirības valodu lietojumā dažādās sociolingvistiskajās jomās, pirmkārt, starp respondentiem, kuri ģimenē galvenokārt sazinās latviski, un tiem, kuri ģimenē galvenokārt sarunājas krieviski; otrkārt, dati salīdzināti reģionāli, ja vērojamas spilgtākas atšķirības citu rādītāju vidū. Treškārt, aptaujas dati liecina par pārmaiņām dažādu paaudžu valodu prasmē un lietojumā, līdz ar to rezultāti salīdzināti respondentu vecumgrupās.

4.1. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums sabiedrībā

Šajā pētījumā analizētie LVA aptaujas 2019, kā arī iepriekš veikto sociolingvistisko aptauju [Valodas situācija 2004–2010; Valodas situācija 2010–2015] dati rāda, ka valodu lietojumu Latvijā visvairāk ietekmē apkārtējā vide: saziņai ģimenē izmantotā valoda (dzimtā(-ās) vai cita valoda), kā arī apkārtējās sabiedrības (dzīvesvietas, reģiona) komunikācijas valoda; otrs faktors – valodu prasme (sk. 3. nodaļu).

LVA aptaujas 2019 datu analīze rāda, ka Latvijas iedzīvotāju valodu lietošanas paradumi, it īpaši latviešu un krievu valodas lietojuma proporcijas, analizētajās sociolingvistiskajās jomās nav būtiski mainījušās kopš 2014. gada, kad tika veikta pēdējā šāda aptauja. Latviešu valodas loma sabiedrībā ir stabilizējusies, un iegūtajos rādītājos nav vairs tik lielu izmaiņu, kādas notika iepriekš [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 96].

Taču vērojama tendence, kas parādījās jau iepriekšējā valodas situācijas izpētes posmā, ka līdz šim otru populārāko valodu – krievu (kas vienlaikus ir pietiekami lielas sabiedrības daļas dzimtā valoda) – vismaz prasmes, bet pagaidām vēl ne lietojuma ziņā sāk nomainīt angļu valoda, īpaši jaunākās paaudzes vidū. Kopumā sabiedrības ikdienas dzīvē (ņemot vērā reģionālās, vecuma u. c. atšķirības) visvairāk tiek lietota latviešu valoda, otra ir krievu valoda, un trešā – angļu valoda, kas pagaidām tiek izmantota (tātad te nav runa tikai par valodas prasmes rādītājiem, kas arī ir auguši) dažās jomās un specifiskās saziņas situācijās, piemēram, uzņēmējdarbībā, augstākajā izglītībā, bet ne ikdienas saziņā.

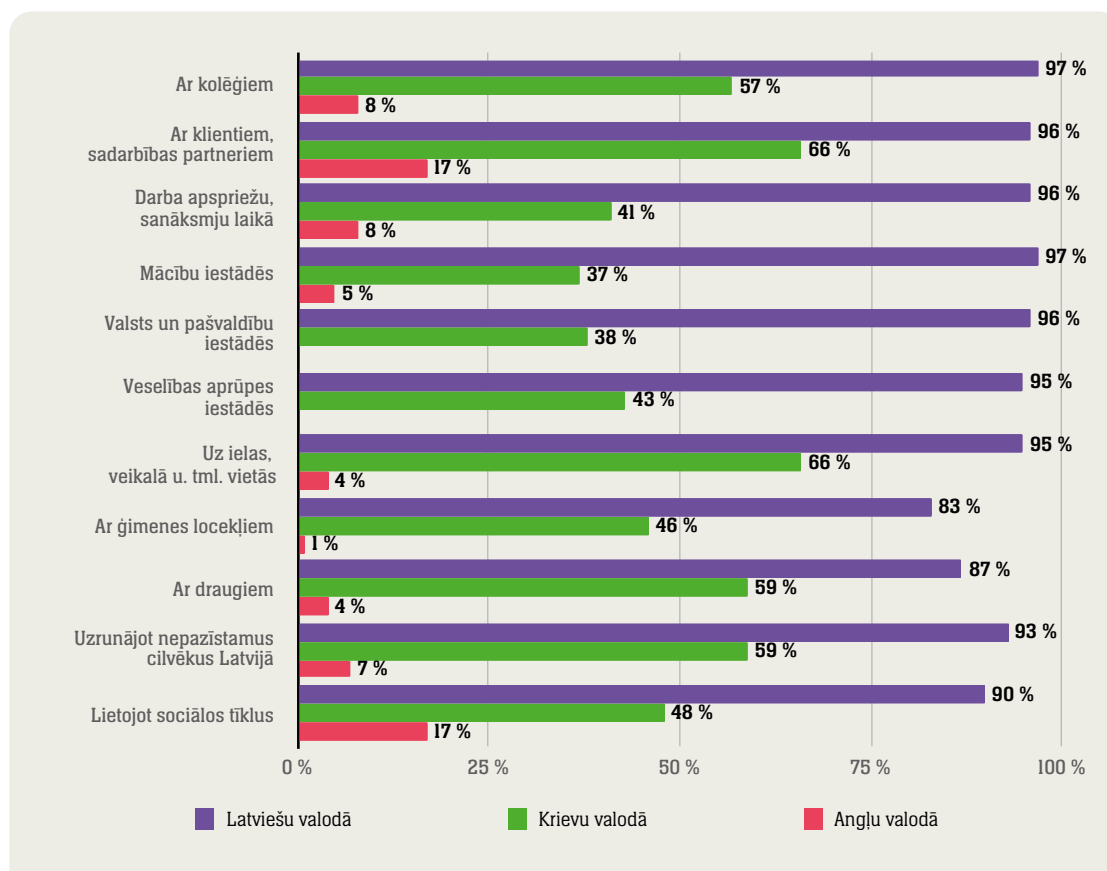
Latviešu valodā pēdējā gada laikā ir sazinājušies gandrīz visi respondenti (sk. 26. att.). 93–97 % no visiem respondentiem, kuri pēdējā gada laikā saziņā lietojuši latviešu valodu, to izmantojuši situācijās darbā, valsts un pašvaldību iestādēs, mācību iestādēs, veselības aprūpes iestādēs, ikdienas situācijās uz ielas, veikalā utt.; nedaudz mazāks ir respondentu īpatsvars, kas latviešu valodu pēdējā gada laikā ir lietojuši sociālajos tīklos (90 %) un privātās dzīves jomā, t. i., saziņā ar ģimeni un draugiem (83–87 %). Visvairāk respondentu latviešu valodu pēdējā gada laikā ir lietojuši oficiālajā saziņā, kā arī publiskajā neformālajā vidē, bet mazāk – privātajā saziņā.

Kā redzams 26. attēlā, otra iedzīvotāju plašāk lietotā valoda ir krievu valoda. Vislielākā respondentu daļa to izmantojusi publiskajā neformālajā saziņā (uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās – 66 %) un uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā (59 %), kā arī darbā ar klientiem un sadarbības partneriem (66 %) un ar kolēģiem (57 %). Arī privātajā jomā, t. i., saziņā ar draugiem, vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju pēdējā gada laikā ir lietojusi krievu valodu (59 %). Mazāk nekā puse respondentu ir sazinājusies krieviski arī sociālajos tīklos, ar ģimenes locekļiem, veselības aprūpes iestādēs, darbā apspriežu un sanāksmju laikā. Vismazāk krievu valoda pēdējā gada laikā lietota oficiālajā saziņā valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī mācību iestādēs.

Kaut arī angļu valodas prasme pieaug, ikdienas saziņā tā nav nepieciešama, un tādēļ vairāk funkcionē kā populāra svešvaloda (ar augstu prestižu sabiedrībā). Ja latviešu un krievu valoda tiek lietota visās aptaujā analizētajās sociolingvistiskajās jomās, angļu

valoda saziņā ir mazāk izplatīta un tās lietojums ir funkcionāli šaurāks – tikai noteiktās sociolingvistiskajās jomās (26. att.). Lielākā daļa respondentu pēdējā gada laikā angļu valodu ir lietojuši sociālajos tīklos (17 %), kā arī darbā ar klientiem un sadarbības partneriem (17 %), darbā ar kolēģiem un darba apspriežu, sanāksmju laikā (8 %); retāk angļu valoda tikusi izmantota mācību iestādēs un publiskajā neformālajā saziņā. Pārējās analizētajās jomās angļu valoda bijusi lietota ļoti reti. Pašlaik angļu valodas izplatība Latvijā ir krietni šaurāka nekā latviešu un krievu valodas izplatība, taču, kā rāda šīs un iepriekšējo LVA aptauju (2009, 2012, 2014) rezultāti, šīs valodas popularitāte, visticamāk, strauji pieaugs (iedzīvotāju angļu valodas prasme arvien palielinās, tā arī tiek lietota biežāk).

26. att. Respondentu īpatsvars, kuri pēdējā gada laikā norādītajās situācijās ir sazinājušies latviešu, krievu un/vai angļu valodā.

Dati: LVA aptauja 2019

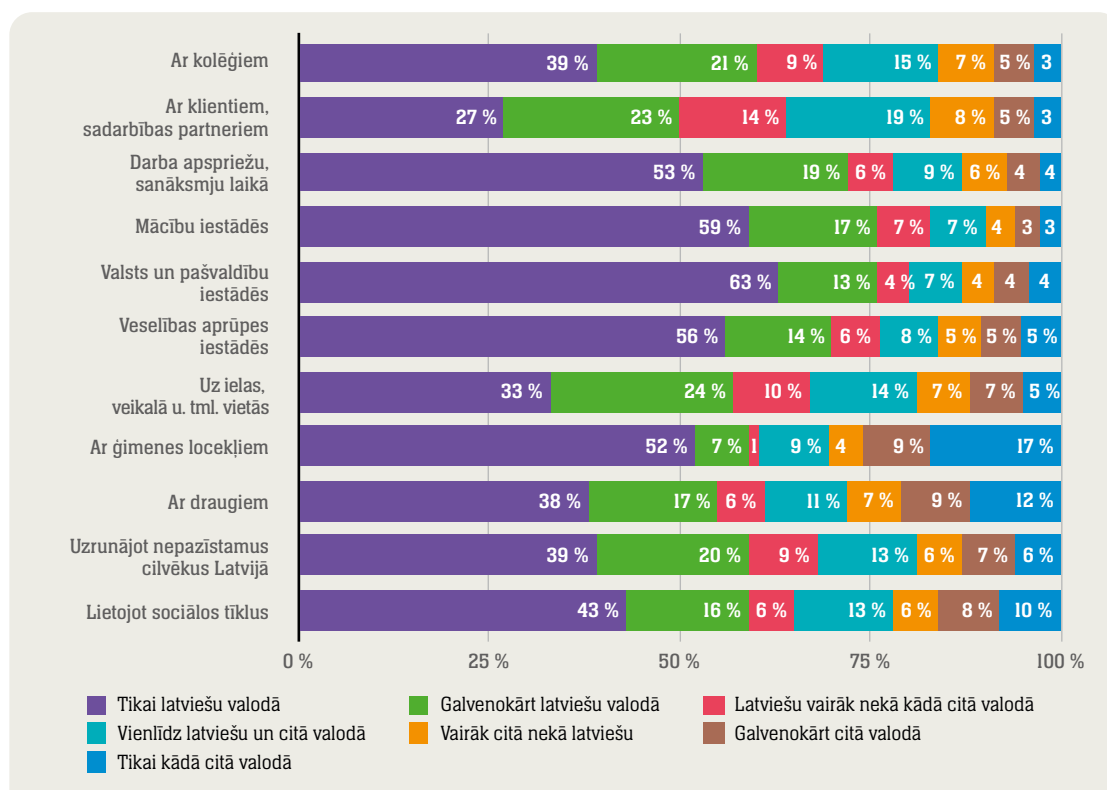
Par latviešu valodas pozīcijām var liecināt arī tās lietojuma biežums, ko iezīmē aptaujas respondentu sniegtās atbildes uz jautājumiem par to, kuras valodas un kādā apmērā viņi lieto noteiktās situācijās. Aptaujā bija iekļauti jautājumi par respondentu valodas lietojuma praksi pēdējā gada laikā. Kā atbilžu varianti tika piedāvāti „tikai latviešu valodā”, „galvenokārt latviešu valodā”, „latviešu vairāk nekā kādā citā valodā”, „vienlīdz latviešu un citā valodā”, „biežāk citā nekā latviešu valodā”, „galvenokārt citā valodā”, „tikai citā valodā”. Analizējot datus, pirmie trīs atbilžu varianti apvienoti grupā, kur saziņa notikusi „tikai vai pārsvarā latviešu valodā”, bet pēdējie trīs atbilžu varianti – „tikai vai

pārsvārā kādā citā valodā” (liekot uzsvāru uz to, kāda ir bijusi respondentu galvenā saziņas valoda piedāvātajās situācijās). Respondentiem, kuri konkrētajā saziņas situācijā nav lietojuši tikai latviešu valodu, tika uzdots papildjautājums: kurā(-s) valodā(-s) viņi (vēl) ir sazinājušies.

Gandrīz visi respondenti pēdējā gada laikā aptaujā norādītajās situācijās ir lietojuši latviešu valodu, tomēr respondentu īpatsvars, kuri šajās situācijās būtu sazinājušies tikai vai pārsvārā latviešu valodā, ir mazāks. Tikai vai pārsvārā latviešu valodā respondenti ir sazinājušies, ja saziņa pēc būtības bijusi oficiāla (sk. 27. att.): mācību iestādēs (83 % no tiem, uz kuriem šis jautājums attiecas), valsts un pašvaldību iestādēs (80 %), darbā apspriežu un sanāksmju laikā (78 %), kā arī veselības aprūpes iestādēs (76 %). Tas, ka šajās situācijās (gandrīz) četri cilvēki no pieciem sazinās tikai vai pārsvārā latviešu valodā, nozīmē, ka priekšroku latviešu valodai dod ne tikai tie, kas ģimenē sarunājas latviešu valodā, bet arī tie Latvijas iedzīvotāji, kas ģimenē sazinās citā(-s) valodā(-s).

Aptuveni divas trešdaļas Latvijas iedzīvotāju pēdējā gadā laikā sazinājušies tikai vai pārsvārā latviešu valodā šādās ikdienas situācijās: darbā ar kolēģiem (70 %), darbā ar klientiem un sadarbības partneriem (65 %), uz ielas, veikalā u. tml. vietās, kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā (67 %). Visretāk respondenti izmantojuši tikai vai pārsvārā latviešu valodu privātajā komunikācijā, t. i., saziņā ar draugiem (61 %) un ģimenes locekļiem (60 %), kā arī internetā, lietojot sociālās saziņas vietnes (64 %).

Kā jau iepriekš tika norādīts, visvairāk respondentu tikai vai pārsvārā kādu citu valodu lietojuši privātās saziņas jomās; un vismazāk – oficiālajā saziņā mācību iestādēs, valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī darbā apspriežu un sanāksmju laikā.

27. att. Latviešu valodas un citu valodu lietojums dažādās saziņas situācijās.

Dati: LVA aptauja 2019

Tas, ka Latvijas iedzīvotāju valodas izvēli dažādās saziņas situācijās ietekmē respondenta dzimtā valoda/ģimenes sarunvaloda, ir ticis konstatēts arī iepriekš [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 95]. LVA aptaujas 2019 datu analīze apstiprina, ka tas, kādā valodā respondents sazinās ģimenē, joprojām ir galvenais faktors, kas nosaka valodas izvēli saziņas funkciju īstenošanai.

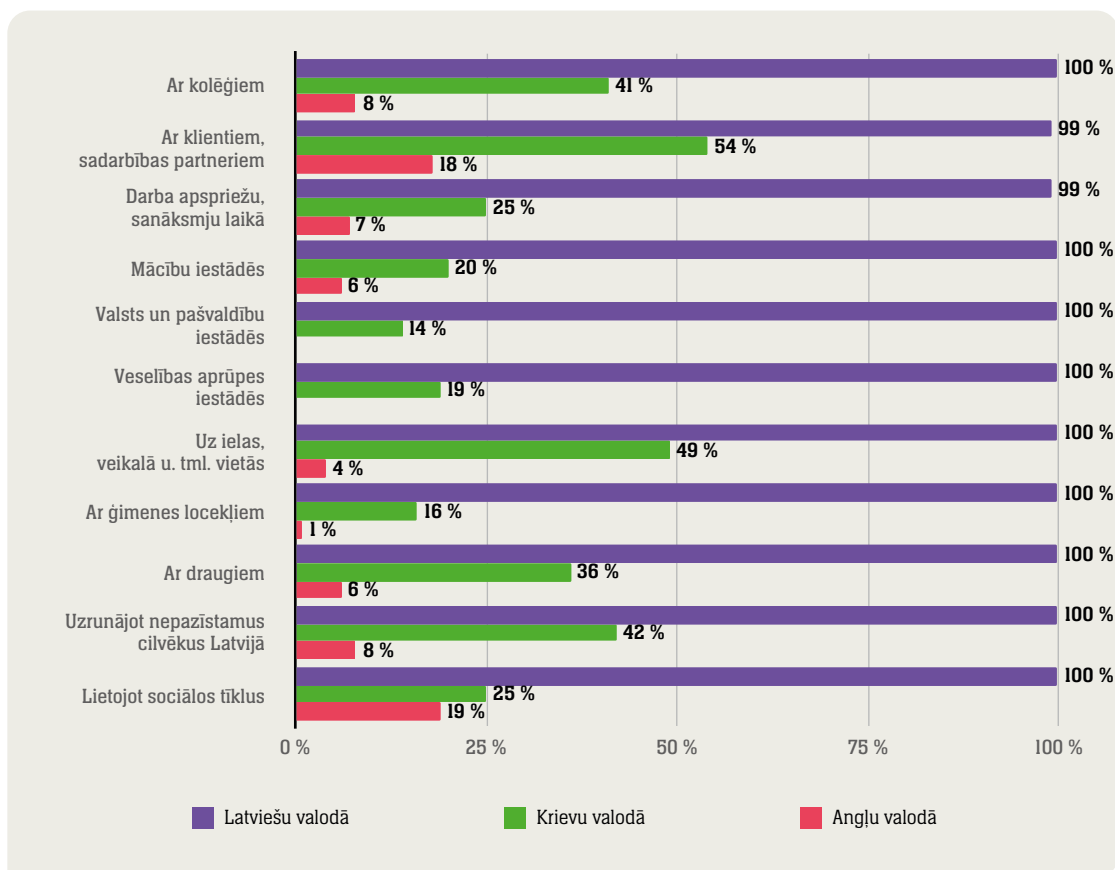
Nosakot izkriedi¹, jāsecina, ka ģimenes sarunvaloda (latviešu vai krievu) visciešāk korelējas ar to, kādā apmērā kādā(-s) valodā(-s) (resp., tikai latviešu; pārsvarā latviešu; gan latviešu, gan kādā citā; pārsvarā kādā citā; tikai kādā citā valodā) respondenti sazinās ģimenē ($r = 0,923$), ar draugiem (0,814), uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā (0,700), veselības aprūpes iestādēs (0,692), uz ielas, veikalā u. tml. situācijās (0,670), valsts un pašvaldību iestādēs (0,632), mācību iestādēs (0,628) un darbā ar kolēģiem (0,611). Jo ciešāka ir korelācija, jo drīzāk tie, kas ģimenē sazinās latviski, šajās jomās lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodu, un tie, kas ģimenē sazinās krieviski, lieto tikai vai pārsvarā kādu citu valodu. Toties korelācija starp ģimenes sarunvalodu un saziņas valodu darbā apspriežu un sanāksmju laikā (0,497) un darbā ar klientiem un sadarbības partneriem (0,482) ir vidēji cieša. Tas nozīmē, ka darbā apspriežu un sanāksmju laikā, kā arī darbā ar klientiem un sadarbības partneriem Latvijas iedzīvotāji pielāgojas vairāk oficiālajai darba valodai un/vai klientu un sadarbības partneru izvēlētajai valodai. Šajos gadījumos retāk nekā pārējās saziņas jomās respondenti turas pie valodas, kurā viņi galvenokārt sarunājas ģimenē.

Tie, kas ģimenē sarunājas galvenokārt latviski, visās analizētajās sociolingvistiskajās jomās pēdējā gada laikā ir lietojuši latviešu valodu (99–100 %, sk. 28. att.), turklāt ir lietojuši tikai vai pārsvarā latviešu valodu (88–99 %, 29. att.). Šajā grupā viszemākais tikai vai pārsvarā latviešu valodas lietojums ir saziņā darbā ar klientiem un sadarbības partneriem (80 %). Ļoti reti iedzīvotāji, kas ģimenē sazinās latviski, analizētajās sociolingvistiskajās jomās pēdējā gada laikā ir lietojuši tikai vai pārsvarā kādu citu valodu (~0–6 %; visbiežāk tieši darbā ar klientiem un sadarbības partneriem). Kopš 2014. gada aptaujas šajos datos nav būtisku izmaiņu [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 95–96].

Vislielākā daļa no respondentiem, kas ģimenē sazinās galvenokārt latviski, krievu valodu pēdējā gada laikā ir lietojuši darbā (visvairāk ar klientiem un sadarbības partneriem – 54 %, bet arī ar kolēģiem – 41 %) un neformālajā ikdienas saskarsmē publiskajā vidē (uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās – 49 %, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā – 42 %; sk. 28. att.). Arī iepriekšējā valodas situācijas pētījumā [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 95–96] ir redzams, ka šīs ir jomas, kurās latvieši samērā bieži lieto arī krievu valodu.

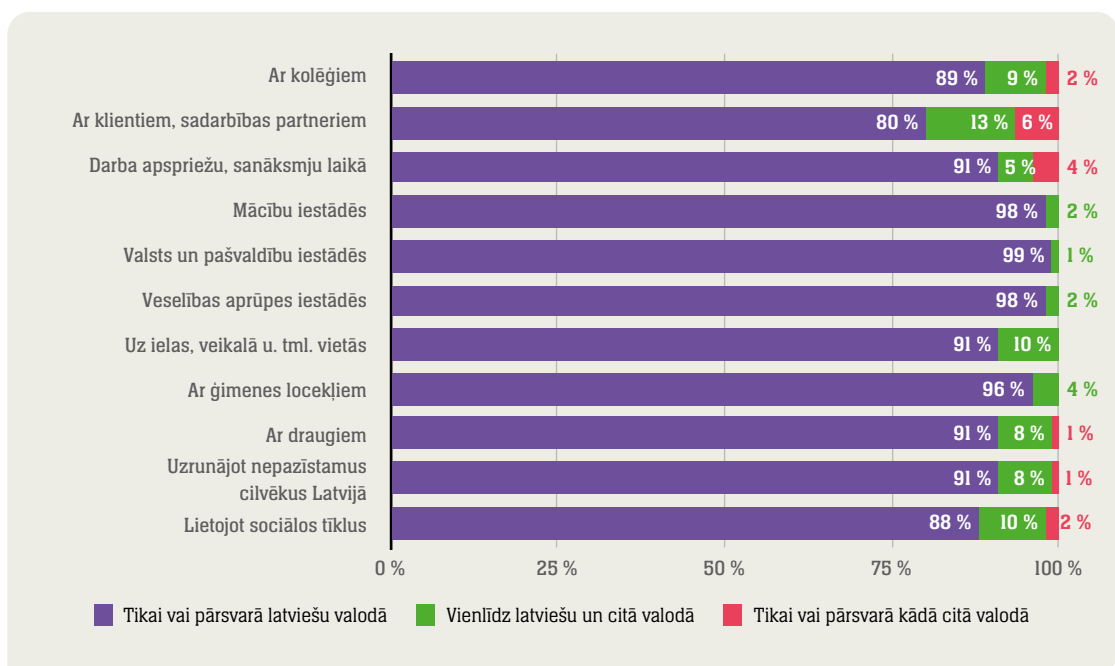
2019. gada aptaujas dati parāda, ka aptuveni trešdaļa cilvēku, kas ģimenē sazinās latviski, krievu valodā pēdējā gada laikā sazinājušies ar draugiem; ceturtdaļa – sociālajos tīklos, kā arī darbā apspriežu un sanāksmju laikā. Visretāk šīs grupas respondenti (kas ģimenē sazinās latviski) krievu valodu lietojuši oficiālajā saziņā mācību iestādēs, veselības aprūpes iestādēs, valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī ģimenes lokā.

¹ Izkriede – datu tieksme novirzīties no kopas vidējās vērtības. Izkriedes rādītājs ir r – amplitūda jeb starpība starp pazīmes lielāko un mazāko vērtību.

28. att. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums dažādās saziņas situācijās (respondenti: tie, kuri ģimenē galvenokārt sazinās latviski).

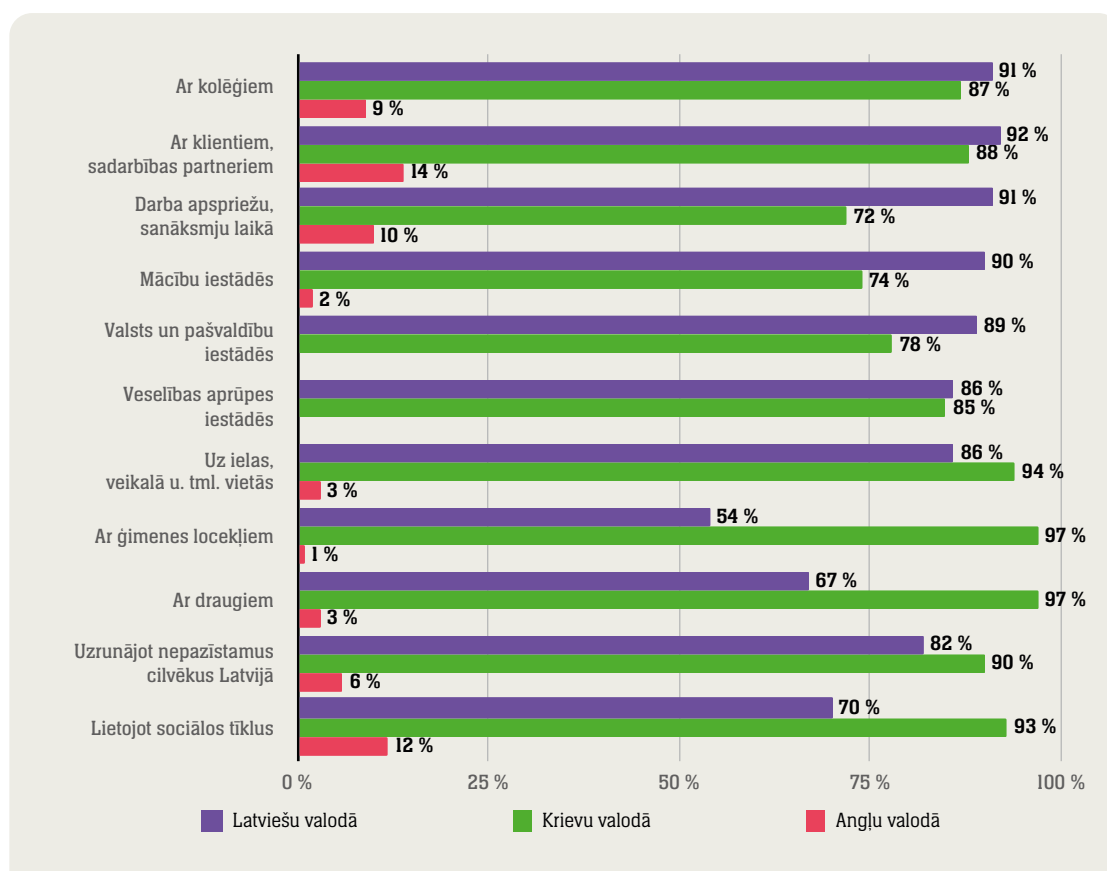
Dati: LVA aptauja 2019

29. att. Latviešu un citu valodu lietojums dažādās saziņas situācijās (respondenti: tie, kuri ģimenē galvenokārt sazinās latviski).

Dati: LVA aptauja 2019

Valodu lietojums tiem, kas ģimenē sazinās krieviski, būtiski atšķiras no tiem, kas ģimenē sazinās latviski. LVA aptaujas 2019 dati rāda (sk. 30. att.), ka lielākā daļa krievvalodīgo pēdējā gada laikā latviešu valodu ir lietojuši darbā (91–92 % no tiem, uz kuriem šis jautājums attiecas), mācību iestādēs (90 %), valsts un pašvaldību iestādēs (89 %), kā arī veselības aprūpes iestādēs (86 %), uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās (86 %). Nedaudz retāk šie respondenti latviešu valodā ir uzrunājuši nepazīstamus cilvēkus un mazāk ir izmantojuši latviešu valodu, lietojot sociālos tīklus, kā arī saziņai ar draugiem un ģimenes locekļiem. Resp., respondenti, kuri ģimenē runā krieviski, latviešu valodu visvairāk lieto darbā un publiskajā vidē, vismazāk – privātajā jomā.

30. att. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums dažādās saziņas situācijās (respondenti: tie, kuri ģimenē galvenokārt sazinās krieviski).

Dati: LVA aptauja 2019

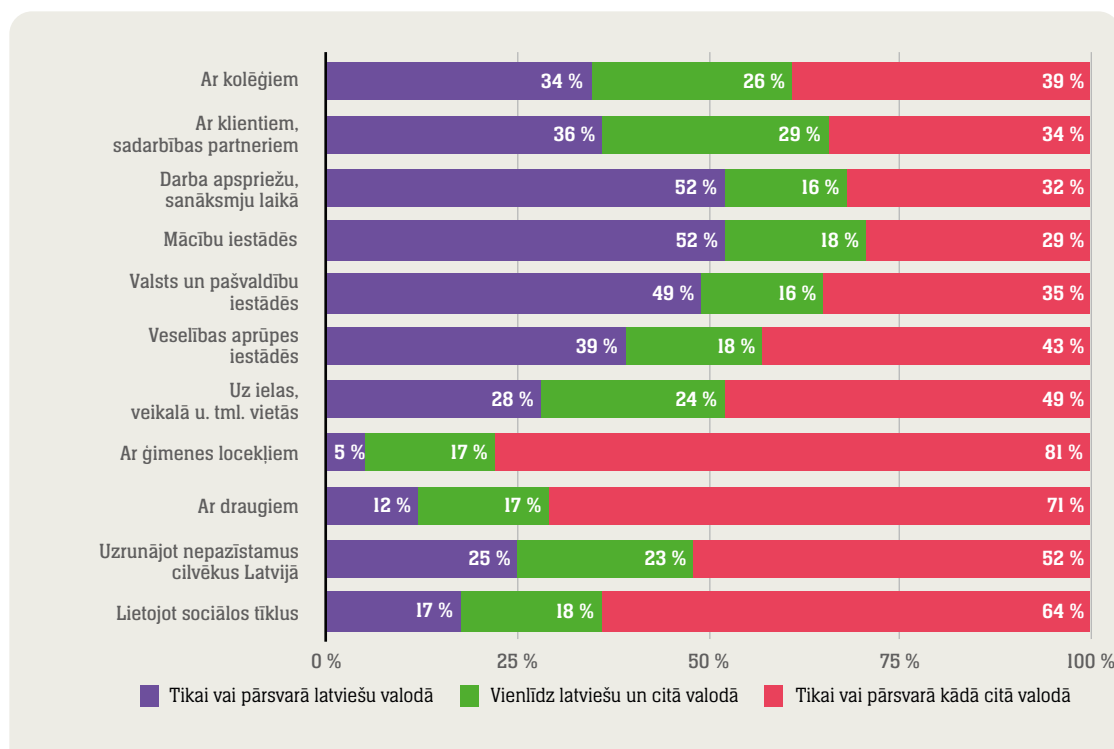
Tikai 9–14 % no tiem, kuri ģimenē sazinās krieviski (un uz kuriem attiecas šis jautājums), pēdējā gada laikā darbā, iestādēs vai ikdienas situācijās uz ielas, veikalā u. tml. vietās saziņā nav lietojuši latviešu valodu. Ja saziņas valodas izvēle darbā, mācību iestādēs u. tml. vietās nav attiecināma uz visiem respondentiem, tad uz jautājumu par saziņu uz ielas, veikalā u. tml. ir atbildējuši gandrīz visi respondenti. Tas nozīmē, ka tikai 14 % no tiem, kuri ģimenē sazinās krieviski, pēdējā gada laikā šajā jomā nav lietojuši latviešu valodu.

Protams, ir atšķirība, vai respondenti vispār ir sazinājušies latviešu valodā pēdējā gada laikā kādā no iepriekš minētajām situācijām, vai arī viņi to dara regulāri tikai vai pārsvarā latviešu valodā. Kā redzams 31. attēlā, oficiālajās saziņas situācijās aptuveni puse Latvijas iedzīvo-

tāju, kam ģimenes sarunvaloda galvenokārt ir krievu, pēdējā gada laikā ir lietojuši saziņai tikai vai pārsvarā latviešu valodu (darbā apspriežu un sanāksmju laikā 52 %, mācību iestādēs 52 %, valsts un pašvaldību iestādēs 49 %). Nedaudz vairāk par trešdaļu krievvalodīgo respondentu pēdējā gada laikā ir sazinājušies tikai vai pārsvarā latviski veselības aprūpes iestādēs, kā arī darbā sarunās ar klientiem, sadarbības partneriem un kolēģiem (31. att.). Kaut arī daudzi no šīs respondentu grupas pārstāvju pēdējā gada laikā ir lietojuši krievu valodu (30. att.), tomēr ir vairāk to respondentu, kuri šajās situācijās ir sazinājušies latviešu valodā.

Toties publiskā ikdienas saskarsmē uz ielas, veikalos u. tml. situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, kā arī privātajā saskarsmē ar ģimenes locekļiem un draugiem un lietojot sociālos tīklus, vairāk ir respondentu, kuri priekšroku dod krievu, nevis latviešu valodai (30. att.).

Aptuveni puse šo respondentu pēdējā gada laikā ir lietojuši tikai vai pārsvarā kādu citu valodu (31. att.), lai uzrunātu nepazīstamus cilvēkus Latvijā (52 %), uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās (49 %), privātās saziņas jomā – vēl vairāk.

31. att. Latviešu un citu valodu lietojums dažādās saziņas situācijās (respondenti: tie, kuri ģimenē galvenokārt sazinās krieviski).

Dati: LVA aptauja 2019

Iepriekš veiktajā pētījumā [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 96] minēts, ka respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, latviešu valodas lietojums minētajās saziņas situācijās nav sevišķi mainījies, salīdzinot ar 2004. un 2009. gada datiem. Turpat secināts – lai gan latvieši pārsvarā lieto latviešu valodu, krievu valodas loma nav kļuvusi nozīmīgi mazāka. Analizējot pēdējās, 2019. gadā veiktās, aptaujas rezultātus, secināms, ka joprojām nav būtisku izmaiņu tajā, kādā apmērā un kurās jomās Latvijas iedzīvotāji lieto latviešu un krievu valodu (izņemot jaunākās paaudzes respondentu grupu).

Angļu valodas lietojums tiem, kas ģimenē sazinās galvenokārt latviski, un tiem, kas ģimenē sazinās galvenokārt krieviski, būtiski neatšķiras (sk. 28. un 30. att.). Abās grupās ir vairāk cilvēku, kuri pēdējā gada laikā ir lietojuši angļu valodu sociālajos tīklos (19 % no respondentiem, kuri ģimenē sazinās latviešu valodā, un 12 % no tiem, kuri ģimenē sazinās krievu valodā), kā arī darbā ar klientiem un sadarbības partneriem (attiecīgi – 18 % un 14 %), mazāk citās ar darbu saistītās situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, mācību iestādēs, saziņā ar draugiem, uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās.

LVA aptaujas 2019 dati ļauj secināt, ka latviešu un citu valodu lietojumu sociolingvistiskajās jomās lielā mērā nosaka respondentu latviešu valodas prasmes līmenis. Visciešāk latviešu valodas prasmes līmenis korelējas ar to, kādā apmērā respondenti latviešu un citas valodas (tikai latviešu; pārsvarā latviešu; gan latviešu, gan citu; pārsvarā citu; tikai citu) lieto ikdienas publiskajā saziņā (uz ielas, veikalā u. tml. situācijās – $r = 0,610$; uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā – $r = 0,509$), kā arī valsts un pašvaldības iestādēs ($r = 0,510$) un veselības aprūpes iestādēs ($r = 0,516$). Tas nozīmē: jo labāk respondents prot latviešu valodu, jo drīzāk viņš iepriekš minētajās situācijās lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodu. Pārējās saziņas situācijās korelācija ir vidēja ($r = 0,3–0,5$), izņemot mācību iestādēs, kur korelācija ir vāja ($r = 0,236$), resp., skolas vidē latviešu valodas prasmes līmenis vismazāk ietekmē to, kādā apmērā respondenti latviešu valodu lieto. Tiem, kas ir saistīti ar mācību iestādēm Latvijā, ir jālieto latviešu valoda, neraugoties uz to, cik labi viņi to prot.

Kopumā respondenti lieto gan latviešu valodu, gan kādu citu valodu vai valodas darbā (saziņā ar klientiem un sadarbības partneriem, kā arī ar kolēģiem) un publiskajās ikdienas situācijās (uz ielas, veikalā u. tml., kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā). Šeit visbiežāk saskarsme ir starp tiem, kas ģimenē sazinās latviski, un tiem, kas ģimenē sazinās krieviski. Jāmin, ka tie, kas ģimenē sazinās krieviski, visās saziņas situācijās lieto gan latviešu, gan kādu citu valodu biežāk nekā tie, kas ģimenē sazinās latviski.

Aplūkojot valodu lietojumu reģionāli, aptaujas dati rāda, ka Latvijas iedzīvotāji, kas ģimenē sazinās galvenokārt latviski, analizētajās sociolingvistiskajās situācijās sazinās tikai vai pārsvarā latviešu valodā, resp., šeit nav izteiktu reģionālu atšķirību. Tomēr no pārējās Latvijas būtiski atšķiras to ģimenēs latviski runājošo cilvēku valodu lietojums, kuri dzīvo Latgalē. Viņi daudzās situācijās pielāgojas apkārtējai videi, kur tiek lietota krievu valoda. Vislielākā starpība te vērojama valodu lietojumā publiskajā neformālajā vidē (uz ielas, veikalā u. tml. situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā), kā arī privātajā saziņā ar draugiem un lietojot sociālos tīklus, nedaudz arī veselības aprūpes iestādēs, kur Latgalē biežāk lietota gan latviešu valodu, gan kāda cita valoda (pārsvarā krievu valoda). Savukārt tie Latgales iedzīvotāji, kas ģimenēs sazinās galvenokārt krieviski, šajās situācijās retāk lieto latviešu valodu.

Ģimenēs latviski runājošie Latgalē savu valodu lietojumu pielāgo apkārtējai videi vairāk nekā ģimenēs krieviski runājošie pielāgojas apkārt dzīvojošiem latviešiem. Valodu lietojums tiem Latgales iedzīvotājiem, kas ģimenē sazinās galvenokārt latviski, no pārējās Latvijas vismazāk atšķiras saziņā ar ģimenes locekļiem, darba vidē, valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī mācību iestādēs, kur ģimenēs latviski runājošie arī Latgalē lieto gandrīz tikpat daudz tikai vai pārsvarā latviešu valodu kā ģimenēs latviski runājošie pārējā Latvijā.

Vērtējot Latgales iedzīvotāju valodu lietojumu kopumā, tieši publiskajā ikdienas saskarsmē uz ielas, veikalos u. tml. vietās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus, lietojot sociālos tīklus, kā arī privātajā saziņā ar draugiem Latgalē krievu valoda tiek lietota vairāk nekā latviešu valoda. Visur citur Latvijā latviešu valoda dominē, pat Rīgā, kur arī ir liels krievvalodīgo īpatsvars (protams, jāņem vērā, ka arī Rīgā var būt mikrovides, kur latviešu un krievu valodu lietošanas attiecības atšķiras, taču to noskaidrošanai būtu nepieciešama atsevišķa izpēte). Latgalē ir arī visvairāk cilvēku visā Latvijā, kuri pēdējā gada laikā nav lietojuši latviešu valodu vispār vai kuri pārsvarā ir lietojuši kādu citu valodu (lielākoties krievu valodu).

Tāpat kā citur Latvijā, arī Latgales iedzīvotāji tikai vai pārsvarā latviešu valodā visvairāk sazinās oficiālajās iestādēs (mācību iestādēs, valsts un pašvaldību iestādēs, veselības aprūpes iestādēs) un darbā. Šajās iestādēs un darbā tikai vai pārsvarā latviešu valoda tiek lietota biežāk nekā tikai vai pārsvarā kāda(-s) cita(-s) valoda(-s). Pārējās jomās ir otrādi: vairāk Latgales iedzīvotāju lieto tikai vai pārsvarā kādu citu valodu (krievu) nekā latviešu valodu. Tātad privātajā un publiskajā neformālajā saziņā Latgales iedzīvotāji lieto drīzāk krievu valodu, nevis latviešu valodu. Kaut arī latviešu valoda visvairāk tiek lietota skolās un oficiālajā saziņā darbā (apspriežu un sanāksmju laikā), tomēr arī šeit tikai divas trešdaļas saziņā lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodu. Latgale ir vienīgais Latvijas reģions, kur visās sociolingvistiskajās jomās un situācijās, izņemot oficiālajās iestādēs un darbā, saziņa notiek vairāk tikai vai pārsvarā kādā citā valodā (lielākoties krievu valodā) nekā tikai vai pārsvarā latviešu valodā.²

Dažās sociolingvistiskajās situācijās arī ģimenē latviski runājošo rīdzinieku valodu lietojums atšķiras no kopējiem rādītājiem, it īpaši darba saziņā. Darbā apspriežu un sanāksmju laikā, kā arī komunikācijā ar klientiem un sadarbības partneriem tie rīdzinieki, kas ģimenē sazinās galvenokārt latviski, tikai vai pārsvarā latviešu valodu lieto mazāk un vairāk lieto tikai vai pārsvarā kādu citu valodu (krievu, angļu) nekā vidēji šīs grupas respondenti Latvijā. Rīgā darba saziņā papildus latviešu un krievu valodai tiek lietota arī angļu valoda, kuru citur darba vidē Latvijā lieto ļoti maz. Resp., darba vide Rīgā ir daudzvalodīgāka nekā pārējā Latvijā, un ģimenēs latviski runājošie rīdzinieki darbā apspriedēs un sanāksmēs, sarunās ar klientiem un sadarbības partneriem lieto vairāk (arī) kādu citu valodu, nekā to dara pārējā Latvijā dzīvojošie respondenti.

Rīgā dzīvo daudz krievvalodīgo, bet Rīga atšķiras gan no Latgales, gan no pārējās Latvijas valodu lietojuma ziņā. Rīgas iedzīvotāji lieto latviešu valodu oficiālajās iestādēs, darbā, kā arī uz ielas, veikalā u. c. un uzrunājot nepazīstamus cilvēkus aptuveni tikpat daudz kā Latvijas iedzīvotāji vidēji, bet retāk ar draugiem, ar ģimenes locekļiem un sociālajos tīklos. Krievu valodu Rīgas iedzīvotāji lieto nedaudz vairāk nekā Latvijas iedzīvotāji vidēji visu sociolingvistisko jomu saziņas situācijās. Tāpat angļu valodu Rīgas iedzīvotāji lieto vairāk nekā Latvijas iedzīvotāji vidēji, it īpaši darbā, bet arī sociālajos tīklos, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā un uz ielas, veikalā u. c., kā arī saziņā ar draugiem.

² Jāpievērš uzmanība, ka aptaujā noskaidrota un apkopota informācija par situāciju lielākos reģionos – novados un pilsētās, netiek aplūkots, kā valoda tiek lietota konkrētajās vietās, piemēram, dažādās Rīgas apkaimēs vai atsevišķos pagastos, kas var būtiski atšķirties pēc demogrāfiskā sastāva.

Respondentu, kuru ģimenes saziņas valoda ir krievu, valodu lietojums ir vairāk reģionāls nekā ģimenē latviski runājošo respondentu valodu lietojums. Piemēram, Vidzemē, kur apkārtējā vidē lieto gandrīz tikai latviešu valodu, visās analizētajās jomās respondenti, kas ģimenē runā krievu valodā, lieto krietni vairāk tikai vai pārsvarā latviešu valodu un krietni mazāk tikai vai pārsvarā kādu citu valodu nekā citur, it īpaši, ja salīdzinām ar situāciju Latgalē un Rīgā, kur apkārtējā vidē krievu valoda lietota biežāk.

Latviešu un citu valodu lietojums ir atkarīgs arī no cilvēku vecuma, tāpēc ka, pirmkārt, Latvijas demogrāfiskie rādītāji atklāj, ka jaunāku cilvēku vidū ir vairāk to, kuri ģimenē sazinās latviski; otrkārt, aptaujas dati pārliecinoši parāda, ka jaunāku cilvēku latviešu valodas prasmes līmenis ir augstāks nekā vecākiem cilvēkiem. Respondentu grupā, kur ģimenē lielākoties sazinās krievu valodā, ir vidēji cieša korelācija starp vecumu un latviešu valodas lietošanu valsts un pašvaldību iestādēs un veselības aprūpes iestādēs ($r = 0,3-0,5$), resp., jo vecāks cilvēks, jo retāk šajās saziņas situācijās viņš lieto latviešu valodu vai nelieto to vispār. Tāpat vāja ir korelācija valodu lietojumā, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā un sazinoties uz ielas, veikalā u. tml. situācijās, sociālajos tīklos, mācību iestādēs, saziņā ar klientiem, sadarbības partneriem, ar draugiem, ar ģimenes locekļiem, darbā ar kolēģiem ($r = 0,1-0,3$). Arī šeit jaunāki cilvēki, kuri ģimenē sazinās krieviski, lieto vairāk tikai vai pārsvarā latviešu valodu nekā vecāki cilvēki. Tajā pašā laikā respondentu grupā, kurā ģimenē sazinās latviski, ir vāja negatīva korelācija starp vecumu un latviešu valodas lietošanu dažās jomās: darbā ar klientiem un sadarbības partneriem, apspriežu un sanāksmju laikā, kā arī sociālajos tīklos ($r = -0,1- -0,3$), resp., jo jaunāki ģimenēs latviski runājošie cilvēki, jo drīzāk viņi nemēdz šajās jomās lietot tikai vai pārsvarā latviešu valodu (kaut gan latviešu valodu lieto visbiežāk, tomēr citas valodas tiek lietotas vairāk – pamatā krievu, bet tieši šīs respondentu grupas vidū pieaug arī angļu valodas lietojums īpaši sociālajos tīklos).

Tāpat kā iepriekš, arī LVA aptaujas 2019 dati rāda, ka krievu valodā vairāk sazinās vecāki cilvēki. Vecumgrupā 64–75 gadi vairāk nekā divas trešdaļas respondentu pēdējā gada laikā lietojuši krievu valodu uz ielas, veikalā u. tml. situācijās, sociālajos tīklos, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus, darbā ar klientiem un kolēģiem, kā arī sazinoties ar draugiem. Savukārt vecumgrupā 18–35 gadiem krievu valodu pēdējā gada laikā lietojusi mazāka respondentu daļa: darbā ar klientiem (60 %), uz ielas, veikalā u. c. (58 %), ar kolēģiem (52 %) un ar draugiem (51 %).

Tieši pretēji ir ar angļu valodu, to vairāk lieto jaunāki cilvēki. Respondenti vecumā 18–35 gadiem angļu valodu visvairāk lieto darbā ar klientiem, partneriem (31 %) un sociālos tīklos (27 %), tāpat darbā saziņā ar kolēģiem (15 %), darbā apspriežu un sanāksmju laikā (14 %), uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā (11 %), uz ielas, veikalā u. c. (7 %), kā arī ar draugiem (7 %).

Tātad latviešu valoda visvairāk tiek lietota oficiālās saziņas situācijās, tomēr paplašinās valodas lietojums (un paaugstinās valodas prasmes līmenis, par to sk. 3. nodaļā) neoficiālajā komunikācijā (īpaši jaunākajā paaudzē).

Valodas lietojuma analīze rāda, ka tieši darba joma ir tā, kurā respondenti bieži saskaras ar dažādu dzimto valodu runātājiem un cilvēkiem, kuri ģimenē lieto atšķirīgas saziņas valodas, turklāt valodas lietojums darbā var būt vairāk vai mazāk oficiāls vai neoficiāls (piemēram, atšķirsies valodu lietojums saziņā ar klientiem vai darba sapulcē no

komunikācijas ar kolēģiem ikdienas situācijās). Darba joma ir tā, kas motivē latviski runāt tos, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda. Nākamajā apakšsadaļā detalizētāk ir aplūkots valodu lietojums darbā, raksturojot valodu pozīcijas kopumā šajā jomā un iezīmējot arī valodu ekonomisko vērtību Latvijā.

4.2. Valodas darba vidē

Gandrīz visi nodarbinātie Latvijā prot gan latviešu, gan krievu valodu: 99 % prot latviešu valodu un 98 % – krievu valodu; šajos datos ir iekļauti gan tie, kas latviešu un krievu valodā runā kā dzimtajā valodā (attiecīgi 62 % un 35 %), gan tie, kas to prot vismaz pamatzināšanu līmenī (respondentu pašvērtējumā). Tāpat gan latviešu, gan krievu valodas kā otrās valodas/svešvalodas prasme ir līdzīga: latviešu valodu kā otro valodu/svešvalodu prot vismaz pamatzināšanu līmenī 97 % nodarbināto, kam tā nav dzimtā valoda; tāpat 97 % nodarbināto, kuriem krievu valoda nav dzimtā valoda, prot to vismaz pamatzināšanu līmenī.

Arī nodarbināto īpatsvars, kas prot latviešu un krievu valodu labi, ir līdzīgs: 81 % nodarbināto runā latviešu valodā kā dzimtajā valodā vai prot to ļoti labi vai labi, un 79 % nodarbināto runā krievu valodā kā dzimtajā valodā vai prot to ļoti labi vai labi. Atšķirība starp latviešu un krievu valodas prasmēm parādās otrās valodas/svešvalodas runātāju prasmes līmeņos: krievu valodu kā otro valodu/svešvalodu prot ļoti labi vai labi vairāk nodarbināto (67 %) nekā latviešu valodu kā otro valodu/svešvalodu (50 %). Tātad vairāk ir to nodarbināto, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda un kuri krievu valodu prot ļoti labi vai labi, nekā nodarbināto, kuru dzimtā valoda ir kāda cita valoda, lielākoties krievu, un kuri latviešu valodu prot ļoti labi vai labi.

Angļu valodas prasme ir mazāk izplatīta nekā latviešu un krievu valodas prasme, to vismaz pamatzināšanu līmenī prot 63 % nodarbināto: 29 % nodarbināto prot to ļoti labi vai labi, 21 % – vidēji. Angļu valodas prasme labāka ir nodarbinātajiem, kuri pēc tautības ir latvieši (32 % strādājošo latviešu prot angļu valodu ļoti labi vai labi), pārējiem tā ir zemāka (24 % strādājošo cittautiešu prot angļu valodu ļoti labi vai labi). Citas valodas nodarbinātie prot krietni retāk: vācu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī prot 17 % nodarbināto; lietuviešu valodu – 3 %, spāņu, franču, baltkrievu, ukraiņu vai poļu valodu prot 2 % nodarbināto.

Lai gan iepriekš norādīts, ka šobrīd labas latviešu un krievu valodas prasmes nodarbinātajiem rādītāji ir līdzīgi un laba krievu valodas kā otrās valodas/svešvalodas prasme ir nedaudz biežāk sastopama nekā laba latviešu valodas kā otrās valodas/svešvalodas prasme, šīs attiecības nākotnē varētu mainīties. Aptaujas dati rāda, ka strādājošo grupā, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda, ir vidēja korelācija starp vecumu un latviešu valodas prasmes līmeni, resp., jo jaunāks respondents, jo labāka latviešu valodas prasme. Kopumā nodarbinātie jaunieši vecumā 18–34 gadiem krietni labāk runā latviešu valodā nekā krievu valodā: 90 % nodarbināto šajā vecumgrupā runā latviešu valodā kā dzimtajā valodā vai prot to ļoti labi vai labi, toties tikai 67 % nodarbināto jauniešu krievu valodā runā kā dzimtajā valodā vai prot to ļoti labi vai labi.

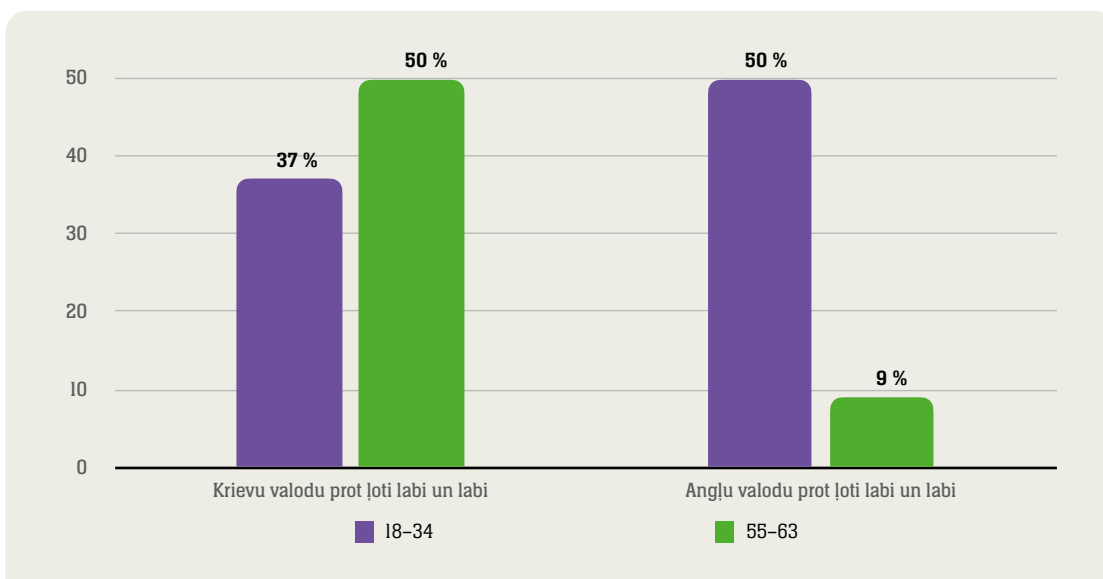
Salīdzinot latviešu un krievu valodas kā otrās valodas/svešvalodas runātāju valodas prasmes rādītājus, apstiprinās, ka nodarbināto jauniešu vidū laba latviešu valodas prasme ir sastopama biežāk nekā laba krievu valodas prasme: 62 % nodarbināto vecumā 18–34 gadiem, kuri nerunā latviešu valodā kā dzimtajā valodā, prot to ļoti labi vai labi; 52 % nodarbināto vecumā 18–34 gadiem, kuri nerunā krievu valodā kā dzimtajā valodā, prot krievu valodu ļoti labi vai labi.

Dati par 18–34 gadus veco nodarbināto valodu prasmēm būtiski atšķiras no iepriekš minētajiem datiem par nodarbinātajiem kopumā un rāda, ka jaunieši ir lielākoties trīsvalodīgi: 99 % nodarbināto šajā vecumā prot latviešu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī, 98 % – krievu valodu un 91 % – angļu valodu. Līdz ar to nākotnē Latvijas darba tirgū palielināsies strādājošo skaits, kas prot angļu valodu, t. sk. tie, kas prot angļu valodu ļoti labi un labi. 91 % nodarbināto jauniešu vecumā 18–34 gadiem angļu valodu prot: 51 % – ļoti labi vai labi; 28 % – vidēji, 12 % – vāji vai ļoti vāji. Jānorāda, ka 18–34 gadus vecie nodarbinātie latvieši angļu valodu prot nedaudz labāk nekā krievu valodu: 55 % strādājošo latviešu šajā vecumā prot angļu valodu ļoti labi vai labi, 52 % – krievu valodu prot ļoti labi vai labi. Kā jau tika minēts citās nodaļās, aptaujas dati atklāj angļu un krievu valodas pozīcijas maiņas tendenci valodu hierarhijā jauniešu grupā. Tāpat vecumā 18–34 gadiem ir nedaudz vairāk nodarbināto latviešu, kuri neprot krievu valodu vai prot to ļoti vāji vai vāji (21 %), nekā to, kuri neprot angļu valodu vai prot to ļoti vāji vai vāji (17 %).

Vērojamas arī atšķirības starp valodu prasmēm tiem, kam dzimtā valoda ir latviešu, un tiem, kam dzimtā ir kāda cita valoda. Nodarbinātie latvieši 18–34 gadu vecumā angļu valodu prot labāk nekā nodarbināti cittautieši šajā pašā vecumā: 55 % latviešu norāda, ka prot angļu valodu ļoti labi vai labi, kamēr to pašu saka 45 % cittautiešu. Nodarbināto 18–34 gadus veco latviešu vidū ir tikai 5 %, kuri norāda, ka neprot angļu valodu nemaz, to saka 15 % cittautiešu šajā vecumā. Citas valodas nodarbinātie jaunieši līdzīgi kā pārējie nodarbinātie prot krietni retāk: 14 % prot vismaz pamatzināšanu līmenī vācu valodu, pārējās valodas – reti; šeit nav būtisku atšķirību starp dažādu tautību pārstāvjiem.

Kopumā nodarbinātie Latvijā lielākoties ir divvalodīgi, jo vienlīdz daudz strādājošo prot kā latviešu, tā krievu valodu. Jauniešu respondentu datu analīze rāda, ka nākotnē nodarbinātie arvien vairāk būs trīsvalodīgi, jo nodarbinātie prātīs arī angļu valodu (32. att.). Kaut arī šobrīd latviešu un krievu valodas prasmes rādītāji nodarbināto vidū ir līdzīgi, dati par strādājošiem jauniešiem ļauj secināt, ka kopumā viņi latviešu valodu prot labāk nekā krievu valodu. Resp., nākotnē Latvijas darba tirgū strādājošo ar labu latviešu valodas prasmi pieaugs, bet laba krievu valodas prasme kļūs mazāk izplatīta, savukārt pieaugs angļu valodas prasme Latvijas darba tirgū.

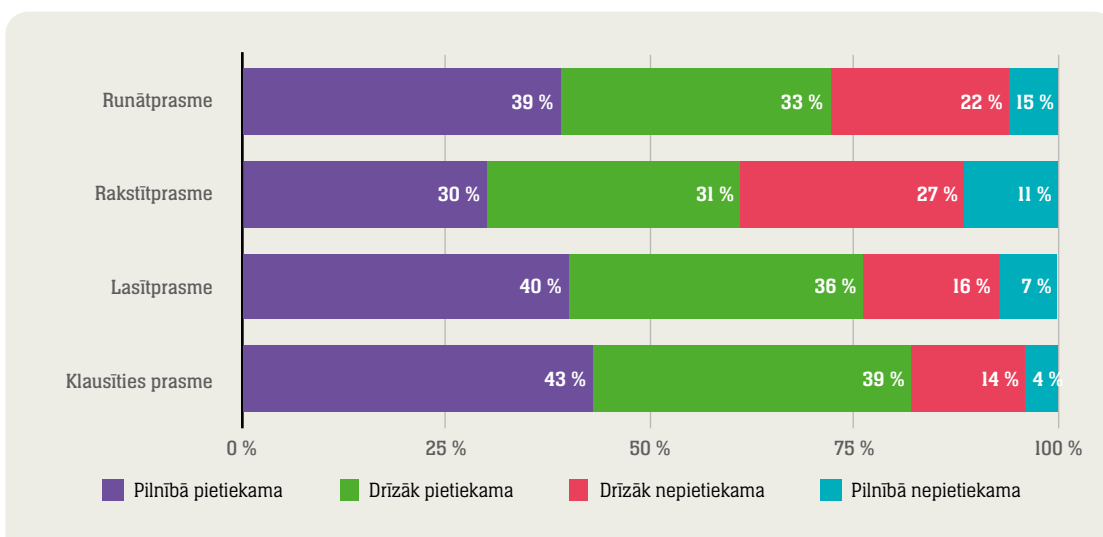
Salīdzinot ar citām cittautiešu sabiedrības grupām, nodarbinātie cittautieši biežāk uzskata, ka viņu latviešu valodas prasme ir pietiekama (biežāk nekā pensionāri, bezdarbnieki, skolēni un studenti). Kopumā 42 % nodarbināto šīs grupas respondentu uzskata, ka viņu latviešu valodas prasme ir pietiekama visos gadījumos (valoddarbības veidos): gan klausoties un lasot, gan arī rakstot un runājot. Vēl 40 % uzskata, ka viņu prasme ir pietiekama atsevišķos gadījumos. Tikai 4 % uzskata, ka viņu latviešu valodas prasme ir nepietiekama visos gadījumos, un vēl 14 % – atsevišķos gadījumos.

32. att. Angļu valodas un krievu valodas prasmes pašvērtējums jaunākās (18–34) un vecākās (55–63) paaudzes respondentu kopā, pašvērtējuma rādītāji – ‘ļoti labi’ un ‘labi’.

Dati: LVA aptauja 2019

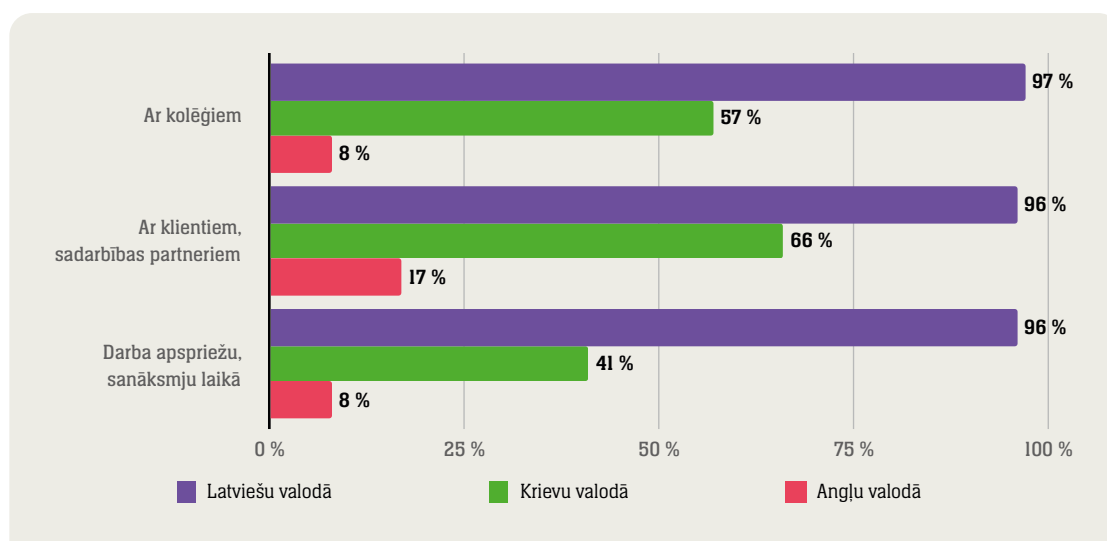
Visbiežāk nodarbinātie uzskata, ka viņu pasīvās latviešu valodas prasmes ir pietiekamas: klausīties prasmi par pilnībā vai drīzāk pietiekamu uzskata 82 % nodarbināto cittautiešu, un lasītprasmi – 76 % (33. att.). Aktīvās (produktīvās) latviešu valodas prasmes par pietiekamām uzskata nedaudz retāk: 72 % nodarbināto cittautiešu uzskata, ka viņu runātprasme ir pilnīgi vai drīzāk pietiekama, un 62 % uzskata, ka viņu rakstītprasme ir pietiekama. 18–34 gadus veci nodarbinātie cittautieši biežāk nekā nodarbinātie vidēji uzskata, ka viņu latviešu valodas prasme ir pietiekama, bet šajā vecumgrupā ir ceturtdaļa cittautiešu, kuri norāda, ka tieši rakstītprasme pagaidām vēl ir nepietiekama.

33. att. Latviešu valodas prasmes pietiekamība nodarbinātajiem cittautiešiem (valoddarbības veidi).

Dati: LVA aptauja 2019

Kā jau tika minēts iepriekš, gandrīz visi Latvijā nodarbinātie prot gan latviešu, gan krievu valodu; tāpat labas latviešu un krievu valodas prasmes rādītāji nodarbināto vidū ir līdzīgi. Toties dati par valodu lietojumu saziņā dažādās ar darbu saistītās situācijās rāda, ka kopumā latviešu valodu Latvijas darba vidē saziņai lieto biežāk nekā jebkādu citu valodu (34. att.). Gandrīz visi nodarbinātie darba darīšanās saziņā izmanto latviešu valodu: gan komunikācijā ar kolēģiem, gan ar klientiem un sadarbības partneriem, gan darba apspriežu un sanāksmju laikā (97 % nodarbināto lieto latviešu valodu, lai sazinātos ar kolēģiem, 96 % – ar klientiem, sadarbības partneriem, 96 % – darba apspriedēs, sanāksmēs).

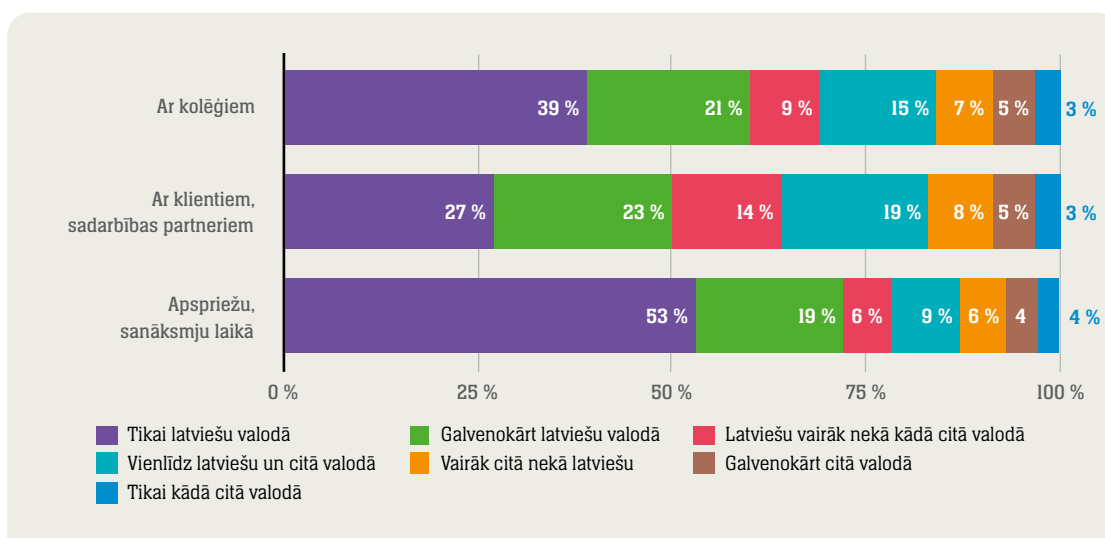
34. att. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums saziņas situācijās darbā (respondenti – nodarbinātie).

Dati: LVA aptauja 2019

Lielākā daļa cilvēku saziņai darba vidē lieto vairākas valodas (35. att.). Papildus latviešu valodai tiek lietota krievu valoda, kuru saziņai darba vidē izmanto aptuveni puse nodarbināto (34. att.). Mazāk ir respondentu, kas norāda, ka darbā sazinās arī angļiski (aptuveni desmitdaļa). Citas valodas saziņai tiek lietotas pārāk reti, līdz ar to šajā analizē netiek norādītas.

Gan krievu, gan angļu valoda visbiežāk tiek lietota saziņā ar klientiem un sadarbības partneriem: krievu valodu šajā nolūkā lieto divas trešdaļas nodarbināto (66 %), angļu valodu krietni retāk – 17 % nodarbināto. Krievu valoda samērā bieži tiek izmantota arī saziņā ar kolēģiem: krieviski ar kolēģiem sazinās vairāk nekā puse nodarbināto (57 %), kamēr angļu valodu šajās situācijās lieto samērā reti (8 %). Darba vidē vismazāk krievu un angļu valodu lieto darba apspriežu un sanāksmju laikā: krievu valodu šajā nolūkā izmanto 41 % nodarbināto, bet angļu valodu – 8 %.

Tātad visbiežāk dažādas valodas darba vidē lieto, lai sazinātos ar klientiem un sadarbības partneriem, bet visretāk – darbā apspriežu un sanāksmju laikā. Savukārt apspriežu un sanāksmju laikā visbiežāk nodarbinātie lieto tikai latviešu valodu (53 %), kamēr ar klientiem, partneriem tikai latviski sazinās aptuveni ceturtdaļa nodarbināto (27 %) un ar kolēģiem – 39 % (35. att.).

35. att. Latviešu un citu valodu lietojuma biežums saziņas situācijās darbā (respondenti – nodarbinātie).

Dati: LVA aptauja 2019

35. attēlā ietvertie dati parāda precīzāk, ka Latvijas darba vidē saziņa visbiežāk tikai vai pārsvarā notiek latviešu valodā. Retos gadījumos respondenti lieto kādu citu valodu saziņai šajās ar darbu saistītajās situācijās. Kopumā ir aptuveni 15 % nodarbināto, kuri darbā vai nu šādās situācijās latviešu valodu nelieto vispār, vai arī pārsvarā lieto kādu citu valodu. Liela daļa no tiem, kas darbā sazinās tikai vai pārsvarā kādā citā valodā, prot latviešu valodu vāji vai neprot nemaz.

Valodu lietojums darbā ir saistīts ar respondenta vecumu un apkārtējo lingvistisko vidi, t. i., valodu lietojumu ģimenē un Latvijas reģionā, kurā cilvēks dzīvo. Mazāk valodu lietojums darbā ir saistīts arī ar izglītību.

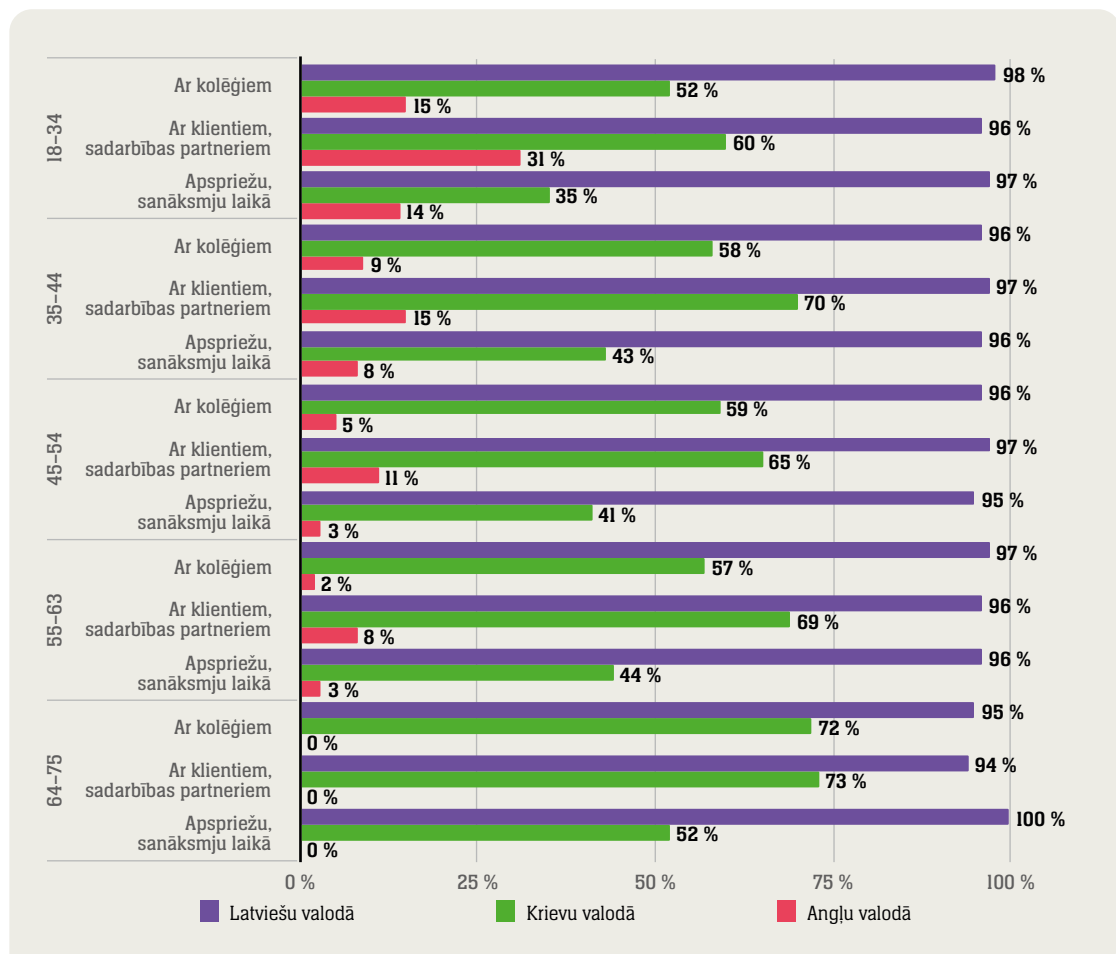
Kā tika norādīts, nav atšķirību valodas lietojumā darbā dažādās vecumgrupās (gandrīz visi nodarbinātie lieto latviešu valodu), tāpat vairums cilvēku darbā neatkarīgi no vecuma lieto vairākas valodas (36. att.). Visās vecumgrupās krievu valodu darbā lieto krietni vairāk nekā angļu valodu: jo vecāks cilvēks, jo vairāk viņš darbā lieto krievu valodu un jo mazāk angļu valodu. 18–34 gadus vecie respondenti krievu valodu izmanto nedaudz retāk nekā pārejās vecumgrupās, toties angļu valodu jaunieši izmantota vairāk nekā citu vecumgrupu pārstāvji.

Jaunieši vecumā no 18 līdz 34 gadiem darbā vairāk nekā nodarbinātie pārejās vecumgrupās sazinās tikai vai pārsvarā latviešu valodā (aptuveni 75 %) un mazāk nekā pārejie – tikai vai pārsvarā kādā citā valodā (aptuveni 12 %, 37. att.). Visvairāk tikai vai pārsvarā kādā citā valodā darbā sazinās cilvēki vecumgrupā 63–75 gadi: aptuveni katrs piektais šajā vecumgrupā darbā sazinās tikai vai pārsvarā kādā citā valodā.

Visvairāk respondentu, kas darbā gan ar kolēģiem, klientiem un partneriem, gan arī apspriežu un sanāksmju laikā sazinās tikai latviešu valodā, ir vecumā no 45 līdz 63 gadiem. Resp., šī vecuma iedzīvotāju grupā ir vismazāk izteikta divvalodība un daudzvalodība darba komunikācijā. Cilvēki, kas ir vecāki par viņiem, līdzās latviešu valodai vairāk lieto krievu valodu, bet tie, kas ir jaunāki, darbā blakus latviešu valodai lieto gan krievu, gan angļu valodu. Tomēr saziņai ar kolēģiem gan 18–34 gadus vecie, gan 64–75 gadus vecie

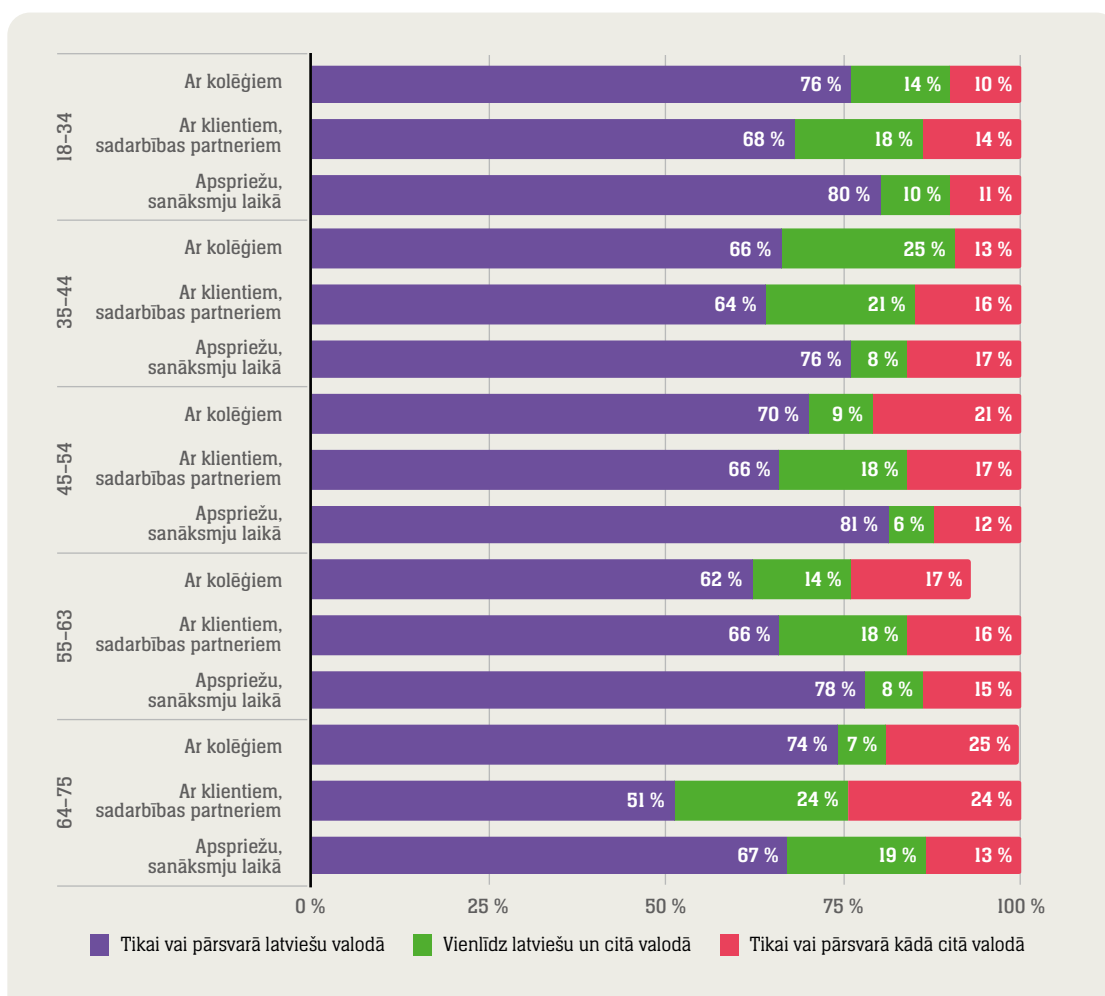
respondenti divas vai trīs valodas lieto biežāk, nekā to dara respondenti vecumā 35–63 gadiem. Arī darba apspriedēs ir līdzīgi: vecumgrupā 18–34 gadiem un 64–75 gadiem drīzāk izmanto divas vai trīs valodas, salīdzinot ar 45–63 gadu vecumgrupu. Taču atšķirība te ir jau iepriekš minētajā: jaunāki cilvēki lieto gan krievu, gan angļu valodu (vairāk krievu, mazāk angļu), kamēr vecāki – krievu. Cilvēki vecumgrupā 45–63 gadiem darba apspriedēs un sanāksmēs visretāk izmanto divas vai trīs valodas. Saziņa ar klientiem un sadarbības partneriem atšķiras no pārējām saziņas situācijām: jo jaunāks cilvēks, jo vairāk viņš sazinās ar klientiem un partneriem divās vai trīs valodās. Kopumā vecumgrupā 18–34 gadiem ir lielākais nodarbināto īpatsvars, kas darba saziņai lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodu, bet arī visvairāk tādu cilvēku, kas lieto citas valodas (gan krievu, gan angļu valodu).

Respondentu grupā, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, parādās neliela korelācija starp vecumu un latviešu valodas lietošanas biežumu: jo jaunāks cilvēks, jo drīzāk lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodu ar klientiem un sadarbības partneriem ($r = 0,177$), kā arī ar kolēģiem ($r = 0,127$). Toties respondentu grupā, kuriem latviešu valoda ir dzimtā, parādās viegla negatīva korelācija starp vecumu un latviešu valodas lietošanas biežumu saziņā ar klientiem un sadarbības partneriem ($r = -0,173$), tas pats sakāms par valodas lietojumu darba apspriežu un sanāksmju laikā ($r = -0,133$), resp., jo jaunāks nodarbinātais, kam latviešu valoda ir dzimtā, jo drīzāk iespējams, ka latviešu valodu tikai vai pārsvarā šajās situācijās lieto retāk.

36. att. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums darba vidē dažādās vecumgrupās (respondenti – nodarbinātie).

Dati: LVA aptauja 2019

37. att. Latviešu un citu valodu lietojuma biežums saziņā darbā dažādās vecumgrupās (respondenti – nodarbinātie).

Dati: LVA aptauja 2019

Kopumā latviešu valodai ir stabila pozīcija darba vidē: gandrīz visi nodarbinātie neatkarīgi no vecuma darbā sazinās latviski. Krievu valodas lietojuma biežums darba vidē tuvākajā laikā varētu nedaudz samazināties, jo to vairāk izmanto vecāki cilvēki, toties angļu valodas lietojums varētu pieaugt, jo to vairāk prot un saziņai darbā izmanto jaunāki cilvēki. Aptaujas dati rāda, ka angļu valodas lietojums pieaug straujāk nekā samazinās krievu valodas lietojums.

Gandrīz visi nodarbinātie neatkarīgi no valodas, kurā sazinās ģimenē, darbā lieto latviešu valodu: tie, kas ģimenē sarunājas galvenokārt latviski, darbā izmanto latviešu valodu, lai sazinātos ar kolēģiem, klientiem un sadarbības partneriem, un apspriežu un sanāksmju laikā (99–99,8 %, 38. att.); tāpat gandrīz visi tie, kas ģimenē sarunājas krieviski, izmanto saziņā darbā latviešu valodu (91–92 %). Krievu valodu darbā lieto vairāk tie cilvēki, kas ģimenē sarunājas galvenokārt krieviski (38. att.): 88 % no viņiem sazinās krievu valodā ar klientiem, partneriem; 87 % – ar kolēģiem, un 72 % lieto krievu valodu arī apspriežu un sanāksmju laikā. Toties tie, kas ģimenē sarunājas galvenokārt latviski, darbā retāk izmanto krievu valodu: puse no viņiem (54 %) sazinās krieviski ar klientiem un partneriem; 41 % ar kolēģiem, un ceturtdaļa (25 %) izmanto krievu valodu apspriežu un sanāksmju laikā.

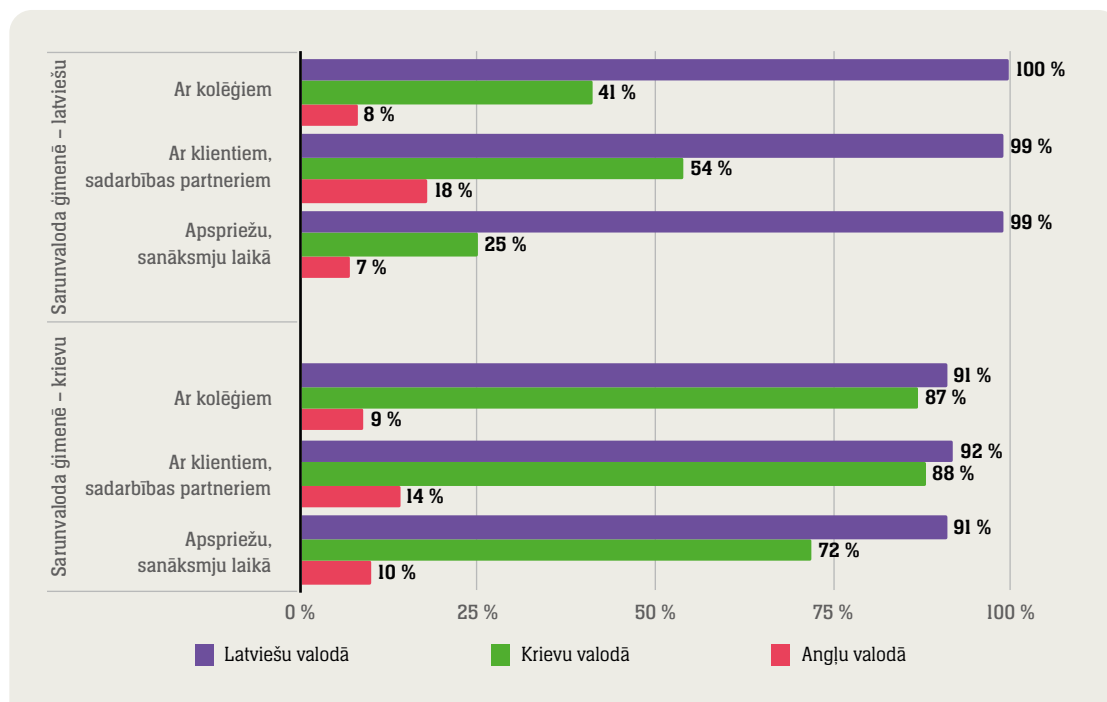

Angļu valodas lietojums darba saziņā neatšķiras būtiski starp tiem, kas ģimenē sarunājas galvenokārt latviski, un tiem, kas krieviski.

Vairums cilvēku, kas ģimenē sarunājas latviski, darbā apspriežu un sanāksmju laikā lieto tikai latviešu valodu (68 %) vai pārsvarā latviešu valodu (22 %); tāpat ar kolēģiem tikai latviski sazinās 54 %, pārsvarā latviski – 30 %; ar klientiem un sadarbības partneriem tikai latviski – 38 %, pārsvarā latviski – 37 % (39. att.). Tie, kas ģimenē sarunājas galvenokārt krieviski, darbā saziņai tikai vai pārsvarā latviešu valodu izmanto retāk: apspriežu un sanāksmju laikā tikai latviski sazinās 22 %, pārsvarā latviski – 30 %; ar kolēģiem tikai latviski sazinās 10 %, un pārsvarā latviski – 23 %; ar klientiem, partneriem tikai latviski sazinās 7 %, pārsvarā latviski – 29 %. Respondenti, kas ģimenē sarunājas galvenokārt krieviski, saziņai darbā biežāk izmanto divas vai trīs valodas.

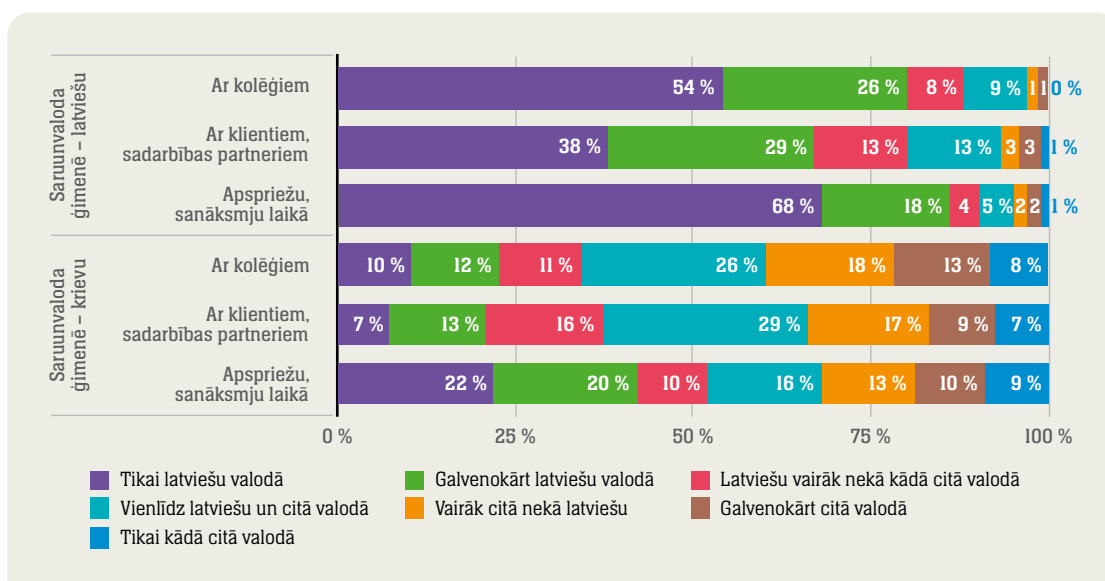
To nodarbināto vidū, kas ģimenē sarunājas galvenokārt latviski, ir maz cilvēku, kas darbā sazinātos tikai vai pārsvarā kādā citā valodā (2–7 % atkarībā no saziņas situācijas, vairāk – ar klientiem un sadarbības partneriem); toties no tiem nodarbinātajiem, kas ģimenē sarunājas galvenokārt krieviski, ir aptuveni trešdaļa tādu, kas darbā sazinās tikai vai pārsvarā kādā citā valodā (ar kolēģiem tikai vai pārsvarā citā valodā sazinās 39 % nodarbināto; ar klientiem, sadarbības partneriem – 33 %, un apspriežu, sanāksmju laikā – 32 %).

Vislielākās atšķirības valodu lietojumā starp tiem, kas ģimenē sazinās latviski, un tiem, kas ģimenē sazinās krieviski, ir komunikācijas valodas izvēlē ar kolēģiem: ģimenes sarunvaloda (latviešu vai krievu) visvairāk ietekmē to, kādā(-s) valodā(-s) un kādā apmērā respondenti sazinās ar kolēģiem ($r = 0,611$), nedaudz vājāka, bet tomēr vidēja korelācija novērojama starp ģimenes sarunvalodu un valodu lietojumu saziņā ar klientiem un sadarbības partneriem ($r = 0,482$), kā arī darba apspriežu un sanāksmju laikā ($r = 0,497$).

38. att. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums darba vidē respondentu grupās pēc sarunvalodas ģimenē.

Dati: LVA aptauja 2019

39. att. Latviešu un citu valodu lietojuma biežums saziņā darbā grupās pēc sarunvalodas ģimenē.

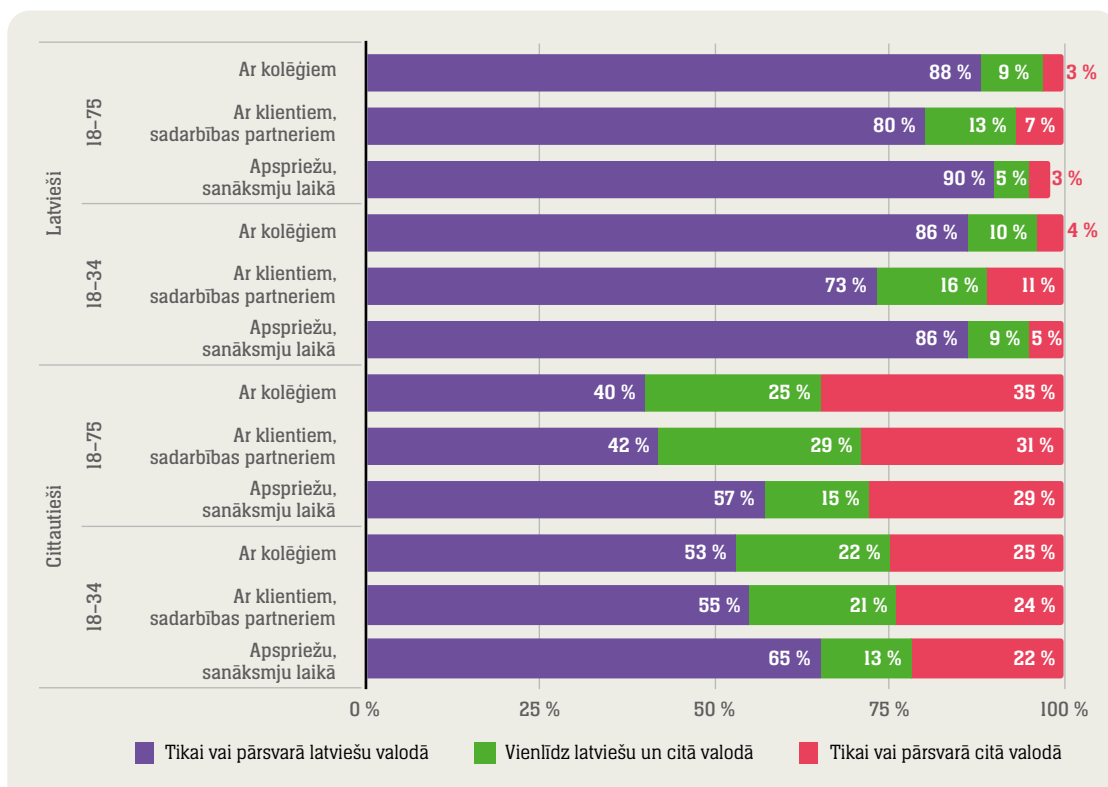
Dati: LVA aptauja 2019

Nodarbinātie vecumgrupā 18–34 gadiem gan ar kolēģiem un klientiem, sadarbības partneriem, gan darba apspriežu un sanāksmju laikā tikai vai pārsvarā latviešu valodu lieto nedaudz biežāk nekā nodarbinātie vidēji un nedaudz retāk nekā nodarbinātie vidēji – tikai vai pārsvarā kādu citu valodu. Kā jau minēts, šis pieaugums latviešu valodas lietojumā veidojas, ņemot vērā cittautiešu valodu lietojumu darba saziņā, jo latvieši 18–34 gadu vecumā saziņai visās šajās situācijās tikai vai pārsvarā latviešu valodu lieto nedaudz retāk nekā latvieši vidēji, resp., šajā vecumā ir vairāk latviešu, kuri darbā saziņai biežāk izmanto dažādas valodas, salīdzinot ar pārējām vecumgrupām.

Latviešu īpatsvars vecumgrupā 18–34 gadiem, kas saziņā darbā lieto tikai vai pārsvarā kādu citu valodu, būtiski neatšķiras no vidējā latviešu respondentu grupas rādītāja un ir ļoti neliels (40. att.). Toties cittautieši vecumgrupā 18–34 gadiem saziņai šajās ar darbu saistītajās situācijās krietni biežāk lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodu un krietni retāk tikai vai pārsvarā kādu citu valodu nekā cittautieši vidēji.

Šie rādītāji iezīmē iespējamās tendences valodu lietojumā darba vidē nākotnē: tuvākajā laikā varētu palielināties to cilvēku īpatsvars, kas darbā saziņā lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodā; tāpat varētu palielināties to cilvēku īpatsvars, kas darba saziņā lieto vairākas valodas; bet cilvēku īpatsvars, kas darbā lieto tikai vai pārsvarā citas valodas, varētu samazināties.

Kopumā latviešu valodā saziņā gandrīz visi nodarbinātie visos Latvijas reģionos (41. att.). Vairāk strādājošo, kas darbā nelieto latviešu valodu nemaz, ir Latgalē un Rīgā, bet šādu cilvēku īpatsvars ir samērā mazs. Vislielākās reģionālās atšķirības vērojamas krievu un angļu valodas lietojumā. Pirmkārt, Rīgā un Latgalē ir visvairāk nodarbināto, kuri darba saziņā lieto gan latviešu, gan kādu citu valodu. Otrkārt, Latgalē, Zemgalē un Rīgā ir visvairāk nodarbināto, kas darbā saziņā arī krieviski. Treškārt, angļu valodas lietojums saziņā darba vidē ir izteiktāks ap Rīgu, t. i., Rīgā un Pierīgā; pārējā Latvijā angļu valodā darbā saziņā reti.

40. att. Latviešu un citu valodu lietojums saziņā darbā respondentu grupās pēc tautības un vecuma.

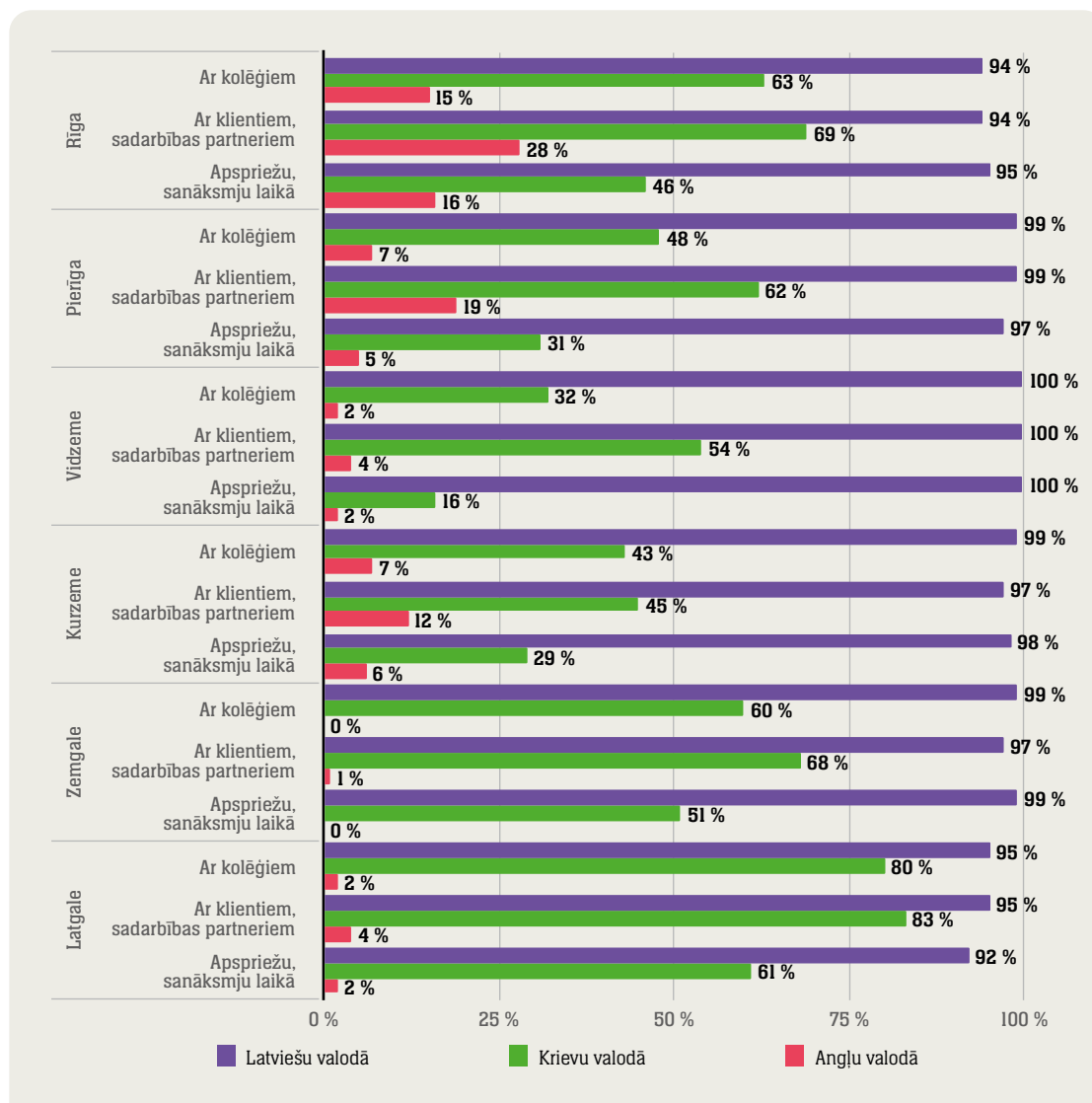
Dati: LVA aptauja 2019

Lai gan visur Latvijā strādājošie saziņā darbā lieto latviešu valodu, atšķiras tas, cik lielā mērā tas tiek darīts: Vidzemē, Pierīgā, Kurzemē un Zemgalē aptuveni četri nodarbinātie no pieciem darbā sazinās tikai vai pārsvarā latviski, toties Latgalē un Rīgā – tikai nedaudz vairāk par pusi (42. att.). Latgalē aptuveni katrs ceturtais un Rīgā katrs piektais darbā sazinās tikai vai pārsvarā kādā citā valodā. Turklāt, kā jau tika norādīts iepriekš, Rīgā un Latgalē ir vairāk strādājošo nekā citur, kas darbā sazinās gan latviešu, gan kādā(-s) citā(-s) valodā(-s), piem., 64 % nodarbināto Rīgā ar kolēģiem sarunājas vairākās valodās, un Latgalē vēl vairāk – 75 %.

Tie, kas ģimenē sarunājas latviski, visos Latvijas reģionos saziņā darbā lieto latviešu valodu (97–100 % atkarībā no saziņas situācijas); lielākoties tikai vai pārsvarā latviešu valodu: darba apspriežu un sanāksmju laikā tikai vai pārsvarā latviešu valodā sazinās 82–97 % nodarbināto (rādītāji atšķiras reģionos), tāpat ar kolēģiem (81–95 %) un darbā ar klientiem un sadarbības partneriem (71–93 %). Tie, kas ģimenē sarunājas latviski, ļoti reti Rīgā, bet īpaši Latgalē darbā ar kolēģiem sazinās tikai vai pārsvarā kādā citā valodā. Arī saziņa ar klientiem, sadarbības partneriem nedaudz biežāk notiek tikai vai pārsvarā kādā citā valodā Rīgā un Latgalē. Saziņa apspriežu un sanāksmju laikā tikai vai pārsvarā kādā citā valodā notiek reti, bet visbiežāk – Rīgā.

Datu analīze rāda, ka tie, kas ģimenē sarunājas krieviski, dažādās Latvijas vietās darbā sazinās latviski (85–100 % atkarībā no saziņas situācijas); visvairāk šīs respondentu grupas strādājošo, kuri latviešu valodu nelieto darbā, ir Rīgā, Latgalē un Kurzemē (aptuveni 10 % krievvalodīgo). Lai gan vairums no tiem, kas ģimenē sazinās krieviski, darbā lieto latviešu valodu, reģionālajā skatījumā atšķiras lietojuma biežums. Kā jau iepriekš secināts,

latviešu valoda vairāk tiek lietota oficiālākas komunikācijas situācijās, t. i., darba apspriežu un sanāksmju laikā. Ja Vidzemē gandrīz visi, kas ģimenē sazinās krieviski, darba apspriežu un sanāksmju laikā sazinās tikai vai pārsvarā latviski, Latgalē un Kurzemē tādu ir mazāk nekā puse, un Rīgā, kā arī Zemgalē aptuveni puse.

41. att. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums sazinā darbā dažādos Latvijas reģionos un Rīgā.

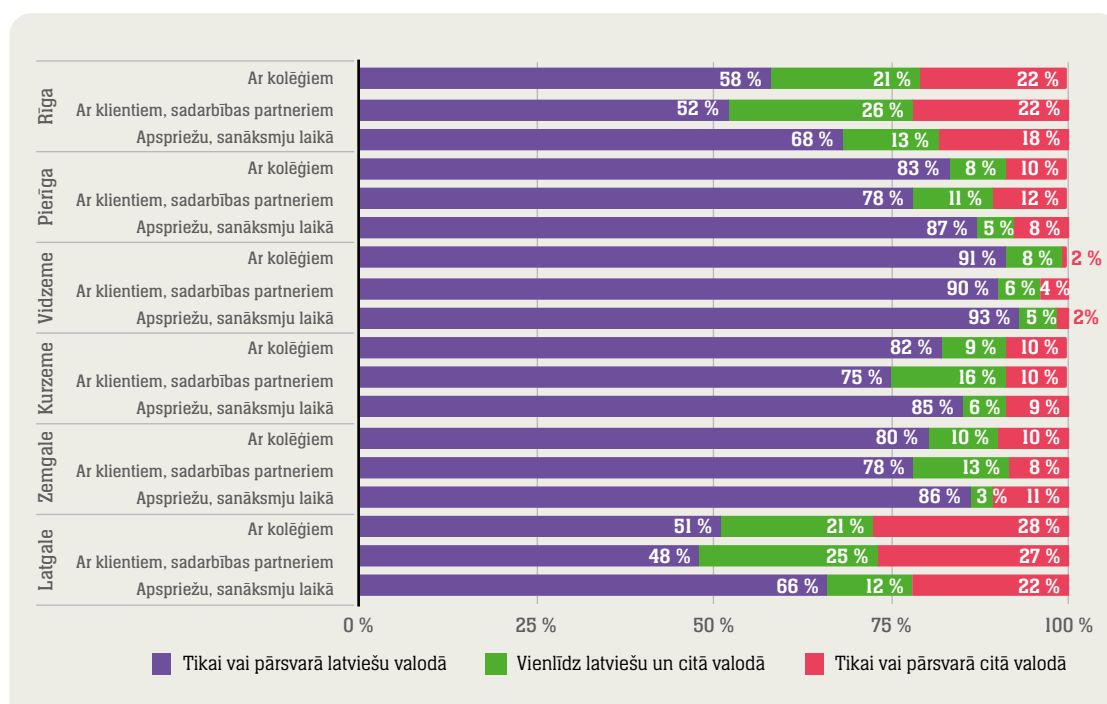
Dati: LVA aptauja 2019

Tie, kas ģimenē sazinās krieviski, darbā ar kolēģiem, kā arī ar klientiem un sadarbības partneriem visur lieto retāk tikai vai pārsvarā latviešu valodu. Atsevišķi jāizceļ, ka Latgalē tikai 17 % nodarbināto, kas ģimenē sazinās krieviski, darbā ar kolēģiem un 21 % darbā ar klientiem un sadarbības partneriem sazinās tikai vai pārsvarā latviešu valodā; Rīgā – 32 % abās saziņas situācijās. Visvairāk respondentu ar dzimto krievu valodu darbā gan ar kolēģiem, gan ar klientiem un sadarbības partneriem tikai vai pārsvarā latviešu valodā sazinās Vidzemē.

Atkarībā no reģiona trešdaļa līdz puse respondentu ar krievu saziņas valodu ģimenē darbā ar kolēģiem, kā arī ar klientiem un sadarbības partneriem sazinās tikai vai pārsvarā

kādā citā valodā, visbiežāk tas vērojams Latgalē (vairāk nekā puse nodarbināto darbā ar kolēģiem sazinās tikai vai pārsvarā kādā citā valodā, lielākoties krieviski). Pārējā Latvijā – aptuveni trešdaļa, izņemot Vidzemi, kur gandrīz neviens darbā ar kolēģiem nesazinās tikai vai pārsvarā kādā citā valodā. Latgalē tie, kas ģimenē sazinās latviski, ar kolēģiem retāk sazinās latviešu, biežāk – kādā citā valodā, šī tendence te ir krietni izteiktāka nekā pārējā Latvijā. Resp., Latgalē tie, kas ģimenē sazinās latviski, pielāgojas krievvalodīgai videi.

Aprakstītā aptaujas datu analīze rāda, ka darba vidē Latvijā saziņa notiek lielākoties latviski, taču ir daļa nodarbināto, kas darbā sazinās tikai vai pārsvarā citā valodā (galvenokārt krieviski).

42. att. Latviešu un citu valodu lietojuma biežums saziņā darbā dažādos reģionos un Rīgā.

Dati: LVA aptauja 2019

Dati ļauj raksturot šo grupu (nodarbinātos, kas darbā sazinās tikai vai pārsvarā citā valodā, galvenokārt – krieviski):

- 13 % nodarbināto darbā apspriežu un sanāksmju laikā sazinās tikai vai pārsvarā citā valodā, resp., viņi strādā uzņēmumos vai institūcijās, kur darba valoda ir tikai vai pārsvarā kāda cita valoda, nevis latviešu;
- tikai vai pārsvarā krievu valodā apspriežu un sanāksmju laikā sazinās 11 % nodarbināto, angļu valodā – 3 %;
- tie, kas darbā apspriedēs lieto krievu valodu, krievu valodā sazinās arī ar kolēģiem (87 %), kā arī ar klientiem un sadarbības partneriem (75 %), resp., viņi strādā krievvalodīgā vidē;
- puse no tiem, kas darba apspriežu un sanāksmju laikā sazinās tikai vai pārsvarā krievu valodā, dzīvo Rīgā (49 %) un gandrīz ceturtdaļa Latgalē (23 %);
- viņi galvenokārt ģimenēs runā krievu valodā (87 %), pēc tautības ir krievi (67 %) vai citu tautību pārstāvji (23 %), tikai ļoti retos gadījumos – latvieši;

- 60 % no viņiem ir LR pilsonība (40 % tās nav);
- puse no viņiem neprot latviešu valodu vai prot to vāji vai ļoti vāji (49 %), tāpat viņi lielākoties neprot angļu valodu vai prot to ļoti vāji vai vāji (68 %);
- 60 % šobrīd nepilnveido savu latviešu valodas prasmi, un 52 % neplāno to tuvākajā laikā pilnveidot; attiecīgi – neprotot latviešu un angļu valodu, viņiem ir mazāk iespēju Latvijas darba tirgū nekā tiem, kas tās prot (resp., vairumam nodarbināto);
- gandrīz puse no tiem, kas apspriežu un sanāksmju laikā sazinās tikai vai pārsvarā krievu valodā, ir ar vidējo speciālo vai profesionālo vidējo izglītību (46 %), 28 % ir augstākā izglītība;
- 81 % strādā privātajā sektorā par strādnieku (45 %) vai par speciālistu (37 %);
- gandrīz pusei (47 %) ir augsti ienākumi; bet ceturtdaļai (25 %) – zemi ienākumi.

Vairums respondentu, kas darbā apspriežu un sanāksmju laikā sazinās tikai vai pārsvarā angļu valodā: dzīvo Rīgā (56 %) un Pierīgā (21 %); viņi ir jauni cilvēki vecumā no 18–34 gadiem (61 %) un 35–44 gadiem (23 %), pēc tautības drīzāk latvieši (66 %) nekā krievi (28 %); ģimenē sazinās drīzāk latviešu (66 %) nekā krievu valodā (34 %), ir pilsoņi (94 %). Viņi strādā privātajā sektorā (82 %), gandrīz pusei (45 %) no viņiem ir augstākā izglītība, strādā par speciālistiem (49 %), vairumam ir augsti ienākumi (72 %). Tie, kas apspriedēs, sanāksmēs sazinās tikai vai pārsvarā angļiski, tikai vai pārsvarā angļiski sazinās arī ar klientiem, partneriem, un nedaudz retāk – arī ar kolēģiem (67 %).

Valodu ekonomisko vērtību var iezīmēt datu korelācija starp ienākumiem un valodu prasmi un lietojumu. Pēc LVA aptaujas 2019 datiem, ienākumi mēnesī būtiski neatšķiras tiem, kam dzimtā ir latviešu valoda, un tiem, kam dzimtā ir krievu valoda. Nedaudz vairāk ir respondentu ar dzimto latviešu valodu, kuriem ir augsti ienākumi, nekā respondentiem ar krievu dzimto valodu. Tāpat nedaudz vairāk ir respondentu ar krievu dzimto valodu, kuriem ir zemi ienākumi, salīdzinot ar latviešu dzimtās valodas runātājiem. Atšķirības gan nav lielas, un korelācija starp dzimto valodu un ienākumiem nav nozīmīga.

Aptaujas dati parāda, ka latviešu valodas prasme pamatzināšanu līmenī tiem, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, nepaaugstina ienākumus. Toties strādājošo vidū, kuriem dzimtā ir krievu valoda un kuri prot latviešu valodu ļoti labi vai labi vai runā tajā kā dzimtajā valodā, krietni vairāk ir respondentu ar augstiem ienākumiem, salīdzinot ar dzimtās krievu valodas runātājiem, kas neprot latviešu valodu vai prot to vāji vai vidēji. Resp., tiem, kas latviski runā labi, ir augstāki ienākumi nekā tiem, kas latviešu valodu neprot tik labi. Jāatzīst gan, ka latviešu valodas prasmes līmeņa korelācija ar ienākumiem ir vāja, resp., nevar apgalvot – jo labāka latviešu valodas prasme, jo augstāki ienākumi. Augstāki ienākumi ir tikai tiem, kas prot latviešu valodu labi un ļoti labi.

Dati rāda arī to, ka krievu valodas prasme nav saistīta ar ienākumu līmeni, resp., tiem, kas prot krievu valodu (labi) nav augstāki ienākumi par tiem, kas neprot krievu valodu vai prot to vāji. Toties visvairāk nodarbināto ienākumu līmeni ietekmē angļu valodas prasme. Visiem, kas prot angļu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī, neraugoties uz to, vai viņu dzimtā valoda ir latviešu vai krievu, ir augstāki ienākumi nekā tiem, kas neprot angļu valodu nemaz. Analizējot rezultātus detalizētāk, atklājas, ka ienākumi būtiski atšķiras tiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda un kuri prot angļu valodu ļoti labi vai labi (62 % šīs grupas respondentu ir augsti ienākumi), salīdzinot ar tiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda,

bet kuri neprot angļu valodu vai prot to vāji vai vidēji (tikai 36 % ir augsti ienākumi). Arī tiem, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda un kuri angļu valodu prot ļoti labi vai labi, ir augstāki ienākumi nekā tiem, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, bet kuri neprot angļu valodu vai prot to vāji vai vidēji. Korelācijas koeficients starp angļu valodas prasmi un ienākumiem ir vidēji nozīmīgs gan latviešu kā dzimtās valodas runātāju grupā ($r = 0,352$), gan tiem, kas kā dzimto valodu runā kādu citu valodu ($r = 0,307$), resp., jo labāka angļu valodas prasme, jo augstāki ienākumi.

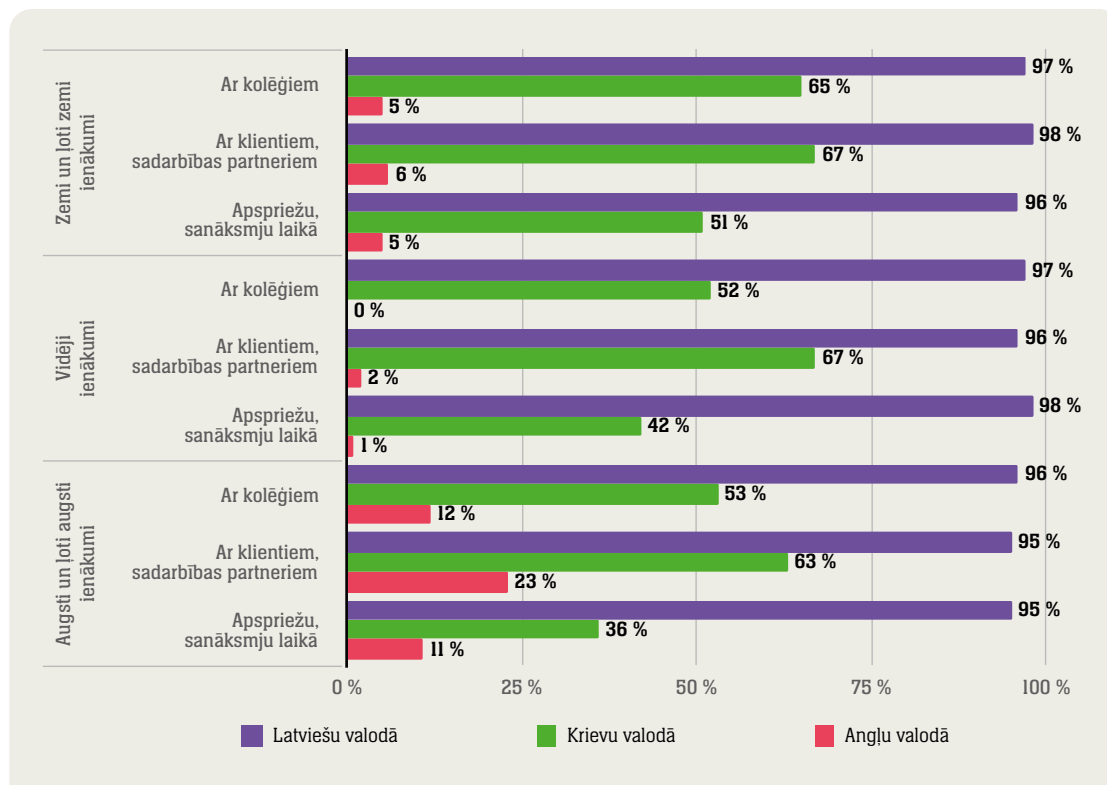
Aptaujas dati neparāda nozīmīgas korelācijas starp ienākumiem un latviešu valodas lietošanas biežumu saziņas situācijās ar kolēģiem, klientiem un sadarbības partneriem, kā arī apspriežu un sanāksmju laikā. Toties ir vidēji nozīmīga pozitīva korelācija starp ienākumiem un angļu valodas lietošanu darbā gan komunikācijā ar kolēģiem ($r = 0,335$), klientiem un sadarbības partneriem ($r = 0,343$), gan arī apspriežu un sanāksmju laikā ($r = 0,319$). Resp., nodarbinātajiem, kas darbā lieto angļu valodu, mēdz būt augstāki ienākumi, turklāt visdrīzāk tiem, kas angļiski sazinās ar klientiem un sadarbības partneriem. Dati parāda arī nelielu negatīvu korelāciju starp ienākumiem un krievu valodas lietošanu darbā visās šajās saziņas situācijās: nodarbinātajiem, kas darbā lieto krievu valodu ar kolēģiem ($r = -0,282$), klientiem un sadarbības partneriem ($r = -0,215$), kā arī apspriežu un sanāksmju laikā ($r = -0,283$) mēdz būt zemāki ienākumi, bet retāk tas būs tiem, kas krieviski sazinās ar klientiem un partneriem.

Nozīmīgas atšķirības ir arī angļu/krievu valodas lietojuma darbā un ienākumu korelācijā starp nodarbinātajiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu, un tiem, kuru dzimtā valoda nav latviešu. Izteiktāka šī sakarība vērojama respondentu grupā, kuriem dzimtā valoda ir latviešu, – te korelācijas starp angļu valodas lietošanu darbā un ienākumiem ir vidēji nozīmīgas visās saziņas situācijās, savukārt nodarbinātajiem, kam latviešu valoda nav dzimtā, šīs korelācijas ir nelielas: ar kolēģiem ($r = 0,453$ – dzimtā valoda latviešu, $r = 0,173$ – dzimtā valoda nav latviešu), klientiem un sadarbības partneriem ($r = 0,413$ – dzimtā valoda latviešu, $r = 0,211$ – dzimtā valoda nav latviešu), gan arī apspriežu un sanāksmju laikā ($r = 0,468$ – dzimtā valoda latviešu, $r = 0,119$ – dzimtā valoda nav latviešu). Resp., latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju grupā angļu valodas lietošana darbā palielina ienākumus vairāk nekā pārējiem respondentiem.

Arī krievu valodas lietošanas gadījumā korelācijas ir nozīmīgākas nodarbināto grupā, kuriem dzimtā valoda ir latviešu, resp., viņu ienākumi un krievu valodas lietošana darbā ir vairāk saistīti: saziņā ar kolēģiem ($r = -0,358$ – dzimtā valoda latviešu, $r = -0,142$ – dzimtā valoda nav latviešu), ar klientiem un sadarbības partneriem ($r = -0,262$ – dzimtā valoda latviešu, $r = -0,112$ – dzimtā valoda nav latviešu), apspriežu un sanāksmju laikā ($r = -0,365$ – dzimtā valoda latviešu, $r = -0,142$ – dzimtā valoda nav latviešu). Citiem vārdiem sakot, latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju grupā ienākumi ir mazāki tiem, kuri darbā lieto krievu valodu, salīdzinot ar otru respondentu grupu.

Tie, kuru ienākumi ir zemi, vairāk nekā pārējie saziņai darbā lieto krievu valodu; tie, kuru ienākumi ir augsti, saziņai darbā vairāk nekā pārējie lieto angļu valodu (43. att.). Augsti ienākumi ir 62 % nodarbināto, kuri darbā apspriežu un sanāksmju laikā lieto arī angļu valodu, 60 % – kuri ar kolēģiem sazinās arī angļiski, un 58 % – kuri ar klientiem un sadarbības partneriem sazinās arī angļiski. Kā jau iepriekš tika minēts, cilvēki, kas darbā sazinās arī angļiski, dzīvo galvenokārt Rīgā un Pierīgā. Saziņā gan ar kolēģiem, gan darbā

apspriežu un sanāksmju laikā krievu valodu visvairāk lieto tie, kuru ienākumi ir zemi. Tie, kuru ienākumi ir augsti šajās saziņas situācijās, bet it īpaši saziņā ar klientiem un sadarbības partneriem krievu valodu lieto mazāk, vairāk – angļu valodu.

43. att. Latviešu, krievu un angļu valodas lietojums saziņā darbā un valodas lietojuma saistība ar ienākumiem.

Dati: LVA aptauja 2019

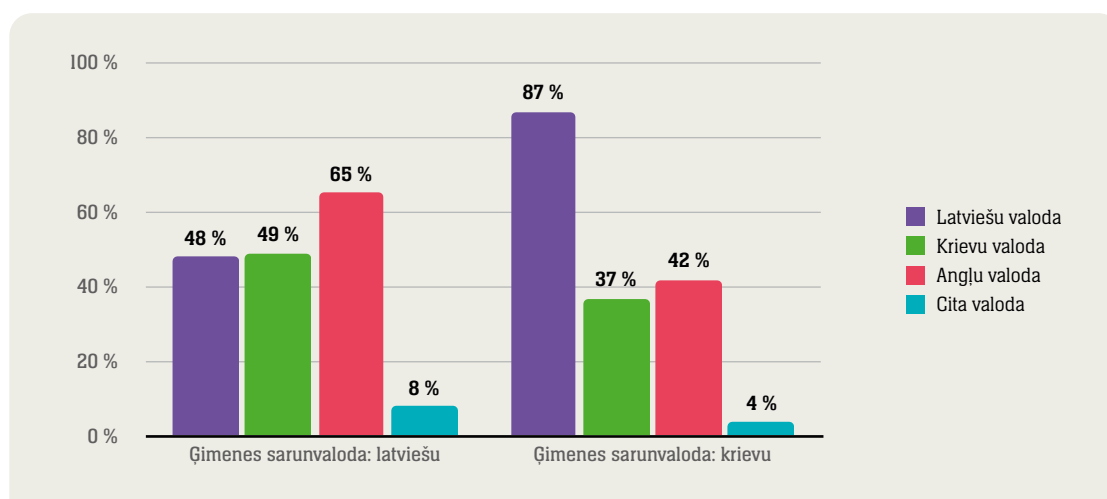
Jāatzīst gan, ka valodu prasme noteikti nav starp tām dažādajām indivīda kompetencēm, kas kopumā ietekmētu respondentu stāvokli darba tirgū. 75 % aptaujas respondentu nav jutuši, ka viņu valodu prasmes (t. sk. arī nepietiekamas vai neesošas prasmes) pēdējo piecu gadu laikā būtu ietekmējušas viņu situāciju darba tirgū, 13 % respondentu valodu prasmes ietekme uz viņu situāciju darba tirgū ir bijusi pozitīva, un tikai 6 % gadījumu – negatīva.

Ja salīdzinām rādītājus respondentu pamatgrupās: 15 % nodarbināto, kuru dzimtā valoda ir latviešu, un 11 % nodarbināto, kuru dzimtā ir kāda cita valoda, ir izjutuši, ka viņu valodu prasme pozitīvi ietekmējusi situāciju darba tirgū. Savukārt vairāk negatīvu ietekmi konstatējuši 9 % nodarbināto, kuru dzimtā valoda nav latviešu, un 5 % – kuru dzimtā valoda ir latviešu. Respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu un kuri ir izjutuši (nepietiekamas, neesošas) valodu prasmes negatīvu ietekmi uz savu situāciju darba tirgū, neprot ne latviešu (10 %), ne angļu valodu (53 %) vai prot tās vāji vai ļoti vāji (attiecīgi 45 % un 30 %). Salīdzinājumam angļu un/vai krievu valodu neprot vai prot vāji vai ļoti vāji trešdaļa respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu un kuri ir izjutuši (nepietiekamas, neesošas) valodu prasmes negatīvu ietekmi uz situāciju darba tirgū.

Respondenti, kuri ir izjūtuši, ka viņu valodu prasme ir pozitīvi novērtēta darba tirgū, drīzāk ir cilvēki ar augstāko izglītību (25 % no cilvēkiem ar augstāko izglītību atbildējuši, ka ir jūtuši valodu prasmes pozitīvu ietekmi uz situāciju darba tirgū); cilvēki, kuriem ir augsti ienākumi (25 % no šīs respondentu grupas); cilvēki, kas strādā par speciālistiem, ierēdņiem (26 %), ir vadītāji (21 %) un uzņēmēji (20 %); cilvēki vecumā 18–54 gadiem (aptuveni 18 % šī vecuma pārstāvju); un it īpaši Rīgas un Latgales iedzīvotāji (19 %).

Visbiežāk kā faktors, kas pēdējo piecu gadu laikā ir pozitīvi ietekmējis respondentu situāciju darba tirgū, tiek minēta latviešu, angļu un krievu valodas prasme: 61 % respondentu, kuri izjūtuši, ka viņu valodu prasme ir ietekmējusi viņu situāciju darba tirgū pozitīvi, norādījuši, ka tā ir bijusi latviešu valodas prasme, 57 % – angļu valodas prasme un 45 % – krievu valodas prasme. Citu valodu prasmi norādīja 7 % respondentu. Šeit parādās būtiskas atšķirības starp respondentiem ar dažādām dzimtajām valodām. Tie, kuri ģimenē sarunājas latviešu valodā, visbiežāk norāda, ka tieši angļu valodas prasme pozitīvi ietekmējusi viņu situāciju darba tirgū (66 %, 44. att.). Toties tie, kas ģimenē sarunājas krieviski, visbiežāk min, ka viņu latviešu valodas prasme ir pozitīvi ietekmējusi viņu situāciju darba tirgū (87 %).

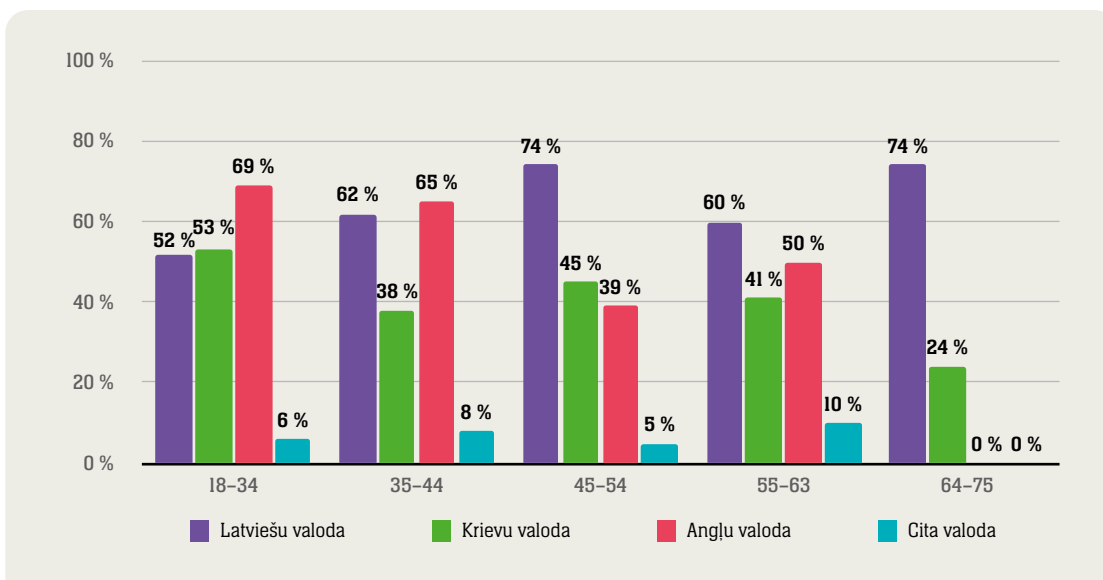
44. att. Valodu prasmes ietekme uz nodarbināto situāciju darba tirgū respondentu grupās pēc ģimenes sarunvalodas.

Dati: LVA aptauja 2019

Respondenti vecumgrupā 18–34 gadiem un 35–44 gadiem visbiežāk norāda, ka viņu angļu valodas prasme ir sekmējusi situāciju darba tirgū (69 % un 65 %, 45. att.). Tas ir apliecinājums tam, ka jaunāku cilvēku priekšrocība darba tirgū ir viņu labā angļu valodas prasme. Tāpat respondenti vecumā 18–34 gadiem biežāk nekā respondenti pārējās vecumgrupās atbildējuši, ka viņu krievu valodas prasme ir ietekmējusi pozitīvi viņu pozīciju darba tirgū. Tā kā jauniešu vidū laba krievu valodas prasme ir mazāk izplatīta nekā pārējās vecumgrupās, iegūtie rezultāti ir saprotami. Viņi arī retāk nekā pārējie izceļ savu latviešu valodas prasmes nozīmību, jo jauniešu vidū laba latviešu valodas prasme ir vairāk izplatīta.

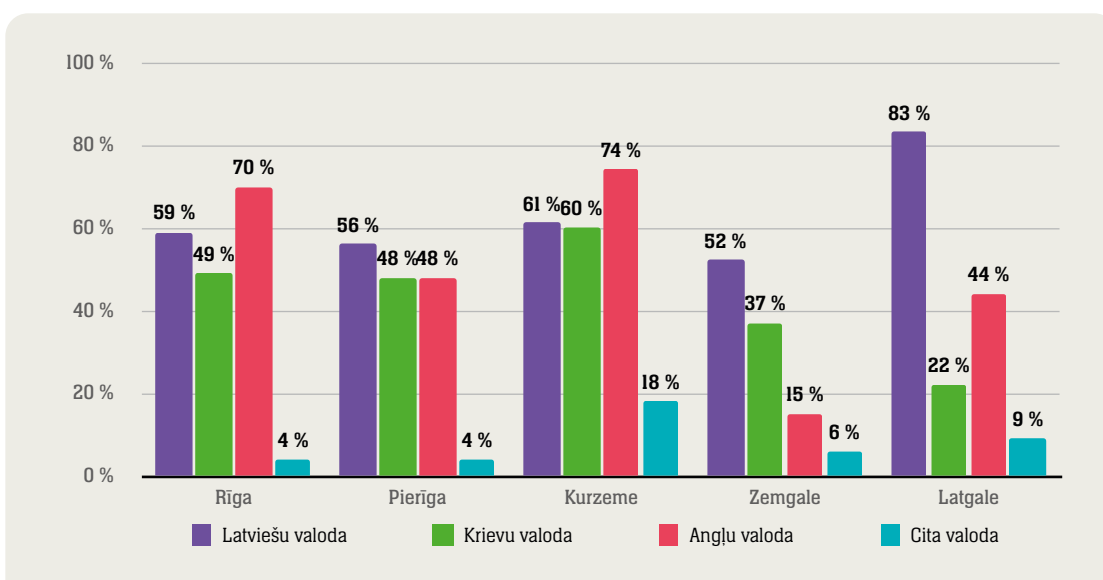
Latviešu valodas prasme kā pozitīvas ietekmes faktors īpaši akcentēta Latgalē (kopumā 83 % no tiem Latgales iedzīvotājiem, kas izjūtuši, ka valodu prasme ir sekmējusi situāciju darba tirgū, atzīst – tā bijusi latviešu valodas prasme, 46. att.). Turklāt Latgalē to

norādījuši gan tie, kas ģimenē sazinās krieviski, gan tie, kas ģimenē sazinās latviski. Citur Latvijā respondenti, kam ģimenes sarunvaloda ir latviešu, neizceļ latviešu valodas prasmi tik ļoti. Angļu valodas prasmes ietekmi vairāk atzinīgi vērtējuši kurzemnieki un rīdzinieki (īpaši tie, kas ģimenē sazinās latviski); savukārt krievu valodas prasmes vērtējums Latvijā ir aptuveni vienāds, mazāk to izceļ Latgales iedzīvotāji, kur krievu valoda tiek lietota biežāk nekā citur visās saziņas situācijās.

45. att. Valodu prasmes ietekme uz nodarbināto situāciju darba tirgū dažādās vecumgrupās.

Dati: LVA aptauja 2019

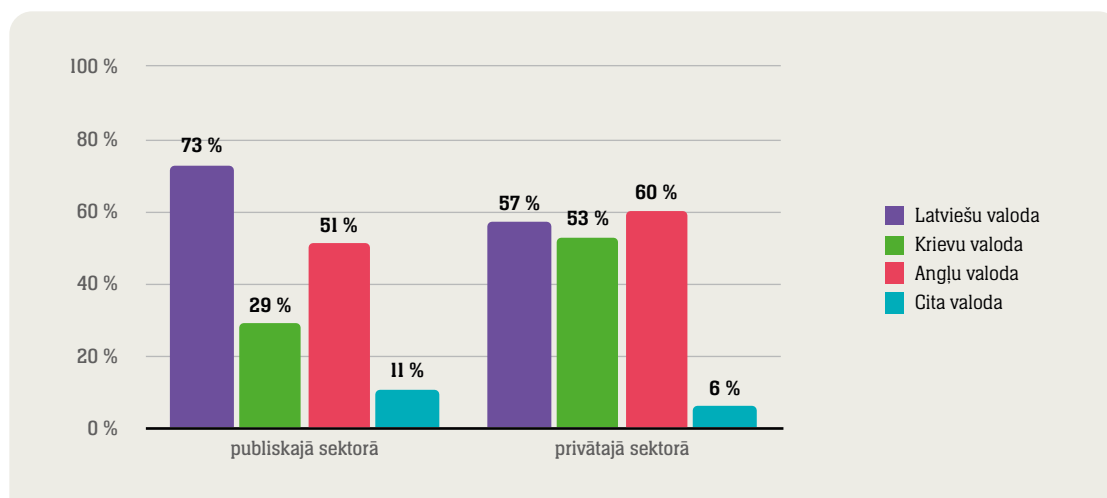

46. att. Valodu prasmes ietekme uz respondentu situāciju darba tirgū dažādos Latvijas reģionos.³

Dati: LVA aptauja 2019

³ Vidzeme nav iekļauta – reģionā esošās valodas situācijas dēļ pārāk maz atbilžu uz šo jautājumu.

Publiskajā sektorā nodarbinātie visbiežāk atzīst, ka latviešu valodas prasme ir nākusi par labu viņu situācijai darba tirgū (73 %); tai seko angļu valoda (51 %), un krietni mazāk (29%) – krievu valodas prasme ir bijis faktors, kas ietekmējis pozīciju darba tirgū pozitīvi (47. att.). Privātajā sektorā dalījums pēc valodu nozīmības ir vienlīdzīgāks: visvairāk norādīta angļu valodas prasmes (60 %) pozitīvā ietekme, kam seko – latviešu valoda (57 %) un krievu valoda (53 %). Latviešu valodas prasme ir nozīmīgākā publiskajā sektorā, bet krievu valoda privātajā sektorā ir nozīmīgāka nekā publiskajā.

47. att. Valodu prasmes ietekme uz respondentu situāciju darba tirgū publiskajā un privātajā nodarbinātības sektorā.

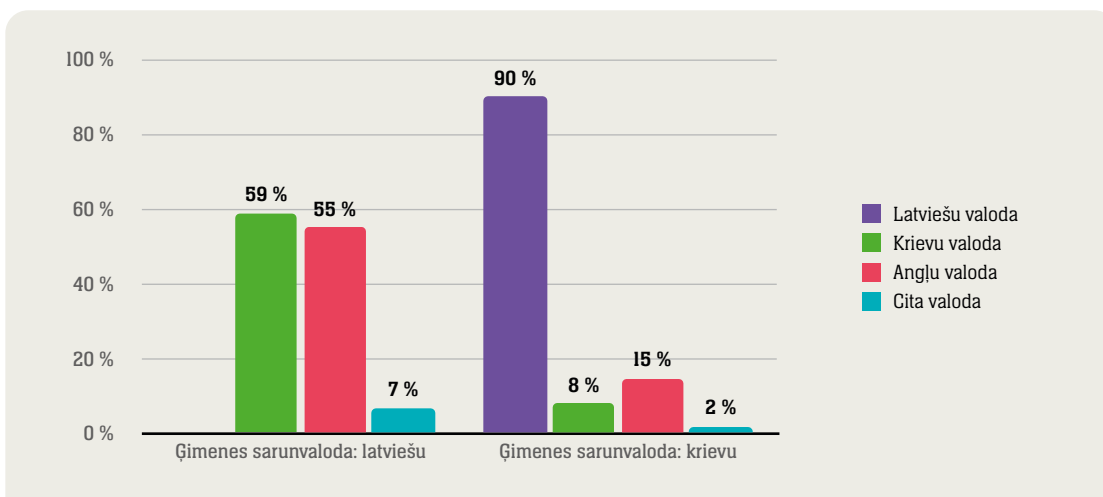
Dati: LVA aptauja 2019

Respondenti, kas ir izjutuši, ka viņu valodu prasme (drīzāk nepietiekama valodu prasme) ir negatīvi ietekmējusi situāciju darba tirgū, drīzāk ir vecumā 18–54 gadiem (6–8 % no šī vecuma respondentiem), ieguvuši pamatizglītību (10 %); ir krievi (9 %) vai citas tautības pārstāvji (7 %), bet ne latvieši; ir mājsaimnieki, bezdarbnieki (10 % krievu un citu tautību pārstāvju grupā), bet ir arī uzņēmēji un speciālisti, ierēdņi (9 %); tie drīzāk ir cilvēki, kas dzīvo Rīgā vai Pierīgā (8 %). Respondenti, kuri izjutuši nepietiekamas vai neesošas valodu prasmes negatīvo ietekmi darba tirgū, visbiežāk norāda latviešu valodu (52 %). 32 % šo respondentu atzinuši nepietiekamas vai neesošas angļu valodas prasmes negatīvo ietekmi, un 30 % min krievu valodas prasmes trūkumu.

Tie, kas ģimenē galvenokārt sarunājas latviešu valodā, visbiežāk norāda nepietiekamu krievu valodas prasmi (59 %), bet arī nepietiekama angļu valodas prasme ietekmējusi viņu situāciju negatīvi (55 %, 48. att.). Toties tie, kas ģimenē sarunājas krievu valodā, visbiežāk minējuši nepietiekamu latviešu valodas prasmi kā faktoru, kas ietekmējis viņu situāciju darba tirgū negatīvi (90 %).

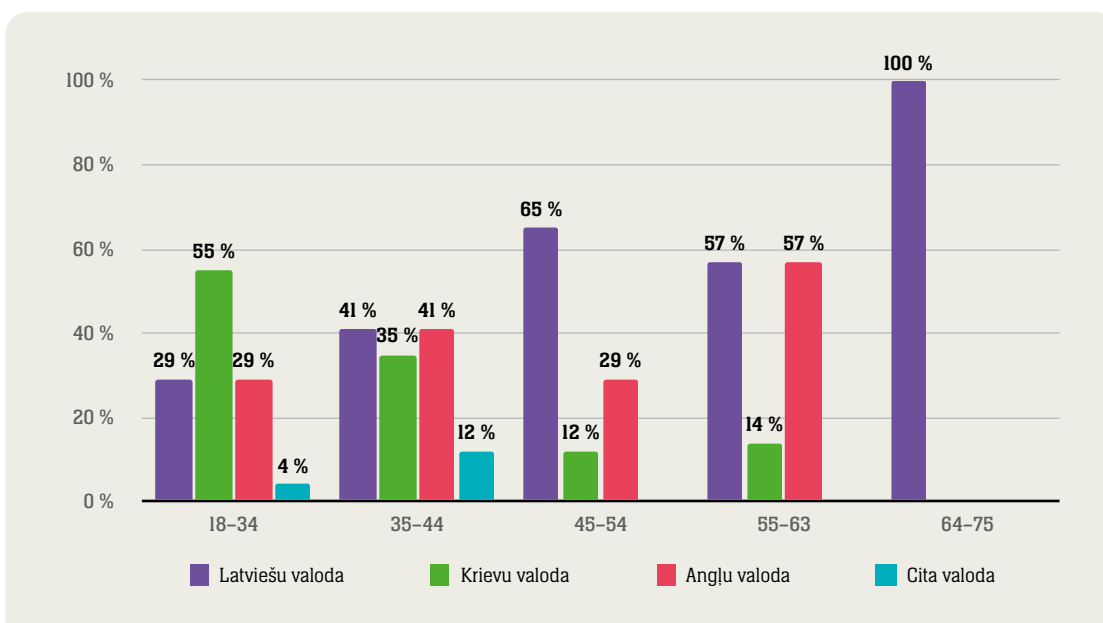
Respondenti 18–34 gadu vecumā visbiežāk atzīst, ka darba tirgū viņu situāciju negatīvi ietekmē nepietiekama krievu valodas prasme (55 %, 49. att.). Jauni cilvēki krievu valodu prot vissliktāk, un domā, ka labāka krievu valodas prasme būtu vajadzīga, lai uzlabotu situāciju darba tirgū. Resp., vājāka krievu valodas prasme jauniešu vidū, iespējams, nenorāda uz tendenci, ka turpmāk darba vidē krievu valodu Latvijā varētu izmantot mazāk. Taču var būt arī tā, ka krievu valodas prasmes trūkumu izjūt tāpēc,

ka pārējie to prot, bet realitātē bez tās var iztikt, par ko liecina dati par latviešu valodas lietojuma pieaugumu darba vidē. Attiecīgi ir izveidojusies situācija, ka jauni cilvēki 18–34 gadu vecumā retāk nekā pārējo vecumgrupu pārstāvji min latviešu valodas prasmes nepietiekamību kā faktoru, kas būtu negatīvi ietekmējis viņu situāciju darba tirgū.

48. att. Nepietiekamas valodu prasmes ietekme uz situāciju darba tirgū respondentu grupās pēc ģimenes sarunvalodas.

Dati: LVA aptauja 2019

49. att. Nepietiekamas valodu prasmes ietekme uz respondenta situāciju darba tirgū dažādās vecumgrupās.

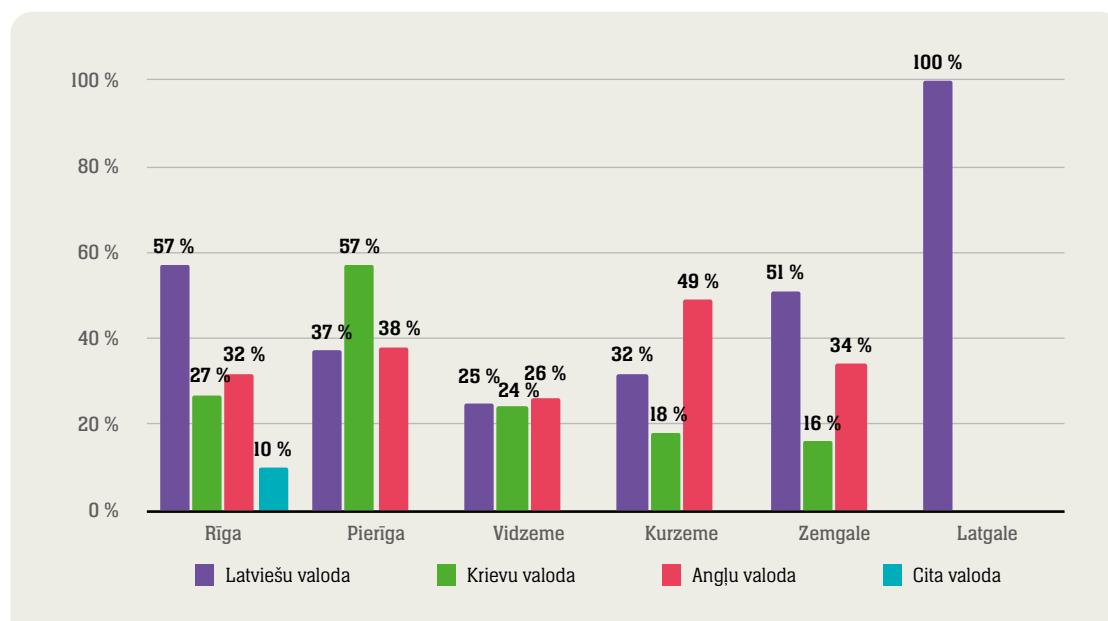
Dati: LVA aptauja 2019

Atšķirības ir arī reģionos, piemēram, Latgalē respondenti, kuri atzinuši, ka nepietiekama valodu prasme ietekmējusi situāciju darba tirgū negatīvi, visi norādījuši tieši uz neesošu latviešu valodas prasmi vai nepietiekamu prasmi (100 %, 50. att.), un visi šie respondenti ģimenē sazinās galvenokārt krieviski. Iepriekš sniegtā datu analīze rāda, ka Latgalē

ir visvājākā latviešu valodas prasme nodarbināto vidū Latvijā, bet rezultāti par valodas neprasmes negatīvo ietekmi apstiprina, ka latviešu valodas prasme ir nepieciešama darba vidē arī šajā reģionā. Kurzemē biežāk nekā pārējā Latvijā nosaukta angļu valodas nepietiekama prasme kā negatīvs ietekmes faktors. To, ka neesoša, nepietiekama angļu valodas prasme ietekmējusi respondentu situāciju darba tirgū, visos Latvijas reģionos norāda drīzāk tie, kas ģimenē sazinās latviski, nekā tie, kas ģimenē sazinās krieviski. Neesošu, nepietiekamu krievu valodas prasmi kā šādu faktoru vairāk nosaukuši Rīgas un Pierīgas iedzīvotāji, kas ģimenē sazinās latviski.

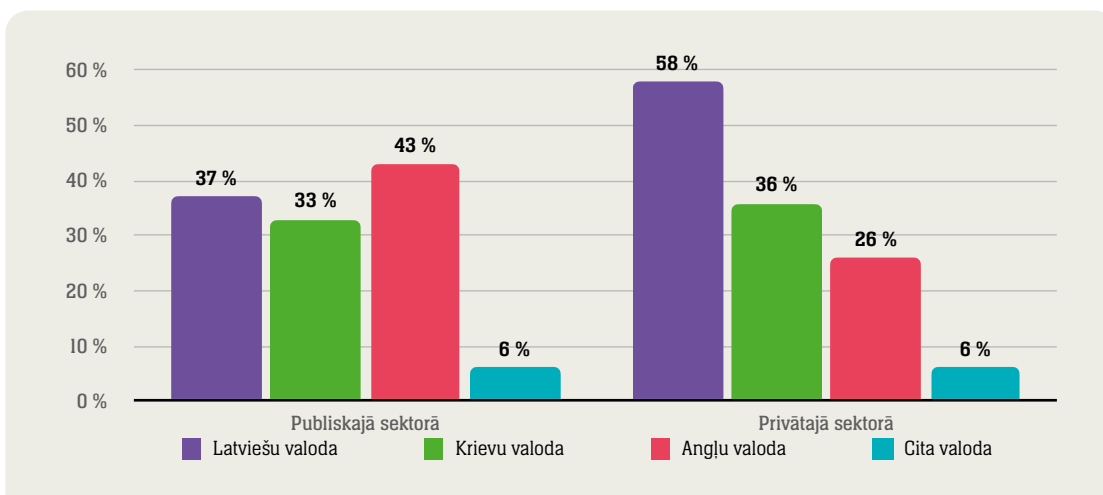
Publiskajā sektorā nodarbinātie visbiežāk min, ka viņu nepietiekama angļu valodas prasme ir negatīvi ietekmējusi situāciju darba tirgū, kamēr privātā sektora darbinieki uzsvēr nepietiekamās latviešu valodas prasmes ietekmi (51. att.).

Aptaujā tika arī noskaidrots, kādu valodu prasme būtu vajadzīga, lai uzlabotu respondentu situāciju darba tirgū. Aptuveni puse aptaujāto (51 %) uzskata, ka viņiem būtu vajadzīga kādas valodas labāka prasme: trešdaļa (33 %) respondentu atzīst, ka noderētu labāka angļu valodas prasme, ceturtdaļa (23 %) – labāka latviešu valodas prasme, piektdaļa (19 %) norāda krievu valodas prasmi (respondentam aptaujā bija iespēja nosaukt vairākas valodas). Citu valodu prasme tiek pieminēta ļoti reti (5 % atbilžu). Savukārt 43 % respondentu atzīst, ka viņiem nav nepieciešama labāka kādas valodas prasme darba tirgus vajadzībām. Jo vecāki ir respondenti, jo izplatītāks uzskats, ka viņiem labāka valodas prasme nav nepieciešama (52. att.); jo jaunāki respondenti, jo vairāk tiek minētas dažādas valodas, kuru labāka prasme būtu noderīga darba tirgū. 18–34 gadus vecie vairāk nekā citās vecumgrupās uzskata, ka vajadzētu labāku angļu, krievu vai kādas citas valodas prasmi. Gandrīz visās vecumgrupās respondenti visbiežāk norāda labākas angļu valodas prasmes nepieciešamību, tad seko latviešu valoda un krievu valoda. Nepieciešamība pēc vēl citām valodām visbiežāk minēta vecumgrupā 18–34 gadiem.

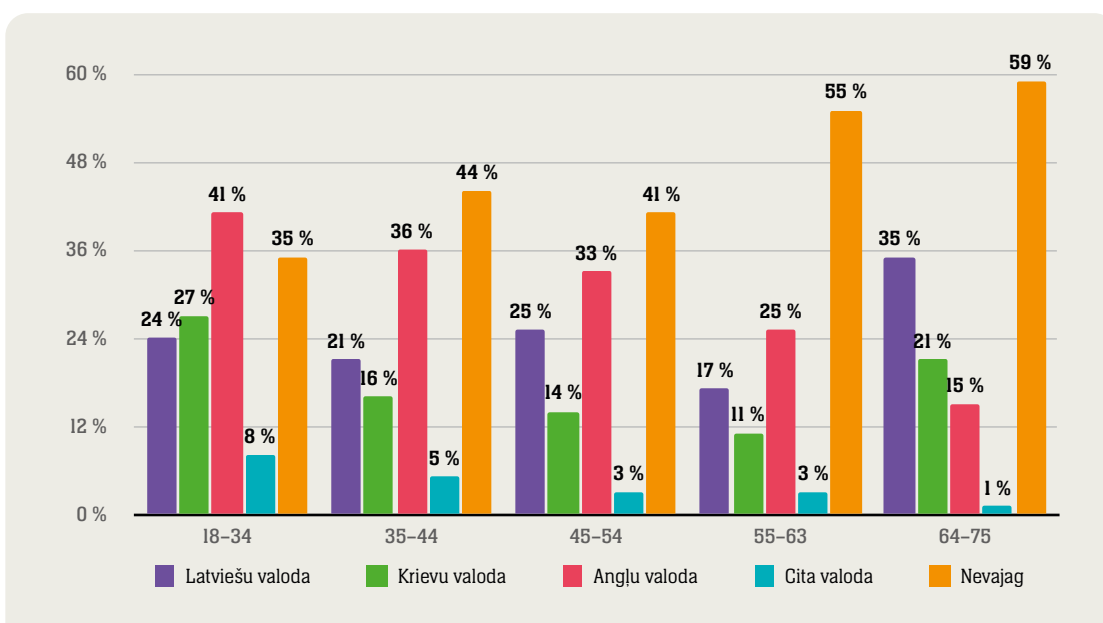
50. att. Nepietiekamas valodu prasmes ietekme uz respondenta situāciju darba tirgū dažādos Latvijas reģionos.

Dati: LVA aptauja 2019

51. att. Nepietiekamas valodu prasmes ietekme uz respondenta situāciju darba tirgū publiskajā un privātajā nodarbinātības sektorā.

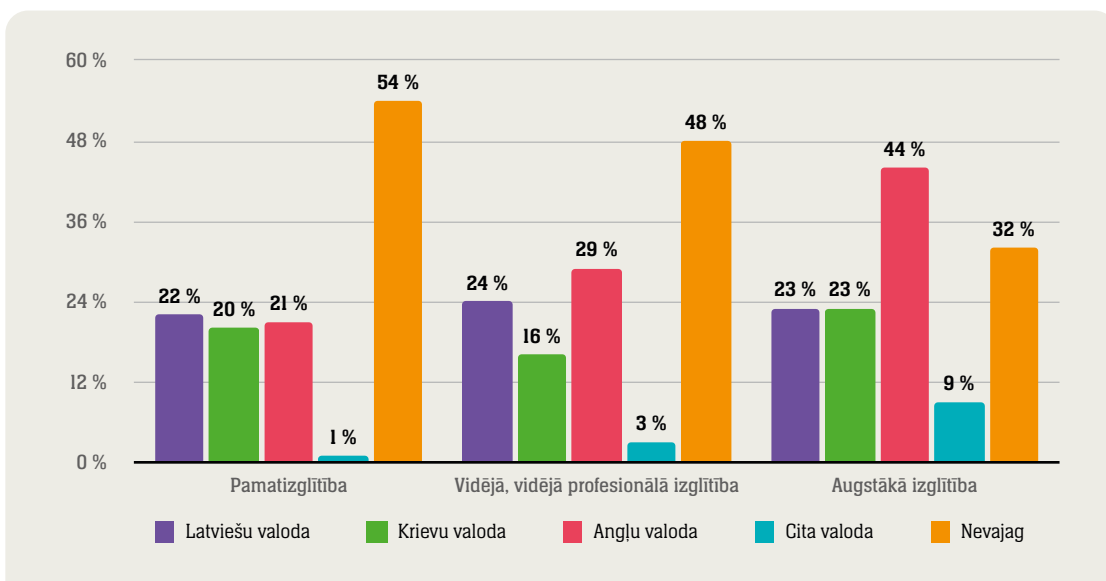
Dati: LVA aptauja 2019

52. att. Respondentiem nepieciešamās valodu prasmes situācijas uzlabošanai darba tirgū dažādās vecumgrupās.

Dati: LVA aptauja 2019

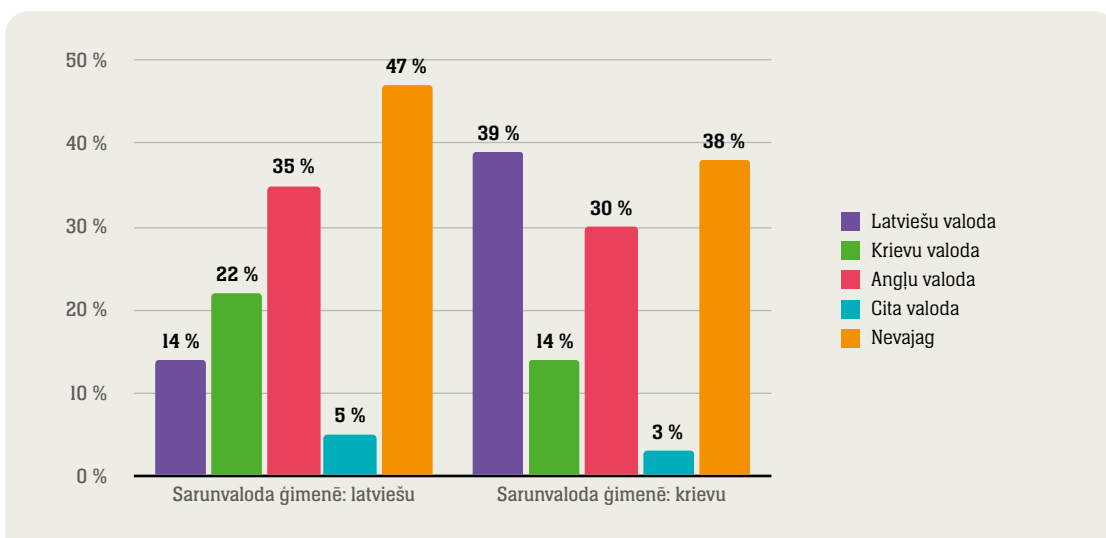
Tas, kādu valodu labāka prasme būtu vajadzīga, lai uzlabotu respondenta situāciju darba tirgū, atšķiras grupās pēc respondentu izglītības. Ja labāka latviešu un krievu valodas prasme nepieciešama visās grupās aptuveni vienādi, tad labāka angļu valodas, kā arī labāka citu svešvalodu prasme aktuālāka šķiet respondentiem, kuriem ir augstākā izglītība (53. att.). Tāpat, vairāk nekā puse respondentu, kuri ieguvuši pamatzglītību (54 %), uzskata, ka viņiem nav nepieciešamības pēc labākām valodu prasmēm, lai uzlabotu situāciju darba tirgū, kamēr tā domā tikai trešdaļa respondentu (32 %) ar augstāko izglītību. Iemesli šādām atbildēm norādītājās respondentu grupās visdrīzāk būs pavisam atšķirīgi.

53. att. Valodas, kuru labāka prasme nepieciešama, lai uzlabotu respondentu situāciju darba tirgū (dalījums grupās pēc izglītības līmeņa).

Dati: LVA aptauja 2019

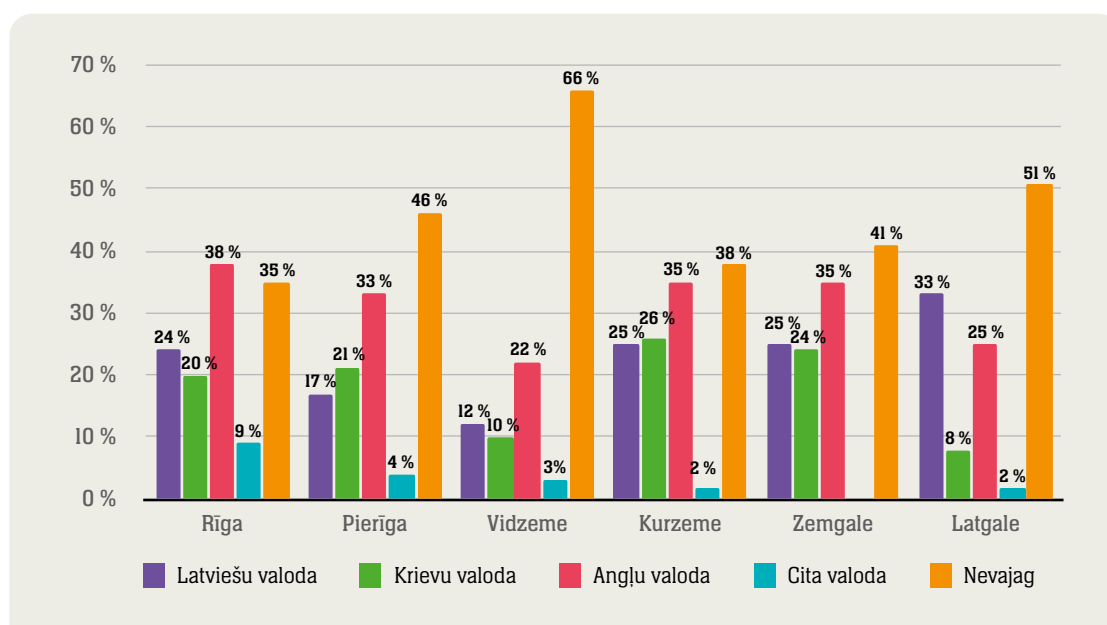
Respondenti, kuri ģimenē sarunājas galvenokārt latviešu valodā, biežāk nekā tie, kuri ģimenē lieto galvenokārt krievu valodu, uzskata, ka viņiem nevajag labākas valodu prasmes darba tirgus vajadzībām (47 % un 38 %; 54. att.). Ja valoda tiek norādīta – visvairāk atklāta nepieciešamība pēc labākas angļu valodas prasmes (35 %), bet 22 % respondentu, kas ģimenē sarunājas latviski, minējuši, ka vajadzētu labāku krievu valodas prasmi. Savukārt 39 % respondentu, kas ģimenē sarunājas krieviski, norāda, ka viņiem vajadzētu labāku latviešu valodas prasmi, un 30 % – labāku angļu valodas prasmi. Tie, kas ģimenē sarunājas galvenokārt latviešu valodā, biežāk uzsver labākas angļu valodas prasmes nepieciešamību nekā tie, kas ģimenē galvenokārt sazinās krieviski (sal. 35 % un 30 %).

54. att. Valodas, kuru labāka prasme nepieciešama, lai uzlabotu respondentu situāciju darba tirgū (grupās pēc ģimenes sarunvalodas).

Dati: LVA aptauja 2019

Vidzemē ir visvairāk cilvēku, kas uzskata, ka viņiem nevajag labākas valodu prasmes, lai uzlabotu situāciju darba tirgū (66 %), bet Rīgā tādu ir vismazāk (35 %, 55. att.). Labākas angļu valodas prasmes nozīmi respondenti novērtē visur Latvijā (mazāk gan Vidzemē un Latgalē). Labākas latviešu valodas prasmes nepieciešamību respondenti vairāk aktualizē Latgalē (33 %), bet ir arī ceturtdaļa respondentu Kurzemē, Zemgalē un Rīgā, mazāk Pierīgā un Vidzemē. Labākas krievu valodas prasmes nepieciešamība tiek atzīta visur aptuveni vienādi, izņemot Latgalē, kur krievu valodas prasme iedzīvotājiem jau ir laba, un Vidzemē, kur izteikti dominē latviešu valodas lietojums.

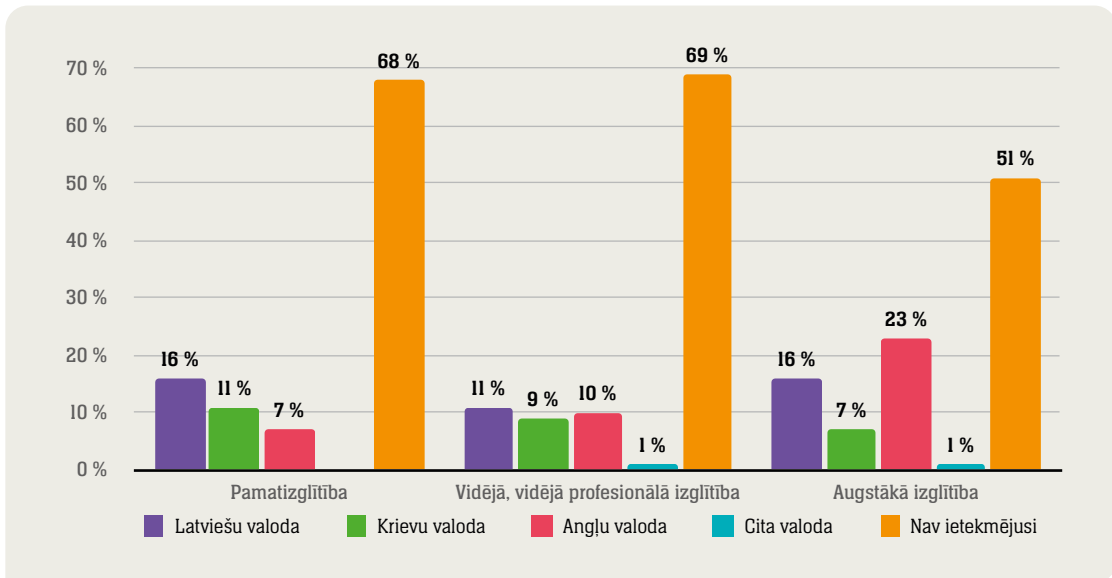
55. att. Valodas, kuru labāka prasme nepieciešama, lai uzlabotu respondentu situāciju darba tirgū (dažādos Latvijas reģionos).

Dati: LVA aptauja 2019

LVA aptaujā 2019 noskaidrots arī, vai valodu prasme ir ietekmējusi respondentu atalgojumu un kā. 26 % respondentu atzīst, ka valodu prasme ir ietekmējusi algu pozitīvi (14 % – angļu valodas prasme, 13 % – latviešu valodas prasme); 12 % gadījumu ietekme ir bijusi negatīva (6 % respondentu bijusi nepietiekama latviešu valodas prasme, 5 % – nepietiekama angļu valodas prasme). Krievu valodas prasmi kā faktoru, kas ietekmētu nodarbināto algu Latvijas darba tirgū, min retāk nekā latviešu un angļu valodas prasmi. Citu valodu prasmes tiek minētas ļoti reti. Atalgojuma būtiskas atšķirības nav vērojamas ne dažādās vecumgrupās, ne respondentu grupās pēc nodarbinātības privātajā vai publiskajā sektorā.

Taču atšķirība atbildēs parādās respondentu grupās pēc izglītības līmeņa (56. att.): respondenti, kas ieguvuši augstāko izglītību, biežāk nekā pārējie norāda, ka viņu valodu prasme ir ietekmējusi algu pozitīvi, it īpaši angļu valodas prasme (23 %). Respondenti ar pamatzglītību visbiežāk minējuši latviešu valodas prasmi (16 %), angļu valoda tiek minēta reti. Atšķirības atbildēs respondentu grupās pēc izglītības līmeņiem, runājot par latviešu un krievu valodu, ir mazākas nekā angļu valodas gadījumā.

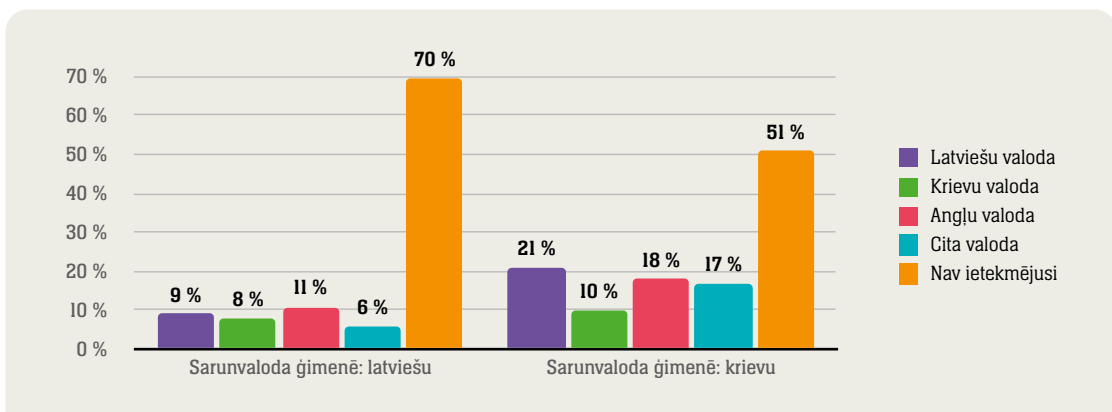

56. att. Valodu prasmes un to pozitīva ietekme uz nodarbināto atalgojumu (respondentu grupās pēc izglītības līmeņa).

Dati: LVA aptauja 2019

Atšķiras arī atbildes uz jautājumu, vai nepietiekamas, neesošas valodu prasmes ir ietekmējušas algu negatīvi: pamatizglītību ieguvušie biežāk nekā pārējie uzskata, ka nepietiekama latviešu valodas prasme ir ietekmējusi viņu algu negatīvi, bet cilvēki ar augstāko izglītību biežāk nekā pārējie uzskata, ka nepietiekama angļu valodas prasme ir ietekmējusi viņu algu negatīvi.

Respondenti, kuri ģimenē galvenokārt sarunājas latviešu valodā, krietni biežāk nekā tie, kuri ģimenē galvenokārt sarunājas krievu valodā, uzskata, ka viņu valodas prasme nav pozitīvi ietekmējusi viņu algu (attiecīgi 70% un 51%, 57. att.). Tie, kas ģimenē sarunājas galvenokārt krievu valodā, minējuši to, ka viņu algu ir paaugstinājusi gan latviešu valodas prasme (21%), gan angļu (18%) un citu svešvalodu prasme (17%). Tie, kas ģimenē galvenokārt sarunājas latviešu valodā, visbiežāk pozitīvās ietekmes valodu grupā minējuši angļu valodu (11%).

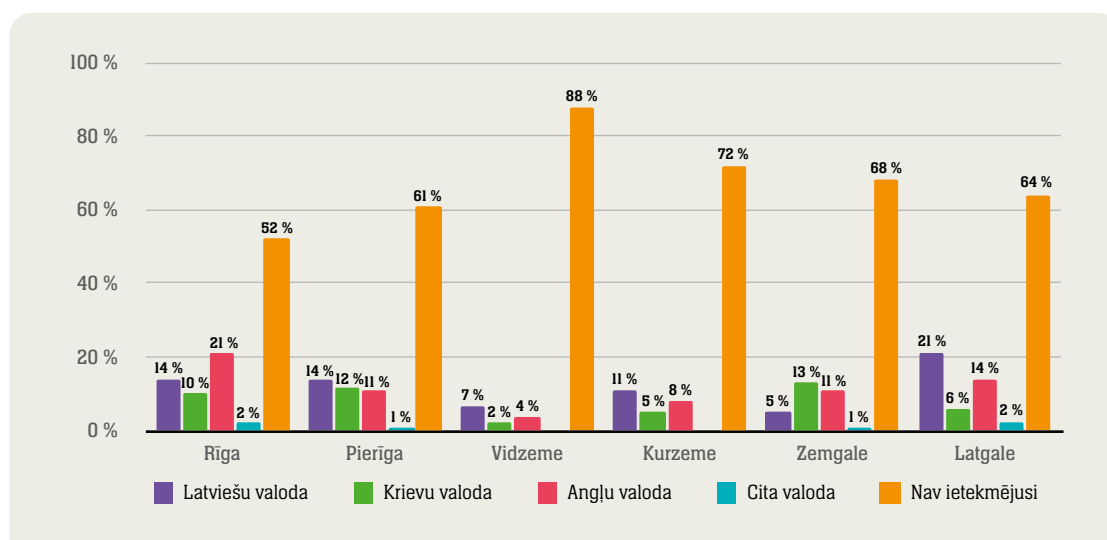

57. att. Valodu prasmes un to pozitīva ietekme uz nodarbināto atalgojumu (respondentu grupās pēc ģimenes sarunvalodas).

Dati: LVA aptauja 2019

Te arī jānorāda, ka tikai 8 % respondentu, kuri ģimenē sarunājas latviski, minējuši, ka viņu valodu prasme negatīvi ietekmējusi atalgojumu. Toties tā atbild piektdaļa (20 %) respondentu, kas ģimenē sarunājas krieviski, un 15 % tieši nepietiekama, neesoša latviešu valodas prasme ir ietekmējusi viņu algu negatīvi. Tie, kas ģimenē sazinās krieviski, biežāk pauduši arī, ka neesoša, nepietiekama angļu valodas prasme ir negatīvi ietekmējusi viņu algu.

Monolingvāla darba vide Latvijā ir Vidzemē, līdz ar to šeit lielākoties dzīvo cilvēki, kuru valodu prasmes nav ietekmējušas atalgojumu ne pozitīvi, ne negatīvi (58. att.). Visbiežāk angļu valodas prasmi kā faktoru, kas varētu būt paaugstinājis algu, min rīdzinieki (21 %), jo Rīgā angļu valoda biežāk nekā citos reģionos tiek izmantota darba vidē. Latgalē visbiežāk tiek minēta latviešu valodas prasme (21 %), jo Latgalē labas latviešu valodas prasmes trūkums ir visizteiktākais Latvijas darba vidē. Tāpat Latgales iedzīvotājiem biežāk nekā citu reģionu respondentiem šķiet, ka nepietiekamā latviešu valodas prasme vai tās neprasme ir ietekmējusi viņu algu negatīvi (9 %).

58. att. Valodu prasmes un to pozitīva ietekme uz nodarbināto atalgojumu (dažādos Latvijas reģionos).

Dati: LVA aptauja 2019

Kopumā respondenti, kas ģimenēs sazinās latviski, visbiežāk norāda angļu un latviešu valodas prasmi kā pozitīvas ietekmes faktoru uz atalgojuma līmeni: angļu valoda īpaši Rīgā dzīvojošiem respondentiem, kas ģimenēs sazinās latviski (18 %), un latviešu valoda Latgalē dzīvojošiem respondentiem, kas ģimenēs sazinās latviski (14 %). Tas atkārtoti liecina, ka Latgales darba vidē laba latviešu valodas prasme tiek novērtēta. No tiem, kas ģimenēs sazinās krieviski, visvairāk respondentu min latviešu valodas prasmi kā faktoru, kas gan pozitīvi, bet nepietiekamas prasmes vai neprasmes gadījumā negatīvi ietekmējis algu (visvairāk Kurzemē un Latgalē).

Par latviešu valodas lietojuma nozīmi darbā liecina arī dati par respondentu latviešu valodas prasmes pilnveidi darba vidē (sk. 3. nodaļu). Uz jautājumu, kur un/vai kādā veidā apguvāt latviešu valodu, populārākā atbilde respondentu grupā, kuru dzimtā valoda nav latviešu, ir skolā (56 %), kam seko – darba kolektīvā (39 %), runājot sadzīviskās situācijās

(37 %) un kontaktējoties ar draugiem (36 %). Nodarbināto vidū gandrīz puse (49 %) atbildējuši, ka viņi latviešu valodu ir apguvuši darba kolektīvā. 43 % no tiem respondentiem, kas latviešu valodu apguvuši darba kolektīvā, nav minējuši, ka to būtu darījuši arī skolā, un aptuveni puse no respondentiem, kuri latviešu valodu apguvuši darba kolektīvā, norādījuši, ka prot to ļoti labi vai labi. Jāsecina, ka darba videi var būt liela loma cittautiešu latviešu valodas prasmes pilnveidē. Analizējot datus vecumgrupā 18–34 gadiem, var redzēt, ka darba kolektīva loma ir nedaudz mazsvarīgāka latviešu valodas apguves procesā, nekā tas ir citu vecumposmu nodarbinātajiem: 78 % nodarbināto cittautiešu vecumā no 18 līdz 34 gadiem ir apguvuši latviešu valodu skolā, 43 % – kontaktējoties ar draugiem, 43 % – darba kolektīvā, 43% – runājot latviski uz ielas, veikalā un citās sadzīviskās situācijās.

Kā jau tika minēts, lielākā daļa respondentu norādījuši, ka valodu prasmei nav īpaši būtiska loma profesionālās kompetences rādītāju vidū, tomēr atbildes, kurās norādīts, ka valodu prasmei tomēr ir bijusi kāda loma darba tirgū, ļauj iezīmēt dažas aktuālas tendences. Pirmkārt, darba vidē vissvarīgākā valoda ir latviešu valoda, otrkārt, samazinās krievu valodas lietojums (nelielai, īpaši jaunākās paaudzes pārstāvju daļai gan šķiet, ka krievu valodas prasme varētu uzlabot viņu situāciju darba tirgū, kas, iespējams, atklāj nodaļas sākumā ieskicēto sabiedrības stereotipisko viedokli par valodu nozīmību). Treškārt, angļu valodas loma turpmāk pieaugs saziņā darbā, un pagaidām tās lomu novērtē vairāk tie, kas angļu valodu prot labāk, ir jaunāki, ieņem augstākus amatus un ir ieguvuši augstāku izglītību. Taču tieši angļu valodas prestižs un vērtība darba tirgū (un ne tikai), drīzāk var rosināt ātrāku angļu valodas pārsvaru pār krievu valodu, kas līdz šim ir bijusi otra nozīmīgākā valoda saziņai darbā.

4.3. Lingvistiskā attieksme, pārliecība par valodu nozīmību un tās ietekme uz latviešu valodas lietojumu

Valodu lietojuma analīze dažādās sabiedrības ikdienas dzīves jomās, sociolingvistiskajās funkcijās un situācijās atklāj, kuras valodas sabiedrībā tiek lietotas, kā arī iezīmē dažas pārmaiņas valodu hierarhijā un, iespējams, norāda arī uz pārmaiņām sabiedrības lingvistiskajos uzskatos un attieksmē.

Latviešu valodai oficiālās valodas statuss ir atjaunots [LPSR Valodu likums 1989; LR Valodu likums 1992] līdz ar neatkarības atgūšanu (1990. gada 4. maijā). Tas nozīmē, ka līdzās simboliskajai vērtībai oficiālā valoda noteiktās funkcijās tiek lietota obligāti [Spolskis 2011, 175]. Taču vēsturiskie un politiskie notikumi, dažādi etnodemogrāfiskie apsvērumi, mūsdienu sabiedrības globalizācijas tendences un migrācijas procesi ietekmē cilvēku lingvistisko attieksmi un pārliecību par valodām.

Multilingvisms sabiedrībā prasa daudzvalodīgu indivīdu, taču oficiālās valodas statusa būtība ir saistīta ar valsti, tautas identitāti, bet Latvijas gadījumā arī ar valsts iekšējo drošību un stabilitāti, iespēju visiem iedzīvotājiem piedalīties tās politikajā un

ekonomiskajā dzīvē, iegūt visu nepieciešamo informāciju, vienlīdzīgas izglītības un darba iespējas utt. [Baltiņš, Druviete 2017, 214], un savukārt multilingvisms pēc būtības nenozīmē apdraudējumu valodām vairāk vai mazāk drošā statusā un situācijā, tieši pretēji – tas būtu izmantojams kā ikvienas valodas pastāvēšanas garants.

LVA aptaujas datu analīze liecina, ka valsts valodas prasmes rādītāji aizvien turpina pieaugt, kas ir nozīmīgs pamats arī valodas plašākai lietošanai. Tomēr jebkuras valodas lietojumu ietekmē arī citi komponenti – uzskati un pārliecības par valodas/valodu lomu sabiedrībā un lingvistiskā attieksme, kas ir indivīda un sabiedrības lingvistiskās uzvedības pamatā – tā ir ne tikai izvēle, kuru vārdu vai izrunas variantu lietot, bet skar daudz plašāku, resp., valodu noturības, aspektu [Garrett 2010, 11]. Oficiālās valodas statusam vajadzētu nodrošināt ilgstošu valodas pastāvēšanu un attīstību, tomēr tas nav tik vienkārši: ne velti valodu noturības vērtējumā ir iekļauti daudzi ietekmes faktori, kas var mainīt tās vai citas valodas stāvokli [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 24].

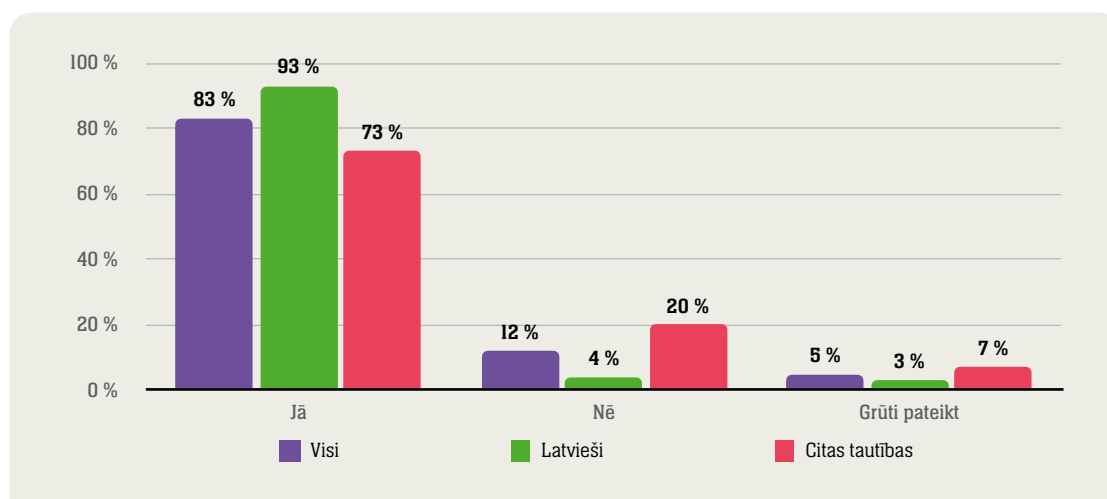
Valodas lietojums publiskajās sociolingvistiskajās jomās un saziņas situācijās ir cieši saistīts ar jēdziena „oficiālā valoda” jeb valodas statusa realizāciju, resp., šajās jomās un funkcijās valsts nosaka un nodrošina obligātu oficiālās valodas lietojumu, un tas ir valsts pārvaldē (pašvaldības, administrācija, drošības un citas iestādes utt.), izglītībā, plašsaziņas līdzekļos un sabiedrības publiskajā saziņā [Spolskis 2011, 176]. Tādējādi ar valodas politikas juridiskajiem mehānismiem (piem., likumiem un citiem normatīvajiem aktiem par valsts valodas lietojumu) oficiālās valodas izmantojums labāk var tikt nostiprināts tieši publiskajās sociolingvistiskajās funkcijās jeb sabiedrības saziņas sfērās, uzsverot valodas instrumentālo lomu un indivīda utilitāros ieguvumus.

Pašlaik kopumā sabiedrībā latviešu valoda tiek lietota visvairāk, īpaši publiskajā saziņā valsts un pašvaldību iestādēs, izglītības iestādēs, veselības aprūpes iestādēs un darbā (sk. iepriekšējā nodaļā) visi respondenti visbiežāk izmanto latviešu valodu. Taču pilnvērtīgi valoda funkcionē, ja īstenojas arī otra attieksmes un valodas apguves motivācijas loma – integratīvā, kas ietver indivīda piederību kopienai, valstij un kultūrai un ko nosaka daudzi lingvistisko pārliecību veidojoši faktori indivīda un sabiedrības līmenī.

Valodas situācijas analīzē respondentu kopums, ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju etnodemogrāfiskos rādītājus, tiek dalīts divās pamatgrupās pēc etniskās piederības vai dzimtās valodas, kas visbiežāk sakrīt ar etnisko piederību, resp., latvieši un citas tautības, kur lielāko īpatsvaru veido krievu tautībai piederīgie vai krievu valodā runājošie. Raksturojot aptaujā iegūtos datus, protams, jāievēro katras kopas saikne ar oficiālo valodu un katras kopas atšķirīgās vajadzības vismaz valodas apgūvē. Aptaujas dati rāda, ka kopumā latviešu valodas runātāju īpatsvars palielinās, bet kvantitatīvā aptaujā nebūs iespējams precīzi noteikt, cik kvalitatīva un literārās valodas standartam (arī Eiropas valodas prasmju līmeņiem A1–C2 [Šalme, Auziņa 2016a; Šalme, Auziņa 20216b]) atbilstoša ir katra indivīda valodas prasme. Tomēr iegūtie dati parāda valodu attiecības, valodas runātāju savstarpējās attieksmes, valodu prestižu, faktoros, kas ietekmē vai var ietekmēt oficiālās valodas kā dzimtās valodas un kā svešvalodas vai otrās valodas runātāju lingvistisko uzvedību. Tāpat arī aptaujas dati lieku reizi pierāda daudzos citos pasaulē veiktos pētījumos secināto, ka līdz ar valodas prasmes pilnveidi veidojas arī pozitīva lingvistiskā attieksme, pieaug valodas lietojuma tendences un pastiprinās lingvistiskās attieksmes integratīvā nozīme u. tml. [Khanna et al. 1998, 32; Lasagabaster, Huguet 2007].

Līdz šim LVA aptaujā 2019 un citās aptaujās, kas veiktas sabiedrības saliedētības apzināšanas nolūkos, ir noskaidrots, ka lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju jūtas piederīgi Latvijai [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 115]. Vienam tā var būt piederība savam ciemam, citi šo piederību izjūt līdz ar panākumiem sportā u. tml. [Mazākumtautību līdzdalība 2017, 16–30]. Piederības izjūtas Latvijai rādītāji jau ilgu laiku ir augsti, un mazākumtautību vidū pēdējos gados tā ir arvien izteiktāka: 2013. gadā 69 % mazākumtautību respondentu norādīja, ka jūtas ļoti piederīgi Latvijai (cieši, ļoti cieši), un 2017. gadā tie jau ir 83 % [Mazākumtautību līdzdalība 2017, 17].

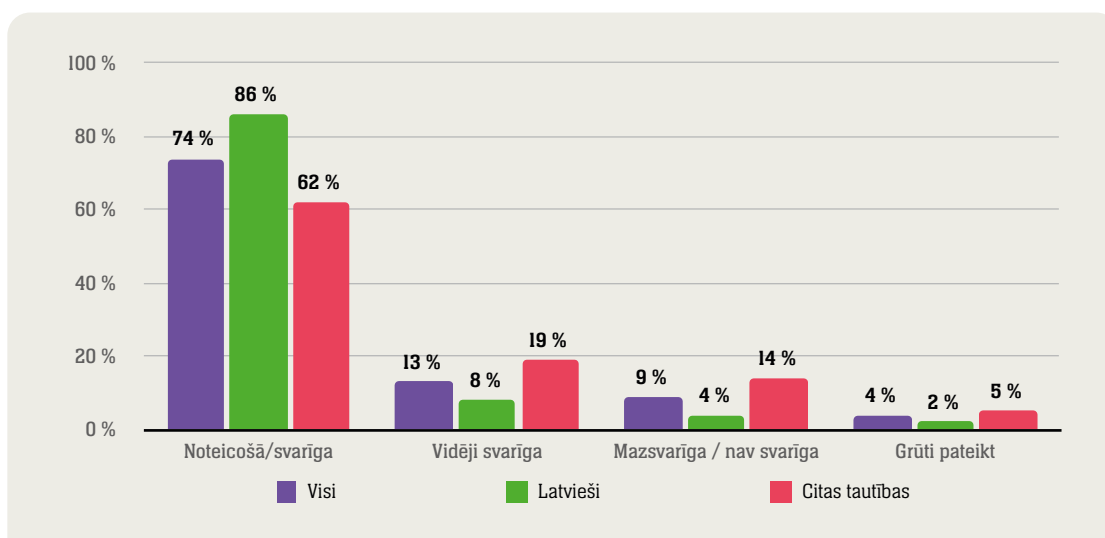
Lai noskaidrotu, vai arī valodai ir kāda saikne ar sabiedrības piederības izjūtu valstij, LVA aptaujā 2019 tika uzdots jautājums, vai, pēc respondentu domām, latviešu valodas prasme veicina piederību valstij (59. att.). Šie dati norāda uz valsts valodas prasmes un lietojuma nodrošinājuma nepieciešamību un pamato Latvijas sabiedrības pārliecību par valodas simboliskās lomas nozīmīgumu, tādējādi apstiprinot arī valodas politikas teorētiskās nostādnes par indivīda un sabiedrības pārliecības lomu valodu savstarpējā koeksistencē [Spolskis 2011, 21] un izskaidrojot arī, kāpēc valodas jautājumi Latvijas sabiedrībā ir tik sensitīvi un aktuāli [Druviete 2018b, 15].

59. att. Latviešu valodas prasme un tās saistība ar piederību valstij.

Dati: LVA aptauja 2019

Lai noskaidrotu valodas lomu indivīda identitātē, respondenti atbildēja uz jautājumu, vai valodu viņi uzskata par vienu no pazīmēm, kas nosaka piederību tautībai. Valodas simboliskā vērtība ir valodas vitalitātes un noturības rādītājs, kas savukārt ļauj spriest arī par valodas apdraudētības līmeni [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 22]. Kā redzams 60. attēlā, valodai ir noteicošā vai svarīga loma respondentu piederības apziņā kādai tautībai. Arī iepriekš veiktajās sabiedrības aptaujās ir noskaidroti dažādi piederības aspekti (uzdodot citādi formulētus jautājumus, kas tāpēc tieši nav salīdzināmi ar šīs aptaujas datiem), tomēr ģimenes piederība tautībai, valoda, tradīcijas, dzimšanas vieta u. c. ir tie aspekti, kas tiek minēti ikvienā šāda veida jautājumā, piemēram, 2009. gadā veiktajā aptaujā, atbildot uz jautājumu par to, kas no nosauktā visvairāk nosaka piederību tautībai, respondentu atbilžu sadalījums ir šāds: 27,5 % – vecāku tautība, 20 % – dzimtā valoda, 13,5 % – dzimšanas vieta, mazāk nekā 10 % minēja arī kultūru, tradīcijas, mentalitāti, pastāvīgo dzīvesvietu [Data Serviss 2009].

60. att. Dzimtās valodas nozīmība indivīda piederībai tautībai.

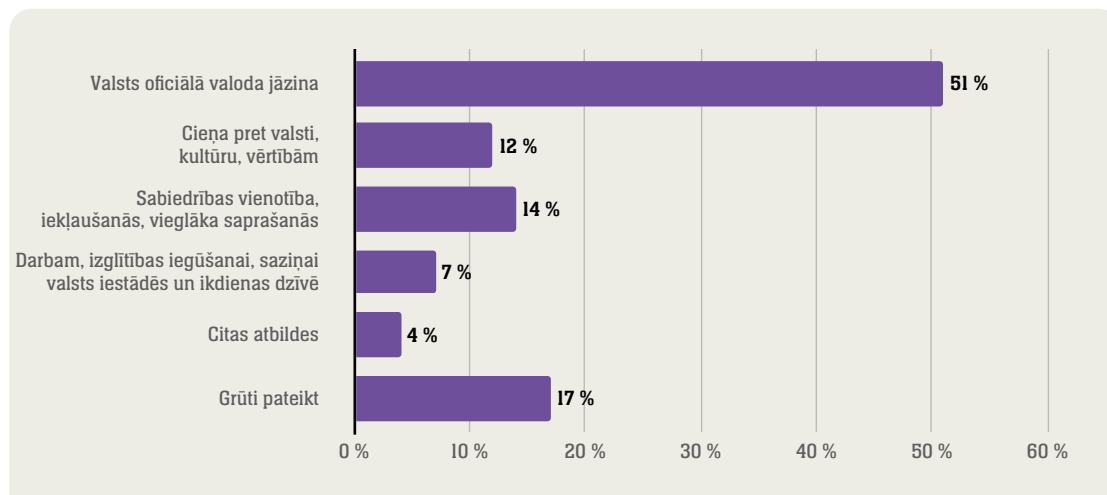
Dati: LVA aptauja 2019

Taču iepriekš aprakstītā sabiedrības pārlicība, ka dzimtā valoda ir noteicošais faktors, lai uzskatītu sevi par piederīgu kādai tautībai, nenozīmē, ka tas ir vienīgais un/vai vienmēr galvenais indivīda identitātes elements un ka tas nevar mainīties. Mūsdienās valodas politikā (sk., piem., Preece 2016) aizvien vairāk valodas funkcionēšanas mikro un makro līmenī tiek runāts par saikni starp vairākām valodām un to līdzāspastāvēšanas sakarībām indivīda identitātē un ikdienas dzīvē multilingvālā sabiedrībā, tā atklājot arī šķirtni starp cilvēka dažādajām lomām sabiedrībā.

Skatoties plašāk uz valodas un valsts identitāti, sabiedrības valstisko piederības izjūtu, aplūkojams respondentu vērtējums par valodu prasmes nepieciešamību un citi ar lingvistisko attieksmi saistīti rādītāji.

Neatkarīgi no etniskās piederības sabiedrības uzskati par valsts valodas prasmes nepieciešamību visiem iedzīvotājiem (līdzīgi kā valodas prasmes un piederības izjūtas rādītāji) ir bijuši augsti jau daudzus gadus: LVA aptaujā 2019 88 % respondentu (pēc etniskās piederības – 96 % latviešu, 76 % citu tautību pārstāvju) piekrituši, ka latviešu valoda jāprot visiem Latvijā pastāvīgi dzīvojošajiem; arī LVA aptaujā 2004 lielākā daļa respondentu (92 %) atzinuši, ka latviešu valoda jāprot visiem iedzīvotājiem [Valodas situācija Latvijā 2004–2010, 45]. Tomēr – kaut arī latviešu valodas prasme sabiedrībā kvantitatīvi ir pieaugusi dažu gadu desmitu laikā, piemēram, no 23 % latviešu valodas pratēju mazākumtautību vidū 1989. gadā līdz apmēram 90 % pašlaik [Valodas situācija Latvijā 2004–2010, 94], latviešu valodas lietojuma pieaugums ir lēnāks, piemēram, skatot valodas lietojumu vienā no jomām – saziņā darba vietās, 2004. gadā galvenokārt vai tikai latviski saziņā darba vietās runāja apmēram 22 % respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, 2014. gadā – 27,5 % [Valodas situācija Latvijā 2004–2010, 97] un, pēc 2019. gada aptaujas datiem, šajā jomā galvenokārt vai tikai latviski runājuši apmēram 35 % respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda [LVA aptauja 2019]. Taču stabili pieaugošā tendence liecina par latviešu valodas lietojuma vides nostiprināšanos.

Respondentu atbildes uz precizējošu atvērto jautājumu⁴, kāpēc viņi piekrīt, ka latviešu valoda jāprot visiem iedzīvotājiem, atklāj sabiedrības izpratni par oficiālās valodas simbolisko, instrumentālo un integratīvo nozīmi. Respondentu sniegtās atbildes pārskatāmības dēļ grupētas saturiski vienotās atbilžu kopās (61. att., atbilžu skaits pārsniedz 100 %, jo respondenti norādīja vairākas atbildes).

61. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: „Kāpēc Latvijas iedzīvotājiem jāprot latviešu valoda?” (respondenti: visi. Iespēja piedāvāt vairākas atbildes).

Dati: LVA aptauja 2019

Neliela daļa respondentu (13 %) nepiekrīt tam, ka visiem valsts iedzīvotājiem būtu jāprot latviešu valoda. Kā iemesli minēti: cilvēku tiesības izvēlēties, kādā valodā runāt (ceturtdaļa no šiem 13 % respondentu), nav vajadzības un var iztikt bez latviešu valodas prasmes (piektdaļa no šīs grupas), veci cilvēki varētu nezināt (desmitdaļa no 13 %), citi argumenti veido nelielu īpatsvaru. Lielākoties tam, ka valsts iedzīvotājiem jāprot latviešu valoda, nepiekrīt respondenti, kuri pēc tautības nav latvieši, ir nepilsoņi, dzīvo Rīgā vai Latgalē, strādā privātajā sektorā vai nestrādā, taču kopumā šo respondentu īpatsvars ir neliels.

Būtiskākais šī jautājuma kontekstā ir to respondentu raksturojums, kuri piekrīt, ka latviešu valoda ir jāprot: te nav nozīmīgu atšķirību ne respondentu grupās pēc tautības, ne pēc dzimuma, ne vecumgrupas, ne izglītības, ne darbavietas.

No valodas politikas viedokļa vairāk uzmanības jāpievērš vienai mērķgrupai, kuras sniegtajās atbildēs ir vērojamas lielākas atšķirības, un tie ir nepilsoņi. Salīdzinot ar respondentiem pilsoņiem, nepilsoņi biežāk (29 %, pilsoņi – tikai 6 %) norāda, ka latviešu valodas prasme nav svarīga. Tāpat arī respondenti, kas ir nepilsoņi, biežāk nekā pilsoņi atzīst, ka latviešu valodas prasme neveicina piederības izjūtu Latvijai (32 %, pilsoņi tikai 8 %). Turklāt tieši nepilsoņi veido to respondentu kopu, kura latviešu valodu neprot nemaz (10 %, pilsoņi – 0,3 %) vai prot ļoti vāji (16 %, pilsoņi – 2 %). Tajā pašā laikā lielākā daļa

⁴ Sniedzot atbildes uz atvērto jautājumu, respondenti izsaka savas domas, resp., netiek piedāvāti atbilžu varianti. Līdz ar to atbilžu formulējumi ir ļoti dažādi, bet analīzes vajadzībām tiek saturiski grupēti.

respondentu, kuri atbildējuši, ka latviešu valodas prasme ir pozitīvi ietekmējusi viņu situāciju darba tirgū, ir tieši nepilsoņi (86 %, pilsoņi – 60 %), viņi arī biežāk nekā pilsoņi uzskata, ka situācijas uzlabošanai darba tirgū būtu nepieciešama labāka latviešu valodas prasme (32 %, pilsoņi – 17 %). Tas nozīmē, ka šajā respondentu grupā lielāka loma ir atvēlēta valodas instrumentālajai vērtībai, taču tajā pašā laikā kādu, visdrīzāk ne ar valodu saistītu, apsvērumu dēļ attieksme pret latviešu valodu un tās lomu ir visai negatīva, kas varētu ierobežot viņu iespējas un traucē izjust piederību sabiedrībai.

Cits jautājums, kas palīdz apzināt valodas apguves un lietojuma instrumentālos un/vai integratīvos aspektus, ir respondentu vēlme pilnveidot vai nepilnveidot latviešu valodas prasmi. Jautājot par iemesliem, kādēļ respondenti plāno vai neplāno apgūt vai pilnveidot latviešu valodas prasmi, tika piedāvāts atvērtais jautājums, lai būtu iespējams precīzāk izziņāt respondentu apsvērumus. Aptaujas īstenošanas brīdī 39 % respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, pilnveidoja valodas prasmi (attiecīgi 61 % to nedarīja), 37 % plānoja tuvākajā laikā pilnveidot savu latviešu valodas prasmi, 63 % – neplānoja. 55 % jaunākās paaudzes respondentu (līdz 34 gadiem) pilnveidoja savu latviešu valodas prasmi, bet vecākajā paaudzē (no 64 gadiem) to darīja 23 %.

Respondenti, kuri aptaujas veikšanas brīdī pilnveidoja savu latviešu valodas prasmi, visbiežāk norādījuši, ka prot latviešu valodu labi (55 %) vai vidēji (37 %), tie, kas savu latviešu valodas prasmi novērtējuši kā ļoti vāju un kas neprot latviešu valodu vispār, to arī pilnveido/apgūst retāk – atbilstoši 25 % un 23 %. Tāpat arī vēlmi pilnveidot latviešu valodas prasmi turpmāk biežāk norādīja jaunākās paaudzes respondenti (51 %), retāk – vecākās paaudzes respondenti (15 %). Tie respondenti, kuri neplāno pilnveidot latviešu valodas prasmi, lielākoties norādīja, ka valodas prasme ir laba (41 %), nav vajadzības pilnveidot (26 %), neplāno to darīt vecuma vai veselības dēļ (17 %), nav laika un vēlēšanās (14 %), sarežģīta valoda (5 %), jau mācās, runājot ikdienā (4 %) u. c. (respondentiem bija iespēja norādīt vairākus iemeslus).

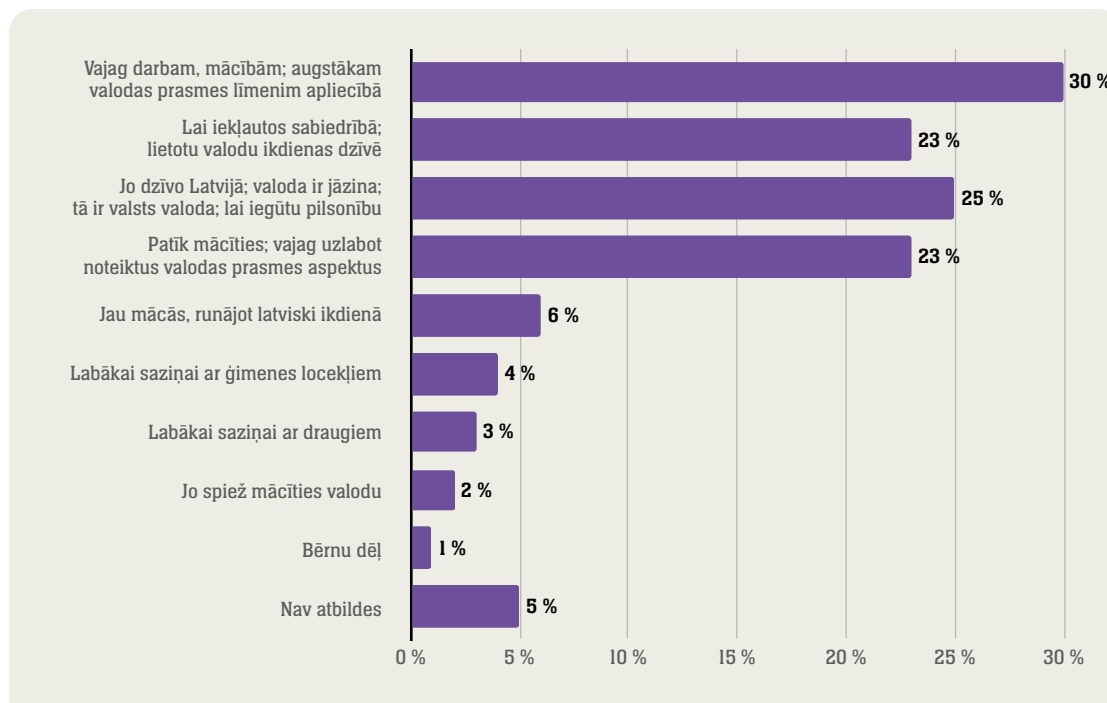
Tie 37 % respondentu, kuri plānojuši tuvākajā laikā pilnveidot latviešu valodas prasmi, norādījuši iemeslus, kas skar vai nu valodas prasmes pragmatisko, vai simbolisko un piederības sabiedrībai aspektu (62. att.).

Biežāk latviešu valodas prasmi vēlas pilnveidot nodarbinātie un studējošie (54 %), māsaimnieces un māsaimnieki (63 %), retāk bezdarbnieki (25 %) un pensionāri (14 %). Nodarbināto respondentu atbildes sniedz plašāku ieskatu valodas prasmes pilnveides procesā un valodas apguvēju vajadzībās. 44 % nodarbināto (tas ir nedaudz vairāk nekā visu respondentu kopā), kuru dzimtā valoda nav latviešu, aptaujas veikšanas brīdī pilnveidoja latviešu valodas prasmi (apmeklējot nodarbības vai pašmācībā, sarunājoties, lasot, skatoties TV, klausoties radio latviešu valodā). Publiskajā sektorā (50 %) nodarbinātie latviešu valodas prasmi pilnveidoja biežāk nekā privātajā sektorā strādājošie (43 %). Tie nodarbinātie, kas atzinuši, ka joprojām pilnveido latviešu valodas prasmi, lielākoties latviešu valodu jau prot labi (38 %), vidēji (26 %) vai pat ļoti labi (18 %). Līdzīgi arī 44 % nodarbināto bija plānojuši pilnveidot savu latviešu valodas prasmi tuvākajā laikā: viņi biežāk strādā publiskajā sektorā – 50 %, privātajā sektorā – 42 %.

Viens no pamata iemesliem, kāpēc respondenti plāno pilnveidot savu latviešu valodas prasmi, ir darba vajadzībām (šāda atbilde ir 27 % gadījumu). To norādīja 47 % no tiem, kas strādā publiskajā sektorā, un 25 % – kas strādā privātajā sektorā. Jaunākajā

vecumgrupā (18–34 gadi) apmēram 52 % nodarbināto apliecināja, ka aptaujas veikšanas brīdī jau pilnveido savu latviešu valodas prasmi, un apmēram 50 % – plāno arī tuvākajā laikā pilnveidot latviešu valodas prasmi.

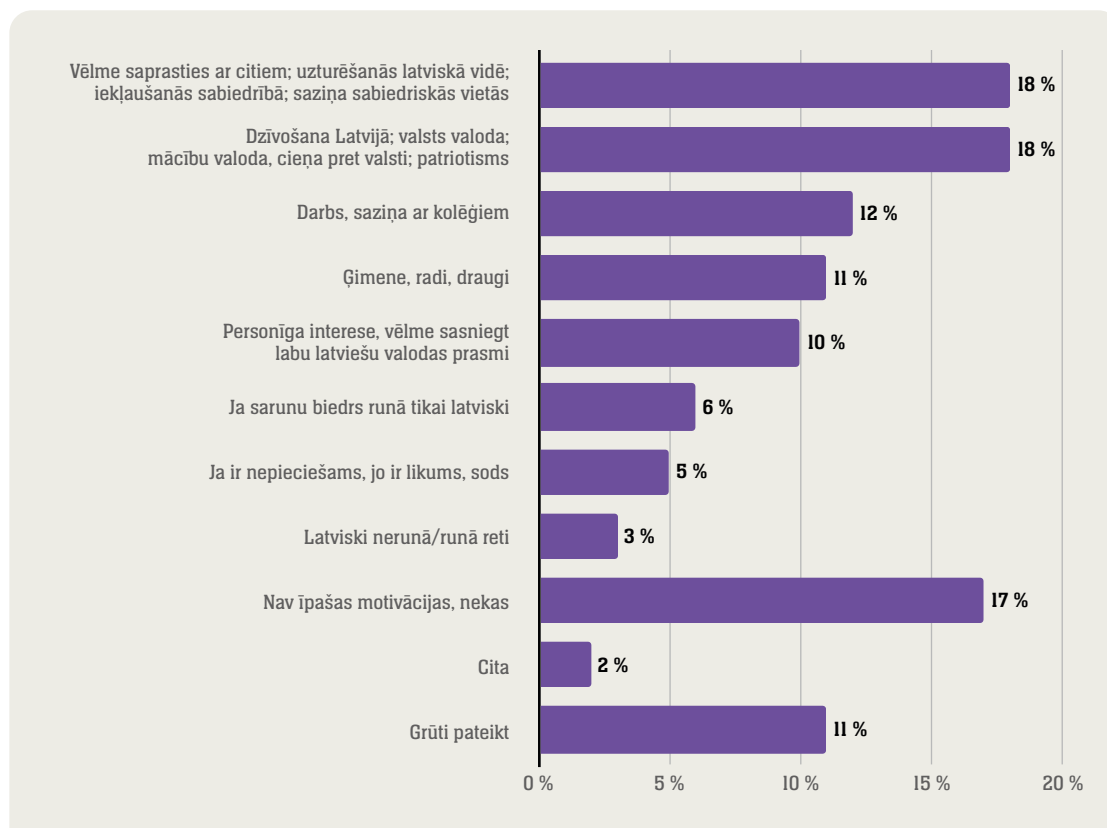
62. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kāpēc plānojat pilnveidot savu latviešu valodas prasmi?” (respondenti: dzimtā valoda nav latviešu valoda. Iespēja piedāvāt vairākas atbildes).

Dati: LVA aptauja 2019

Līdzīgi faktori tiek minēti arī atbildēs uz jautājumu par to, kas respondentus rosina runāt latviski. Šī atvērtā jautājuma atbildes iezīmē latviešu valodas prasmes pragmatisko un integratīvo nozīmi (63. att.). Lielākoties tiek nosaukts darbs, latviešu valodas statuss, ikdienas dzīve, iekļaušanās sabiedrībā, vēlme uzlabot latviešu valodas prasmi u. c. Ļoti neliela daļa respondentu (2 %) nosauc kādu citu iemeslu (katrs minēts tikai vienu reizi), taču šīs atbildes sniedz ieskatu cilvēku pieredzē (veiksmīgā vai neveiksmīgā) un iemeslos, kāpēc veidojas pozitīva vai negatīva lingvistiskā attieksme, kā veidojas lingvistiskā uzvedība. Ieskatam daži no šiem nelielās respondentu grupas minētajiem iemesliem, kas viņus rosina vai nerolina runāt latviski: ir apņemšanās, bet apkārtējā sabiedrībā neviens necenšas runāt latviski; neko neprot, bet apkārt esošie latvieši palīdz un atbalsta; jo vairāk prot, jo labāku valodas prasmi vajag; grūti iemācīties; valodas prasmi var uzlabot tikai praksē, bet ir kauns to lietot; cilvēkiem vispār jāprot daudzas valodas, īpaši oficiālā valoda; vienalga, kādā valodā runāt; lai bērni un mazbērni lepotos; diskomforts, ja neprot valodu; patīk latviešu valoda u. c.

Tātad kopumā latviešu valodas lietošanu veicina gan nepieciešamība to izmantot dažādās saziņas situācijās un funkcijās, gan arī vēlme ar valodas starpniecību apliecināt savu piederību sabiedrībai – šīs atbildes iezīmē pozitīvu lingvistisko attieksmi. Diemžēl bez papildu izpētes nav iespējams raksturot respondentu daļas attieksmi (visticamāk kādus negatīvus aspektus), kurai nav īpašas motivācijas (17 %). Tomēr šo respondentu

grupu raksturo šādi sociālekonomiskie rādītāji: biežāk nav īpašas motivācijas vai nekas nerosina runāt latviski tos, kuri pieder pie vecākās paaudzes (pēc 64 gadiem – 24 %, sal. līdz 34 gadiem – 11 %), tie ir nepilsoņi (24 %, sal. pilsoņi – 11 %) un bezdarbnieki (19 %, sal. strādājošie – 9 %).

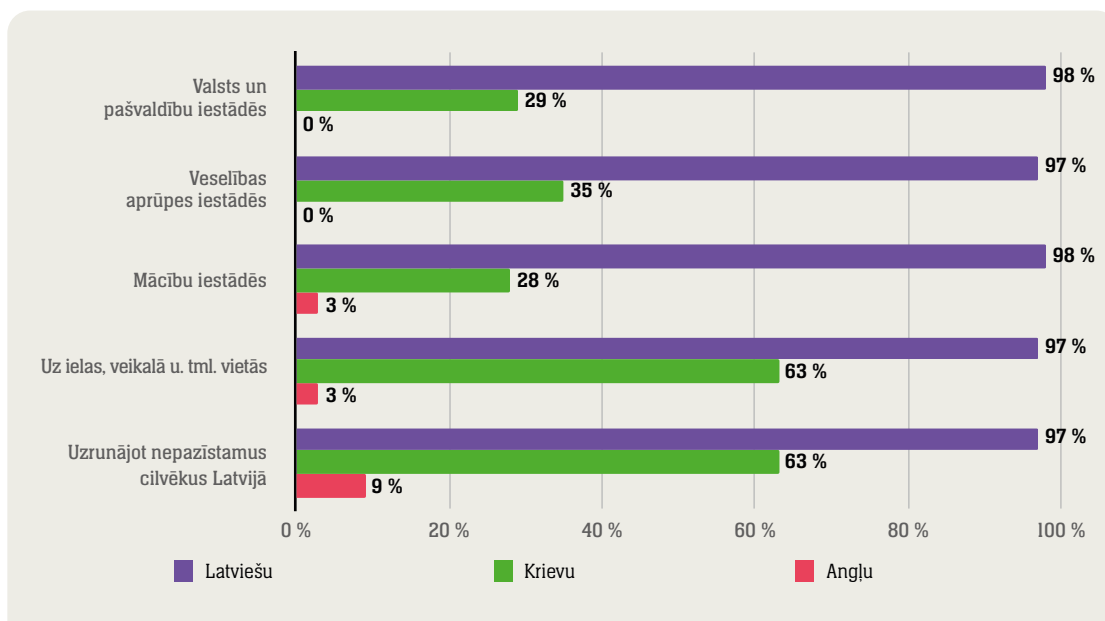

63. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kas rosina un motivē runāt latviski?” (respondenti: dzimtā valoda nav latviešu valoda. Iespēja piedāvāt vairākas atbildes).

Dati: LVA aptauja 2019

Latviešu valodas lomu sabiedrībā parāda arī valodas izvēle saziņas situācijās. LVA aptaujā 2019 valodas lietojuma paradumu noskaidrošanai tika uzdots jautājums, kādā(-s) valodā(-s) piedāvātajās situācijās respondenti, kuri sarunu sākuši latviešu valodā, saņēmuši arī atbildi latviešu valodā. Gandrīz visi respondenti apgalvo, ka uz viņu latviski izteikto jautājumu vai lūgumu atbilde latviski saņemta valsts un pašvaldību iestādēs, veselības aprūpes iestādēs, mācību iestādēs, arī uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā un saņemot no viņiem atbildi (64. att.).

Dati par valodu izvēli atklāj gan latviešu valodas dominējošo lomu publiskajā saziņā un īpaši oficiālajā saziņā dažādās iestādēs, gan arī krievu valodas pietiekami biežo lietojumu neoficiālās publiskās saziņas situācijās un angļu valodas ienākšanu sabiedrības ikdienas komunikācijā. Piemēram, LVA aptaujā 2014 iegūtie dati atklāj, ka kopumā jautājumā piedāvātajās saziņas situācijās latviešu valodas izvēles rādītājs jau ir bijis augsts (visos gadījumos vairāk nekā 90 %), bet lielākās atšķirības ir tieši angļu valodas lietojuma pieaugumā (2014. gadā angļu valoda saziņai norādīta tikai atsevišķos gadījumos) [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 99].

64. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kurā valodā (latviski, krieviski un/vai angļiski) pēdējā gada laikā Jums mēdz atbildēt uz latviski izteiktu jautājumu vai lūgumu?” (respondenti: visi, kuri ir bijuši šādās saziņas situācijās).

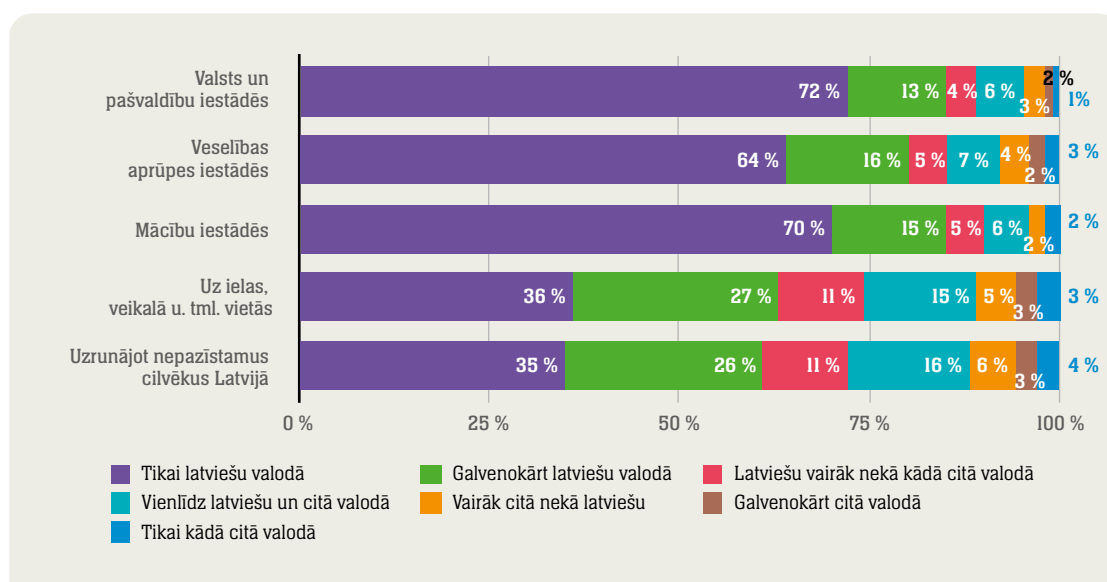
Dati: LVA aptauja 2019

Līdzās latviešu valodai vēl pietiekami bieži tiek lietota arī krievu valoda. Kopā 28–35 % respondentu piedzīvojuši situācijas, ka uz viņu latviski izteikto jautājumu vai lūgumu valsts un pašvaldību iestādēs, veselības aprūpes iestādēs, kā arī mācību iestādēs ir atbildēts krievu valodā. Šeit gan nav datu par to, kāda ir bijusi sarunas partneru dzimtā valoda un kāds – latviešu valodas prasmes līmenis, kas var ietekmēt valodas izvēli, taču dati korelācijā ar respondentu dzimto valodu parāda citu tradicionālu tendenci – latviešu valodas kolektīva nepietiekamo lingvistisko pašapziņu – saziņas valodas izvēlē [Druviete 2018a, 50]: dzirdot, ka latviešu valoda nav cilvēka dzimtā valoda, latvieši pāriet uz sarunu krieviski. To parāda arī dati par valodu lietojumu valsts iestādēs, resp., situācijās, kad respondents saziņā valsts iestādē ir uzdevis jautājumu latviski, atbildes valodu nereti nosaka tas, vai jautājuma uzdevējam (aptaujas respondentam) latviešu valoda ir vai nav dzimtā valoda. Tā 99 % respondentu, kuru saziņas valoda ģimenē ir latviešu, šajās situācijās vienmēr tiek atbildēts latviski, bet tikai 56 % respondentu, kuru saziņas valoda ģimenē ir krievu, šajās situācijās vienmēr tiek atbildēts latviski un 11 % – latviski nedaudz vairāk nekā krievu valodā.

Iespēju lietot latviešu valodu visās dzīves situācijās respondenti, kuru dzimtā nav latviešu valoda, norāda kā vienu no valodas prasmes uzlabošanas veidiem. Jau ilgus gadus dominējošā tendence atbildot pāriet uz krievu valodu liek aktualizēt valodas politikā jautājumu par sabiedrības iesaisti, skaidrojot un izglītojot cilvēkus par valodas noturības, valodas apguves un valodas lietojuma aspektiem.

Kā jau iepriekš vairākkārt norādīts, valodu izvēli un lietojumu publiskās saziņas jomās nosaka arī saziņas situācijas formalitātes pakāpe. Pēc LVA aptaujas 2019 datiem, atbildes krievu valodā izskanējušas krietni biežāk uz ielas, veikalā u. tml. situācijās, kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, kur aptuveni divas trešdaļas respondentu piedzīvojuši,

ka uz viņu latviski izteikto jautājumu vai lūgumu atbild krieviski. Uz latviski izteikto jautājumu vai lūgumu pēdējā gada laikā tikai vai pārsvarā latviešu valodā ir atbildēts šādās situācijās: 90 % respondentu, kuri ir uzsākuši sarunu latviešu valodā mācību iestādēs; 89 % to pieredzējuši valsts un pašvaldību iestādēs, 85 % veselības aprūpes iestādēs. Retāk atbildes tikai vai pārsvarā latviešu valodā saņemtas uz ielas, veikalā un citur ikdienas situācijās (74 %), kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā (72 %). Uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās, kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus, biežāk nekā oficiālās saziņas situācijās atbildes tiek saņemtas gan latviešu, gan kādā citā valodā vai tikai un pārsvarā kādā citā valodā. Ja valsts un pašvaldību iestādēs, veselības aprūpes iestādēs un mācību iestādēs – liela daļa respondentu, kuri izteikuši jautājumu vai lūgumu latviski, vienmēr ir saņēmuši atbildi tikai latviešu valodā (64–72 %), vairākas valodas biežāk tiek lietotas saziņā uz ielas, veikalos u. tml. ikdienas situācijās, kā arī brīžos, kad tiek uzrunāti nepazīstami cilvēki Latvijā (65. att.).

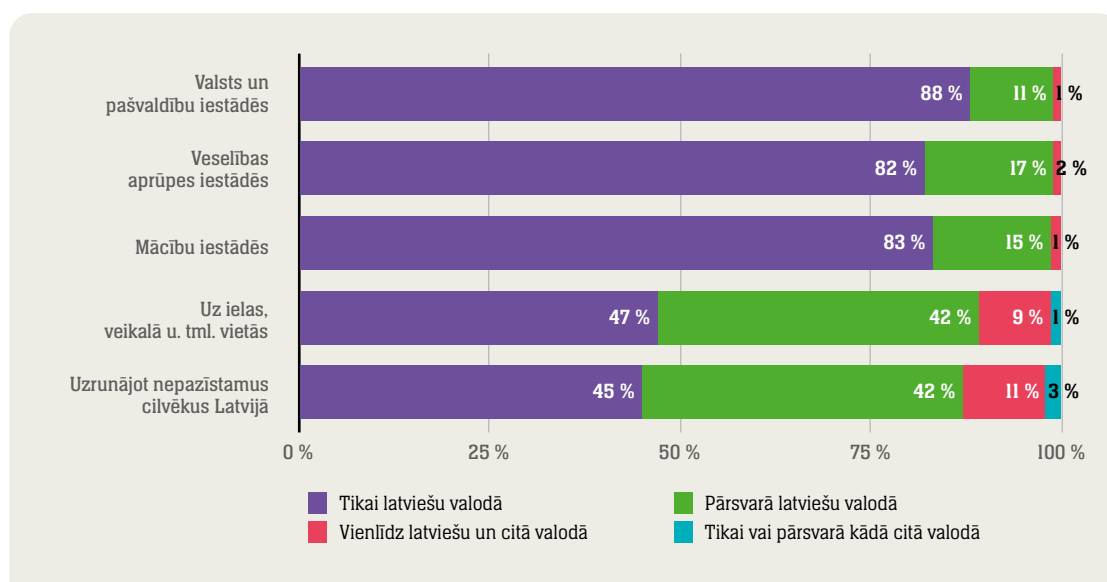
65. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Cik bieži pēdējā gada laikā jums ir atbildēts uz latviski izteikto jautājumu vai lūgumu latviešu un/vai citā valodā?” (respondenti: visi, kuri ir bijuši šādās saziņas situācijās).

Dati: LVA aptauja 2019

Tam, kādā valodā atbilde tiek saņemta uz latviski izteikto jautājumu vai lūgumu, visās analizētajās sociolingvistiskajās situācijās vērojama cieša korelācija ar to, kādā valodā respondents galvenokārt sarunājas ģimenē (tas savukārt lielākoties sakrīt ar respondentu dzimto valodu, $r = >0,5$). Resp., tie, kuri ģimenē sazinās latviešu valodā, krietni biežāk nekā pārējie uz saviem latviski izteiktiem jautājumiem un lūgumiem saņem atbildes latviešu valodā. Nedaudz mazāk atbildes valodas izvēli ietekmē respondentu latviešu valodas prasmes līmenis ($r = 0,4-0,5$), izņemot saziņu valsts un pašvaldību iestādēs, kur korelācija ir cieša ($r = 0,552$). Resp., visvairāk valsts un pašvaldību iestādēs (arī citās analizētajās situācijās, bet tomēr mazāk) respondentu labāka latviešu valodas prasme nosaka to, ka drīzāk tiks atbildēts latviešu valodā.

Korelācija starp vecumu un atbildes valodas izvēli uz respondentu latviski uzdotajiem jautājumiem un lūgumiem ($r = 0,1-0,3$) ir vāji izteikta, bet tomēr pastāv respondentu grupā, kurā ģimenē nesazinās galvenokārt latviešu valodā, resp., jaunākie šīs grupas respondenti atbildes saņem biežāk tikai vai pārsvarā latviešu valodā nekā vecāki cilvēki. Tas ir saistīts ar respondentu latviešu valodas prasmes līmeni, kas jaunākajā paaudzē ir ievērojami augstāks, tādējādi arī vēlēšanās lietot latviešu valodu un pārliecība par savu valodas prasmi ir augstāka, kas atsaucas uz atbildes valodas izvēli.

Salīdzinot 2014. gada aptaujas [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 98] un LVA aptaujas 2019 datus, secināms, ka valsts un pašvaldību iestādēs, veselības aprūpes iestādēs un mācību iestādēs latviešu valodas lietojums ir prioritārs: pēdējā gada laikā šajās jomās tikai vai pārsvarā latviešu valodā ir saņēmuši atbildes gandrīz visi, kuri ģimenē sazinās latviski, un vairums no tiem, kuri ģimenē sazinās krieviski (pēdējās grupas gadījumā 68 % respondentu saņēmuši atbildes tikai vai pārsvarā latviešu valodā mācību iestādēs, 67 % – valsts un pašvaldību iestādēs un 59 % – veselības aprūpes iestādēs, 66. un 67. att.).

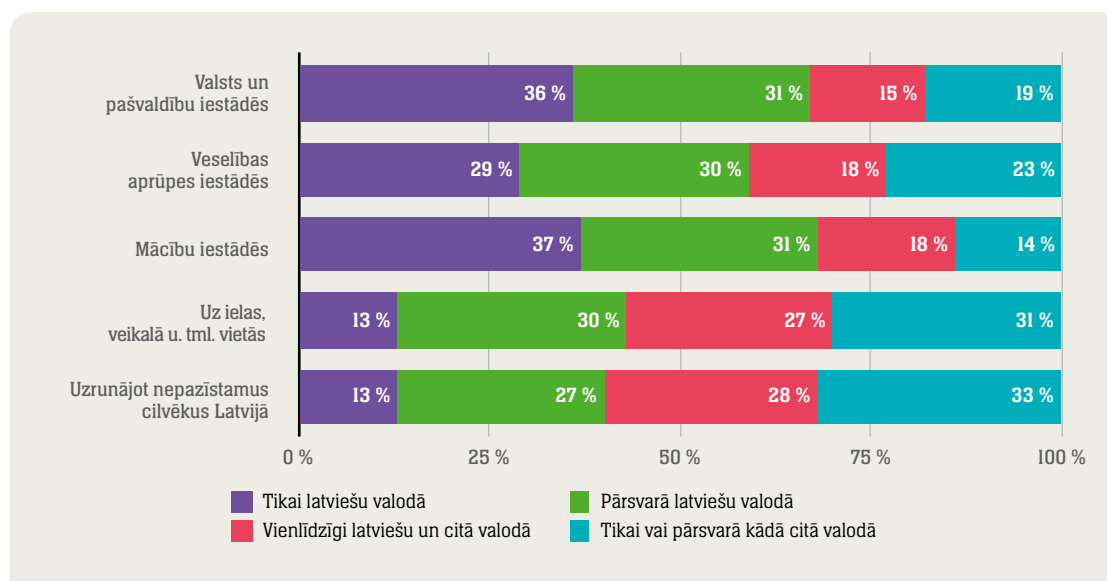
66. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kurā valodā jums mēdz atbildēt uz latviski izteiktu jautājumu vai lūgumu norādītajās situācijās?” (respondenti: tie, kuri ģimenē sarunājas galvenokārt latviski).

Dati: LVA aptauja 2019

Jāpievērš uzmanība, ka uz latviski izteikto jautājumu vai lūgumu atbildi tikai vai pārsvarā kādā citā valodā saņēmusi aptuveni piektdaļa krievvalodīgo respondentu valsts un pašvaldību iestādēs (67. att.). Krietni mazāka daļa respondentu (gan to, kuri ģimenēs sarunājas latviski, gan to, kuri ģimenēs sarunājas krieviski) atbildes uz saviem latviski izteiktiem jautājumiem vai lūgumiem saņēmusi tikai latviešu valodā uz ielas, veikalā, kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, t. sk. mazāk nekā puse ģimenēs latviski runājošo pēdējā gada laikā piedzīvojuši, ka viņiem atbild tikai latviešu valodā.

Atbildes uz šo jautājumu iezīmē reģionālas atšķirības, kas ir līdzīgas iepriekš konstatētajām. Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē un Pierīgā gandrīz vienmēr respondenti

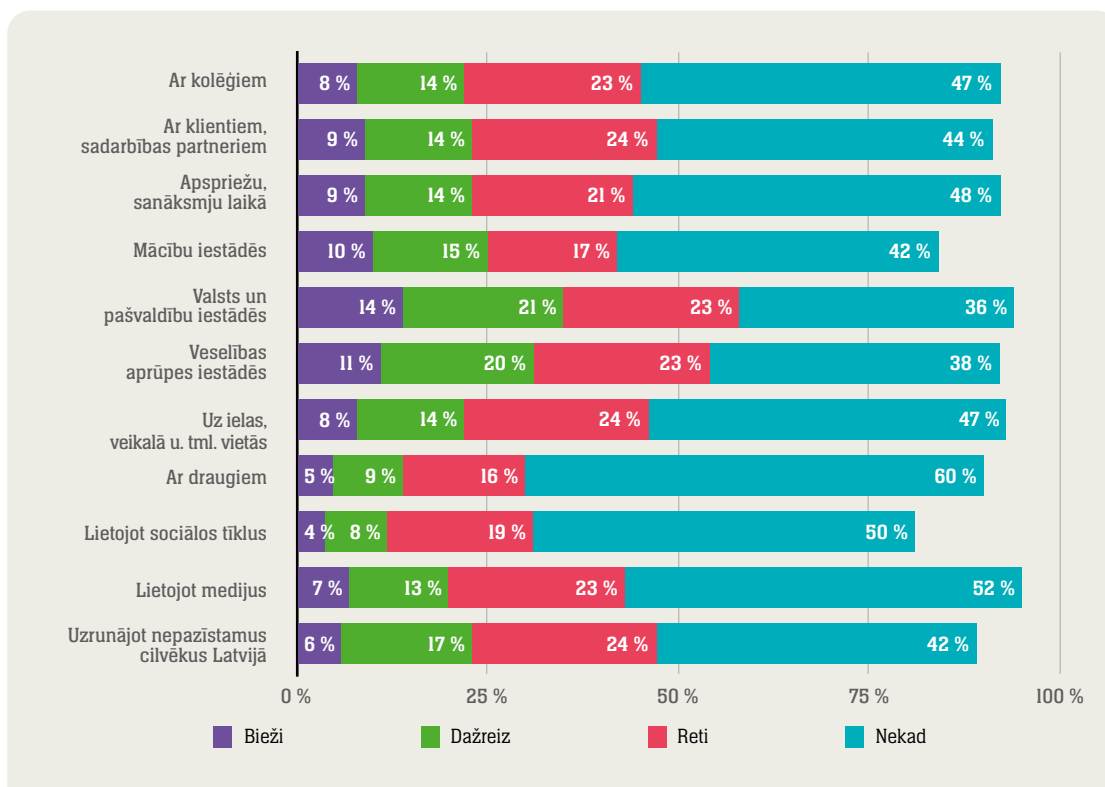
uz savu latviski izteikto jautājumu valsts un pašvaldības iestādēs atbildes saņēmuši tikai vai pārsvarā latviešu valodā (93–99 %), bet Rīgā un Latgalē – retāk (resp., 80 % un 73 %). Tas, protams, saistīts ar etnodemogrāfiskajām likumsakarībām, jo Rīgā un Latgalē dzīvo visvairāk cilvēku, kuru dzimtā vai mājās lietotā ir krievu valoda, un aptaujas dati liecina, ka atbildes valodas izvēle ir atkarīga no jautājuma uzdevēja dzimtas valodas vai ģimenē pārsvarā lietotās valodas. Arī veselības aprūpes iestādēs citur Latvijā atbildes tiek saņemtas gandrīz vienmēr tikai vai pārsvarā latviešu valodā (93–99 %), bet Rīgā un Latgalē – retāk nekā valsts un pašvaldību iestādēs (75 % un 66 %). No visām saziņas situācijām visbiežāk tikai vai pārsvarā latviešu valodā atbildes ir bijušas saņemtas mācību iestādēs, t. sk. arī Rīgā un Latgalē, lai gan tur retāk nekā pārējā Latvijā (Rīgā un Latgalē 83 %, pārējā Latvijā 92 % – ~100 %). Toties, sazinoties uz ielas, veikalā u. tml. situācijās, kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus, atbildes latviski tikušas saņemtas retāk tikai un pārsvarā latviešu valodā nekā iepriekš minētajos gadījumos (74–95 %) Latvijā, it īpaši Rīgā un Latgalē (Rīgā atkarībā no saziņas situācijas 62–64 %; Latgalē – 45 %). Latgalē aptuveni ceturtdaļa respondentu uz ielas, veikalā u. tml. situācijās saņēmusi atbildes tikai vai pārsvarā kādā citā valodā, Rīgā – aptuveni piektdaļa. Līdz ar iepriekšējās nodaļās aprakstītajiem latviešu valodas prasmes un lietojuma aspektiem šie dati vēlreiz iezīmē gan kopumā valodas prasmes lomu valodas lietojuma paplašināšanā un pozitīvas lingvistiskās attieksmes veidošanā, gan konkrētu valodas politikas īstenošanas virzienu nozīmi noteiktos valsts reģionos.

67. att. Atbildes uz jautājumu „Kurā valodā jums mēdz atbildēt uz latviski izteiktu jautājumu vai lūgumu norādītajās situācijās?” (respondenti: tie, kuri ģimenē sarunājas galvenokārt krieviski).

Dati: LVA aptauja 2019

Tāpat arī dažādas grūtības valodas lietojumā var rasties atkarībā no saziņas situācijas formāluma pakāpes un valodas prasmes līmeņa. LVA aptaujas 2019 dati par respondentiem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, liecina, ka laba valodas prasme nozīmē arī biežāku vēlēšanos runāt latviski (68. att.).

68. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Cik bieži pēdējā gada laikā jūs esat izjutis grūtības, lietojot latviešu valodu norādītajās situācijās?” (respondenti: tie, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda).

Dati: LVA aptauja 2019

Grūtības ikdienas saziņā mazāk izjūtuši tie respondenti, kuri latviešu valodu prot ļoti labi vai labi: 65–76 % (atkarībā no komunikācijas situācijas) nekad nav izjūtuši grūtības. Toties tie, kuri latviešu valodu prot vidēji labi, vāji vai nezina nemaz, krietni biežāk sastopas ar grūtībām: tikai 12–48 % no šīs respondentu grupas nekad nav izjūtuši problēmas saziņā (biežāk ar šādām grūtībām saskaras oficiālajā saziņā, bet retāk – saziņā ar draugiem). Visciešāk latviešu valodas prasmes līmenis korelējas ar grūtībām, lietojot latviešu valodu mācību iestādēs, kā arī valsts un pašvaldību iestādēs ($r > 0,5$). Jo vājāk respondents prot latviešu valodu, jo vairāk izjūt diskomfortu. Tajā pašā laikā, kā liecina iepriekšējā datu analīze, šajās jomās un situācijās, kurās saziņa parasti ir formāla, respondenti kopumā visvairāk lieto latviešu valodu, neraugoties uz latviešu valodas prasmes nepietiekamo līmeni. Pārējās saziņas situācijās korelācija ir vidēja ($r = 0,3–0,5$), izņemot saziņu ar draugiem un lietojot sociālos tīklus, kur korelācija ir vāja ($r < 0,3$). Respektīvi, sazinoties ar draugiem un lietojot sociālos tīklus, respondenti tik lielā mērā neizjūt grūtības latviešu valodas prasmes līmeņa dēļ.

Tāpat saziņas situācijas formalitātes pakāpe ir pamatā ne tikai tam, vai respondenti saskaras ar valodas grūtībām, bet arī kopumā nosaka valodas vai valodu izvēli komunikācijā. To atklāj korelācijas starp latviešu valodas lietojumu un izjustajām grūtībām, resp., dažās jomās ir vidēji cieša korelācija starp to, cik bieži respondenti lieto latviešu valodu un cik bieži viņi izjūt grūtības. Valsts un pašvaldību iestādēs un veselības aprūpes iestādēs ($r = 0,3–0,5$), resp., oficiālās saziņas situācijās, vērojams: jo vairāk respondenti

lieto latviešu valodu, jo retāk izjūt grūtības. Vāja korelācija starp šiem rādītājiem ir arī saziņā darbā (ar kolēģiem, klientiem un sadarbības partneriem, apspriežu un sanāksmju laikā), saziņā uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, mācību iestādēs ($r = 0,1-0,3$). Tātad arī šajās jomās un situācijās mēdz būt tā – jo biežāk respondenti izmanto latviešu valodu saziņai, jo mazāk grūtību izjūt. Neformālās situācijās – saziņā ar draugiem un lietojot sociālos tīklus – šādas korelācijas nav, un tas, cik daudz tiek lietota tikai vai pārsvarā latviešu valoda un cik daudz cita(-s) valoda(-s), nav saistīts ar to, cik bieži šajās jomās respondenti izjūt grūtības, lietojot latviešu valodu.

Savukārt respondentu atbildes uz jautājumu par to, vai latviešu valoda viņu dzīves vietā pēdējo piecu sešu gadu laikā tiek lietota biežāk, iezīmē ne tikai valodas lietojuma pieaugumu vai kritumu, bet arī respondentu viedokli, subjektīvās izjūtas par latviešu valodas dzirdamību un lietošanas biežumu ikdienā. Kopumā aptuveni puse respondentu uzskata, ka šobrīd, salīdzinot ar situāciju pirms 5–6 gadiem, viņu ciematā, pilsētā, mikrorajonā (lielās pilsētās) u. tml. latviešu valoda tiek lietota tikpat bieži. Tāds uzskats vairāk izplatīts ir Vidzemē, kur šādu atbildi sniegušas gandrīz trīs ceturtdaļas respondentu (te jāņem vērā latviešu valodas lietojuma vides pietiekamība novadā). Kopumā 35 % respondentu uzskata, ka šobrīd viņu dzīves vietā latviešu valoda tiek lietota biežāk nekā pirms 5–6 gadiem. Respondentu grupā, kuri ģimenē sazinās latviski, tā uzskata visbiežāk tie, kuri dzīvo Latgalē (52 %) un Rīgā (40 %). Respondentu grupā, kuri ģimenē sazinās krieviski, tā visbiežāk uzskata Kurzemes, Pierīgas un Latgales iedzīvotāji. Kopumā tikai 7 % respondentu atzinuši, ka viņu dzīves vietā latviešu valoda šobrīd tiek lietota retāk. Korelācija ar vecumu nepastāv, toties ir neliela korelācija starp respondentu latviešu valodas prasmes līmeni un to, cik bieži, viņuprāt, šobrīd latviešu valoda tiek lietota dzīves vietā, salīdzinot ar laiku pirms 5–6 gadiem ($r = 0,109$), resp., jo labāka latviešu valodas prasme, jo drīzāk respondentiem šķiet, ka viņu dzīves vietā latviešu valoda tiek lietota biežāk. Tātad līdz ar valodas prasmes uzlabošanu arī vēlēšanās lietot valodu pieaug un mainās sabiedrības lingvistiskā uzvedība, ko savukārt ietekmē lingvistiskā attieksme kā sabiedrības manifestācija par saviem uzskatiem un pārliecību par valodām un valodu lietojumu [Baker 1992, 29], kaut arī attieksmes starp lingvistisko uzvedību un lingvistisko attieksmi nav viennozīmīgas un vienkāršas.

Paraugoties uz respondentu lingvistisko uzvedību un latviešu valodas izvēles biežuma pārmaiņām saziņā pēdējo 5–6 gadu laikā, kopumā 55 % respondentu apgalvo, ka lieto latviešu valodu saziņā ar mazākumtautību pārstāvjiem/latviešiem tikpat bieži kā pirms 5–6 gadiem; nedaudz vairāk nekā trešdaļa domā, ka šobrīd latviešu valodu lieto biežāk, un tikai neliela daļa respondentu (7 %) uzskata, ka latviešu valodu izmanto retāk. Salīdzinot šos datus ar iepriekšējā izpētes periodā (2014. gadā) iegūtajiem rezultātiem, redzams, ka ir samazinājies to respondentu īpatsvars, kuri latviešu valodu lieto retāk, tā 2014. gadā kopumā retāk latviešu valodu lietoja 14 % respondentu [Valodas situācija Latvijā 2010–2015, 101].

Pastāv reģionālas atšķirības to respondentu atbildēs, kas ģimenē sazinās latviski un kas ģimenē sazinās krieviski. Tie, kas ģimenē izmanto galvenokārt latviešu valodu, – visbiežāk Vidzemes iedzīvotāji – atbildējuši, ka latviešu valodu saziņā ar mazākumtautību pārstāvjiem lieto tikpat bieži kā pirms 5–6 gadiem (74 %); visretāk šādu atbildi snieguši Rīgas iedzīvotāji (39 %). Rīgā gandrīz puse no iedzīvotājiem (48 %), kuri ģimenē sazinās latviski, uzskata, ka šobrīd ar mazākumtautību pārstāvjiem sazinās latviski biežāk nekā

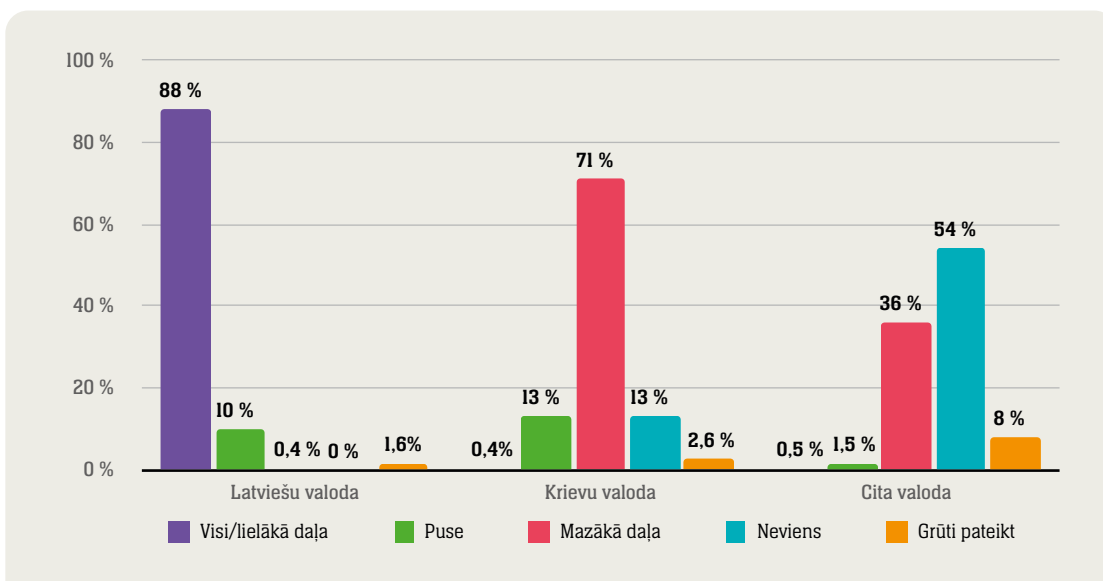

pirms 5–6 gadiem. To respondentu grupā, kuri ģimenē sazinās galvenokārt krieviski, visvairāk cilvēku, kuri uzskata, ka šobrīd sazinās ar latviešiem biežāk nekā pirms 5–6 gadiem, ir Vidzemē (54 %), un vismazāk – Latgalē (24 %), kur tikai ceturtdaļa uzskata, ka šobrīd latviešu valodu lieto biežāk saziņā ar latviešiem nekā pirms 5–6 gadiem. Starp tiem respondentiem, kuri ģimenē sazinās latviski, ir ļoti maz cilvēku, kuri lieto latviešu valodu saziņā ar mazākumtautību pārstāvjiem retāk nekā pirms 5–6 gadiem. Toties respondentu grupā, kuri ģimenē sazinās galvenokārt krieviski, ir aptuveni 8–15 % respondentu (atkarībā no Latvijas reģiona, izņemot Vidzemē), kuri atbildējuši, ka lieto latviešu valodu saziņā ar latviešiem retāk nekā pirms 5–6 gadiem. Pastāv arī neliela korelācija starp respondentu latviešu valodas prasmes līmeni un to, cik bieži respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu, lieto latviešu valodu, salīdzinot ar laiku pirms 5–6 gadiem ($r = 0,256$): jo labāka latviešu valodas prasme, jo biežāk respondenti apgalvo, ka šobrīd lieto latviešu valodu saziņā ar latviešiem biežāk.

Ņemot vērā jau iepriekšējos izpētes periodos secināto par valodas prasmes, valodas lietojuma un arī pozitīvas attieksmes pret latviešu valodu pieaugumu, LVA aptaujā 2019. gada pirmo reizi respondentiem uzdots jautājums, cik liela daļa iedzīvotāju, ar kuriem respondenti saskaras bieži (piemēram, draugi, kolēģi, kaimiņi u. tml.) ir cilvēki, kuru dzimtās valodas ir dažādas. Tas sniedz ieskatu ne tikai sabiedrības integrācijas rezultātos, bet arī atklāj latviešu valodas prasmes lomu vienotas sabiedrības izveidē. Dati parāda, ka lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju bieži saskaras gan ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu, gan ar tiem, kuru dzimtā valoda ir krievu: 96 % respondentu bieži saskaras ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu, t. sk. 85 % no viņiem saskaras bieži arī ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir kāda cita, lielākoties krievu; 90 % respondentu bieži saskaras ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir krievu, t. sk. 86 % no viņiem bieži saskaras arī ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda nav krievu. Latvijas iedzīvotāji retāk saskaras ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda nav ne latviešu, ne krievu, bet kāda cita: vairāk nekā puse respondentu vispār nesaskaras ar tādiem cilvēkiem.

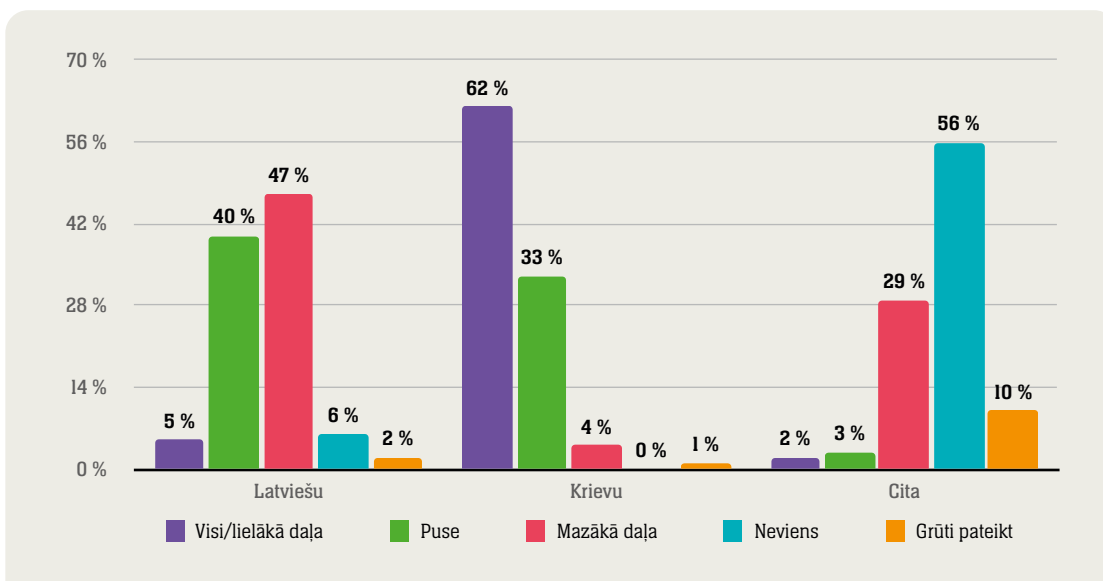
Tie, kuri ģimenē galvenokārt sazinās latviski, visbiežāk saskaras ar tiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda: 18 % respondentu saskaras tikai ar latviešu valodas kā dzimtās runātājiem; 70 % respondentu šāda saskare ir lielākajā daļā gadījumu; vēl 10 % – puse saziņas gadījumu ir ar cilvēkiem, kam latviešu valoda ir dzimtā (69. att.). Cilvēkiem, kuri ģimenē sazinās latviski, ir retāk sastopami biežas saskares gadījumi arī ar tiem, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda: 71 % respondentu šāda saskare veido mazāko daļu, 13 % – tāda ir puse saskarsmes gadījumu.

Attiecīgi tie, kuri ģimenē galvenokārt sazinās krieviski, visbiežāk saskaras ar dzimtās krievu valodas runātājiem, bet pietiekami bieži arī ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu (70. att.). Tātad tie, kuri ģimenē sazinās krieviski, biežāk saskaras ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu, nekā dzimtās latviešu valodas runātāji – ar dzimtās krievu valodas runātājiem. Tas ir likumsakarīgi, ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju demogrāfisko sastāvu. Kopumā šie dati rāda samērā augstu integrācijas līmeni, jo tikai aptuveni katrs desmitais, kurš ģimenē sazinās krieviski, saskaras tikai ar krievvalodīgiem cilvēkiem, un 88 % saskaras gan ar tiem, kuru dzimtā valoda ir krievu, gan ar tiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu. Respondenti, kuri ģimenē sarunātos kādā citā valodā (ne latviešu vai krievu), ir pārāk maz, lai viņu atbildes iekļautu analizē.

69. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Cik liela daļa no tiem, ar ko jūs saskaraties bieži, ir cilvēki, kuru dzimtā valoda ir latviešu, krievu vai kāda cita?” (respondenti: tie, kam ģimenes sarunvaloda ir latviešu).

Dati: LVA aptauja 2019

70. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Cik liela daļa no tiem, ar ko jūs saskaraties bieži, ir cilvēki, kuru dzimtā valoda ir latviešu, krievu vai kāda cita?” (respondenti: tie, kam ģimenes sarunvaloda ir krievu).

Dati: LVA aptauja 2019

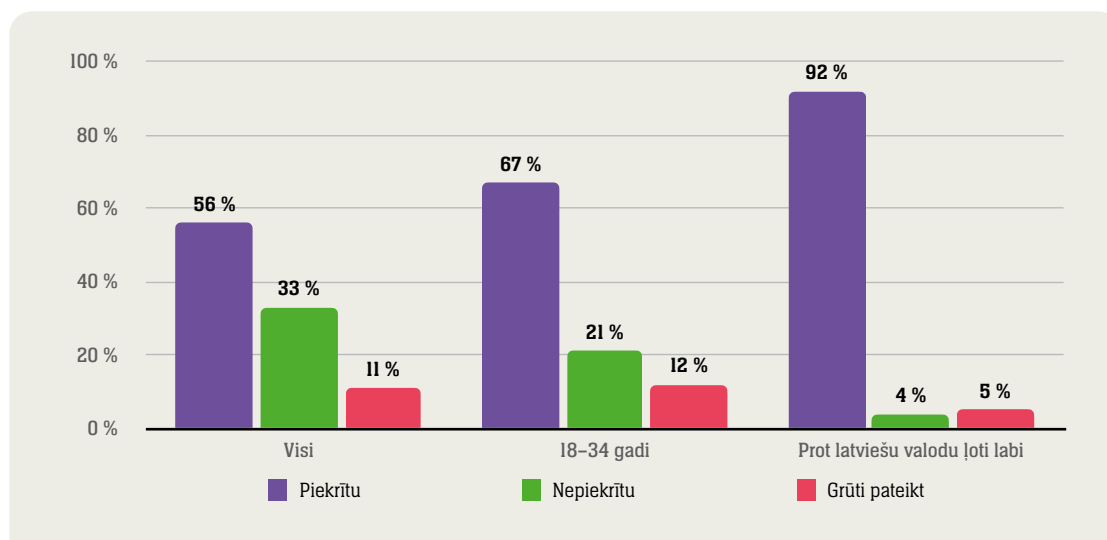
Atšķirības vecumgrupās te nav lielas. Respondenti vecumā 18–34 gadiem, kuri ģimenē sazinās galvenokārt krieviski, nedaudz biežāk sazinās ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu, nekā pārējie respondenti. Respondentu grupā, kuri ģimenē sazinās galvenokārt krieviski, ir ļoti neliela pozitīva korelācija starp vecumu un biežāku saskarsmi ar latviešu kā dzimtās runātājiem, salīdzinot ar krievu kā dzimtās valodas runātājiem ($r = 0,114$), resp., jo jaunāks cilvēks, jo vairāk saskarsmes ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu.

Visvairāk cilvēku, kuri ģimenē sazinās krieviski un arī ārpus ģimenes bieži sazinās krieviski, dzīvo Rīgā (14 %) un Pierīgā (11 %), resp., šajās vietās daļa krievvalodīgo iedzīvotāju ikdienā nemaz nesaskaras ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda būtu latviešu. Latgalē ir nedaudz mazāk šādu cilvēku nekā Rīgā un Pierīgā. Tie, kuri ģimenē sazinās galvenokārt latviski, visvairāk ikdienā ar krievvalodīgiem sazinās Latgalē un Zemgalē, bet tie, kuri ģimenē galvenokārt sazinās krieviski, visbiežāk ar dzimtās latviešu valodas runātājiem saskaras Vidzemē.

Savukārt pēc latviešu valodas prasmes pašvērtējuma visbiežāk ar latviešiem sazinās tie citas dzimtās valodas respondenti, kuriem ir ļoti laba valodas prasme – 37 %, savukārt tiem, kuri latviešu valodu neprot vai prot ļoti vāji, visbiežāk saziņa ar latviešu valodas runātājiem nenotiek vispār – 49 % (neprot latviešu valodu) un 21 % (prot ļoti vāji).

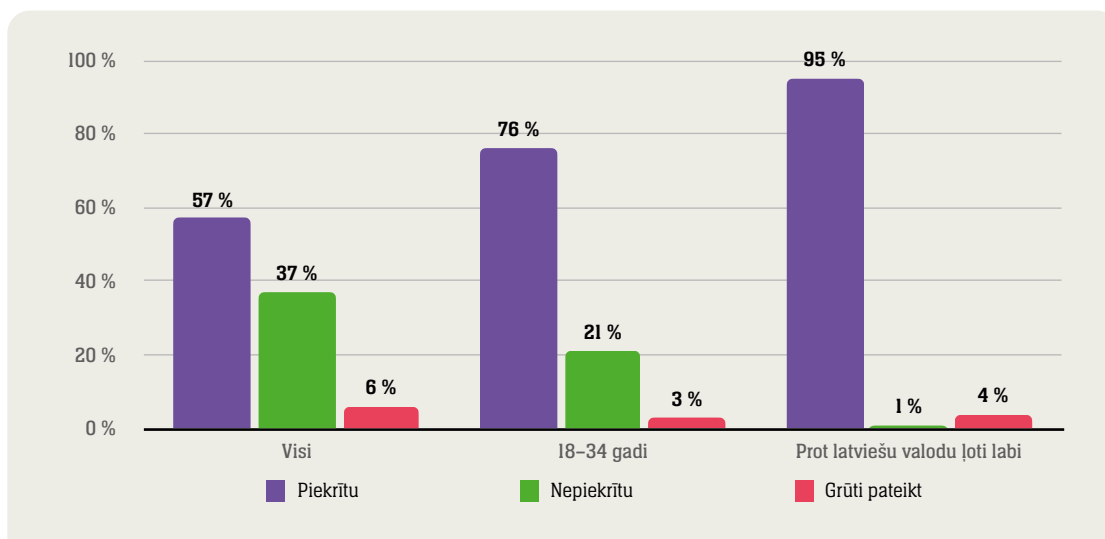
Dati par latviešu un krievu kā dzimtās valodas runātāju savstarpējo saziņu un latviešu valodas lietojuma biežumu pēdējos piecos gados respondentu skatījumā, liecina ne tikai par latviešu valodas lietojuma vides palielināšanos, bet arī atklāj likumsakarību starp labu valodas prasmi un vēlēšanos, kā arī iespējām lietot valodu, iezīmējot pozitīvu lingvistisko attieksmi. To apstiprina arī atbildes uz jautājumu, vai respondentiem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, patīk runāt latviski (71. att.). Visvairāk runāt latviešu valodā patīk tiem, kuriem ir ļoti laba latviešu valodas prasme un kuri pārstāv jaunāko paaudzi. Atšķirības iezīmējas, skatot datus pēc iegūtā izglītības līmeņa: latviski vairāk patīk runāt respondentiem ar augstāko izglītību (68 %, ar pamatzglītību tādu ir tikai 42 %). Tāpat arī šeit redzami nepilsoņu attieksmes un valodas prasmes aspekti, kas ieskicēti jau iepriekš: labprāt runā latviski 65 % pilsoņu, bet tikai 36 % nepilsoņu.

Jaunākā paaudze un tie, kas prot latviešu ļoti labi, visbiežāk arī ar sev pazīstamiem latviešiem sazinās latviešu valodā. Atbildes uz apgalvojumu „Es ar sev pazīstamiem latviešiem runāju latviski” papildina datus par latviešu valodas lietojuma pieaugumu sabiedrības savstarpējā saziņā un vēlreiz norāda uz valodas prasmes un lingvistiskās attieksmes ciešo saikni (72. att.).

71. att. Respondentu atbildes, novērtējot apgalvojumu „Man patīk runāt latviski” (respondenti: tie, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda).

Dati: LVA aptauja 2019

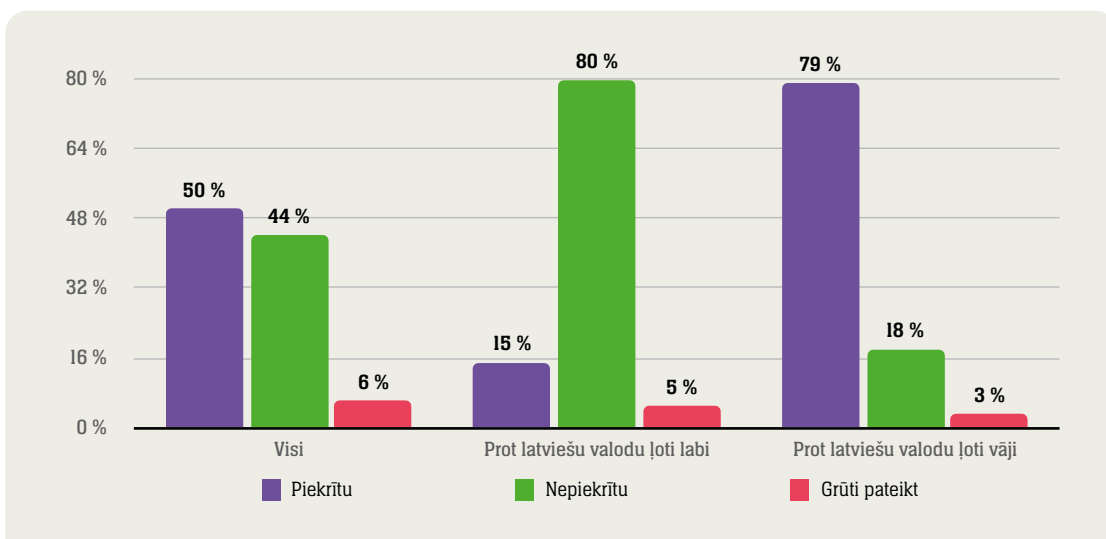
72. att. Respondentu atbildes uz apgalvojumu „Es ar sev pazīstamiem latviešiem runāju latviski” (respondenti: tie, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda).

Dati: LVA aptauja 2019

Šī apgalvojuma dati iezīmē iepriekš aprakstīto situāciju Latgalē, kur iedzīvotāji daudz biežāk izvēlas runāt krieviski, nevis latviski, ja saziņas partneriem ir atšķirīgas dzimtās valodas, resp., latviešu valodas runātāji daudz biežāk ir spiesti pielāgoties krievu valodas runātājiem, kam visdrīzāk ir gan zems latviešu valodas prasmes līmenis, gan arī citāda lingvistiskā attieksme un pārliecība, kā arī saziņas ieradumi. Ja pārējos novados vidēji 60 % (Vidzemē – 83 %) gadījumu saziņā ar latviešiem tiek izmantota latviešu valoda, tad Latgalē atšķirība ir diezgan liela, jo tikai 35 % respondentu runā latviski ar latviešiem. Tas nozīmē, ka pārmaiņas sabiedrības un katra indivīda lingvistiskajā uzvedībā ir vēl lēnākas nekā uzskatu un pārliecību līmenī. Apgalvojumam par to, ka ir tikai normāli publiskās vietās runāt latviski, piekrīt lielākā daļa (73 %) visu respondentu, nepiekrīt tikai 16 %. Šajā skatījumā neparādās īpašas atšķirības reģionos vai atšķirības pēc tādiem rādītājiem kā pilsonība, nodarbinātības sektors, iegūtā izglītība, ienākumu līmenis vai vecums. Vienīgi, skatot pēc latviešu valodas prasmes kritērija, – jo augstāka valodas prasme, jo biežāk respondenti piekrīt šim apgalvojumam (89 % ar ļoti labu valodas prasmi, 55 % to, kas neprot vispār).

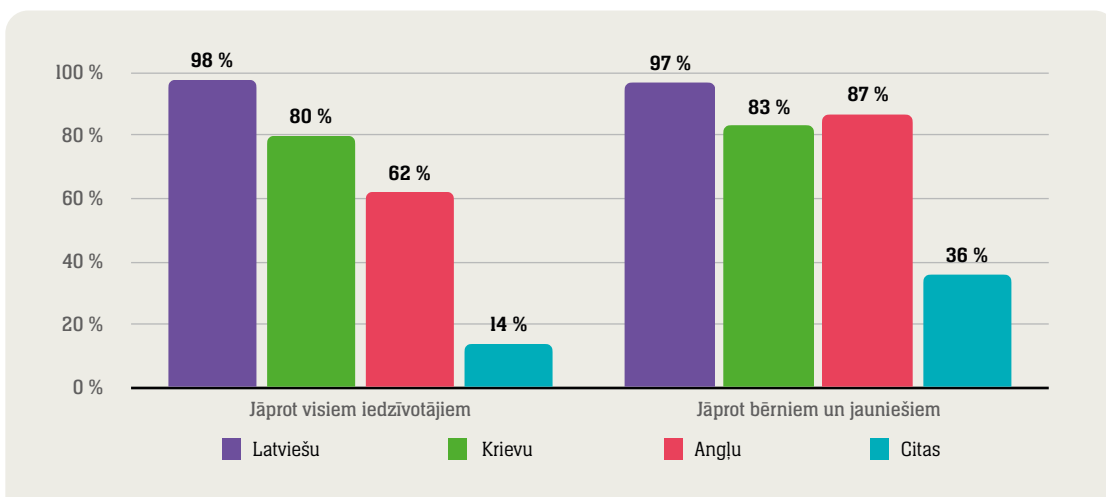
Raugoties pēc latviešu valodas augstākas prasmes kritērija, pozitīvu atbilžu uz apgalvojumu „Ja iespējams izvairīties, labprātāk nerunāju latviešu valodā” ir vismazāk respondentu grupā, kuriem latviešu valodas prasme ir ļoti laba (šim apgalvojumam piekrīt tikai 15 % respondentu). Apgalvojumam kopumā piekrīt 50 % no visiem respondentiem un 79 % respondentu, kuru latviešu valodas prasme ir ļoti vāja (73. att.).

Valodas prasmes līmenis, protams, ir pamatā valodas lietojuma biežumam, taču iepriekš aprakstītie dati norāda uz valodas prasmes lielo lomu lingvistiskās attieksmes izveidē un pārmaiņās gan sabiedrības, gan indivīda uzskatu un rīcības līmenī. Saikne ir abpusēja, resp., lingvistiskā attieksme ietekmē valodas prasmes kvalitāti, un otrādi. Attieksme ir tas faktors, kas bilingvisma zinātniskā izpratnē tiek skatīta gan kā viens no iedevumiem (*input*) labai valodas prasmei, gan kā secīgs tā rezultāts (*outcome*) [Baker 1992, 3], un to parāda arī šī pētījuma datu analīze.

73. att. Respondentu atbildes uz apgalvojumu „Ja iespējams izvairīties, labprātāk nerunāju latviešu valodā” (respondenti: tie, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda).

Dati: LVA aptauja 2019

74. att. Respondentu atbildes uz jautājumu, kuras valodas būtu jāprot Latvijas iedzīvotājiem, kuras – bērniem un jauniešiem (respondenti: visi. Iespēja izvēlēties vairākus atbilstošus variantus).

Dati: LVA aptauja 2019

Pagaidām pozitīvas lingvistiskās attieksmes galvenais veidotājfaktors Latvijas sabiedrībā ir tieši laba latviešu valodas prasme, ko var ietekmēt arī citi maiņelementi, kā sociolingvistiskais konteksts, lingvistiskā kompetence, dzimtā valoda, citu valodu prasme, vecums u. c. [Lasagabaster 2005]. Tas norāda, ka līdzās latviešu valodas lietojuma vides un lietojuma iespēju paplašināšanai (kas jau arī pašas par sevi nav iespējamas bez valodas prasmes), joprojām liels uzsvars jāliek uz latviešu valodas apguves nodrošināšanu gan tiem, kam nepieciešams pilnveidot valodas prasmi, gan arī jauniebraukušajiem, īpaši uzmanību pievēršot specifiskām mērķgrupām un noteiktu reģionu iedzīvotājiem.

Lingvistisko attieksmi veido arī sabiedrības pārliecības un uzskati par latviešu valodas lomu valstī, un tie parāda latviešu valodas prioritāti kontekstā ar lielākajām konkurentvalodām (krievu un angļu). Lai noskaidrotu sabiedrībā aktuālo valodu vērtību kopumā, aptaujas respondentiem tika uzdoti divi jautājumi par to, kuras valodas būtu

jāprot Latvijas iedzīvotājiem un kuras valodas, pēc viņu domām, būtu jāprot viņu bērniem, tādējādi meklējot atšķirību starp aktuālo valodu vērtību un to, kā nākotnē varētu mainīties dažādu valodu vērtības apziņa (74. att.).

Tāpat latviešu valodas prasme sabiedrībā tiek uzskatīta par aksiomātisku. Lielākās atšķirības uzskatos par to, kuras valodas ir nozīmīgas, ir angļu valodas prasmes vērtējumā, kas atklāj šīs valodas aktīvo klātesamību mūsdienu pasaulē, gan arī, iespējams, akcentē vispirms tās instrumentālo nozīmi. Daudzvalodības vērtību un sabiedrības izpratni par ieguvumiem, ko sniedz valodu prasme, atspoguļo respondentu viedoklis par citu valodu prasmes nepieciešamību bērniem (36 %). Nepieciešamība kaut vai deklaratīvā līmenī prast angļu valodu sabiedrībā ir augsta, tomēr ikdienas dzīvē tā nav tik aktuāla, cik – domājot par bērnu nākotni, kur angļu valodai cilvēku priekšstats ir cieša saikne ar iedomātu (un arī reāli iespējamu) labāku dzīvi, izglītību, darbu utt., cits jautājums – vai tiešām šīs valodas prasme to visu dos [Ricento 2015, 34–36].

4.4. Secinājumi un ieteikumi

Latvijas iedzīvotāji kopumā visās sociolingvistiskajās jomās un situācijās visvairāk lieto latviešu valodu; otra izplatītākā ir krievu valoda (tāpat sabiedrībā savstarpēji saziņai dažādās situācijās tiek lietotas abas valodas). Angļu valodas lietojums ir šaurāks, tā tiek lietota tikai noteiktās jomās un situācijās, bet šīs svešvalodas prestižs strauji pieaug. Visvairāk angļu valodu lieto sociālajos tīklos; retāk – arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā un dažādās situācijās mācību iestādēs, bet, salīdzinot ar latviešu un krievu valodu, angļu valoda ikdienas dzīvē tiek izmantota ļoti maz.

Latviešu valoda visvairāk tiek lietota oficiālās saziņas vajadzībām (mācību iestādēs, valsts un pašvaldību iestādēs, darba apspriežu, sanāksmju laikā, arī veselības aprūpes iestādēs), kur to lieto gan tie, kas ģimenē sazinās latviski, gan tie, kas ģimenē sazinās citās valodās. Kopumā vismazāk latviešu valoda tiek lietota privātajā sfērā (saziņā ar ģimenes locekļiem, draugiem), kur valodu izmantojums lielākoties atšķiras starp respondentiem, kas ģimenē sazinās latviski, un tiem, kas ģimenē sarunājas krieviski.

Kaut arī latviešu valodas lietojums dominē, otra Latvijā visbiežāk lietotā valoda ir krievu, un vispirms jau publiskajā saziņā – uz ielas, veikalā u. tml. ikdienas situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, arī privātajā saziņā ar draugiem. Šajās situācijās krievu valodu lieto gan tie, kas ģimenē sazinās krieviski, gan tie, kas ģimenē sarunājas latviski. Krievu valodu vismazāk lieto dažādās oficiālās jomās un situācijās.

Saziņas valodas izvēli tajā vai citā situācijā visvairāk ietekmē ģimenē lietotā valoda (kas Latvijā visbiežāk sakrīt ar dzimto valodu). Tie, kas ģimenē sazinās latviešu valodā, visās sociolingvistiskajās jomās un situācijās galvenokārt tikai vai pārsvarā lieto latviešu valodu; vismazāk – darbā ar klientiem un sadarbības partneriem, kur savukārt krievu valoda tiek lietota biežāk (gan saziņā ar klientiem un sadarbības partneriem, gan arī ar kolēģiem), un neformālajā ikdienas saziņā uz ielas, veikalos u. tml. situācijās, kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā. Tie, kuri ģimenē sazinās krievu valodā, visbiežāk latviešu valodu lieto darbā (it īpaši oficiālajā saziņā, t. i., apspriežu un sanāksmju laikā),

valsts un pašvaldību iestādēs, mācību iestādēs un veselības aprūpes iestādes, kā arī neformālajā ikdienas saziņā uz ielas, veikalos u. tml. situācijās; vismazāk – privātās komunikācijas vajadzībām (ar draugiem un ģimenes locekļiem).

Valodas izvēli cilvēkiem, kuri ģimenē sazinās krieviski, ietekmē arī viņu latviešu valodas prasmes līmenis, resp., jo labāka latviešu valodas prasme, jo biežāk tiek lietota tikai vai pārsvarā latviešu valoda. It sevišķi tas attiecas uz valodu lietojumu publiskajā jomā: uz ielas, veikalos u. tml. situācijās, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī veselības aprūpes iestādēs. Vismazāk latviešu valodas prasmes līmenis ietekmē valodas lietojuma biežumu mācību iestādēs, kur visi, neraugoties uz prasmēm, lieto latviešu valodu.

Vismazākās atšķirības valodu lietojumā starp tiem, kuri ģimenē sazinās latviski, un tiem, kuri ģimenē sazinās krieviski, ir darba jomā, īpaši – sazinoties darba apspriežu un sanāksmju laikā, kur abu grupu pārstāvji lielākoties lieto latviešu valodu, taču, sazinoties darbā ar klientiem un sadarbības partneriem, abu grupu pārstāvji lieto dažādas valodas. Darba joma ir tā, kurā cilvēki, neraugoties uz valodu, kurā viņi sazinās ģimenē, ir visvairāk motivēti valodas izvēlē pielāgoties gan nosacījumiem un noteikumiem, gan arī apkārtējai videi.

Respondenti, kuri ģimenē sazinās dažādās valodās, visbiežāk arī darbā un neformālās publiskās saziņas jomās lieto gan latviešu, gan citas valodas (lielākoties krievu). Uz ielas, veikalos u. tml. ikdienas situācijās, kā arī uzrunājot nepazīstamus cilvēkus Latvijā, respondenti ar dzimto krievu valodu krievu valodu izmanto vairāk nekā latviešu valodu. Trešdaļa no tiem, kuri ģimenē sazinās latviski, ar draugiem sazinās arī krieviski, un divas trešdaļas no tiem, kuri ģimenē sazinās krieviski, ar draugiem sazinās arī latviski. Tas rāda, ka saskarsme ir arī privātajā jomā. Tomēr lielākoties Latvijas iedzīvotāji ar draugiem sazinās vai nu latviešu, vai nu krievu valodā atkarībā no tā, kurā valodā viņi sazinās ģimenē.

Latgalē visbiežāk visās sociolingvistiskajās jomās krievu valodu lieto vairāk nekā pārējā Latvijā, t. sk. arī tikai vai pārsvarā krievu valodu. Latgales iedzīvotāju saziņas valodas izvēle ikdienišķās publiskās situācijās atšķiras no Latvijas iedzīvotāju paradumiem. Latgale ir vienīgais reģions, kur kopumā daudzās jomās krievu valodu lieto vairāk nekā latviešu valodu. Jomas, kurās visbiežāk šeit tiek lietota latviešu valoda, ir darbs un dažādas iestādes. Latgalē no visām jomām tieši darba vidē latviešu valoda tiek izmantota visvairāk, bet Rīgā darba vide ir daudzvalodīgāka, te klāt nāk arī angļu valoda.

Kopumā trīs ceturtdaļas Latvijas iedzīvotāju nav izjutuši, ka valodu prasmes būtu pozitīvi vai negatīvi ietekmējušas viņu situāciju darba tirgū pēdējo piecu gadu laikā. To vidū, kas ir izjutuši valodu prasmju ietekmi, vairāk ir pozitīvu konstatējumu, un mazāk tādu, kas būtu izjutuši negatīvu ietekmi atalgojuma vai citā ziņā. Negatīvu ietekmi lielākoties izjutuši tie, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda. Vairāk nekā puse no viņiem neprot latviešu valodu vai prot to vāji vai ļoti vāji. Tāpat liela šīs respondentu grupas daļa neprot angļu valodu nemaz vai prot to vāji un ļoti vāji. Kopumā respondentu situāciju darba tirgū visvairāk ietekmē latviešu valodas prasme: gan pozitīvi, gan nepietiekamas vai neesošas prasmes gadījumā – arī negatīvi (t. sk. algas ziņā). Kopumā latviešu valodas prasmes ietekmi uz situāciju darba tirgū visvairāk ir izjutuši tie, kas ģimenē sarunājas krieviski; tie, kas dzīvo Latgalē un Rīgā, resp., vietās, kur krieviski runājošo respondentu īpatsvars ir

lielāks. Tāpat šajā grupā ir visvairāk respondentu (apmēram piektdaļa), kuri uzskata, ka viņiem vajadzētu labākas latviešu valodas prasmes, lai uzlabotu savu situāciju darba tirgū. Tātad tiem, kas ģimenē sarunājas krieviski, būtiskākais faktors, kas ietekmē viņu pozīciju darba tirgū, ir latviešu valodas prasme, mazāk ir tādu cilvēku, kas uzsvērtu angļu valodas prasmes nozīmi (salīdzinot ar respondentiem, kas ģimenē sarunājas latviski).

Visvairāk savas krievu valodas prasmes ietekmi uz situāciju darba tirgū ir izjutuši jauni cilvēki 18–34 gadu vecumā: gan pozitīvu ietekmi, gan negatīvu ietekmi uz situāciju vispār, gan konkrēti atalgojuma ziņā. Krievu valodas prasmes nepietiekamību visvairāk izjūt jaunieši (18–34 gadi), kuri tajā pašā laikā vismazāk izjūt latviešu valodas prasmes nepietiekamību. Tas atspoguļo gan jauniešu labu latviešu valodu prasmi Latvijā, gan parāda, ka darba tirgū krievu valodas prasme tiek uzskatīta par vajadzīgu. Visbiežāk krievu valodas prasmes vai neprasmes ietekmi ir izjutuši tie, kas ģimenē sarunājas latviski, bet krievu valodas prasmes pozitīvu ietekmi uz atalgojumu ievērojuši tie, kas ģimenē sarunājas krieviski. Krievu valodu kā pozitīvu ietekmes faktoru vairāk novērtē cilvēki, kas strādā privātajā sektorā visos Latvijas reģionos, bet vismazāk – Latgalē, kur krievu valodas prasme ir visizplatītākā. Vajadzību pēc labākas krievu valodas prasmes visvairāk izjūt jaunieši 18–34 gadu vecumā, tie, kuri ģimenē sarunājas latviski, un tie, kuriem ir augstākā izglītība.

Angļu valodas prasme/neprasme biežāk ietekmējusi respondentu situāciju darba tirgū pozitīvi, retāk – negatīvi. Visvairāk angļu valodas prasmes ietekmi izjutuši cilvēki ar augstāko izglītību un augstiem ienākumiem; pozitīvu ietekmi – jauni cilvēki vecumā no 18 līdz 44 gadiem, negatīvu ietekmi – drīzāk vecāki cilvēki (35–63 gadiem). Aptuveni trešdaļa respondentu uzskata, ka labāka angļu valodas prasme uzlabotu viņu situāciju darba tirgū. Vajadzību pēc labākas angļu valodas prasmes izjūt drīzāk tie, kas ģimenē runā latviski, tie, kuriem ir augstākā izglītība, tie, kuri ir 18–54 gadu vecumā, un tie, kuri dzīvo Rīgā.

Darba tirgū respondenti vispirms izjūt latviešu valodas prasmes nepieciešamību, tad angļu valodas prasmes vajadzību, un pēc tam arī nepieciešamību pēc krievu valodas prasmes. Tā kā citu valodu prasme nav sevišķi izplatīta, to ietekme uz situācijas darba tirgū tiek minēta reti.

Gandrīz visi Latvijā nodarbinātie ir divvalodīgi, jo vismaz pamatlīmenī prot gan latviešu, gan krievu valodu. Aptuveni 80 % nodarbināto prot labi latviešu valodu (iekļauti dzimtās valodas runātāji un tie, kas valodu prot ļoti labi vai labi), un tikpat daudzi prot labi krievu valodu. Atšķirība vērojama faktā, ka ļoti laba un laba krievu valodas kā svešvalodas prasme ir vairāk izplatīta, nekā ļoti laba un laba latviešu valodas kā otrās valodas prasme. Dati par nodarbinātajiem vecumā 18–34 gadiem rāda, ka nākotnē šajā vecumgrupā nodarbinātie Latvijā būs trīsvalodīgi un papildu latviešu un krievu valodai labi pratīs arī angļu valodu. Šīs vecumgrupas nodarbinātie latviešu valodu prot krietni labāk nekā krievu valodu, un nodarbinātie latvieši šajā vecumā angļu valodu prot nedaudz biežāk nekā krievu valodu.

Vairums cilvēku saziņai darbā lieto vairākas valodas (galvenokārt latviešu un krievu, mazāk angļu), bet latviešu valoda kopumā tiek lietota visbiežāk (gandrīz visi). Aptuveni puse nodarbināto darbā sazinās krieviski, un desmitā daļa – angliski. Latviešu valodu visvairāk lieto formālajā saziņā, t. i., darba apspriežu un sanāksmju laikā. Tas parāda,

ka darba vietās parasti oficiālā valoda ir latviešu valoda. Krievu un mazāk arī angļu valodu visbiežāk lieto saziņā ar klientiem, sadarbības partneriem. Krievu valodu darbā izmanto arī neformālai komunikācijai ar kolēģiem. Tikai vai pārsvarā kādu citu valodu darba saziņā lieto aptuveni 15 % nodarbināto. Krievu valodas lietojums nākotnē varētu nedaudz samazināties, bet angļu valodas lietojums pieaugt. Tāpat nākotnē varētu pieaugt latviešu valodas lietojums darba vidē. Vecuma grupā 18–34 gadiem ir mazāk cilvēku, kas sazinātos tikai vai pārsvarā kādā citā valodā, nekā citās vecumgrupās, un vairāk ir to, kas sazinās tikai vai pārsvarā latviešu valodā. Divvalodība un trīsvalodība visticamāk pieaugs, piemēram, saziņā ar klientiem un sadarbības partneriem.

Valodu lietojumu darbā lielā mērā ietekmē valoda, kurā cilvēks sazinās ģimenē, un reģions, kurā nodarbinātais dzīvo. Lai gan pārsvarā visi nodarbinātie Latvijā darbā sazinās latviešu valodā, tie, kas ģimenē sazinās latviešu valodā, darbā lieto arī tikai vai pārsvarā latviešu valodu (it īpaši apspriežu, sanāksmju laikā), toties tie, kas ģimenē sazinās krieviski, krietni biežāk darbā lieto arī krievu valodu (visās situācijās) un krietni retāk tikai vai pārsvarā latviešu valodu. 52 % cilvēku, kas ģimenē sarunājas krieviski, darba apspriedēs, sanāksmēs sazinās tikai vai pārsvarā latviešu valodā; bet 33 % sazinās ar kolēģiem tikai vai pārsvarā latviski. Toties 39 % cilvēku, kas ģimenē sarunājas krieviski, sazinās ar kolēģiem tikai vai pārsvarā citā valodā; apspriedēs, sanāksmēs – 32 %. Respektīvi, daļa cilvēku, kas ģimenē sarunājas krieviski, strādā darba vidē, kur dominē krievu valoda, un tā būtiski atšķiras no pārējo Latvijas iedzīvotāju darba vides. Jāpiemin, ka tie nodarbinātie, kas darbā nelieto latviešu valodu vai lieto pārsvarā kādu citu valodu, lielākoties arī neprot latviešu valodu vai prot to vāji vai ļoti vāji. Pozitīvi, ka vecumgrupā 18–34 gadiem ir krietni mazāk cilvēku, kas darbā sazinātos tikai vai pārsvarā kādā citā valodā (krievu valodā), nekā pārējās vecumgrupās, bet tomēr arī šajā vecumgrupā aptuveni ceturtdaļa cittautiešu darbā sazinās tikai vai pārsvarā kādā citā (visbiežāk krievu) valodā.

Atšķirības reģionos valodu lietojumā darbā ir lielas. Angļu valoda visvairāk tiek lietota Rīgā un Pierīgā. Krievu valodu visvairāk lieto Latgalē un Rīgā, kur ir arī visvairāk divvalodības darba vidē, bet Vidzeme ir monolingvāla. Latgalē un Rīgā ir visvairāk strādājošo, kuri darbā vispār nesazinās latviešu valodā vai sazinās pārsvarā kādā citā valodā vairāk nekā latviešu: Latgalē aptuveni puse un Rīgā aptuveni trešdaļa no tiem, kas ģimenē sarunājas krieviski, sazinās tikai vai pārsvarā krieviski arī darbā.

Saziņa latviski darbā ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas motivē cittautiešus apgūt latviešu valodu un pilnveidot latviešu valodas prasmi. Aptuveni puse nodarbināto norāda, ka ir apguvuši latviešu valodu darba kolektīvā. Citiem vārdiem sakot, darba vide palielina latviešu valodas lietošanas biežumu un tāpat sekmē arī sabiedrības integrāciju.

Valsts un pašvaldību iestādēs, mācību iestādēs, resp., lielākā vai mazākā mērā oficiālās situācijās, latviešu valodas lietojums ir primārs. Latviešu valoda mazāk tiek lietota privātajā saziņā un publiskajā neformālajā vidē, bet arī šajās jomās latviešu valodas lietojums nedaudz pieaug, palielinoties gan latviešu valodas prasmes līmenim, gan savstarpējai saziņai starp dažādu dzimto valodu runātājiem. No valodas politikas viedokļa nedrīkstētu aizmirst par darba vidi kā nozīmīgu sociolingvistisko jomu, veidojot apstākļus (t. sk. ar juridisko mehānismu palīdzību), kas darba vidē un vietās, kur ir mazāk latviski runājošo, motivētu cilvēkus saziņai latviski.

Latviešu valodas prasmei ir liela nozīme: jo labāk prot latviešu valodu, jo drīzāk lieto tikai vai pārsvarā latviešu valodu (uz ielas, veikalos u. tml. vietās), resp., līdz ar valodas prasmi paplašinās tās lietojums, kas ir likumsakarīgi. Tāpēc joprojām, īstenojot valodas politiku, liela vērība pievēršama latviešu valodas apguvei bērnu un jauniešu vidū (izglītības kvalitātes jautājums), bet ne mazāk uzmanības veltāms valsts valodas apguves nodrošināšanai pieaugušo mērķauditorijā.

Kā jau vairākkārt minēts, lielākās atšķirības latviešu valodas prasmes un lietojuma rādītājos ir teritoriālā skatījumā, kas atklāj gan etnodemogrāfiskās situācijas ietekmi, gan valodas apguves, lietojuma, normatīvā regulējuma ievērošanas un izglītojošo pasākumu lomu. Pašlaik 10 % Latgales un Pierīgas krievvalodīgo un 14 % Rīgā dzīvojošo krievvalodīgo ikdienā nesaskaras ar cilvēkiem, kuru dzimtā valoda būtu latviešu. Ilgtermiņā šāda nošķirta dzīve rada segregāciju, no kā var izvairīties, veidojot integrējošu izglītības sistēmu un izstrādājot latviešu valodas apguves sistēmu pieaugušajiem, kā arī sekmējot pozitīvas lingvistiskās attieksmes veidošanos.

Lingvistiskās attieksmes rādītāji iezīmē kopumā pozitīvas tendences ne tikai latviešu valodas lomas un vērtības pieaugumā sabiedrībā (izņemot atsevišķas grupas: nepilsoņus, vecāka gadagājuma cilvēkus, kam dzimtā valoda nav latviešu), bet arī sabiedrības izpratnē par valodu hierarhiju valstī un daudzvalodības procesiem, resp., oficiālās valodas prasme kā ieguvums indivīda izaugsmei, apzinoties, ka valsts valodas prasme nav traucēklis ne dzimtās valodas saglabāšanai, ne citu valodu apguvei.

Īstenojot valodas politiku, jāņem vērā, ka izpratne par valodu lomu un hierarhiju, pārmaiņas lingvistiskajā attieksmē vispirms ir balstītas labā valodas prasmē. Līdz ar latviešu valodas prasmes pieaugumu, kas pozitīvi ietekmē attieksmes un pārliecības veidošanos, valodu izvēles paradumus u. c. valodas lietojuma jeb lingvistiskās uzvedības aspektus, palielinās arī latviešu valodas kā oficiālās valodas stabilitāte un valsts valoda var ieņemt statusam atbilstošu vietu valodu hierarhijā.

5. NODAĻA

VALODAS SITUĀCIJA DIASPORĀ

Ilze Koroļeva
Inta Mieriņa
Andris Saulītis

Diaspora ir „ārpus Latvijas pastāvīgi dzīvojošie Latvijas pilsoņi, latvieši un citi, kam ir saikne ar Latviju, kā arī viņu ģimenes locekļi” [Diasporas likums 2018]. Tāpat ekspertu ziņojumā „Vienojošas nacionālās identitātes un Latvijas kultūrtelpas nostiprināšana. Priekšlikumi sabiedrības integrācijas politikas plānam 2019.–2025. gadam” ar diasporu tiek saprasti Latvijas valstspiederīgie un latvieši, kā arī Latvijas izcelsmes personas, kas dzīvo ārpus Latvijas un apzinās savu piederību Latvijas valstij [Mieriņa et al. 2017].

Samazinoties transporta un komunikācijas izmaksām, pasaulē un arī Latvijā arvien izplatītāks kļūst transnacionāls dzīvesveids, kad cilvēki par savu dzīvesvietu izvēlas vairākas valstis vienlaikus. Līdz ar to arī šī grupa tiek uztverta un analizēta kā daļa no Latvijas diasporas. Latvijas diaspora ir ārkārtīgi daudzveidīga, tomēr pēc hronoloģiskā un vēsturisko nosacījumu kritērija parasti tiek aplūkota diaspora, ko veido trimdas latvieši un to pēcteči, kā arī citi pirms 1991. gada no Latvijas izbraukušie, un t. s. „jaunā diaspora” – pēc 1990. gada izbraukušie.

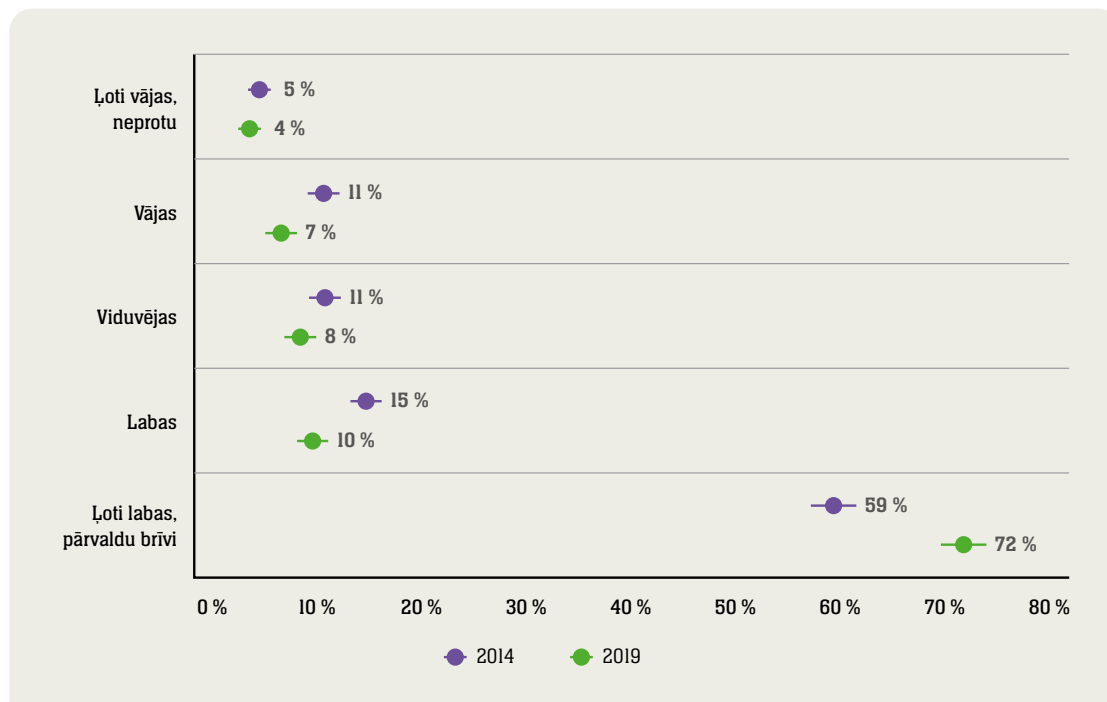
Gan emigrantu, gan reemigrantu aptaujas liecina, ka valodu prasme ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas ietekmē gan izceļošanas, gan atgriešanās plānus. Tā, piemēram, aptaujā „Atgriešanās Latvijā” [Hazans 2016] secināts, ka 15 % reemigrantu atgriezties pamudinājusi pazīstama, saprotama valodas vide. Arī padziļinātās intervijas ar Latvijas reemigrantiem [Kļave, Šūpule 2019] liecina, ka vēlme runāt dzimtajā valodā ir viens no galvenajiem motīviem atgriezties. Savukārt tie, kuri latviešu valodu neprot tik labi, biežāk nekā citi saskaras ar grūtībām, adaptējoties dzīvei Latvijā [Hazans 2016].

Desmitā daļa reemigrantu uzskata, ka atgriezties Latvijā palīdzētu latviešu valodas apguves un pilnveides iespējas bērniem, un tikpat – šādu iespēju piedāvājums dzīvesbiedram(-ei). Tā kā valodas prasmei ir ļoti liela nozīme migrācijas procesā, pastiprināta uzmanība latviešu valodas apguvei pievērsta arī diasporas politikas plānošanas dokumentos, t. sk. Reemigrācijas atbalsta pasākumu plānā 2013.–2016. gadam, Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņēs 2012.–2018. gadam [Mieriņa et al. 2017], kā arī 2018. gada nogalē pieņemtajā Diasporas likumā.

Lai analizētu sasniegto diasporas politikā, izvērtētu plānotos uzdevumus un sasniegtos politikas plānošanas rezultātus latviešu valodas saglabāšanā un apguvē, jānoskaidro galvenie valodas prasmes, lietošanas un attieksmes rādītāji un to ietekmes faktori. Tas ļautu arī turpmāk sistēmiski un efektīvi plānot darbu valodu prasmes saglabāšanas, apguves un pilnveides jomā diasporā. Īstenojot Diasporas likumu, sadarbībā ar Latvijas valstspiederīgajiem aktīvi iesaistās Izglītības un zinātnes ministrija, Latviešu valodas aģentūra piedāvā daudzveidīgus mācību materiālus un valodas apguves iespējas, dažādus materiālus izstrādā Valsts izglītības un saturs centrs, bet atbalstu valodas apguvē reemigrantiem sniedz Sabiedrības integrācijas fonds u. c.

5.1. Latviešu valodas prasme diasporā

Diasporas aptaujas 2019 dati¹ liecina – kopš 2014. gada ir pieaugusi (no 59 % līdz 72 %) to latviešu un Latvijas valstspiederīgo (turpmāk – Latvijas diasporas) daļa, kura latviešu valodas prasmi vērtē kā „ļoti labu” vai „pārvalda brīvi” (75. att.).

75. att. Latviešu valodas prasmes pašvērtējums diasporā, respondentu atbildes uz jautājumu „Kā Jūs vērtējat savas latviešu valodas zināšanas?": 2014. un 2019. gada aptaujas datu salīdzinājums.

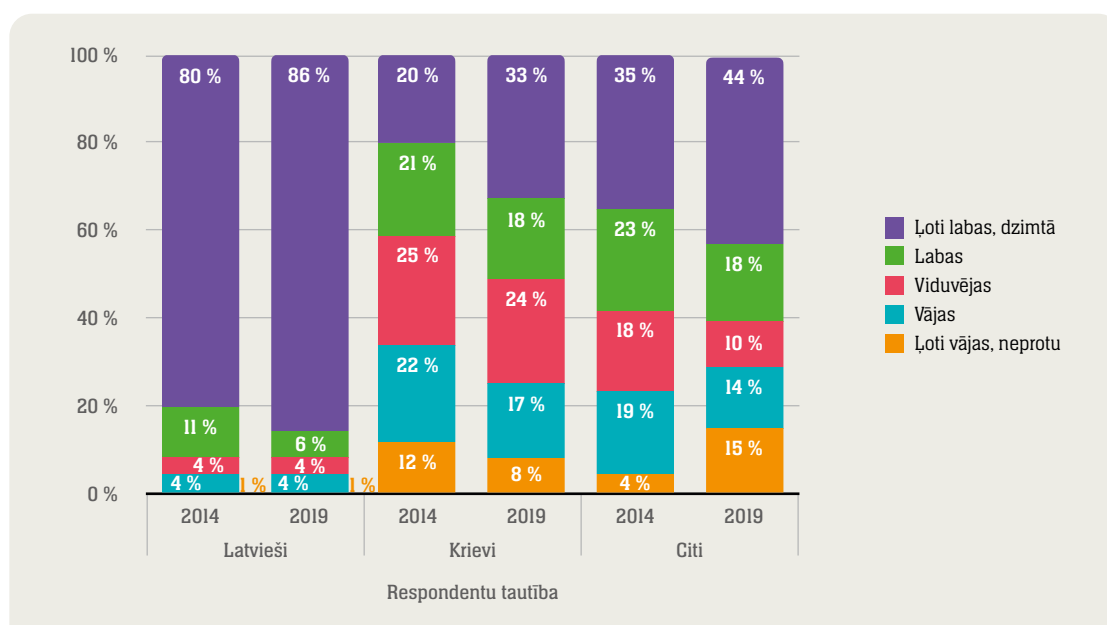
Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019

Analizējot datus grupās pēc respondentu² etniskās piederības (76. att.), šobrīd 86 % aptaujāto, kuri sevi identificējuši kā latviešus, valodu prot ļoti labi un brīvi. Zemāks valodas prasmes līmenis ir latviešiem, kuri dzimuši ārpus Latvijas: 17 % respondentu ir vāja vai ļoti vāja latviešu valodas prasme vai arī viņi to neprot, un tikai 57 % latviešu valodu prot ļoti labi.

¹ 2019. gadā ar Latvijas Zinātnes padomes granta „Labklājības un sociālās integrācijas izpēte likvidās migrācijas kontekstā: longitudinālā pieeja” (Izp-2018/1-0042) atbalstu LU Filozofijas un socioloģijas institūtā I. Mieriņas vadībā atkārtoti tika īstenota aptauja „Latvijas emigrantu kopienas” (pirmo reizi aptauja veikta 2014. gadā, sk. <https://migracija.lv/doc/latvijas-emigrantu-kopienas-zinojums.pdf>). Ar valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” 2. apakšprojekta 2. aktivitātes (īsteno LVA) atbalstu aptaujā papildus tika iekļauti detalizētāki jautājumi par valodas situāciju diasporā. Iegūtie dati ļauj novērot izmaiņas diasporas pārstāvju un reemigrantu – gan pieaugušo, gan bērnu – valodas prasmes rādītājos, kā arī plašāk analizēt šo izmaiņu ietekmes faktorus un citus ar valodas lietojumu saistītus jautājumus. Papildus iegūti dati par latviešu valodas prasmes līmeņa un valodas lietošanas paradumu izmaiņām ne vien kolektīvā, bet arī individuālā līmenī, apzināti faktori, kas nosaka šīs izmaiņas.

² Aptaujāti respondenti no 15 gadu vecuma.

Zemāka nekā latviešiem ir citu tautību pārstāvju latviešu valodas prasme: 51 % krievu un 62 % citu tautību emigrantu latviešu valodu prot labi vai ļoti labi. Tomēr šis rezultāts ir ievērojami labāks nekā 2014. gadā, jo ir samazinājies to krievu tautības respondentu skaits, kuru latviešu valodas prasme ir vāja, ļoti vāja vai kuri valodu neprot. Tas liecina par latviešu valodas prasmes uzlabošanos jauniešu vidū (sal. 77. att.). Savukārt latviešu valodas prasmes uzlabošanos latviešu vidū daļēji var skaidrot ar trimdas pārstāvju un to pēcteču skaita sarukšanu (Hazans 2020, 37) – tieši viņi visbiežāk sevi uzskatīja par latviešiem, neraugoties uz latviešu valodas neprasmi.

76. att. Latviešu valodas prasmes pašvērtējums diasporā grupās pēc etniskās piederības: 2014. un 2019. gada aptaujas datu salīdzinājums.

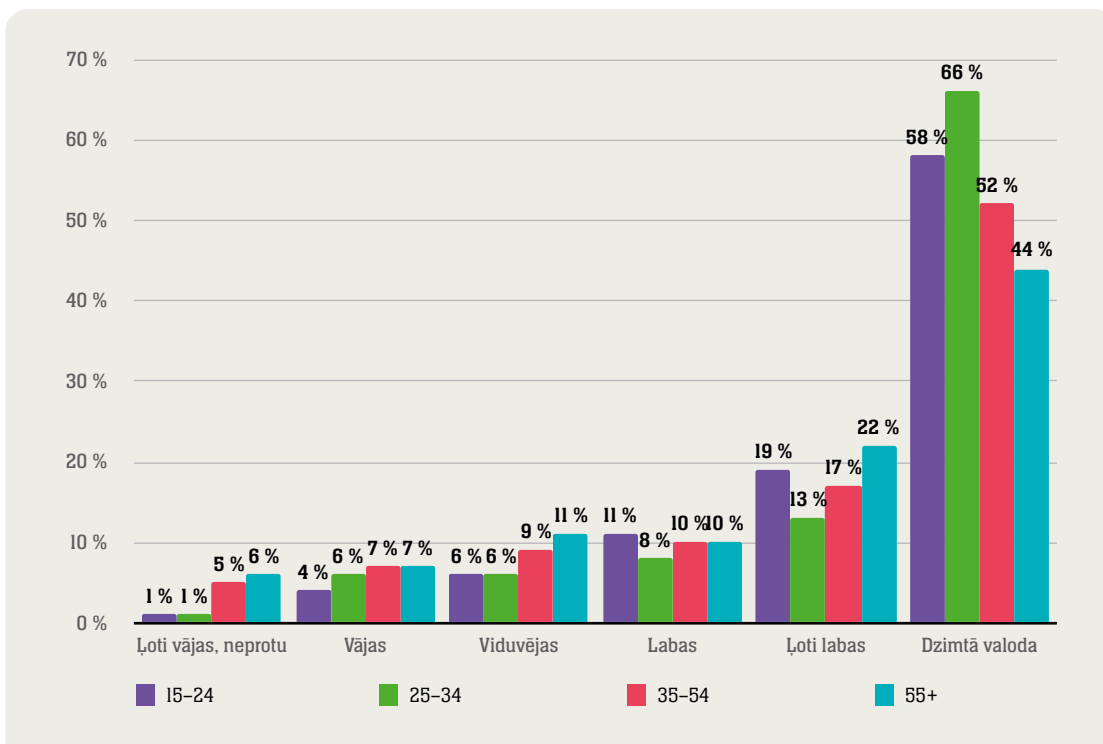
Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019

Latviešu valodas prasmi augstāk vērtē jaunāko vecuma grupu pārstāvji. Lielākajai daļai jauniešu (88 %) vecumā līdz 24 gadiem tā ir vai nu dzimtā valoda, vai arī viņu latviešu valodas prasme ir ļoti laba vai laba. Vecuma grupā no 25 līdz 34 gadiem lielākajai daļai respondentu latviešu valoda ir dzimtā valoda, bet kopumā 87 % latviešu valodu prot labi vai ļoti labi (77. att.). Lielā mērā šīs atšķirības var skaidrot ar latviešu valodas prasmes uzlabošanos tā saucamās jaunās diasporas jaunākās paaudzes pārstāvju vidū, kuriem latviešu valoda nav dzimtā.

Diasporas aptaujas dati liecina, ka latviešu valodas prasme un lietojums korelē ar indivīda plāniem atgriezties vai gluži pretēji – neatgriezties – Latvijā. Tas ir likumsakarīgi, jo valodas prasme vai neprasme ietekmē ne tikai reemigrantu adaptāciju, integrēšanos sabiedrībā un darba tirgū, bet arī indivīda psiholoģisko labsajūtu un drošību. No otras puses, nevar izslēgt arī pretēju saistību – tiem, kuri atgriezties neplāno, var būt mazāka motivācija apgūt vai izkopt latviešu valodas prasmi.

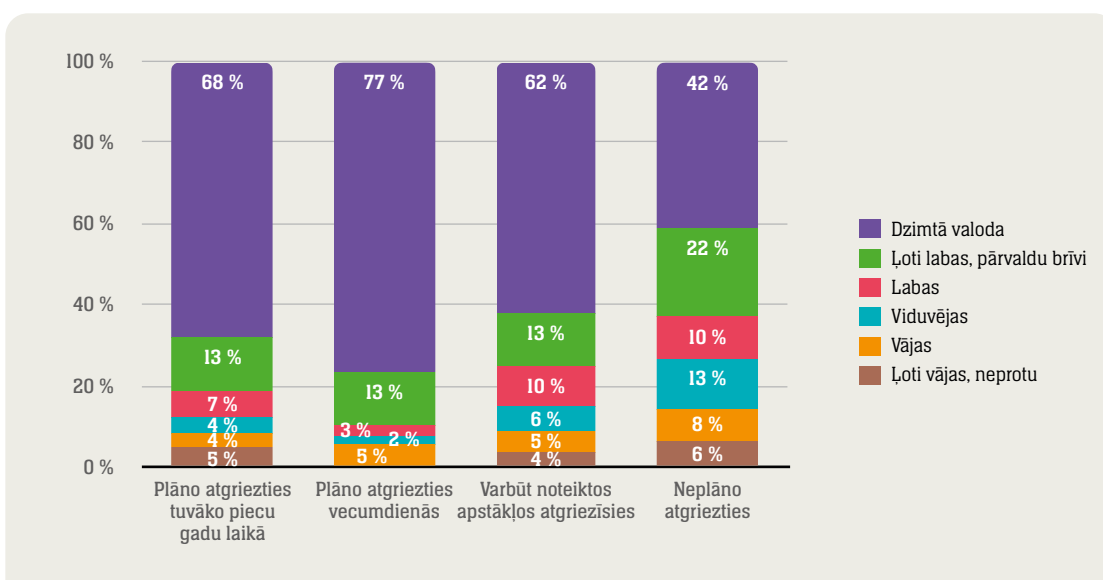
Valodas grūtības kā šķērslī atgriezties Latvijā minējuši 19 % Latvijas diasporas respondentu, t. sk. 15 % to, kuri sevi uzskata par latviešiem, – un tas ir nedaudz vairāk nekā 2014. gadā. Šobrīd 88 % diasporas pārstāvju, kuri plāno atgriezties Latvijā tuvāko piecu

gadu laikā, latviešu valodu prot labā līmenī, šāda valodas prasme ir arī 95 % respondentu, kuri domājuši atgriezties vecumdienās, savukārt to vidū, kuri neplāno atgriezties, latviešu valodu prot salīdzinoši mazāka daļa – 74 % respondentu (78. att.).

77. att. Latviešu valodas prasmes pašvērtējums dažādās vecumgrupās.

Dati: Diasporas aptauja 2019

78. att. Latviešu valodas prasmes līmenis (pašvērtējumā) saistībā ar diasporas pārstāvju plāniem atgriezties Latvijā.

Dati: Diasporas aptauja 2019

Likumsakarīgi, ka Latvijas diasporā (īpaši pēc 1991. gada izbraukušo grupā) latviešu valodas prasme, ir cieši saistīta ar respondenta etnisko piederību (un attiecīgi arī dzimto valodu). Otrs būtisks faktors ir latviešu valodas lietošana ģimenē, bet trešais – ārpus Latvijas pavadīto gadu skaits.

Tie, kuri dzimuši ārvalstīs, latviešu valodu pārvalda sliktāk nekā tie, kuri dzimuši Latvijā; turklāt tie, kuri ārvalstīs pavadījuši visu mūžu, valodu prot sliktāk nekā citi. Respondenti, kuri ārvalstīs pavadījuši vairāk nekā 15 gadus, latviešu valodu prot sliktāk nekā tie, kas ārvalstīs pavadījuši mazāku skaitu gadu. Ja valoda vairs nav aktīvā lietošanā, valodas prasme pasliktinās arī tiem, kas dzimuši un savu bērnību vai jaunību pavadījuši Latvijā. Uz zināmu asimilācijas pakāpi norāda fakts, ka latviešu valodas prasmi zemāk vērtē tie, kuri jūtas ļoti piederīgi vietējai kopienai mītnes zemē, resp., ir iesakņojušies jaunajā valstī.

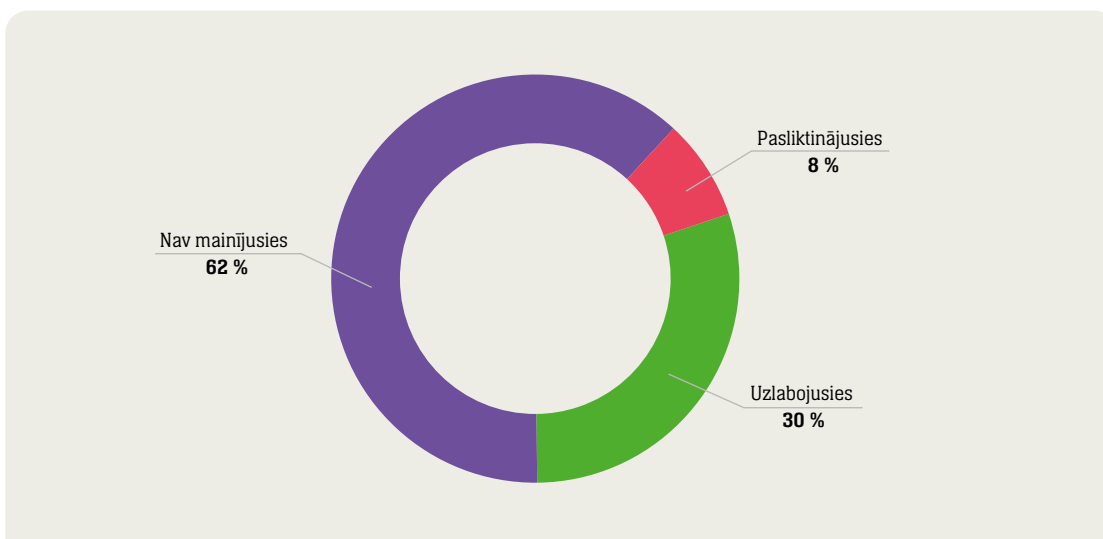
Arī ņemot vērā minēto faktoru ietekmi, labākas latviešu valodas prasmes ir diasporas pārstāvjiem, kuriem ir Latvijas pilsonība. Iespējams, pilsoniskā piederība ir papildu stimuls vēlmei apgūt vai saglabāt latviešu valodu.

Latviešu valodas prasmes līmeni statistiski nozīmīgi neietekmē ne respondenta vecums, ne izglītība, ne tas, vai respondents strādā mītnes valstī, vai dzīvesbiedrs ir latvietis, cik bieži brauc uz Latviju, vai plāno atgriezties, ne dažāda veida personiskās (ģimene, draugi) vai ekonomiskās saites ar Latviju. Noteikta saistība ir starp latviešu valodas prasmi un piederības sajūtu Latvijai, tomēr tā nav statistiski nozīmīga. Visbeidzot jāatzīmē, ka nedaudz sliktāka latviešu valodas prasme pēc pašvērtējuma ir vīriešiem.

Respondentu, kuri piedalījās gan 2014. gada, gan 2019. gada diasporas aptaujā, atbildes ļauj salīdzināt latviešu valodas prasmes pašvērtējuma izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā šajā grupā. Tādējādi arī tiek atklāti šo izmaiņu iemesli (79. att.). Sniegtās atbildes liecina, ka 62 % šīs grupas aptaujāto latviešu valodas prasmi 2019. gadā vērtē tāpat kā iepriekš, t. i., prasmes līmenis nav mainījies. 30 % respondentu tā ir uzlabojusies, bet 8 % – pasliktinājusies. Latviešu valodas prasmes līmeņa izmaiņas uz negatīvo pusi gandrīz vienmēr bijušas nelielas – tikai viena apakšlīmeņa robežās (t. i., piemēram, no vērtējuma „ļoti laba” prasme uz „laba”, no „laba” uz „viduvēja” vai no „viduvēja” uz „vāja” valodas prasme). Arī valodas prasmi pilnveidojot (23 % respondentu), lielākoties līmeņa kāpums bijis neliels. Tomēr 7 % aptaujāto norādījuši uz būtisku latviešu valodas prasmes uzlabošanu – vismaz divas pakāpes augstāk (piemēram, ļoti vāja valodas prasme pilnveidota uz viduvēju, vāja – uz labu, bet viduvēja – uz ļoti labu).

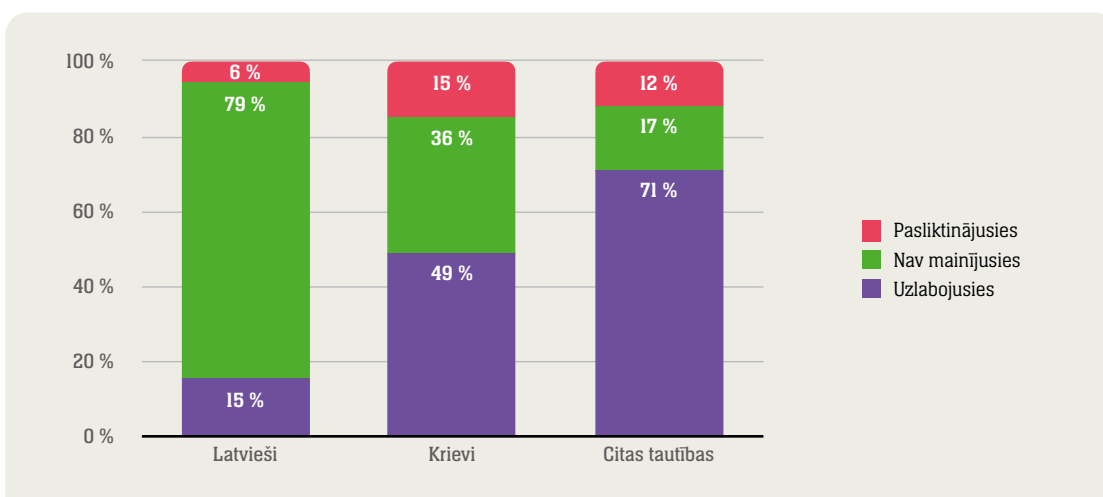
Galvenokārt latviešu valodas prasme uzlabojusies tiem, kuri 2014. gadā valodu gandrīz neprata vai latviešu valodas prasme bija ļoti vāja vai vāja, kā arī tiem, kas sevi uzskatīja par latviešiem vai krieviem un kas ir jaunāki par 45 gadiem, īpaši vecumgrupā no 25 līdz 44 gadiem (sk. 76., 77. un 80. att.).

2019. gadā latviešu valodas prasmi augstāk vērtē krievu tautības respondenti – 49 %, kā arī citu tautību (izņemot latviešu un krievu) respondenti – 71 % (80. att.). Vienlaikus viņu latviešu valodas prasme biežāk nekā latviešiem ir pasliktinājusies – attiecīgi 15 % un 12 % gadījumu. Ņemot vērā, ka šiem respondentiem latviešu valodas lietojums, dzīvojot ārzemēs, jau lielākoties nav nepieciešams, ja vien nav īpašas vēlmes saglabāt latviešu valodas prasmi, līdz ar to tā nav tik stabila un var straujāk mainīties.

79. att. Izmaiņas latviešu valodas prasmes līmenī: 2014. un 2019. gadā aptaujāto respondentu pašvērtējuma datu salīdzinājums.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019

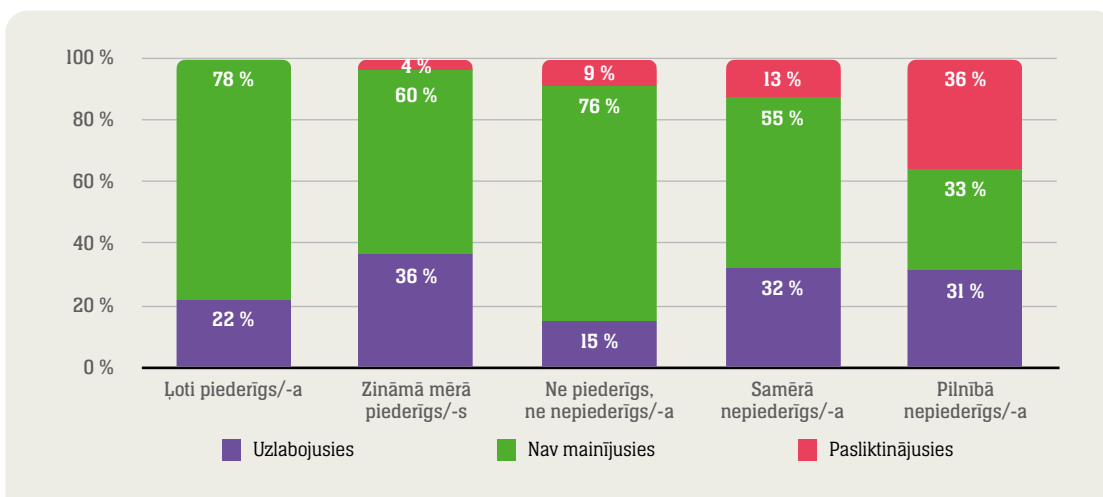

80. att. Izmaiņas latviešu valodas prasmes līmenī dažādu tautību respondentu grupās: 2014. un 2019. gadā aptaujāto respondentu pašvērtējuma datu salīdzinājums.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019

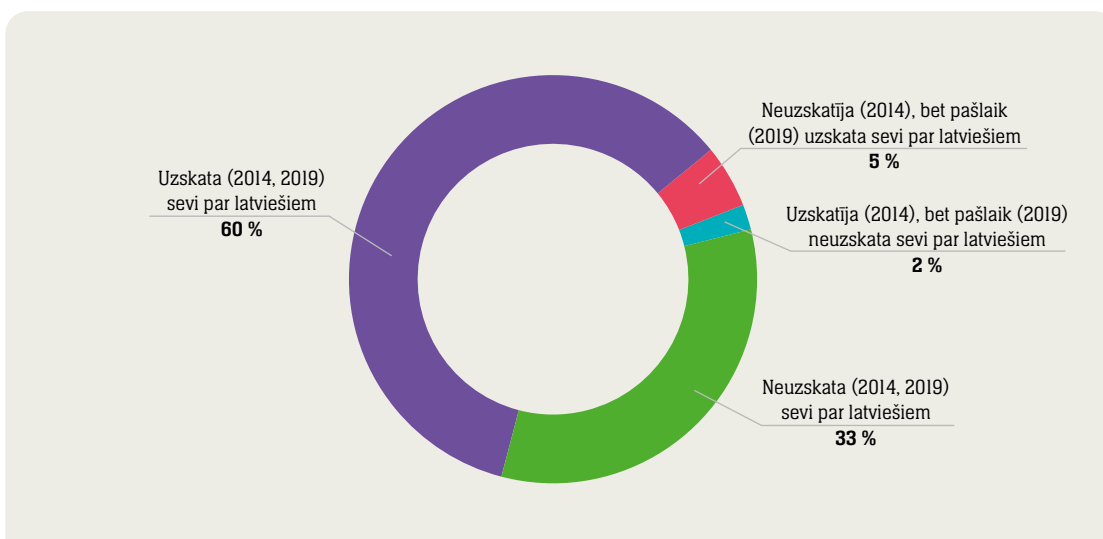
Nozīmīgs faktors, ka dzīvesbiedra piederība citai tautībai pati par sevi neietekmē latviešu valodas prasmes pilnveidi, svarīgi, vai ģimenē tiek runāts latviešu valodā vai netiek.

Kā jau iepriekš tika minēts, biežāk latviešu valodas prasmi pilnveidojuši tie, kuri tuvāko piecu gadu laikā plāno atgriezties Latvijā (41 %), savukārt pasliktinājusies tiem, kas nedomā atgriezties vai plāno atgriezties tikai vecumdienās (17 %). Izmaiņas latviešu valodas prasmē cieši saistītas arī ar respondenta piederības sajūtu Latvijas iedzīvotājiem – jo mazāk piederīgs respondents jutās Latvijas iedzīvotājiem 2014. gadā, jo drīzāk viņa latviešu valodas prasme ir pasliktinājusies (81. att.). No pētījuma metodoloģijas viedokļa tomēr jāatzīmē, ka tie, kuri jutās mazāk piederīgi Latvijas iedzīvotājiem, lielākoties vairs nepedalījās 2019. gada diasporas aptaujā, kas varēja iespaidot rezultātu, jo respondentu daļa, kas pedālījās aptaujā, latviešu valodas prasmi vērtē augstāk nekā 2014. gadā.

81. att. Izmaiņas latviešu valodas prasmē un piederības sajūta Latvijas iedzīvotājiem: 2014. un 2019. gadā aptaujāto respondentu pašvērtējuma datu salīdzinājums.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019

82. att. Etniskās pašidentifikācijas izmaiņas: 2014. un 2019. gadā aptaujāto respondentu atbilžu salīdzinājums.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019

Arī draugu skaits Latvijā vai draugu no Latvijas mītnes zemē pats par sevi neveicina latviešu valodas prasmju pilnveidi, turklāt nepalīdz arī biežāka komunikācija, jo draugi var būt citu tautību cilvēki un runāt citā valodā. Taču zināma pozitīva ietekme vērojama, ja Latvijā saglabāties nekustamais īpašums, uzņēmums, darbs, ir kredītsaistības u. tml., tātad – ja ir kāda praktiska saikne ar Latviju, kas visdrīzāk prasa saziņu latviešu valodā. Tas rada arī papildu motivācija bērnam iemācīt vai neļaut aizmirst latviešu valodu. Latviešu valoda vairāk pasliktinājies tiem, kuri uz Latviju brauc tikai reizi pusgadā vai pat retāk un kuriem līdz ar to nav iespēju uzturēties latviešu valodas vidē. Latviešu valoda vairāk pasliktinājies arī tiem, kuri strādā, t. i., atrodas pastāvīgā kontaktā ar citu tautību kolēģiem. Savukārt latviešu valodas prasmi izdevies uzlabot biežāk tiem respondentiem, kuriem ir vidējā vai augstākā izglītība, tādēļ nākotnē lielāka uzmanība būtu veltāma grupai

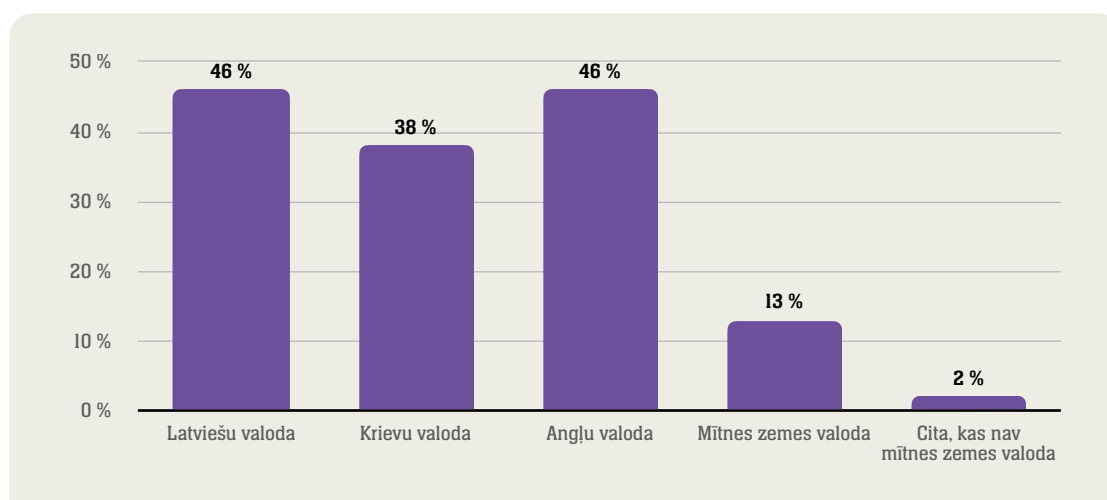
ar zemāku izglītības pakāpi (tā kā viņu informācijpratības līmenis varētu būt nepietiekams attālinātai sadarbībai, šī grupa nereti ir grūtāk sasniedzama).

Aptaujas dati iezīmē interesantas izmaiņas respondentu pašidentifikācijā pēc tautības. 60 % uzskata sevi par latviešiem, tāpat kā 33 % neuzskatīja un arī 2019. gadā neuzskata sevi par latviešiem, taču daļa aptaujāto savu identifikāciju ir mainījusi (82. att.). 2 % vairs sevi neuzskata par latviešiem, savukārt vēl vairāk – 5 %, kuri neuzskatīja sevi par latviešiem 2014. gadā, tagad norāda piederību latviešiem. Šis rezultāts liecina, ka dzīve emigrācijā dažkārt liek vairāk apzināties izcelsmi un ļauj novērtēt etnisko piederību.

Tāpat latviešu valodas prasmi vairāk pilnveidojuši tie, kuri jūtas kaut nedaudz piederīgi cilvēkiem no Latvijas, pretstatā tiem, kuri nejūt saikni ar cilvēkiem no Latvijas. Jāatzīst, ka identitāte, piederības sajūta un doma par iespējamu atgriešanos veicina latviešu valodas uzturēšanu diasporā.

5.2. Latviešu valodas lietojums

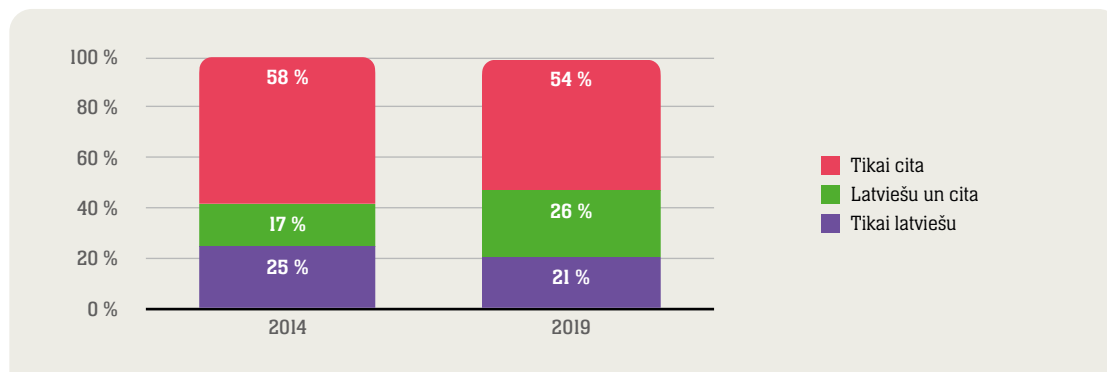
Atrodoties ārpus Latvijas, kur nav iespējama pilnvērtīga valodas vide, ir būtiski, kādā valodā ģimenes locekļi runā mājās. Diasporas aptaujas 2019 dati liecina, ka šobrīd gandrīz puse (46 %) ārvalstīs dzīvojošo Latvijas pārstāvju ģimenē lieto latviešu valodu, 46 % – angļu valodu, 38 % – krievu valodu, 13 % – mītnes zemes valodu (kas nav angļu vai krievu, piemēram, vācu, franču, itāļu u. c.) un 2 % runā vēl kādā citā valodā, kam iemesli netika noskaidroti, bet tie var būt ļoti dažādi (83. att.). Salīdzinot ar situāciju 2014. gadā, kad latviešu valodu ģimenē lietoja 42 %, krievu – 46 % un kādu citu valodu – 39 % respondentu, var secināt, ka nedaudz samazinājies krievu valodas lietojums emigrantu ģimenēs, vienlaikus palielinoties citu svešvalodu nozīmei. Latviešu valoda saglabājusi faktiski nemainīgas pozīcijas.

83. att. Mājās lietotā valoda mītnes zemē.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuri nedzīvo vieni)

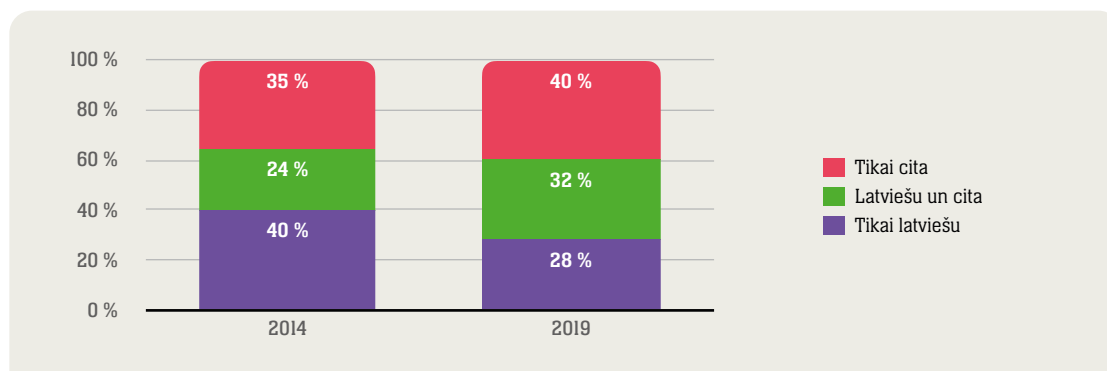
Salīdzinot ar 2014. gadu, no 17 % līdz 26 % ir palielinājies to diasporas pārstāvju skaits, kas ģimenē lieto latviešu un vēl kādu citu valodu. Tikai latviešu valodu ģimenē lieto 21 % respondentu, kas ir mazliet mazāk nekā 2014. gadā (84. att.).

84. att. Mājās lietotās valodas mītnes zemē: 2014. un 2019. gada aptaujas datu salīdzinājums.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (respondenti, kuri nedzīvo vieni)

Līdzīga aina vērojama, ja aplūko tikai latviešu tautības respondentus. Ir palielinājies (no 24 % līdz 32 %) to latviešu skaits, kas ģimenē lieto latviešu un vēl kādu citu valodu, savukārt ievērojami (no 40 % līdz 28 %) samazinājies to latviešu skaits, kas ģimenē lieto tikai latviešu valodu (85. att). Tas nozīmē, ka saglabāt latviešu valodas prasmi bērniem nākotnē kļūs arvien grūtāk.

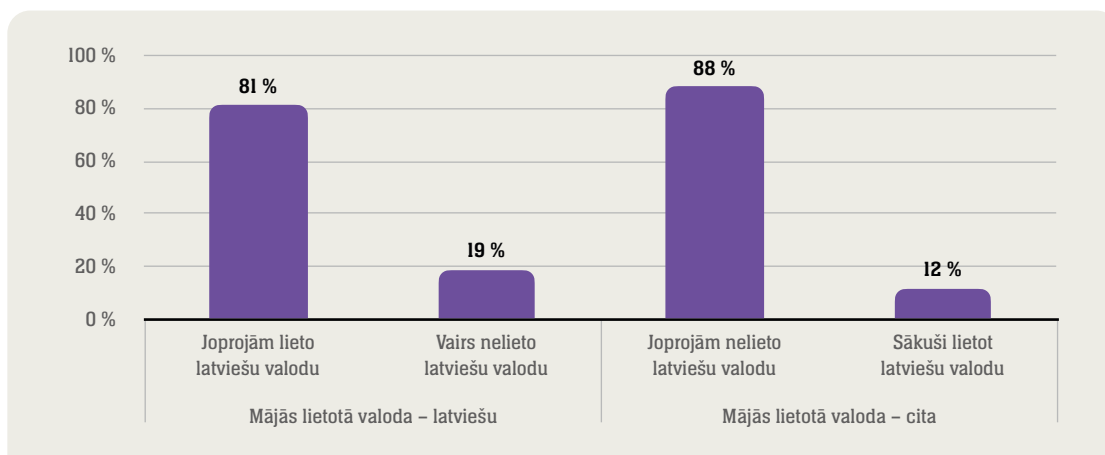

85. att. Mājās lietotās valodas latviešu respondentu grupā mītnes zemē: 2014. un 2019. gada aptaujas datu salīdzinājums.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (latviešu respondenti, kuri nedzīvo vieni)

19 % respondentu³, kuri pēc Diasporas aptaujas 2014 datiem ģimenē runāja latviski, šobrīd, kā to rāda pēc pieciem gadiem veiktā aptauja, no latviešu valodas lietošanas mājās (ģimenē) ir atteikušies. Vienlaikus latviešu valodu ģimenē sākuši izmantot 12 % no tiem, kuri iepriekš to nedarīja (86. att.).

³ No 1073 respondentiem, kuri piedalījās Diasporas aptaujā 2014 un 2019 (jeb paneļa respondenti, kas piedalījās abās aptaujās), 15–16 % pašlaik dzīvo vai dzīvoja vieni, tādēļ par valodu lietojumu ģimenē neatbildēja.

86. att. Latviešu valodas lietojuma dinamika mājās: 2014. un 2019. gada aptaujas datu salīdzinājums.

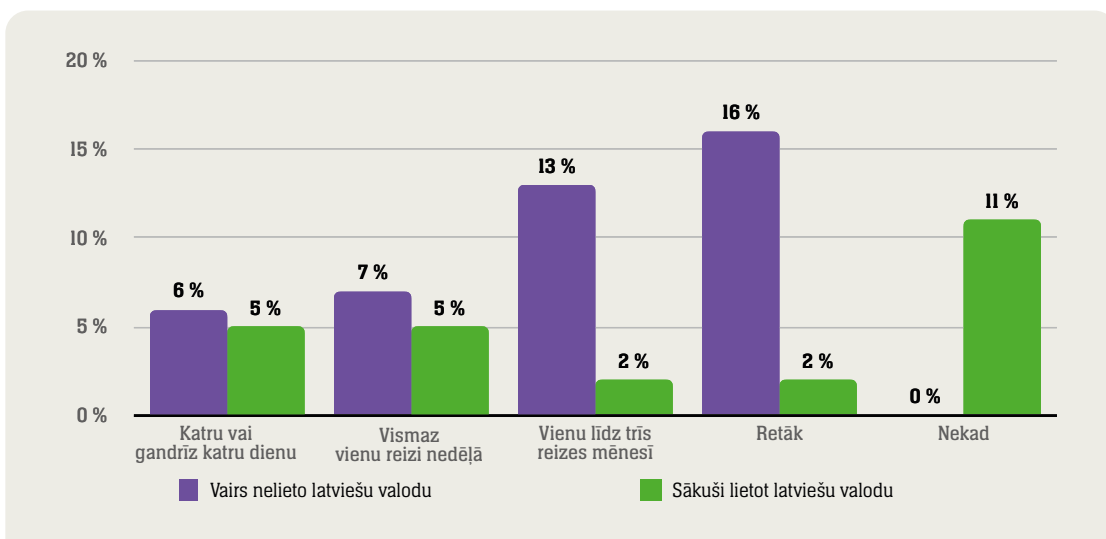
Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (paneļa respondenti, kuri nedzīvo vieni)

Biežāk no latviešu valodas lietošanas mājās atteikušies tie, kuri pilnībā pārcēlušies uz dzīvi ārzemēs, savukārt latviešu valodu biežāk ģimenē ārpus Latvijas sākuši izmantot tie, kuri dzīvo „lielākoties ārzemēs”. Tie, kuri norādīja, ka dzīvo gan Latvijā, gan ārvalstīs un latviešu valodu iepriekš neizmantoja saziņā mājās (Diasporas aptauja 2014), visbiežāk (84 %) savus paradumus latviešu valodas lietojumā nav mainījuši (Diasporas aptauja 2019). Latviešu valodu ģimenē lieto lielākā daļa no tiem, kas brauc uz Latviju vismaz reizi 2–3 mēnešos, savukārt tie, kuri iebrauc retāk, parasti saziņai mājās izvēlas citu valodu.

Līdzīgi latviešu valodas lietojumu mājās ietekmē respondenta saziņa ar ģimeni vai draugiem Latvijā: jo retāk notiek šāda saziņa, jo biežāk ir notikusi atteikšanās no latviešu valodas lietojuma mājās diasporā, un otrādi – jo biežāk respondents sazinās ar tuviniekiem Latvijā, jo biežāk mājās sākuši izmantot latviešu valodu (87. att.). Izņēmums, protams, šeit ir respondenti, kuriem nav ne draugu, ne ģimenes Latvijā. Tātad ir bijuši kādi citi būtiski faktori, kas ietekmējuši izvēli lietot latviešu valodu mājās. Kopumā respondentu sniegtās atbildes liecina, ka valodas lietošanā liela nozīme ir ieradumam – ja respondents ikdienā biežāk runā latviski vai uzturas latviešu valodas vidē, tas šķiet dabiskāk arī ģimenē, mājās.

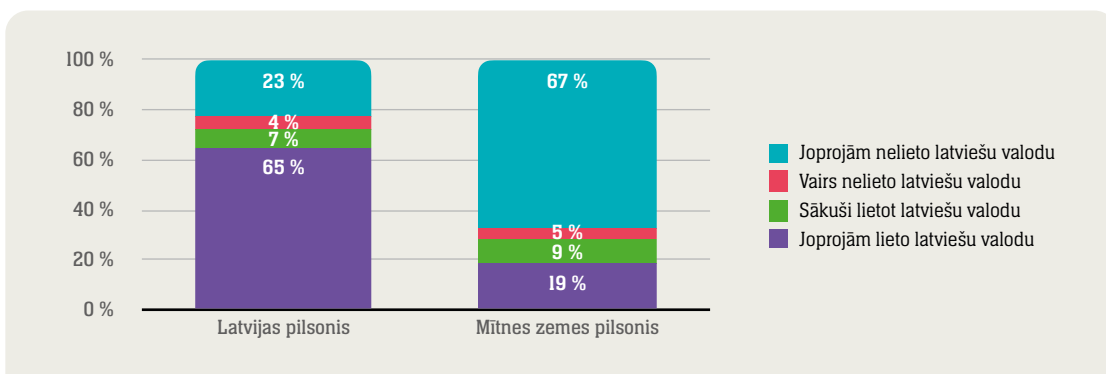
Valodas lietojumu mājās, ģimenē lielā mērā ietekmē tas, kāda ir respondenta dzīvesbiedra tautība. Diasporas aptaujā 2019 gan netika uzdots jautājums par respondenta dzīvesbiedra tautību, tā vietā tika noskaidrota pilsonība, taču, neraugoties uz to, var pietiekami skaidri secināt: visbiežāk no latviešu valodas lietošanas piecu gadu laikā atteikušies tie, kuru dzīvesbiedrs ir mītnes zemes pilsonis, savukārt latviski lielākoties sākuši sazināties tie, kuru dzīvesbiedrs ir latvietis vai latviete (88. att.).

Latviešu valodas lietojums mājās saistīts arī ar piederības sajūtu Latvijai. Kā liecina atbildes, respondenti, kuri nejūtas cieši saistīti ar Latviju vai nav ar to saistīti, visbiežāk nav lietojuši un arī nelieto latviešu valodu ģimenē, vai arī ir atteikušies no latviešu valodas lietojuma; savukārt aptaujātie, kuri jūtas ļoti cieši saistīti ar Latviju, lielākoties sākuši lietot latviešu valodu mājās (89. att.).

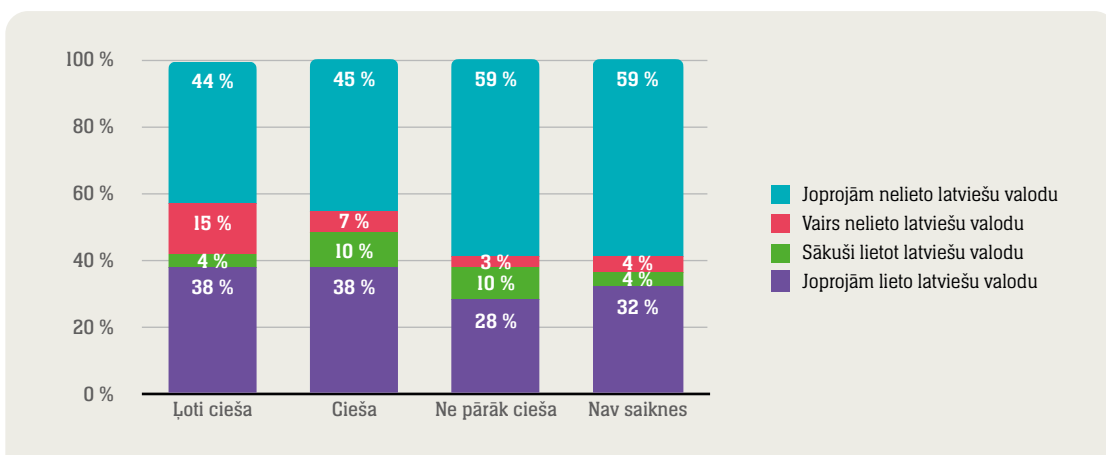
87. att. Latviešu valodas lietojums mājās un saziņa ar tuviniekiem un draugiem Latvijā: savstarpējā saistība.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (paneļa respondenti, kuri nedzīvo vieni)

88. att. Izmaiņas latviešu valodas lietojumā mājās un valodas izvēles saistība ar dzīvesbiedra pilsonisko piederību mitnes valstij vai Latvijai.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (paneļa respondenti, kuri nedzīvo vieni)

89. att. Latviešu valodas lietojums mājās saistībā ar respondenta piederības sajūtu Latvijai.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (paneļa respondenti, kuri nedzīvo vieni)

Zināma ietekme valodas izvēlē ir atgriešanās plāniem: ja respondenti plāno tuvāko piecu gadu laikā atgriezties uz dzīvi Latvijā, visbiežāk viņi arī sākuši lietot latviešu valodu ģimenē, turpretī no valodas lietojuma atteikušies respondenti, kuri Latvijā atgriezies neplāno (38 % no tiem, kas pirms pieciem gadiem mājās lietoja latviešu valodu, tagad no tās ir atteikušies).

5.3. Bērnu un jauniešu latviešu valodas prasme diasporā: saglabāšanas iespējas un valodas lietojums

Diasporas bērnu un jauniešu latviešu valodas prasme lielā mērā sakņojas vecāku motivācijā un vēlmē, lai viņu bērni valodu saglabātu [Mieriņa 2016]. Diasporas aptaujas 2019 datu analīze liecina: ja vecākiem nav svarīgi, lai viņu bērni zinātu latviešu valodu, valodas prasme bērniem būs ievērojami sliktāka. Pat vēlme, lai bērns spētu vismaz saprast un sarunvalodas līmenī sazināties latviski, pozitīvi motivē mācībām un garantē panākumus.

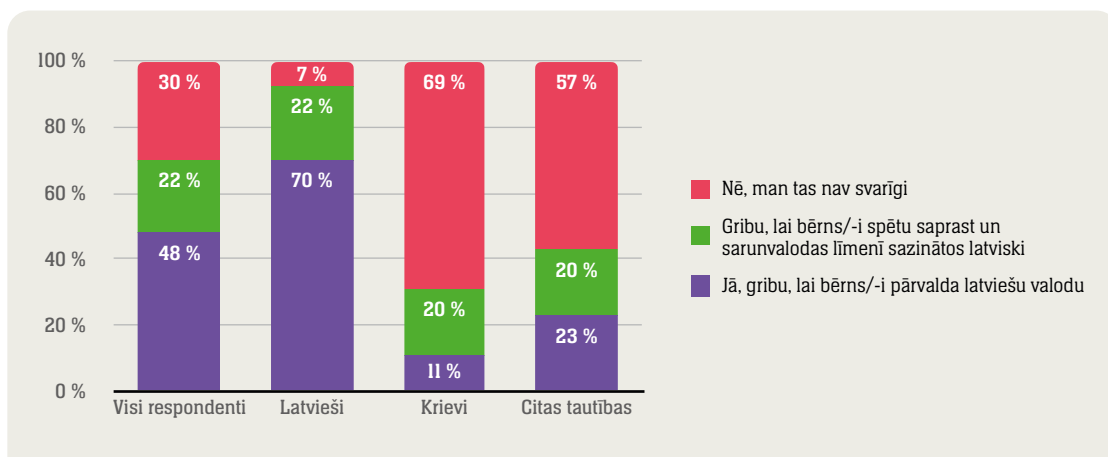
Diasporas aptaujā 2014 aptuveni puse (48 %) respondentu uzskata, ka bērniem ļoti labi jāprot latviešu valoda, tomēr atbildēs uz šo jautājumu vērojama izteikta viedokļu dažādība grupās pēc etniskās piederības (90. att.). Aptuveni divas trešdaļas (70 %) ārzemēs dzīvojošo latviešu, kuru ģimenēs aug bērns, vēlas, lai viņu bērns brīvi prastu latviešu valodu. 22 % vēlas, lai bērns vismaz saprot un spēj sazināties latviski, bet tikai 7 % latviešu tas nav būtiski. Īpašu grupu veido t. s. vecās diasporas pārstāvji, kuri sevi uzskata par latviešiem, – vērojama izteikta vēlme, lai viņu bērni ļoti labi prastu latviešu valodu (88 % salīdzinājumā ar 69 % jaunās diasporas respondentu).

Citu tautību pārstāvjiem, kas emigrējuši no Latvijas, lielākoties nav svarīgi, lai viņu bērni prastu latviešu valodu, kaut gan to, kas vēlētos, lai bērni tomēr prot latviešu valodu, ir apmēram trešdaļa (31 %) krievu tautības respondentu un 43 % citu tautību respondentu. Lielākā daļa no viņiem par pietiekamu uzskata prasmi sazināties un saprast latviešu valodu.

Savukārt Diasporas aptaujā 2019 absolūtajam vairākumam latviešu tautības vecāku (94 %) ir svarīgi, lai bērni prot vai vismaz saprot un runā latviešu valodā. Arī lielākajai daļai (81 %) no citu tautību vecākiem tas ir svarīgi. Krievu tautības vecāku vidū latviešu valodas uzturēšana bērnos šķiet svarīga 46 % respondentu (91. att.).

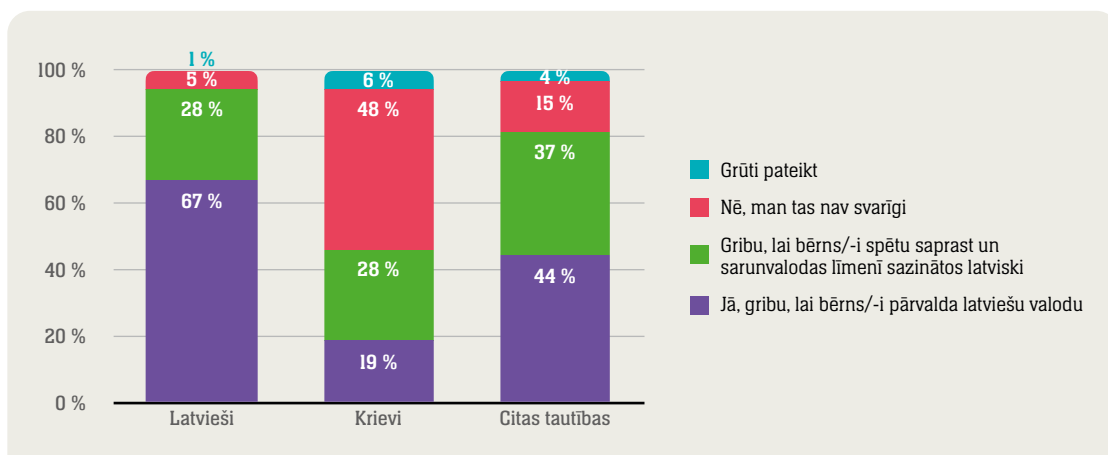
Liela nozīme attieksmē pret valodu ir respondenta etniskajai piederībai, taču ne mazāka loma ir respondenta pilsonībai. Iespēja, ka Latvijas valstspiederīgais gribēs, lai viņa bērns brīvi runātu latviski pretstatā vienaldzīgai attieksmei ir 125 reizes lielāka. Tāpat Latvijas valstspiederīgie 25 reizes biežāk vēlas, lai bērns brīvi pārvalda latviešu valodu, pretstatā prasmei sazināties latviski vismaz sarunvalodas līmenī. Arī dzīvesbiedra tautībai ir liela loma attieksmē pret latviešu valodu. Ja dzīvesbiedrs ir latvietis(-e), respondenti 3,8 reizes biežāk izteikuši vēlmi, lai bērns ļoti labi prastu latviešu valodu, un 2,7 reizes biežāk – lai bērns pārvaldītu latviešu valodu brīvi, nevis tikai sarunvalodas līmenī. Ja dzīvesbiedrs ir krievs, respondentam drīzāk nebūs svarīgi, lai bērns prastu latviešu valodu.

90. att. Bērnu un jauniešu latviešu valodas prasmes nozīmība diasporā: vecāku viedoklis (atbildes uz jautājumu „Vai jums ir svarīgi, lai bērns zinātu latviešu valodu?”).

Dati: Diasporas aptauja 2014 (respondenti, kuriem ir bērni)

91. att. Bērnu un jauniešu latviešu valodas prasmes nozīmība diasporā: vecāku viedoklis (atbildes uz jautājumu „Vai jums ir svarīgi, lai bērns zinātu latviešu valodu?”).

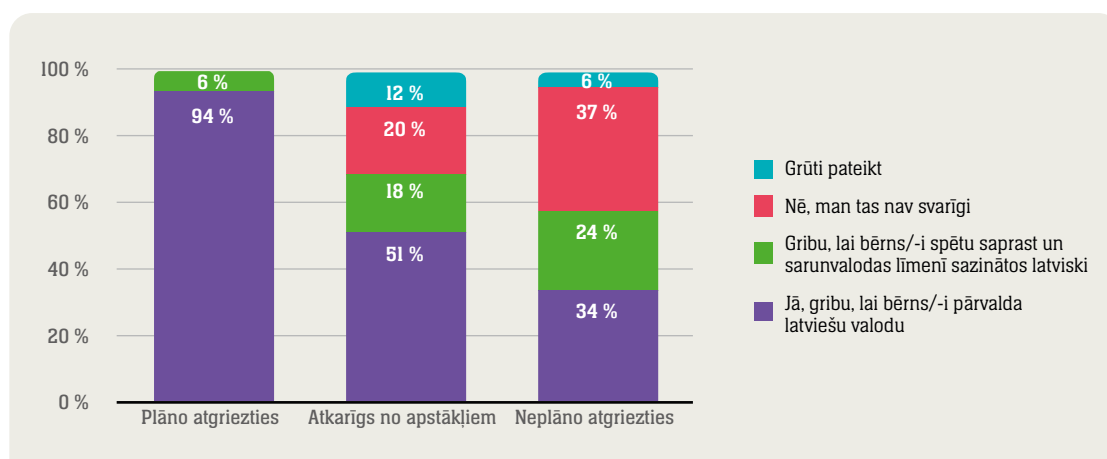
Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Jo lielāks ir radnieku un draugu skaits Latvijā, jo izteiktāks ir viedoklis, ka bērnam vajadzētu brīvi pārvaldīt latviešu valodu, jo tas palielina valodas vērtību ģimenes saišu saglabāšanā. Nozīme ir arī patriotismam un piederības sajūtai savai tautībai un Latvijai: iespēja, ka tie, kuri jūtas cieši saistīti ar Latviju, vēlēšies, lai bērns labi prastu latviešu valodu, pretstatā vienaldzīgai attieksmei ir deviņas reizes lielāka nekā iespēja, ka tas būs svarīgi emigrantiem, kuri nemaz nejūtas saistīti ar Latviju. Tas liecina, ka valodas apguves un saglabāšanas motivācijā nozīmīgs ir emocionālais komponents.

Lielā mērā attieksmi pret bērna latviešu valodas prasmi ietekmē atgriešanās plāni. Izveidot šādu korelāciju iespējams no Diasporas aptaujas 2014 iegūtajiem datiem, un salīdzinājumā ar tiem, kuri neplāno atgriezties Latvijā, respondenti, kuri pieļauj šādu iespēju, sešas reizes biežāk pauž pozitīvu viedokli par labas valodas prasmes nepieciešamību pretstatā vienaldzīgai attieksmei, un viņi ir trīs reizes biežāk apliecinājuši nepieciešamību pēc augstākas, ne tikai sarunvalodas līmeņa prasmes. Piemēram, no tiem, kas plāno atgriezties tuvāko piecu gadu laikā, 94 % vēlas, lai bērns brīvi prastu

latviešu valodu, savukārt no tiem, kas šajā laika posmā Latvijā atgriezies neplāno, – tikai 34 % (92. att.).

Jāatzīmē, ka tas, lai bērns brīvi prastu latviešu valodu, biežāk nav svarīgi respondentiem, kuri neuzticas Latvijas valdībai un kuri aizbraukuši no Latvijas labāku sociālo garantiju un ekonomiskās stabilitātes ārvalstīs dēļ. Tas var liecināt, ka respondents uz šo valsti skatās kā uz iespējamu nākotnes mītnes zemi arī savam bērnam, tādēļ, saprotams, latviešu valodas prasmi bērnam uzskata par mazāk nepieciešamu. Ja vecākiem ir ļoti svarīgi, lai bērni dzīvotu un mācītos Latvijā, šo bērnu un jauniešu latviešu valodas prasme ir nozīmīgi labāka nekā bērniem, kuru vecākiem nav šādu plānu vai cerību.

92. att. Bērnu un jauniešu latviešu valodas prasmes nozīmība diasporā un tās saistība ar plāniem atgriezties Latvijā piecu gadu laikā.

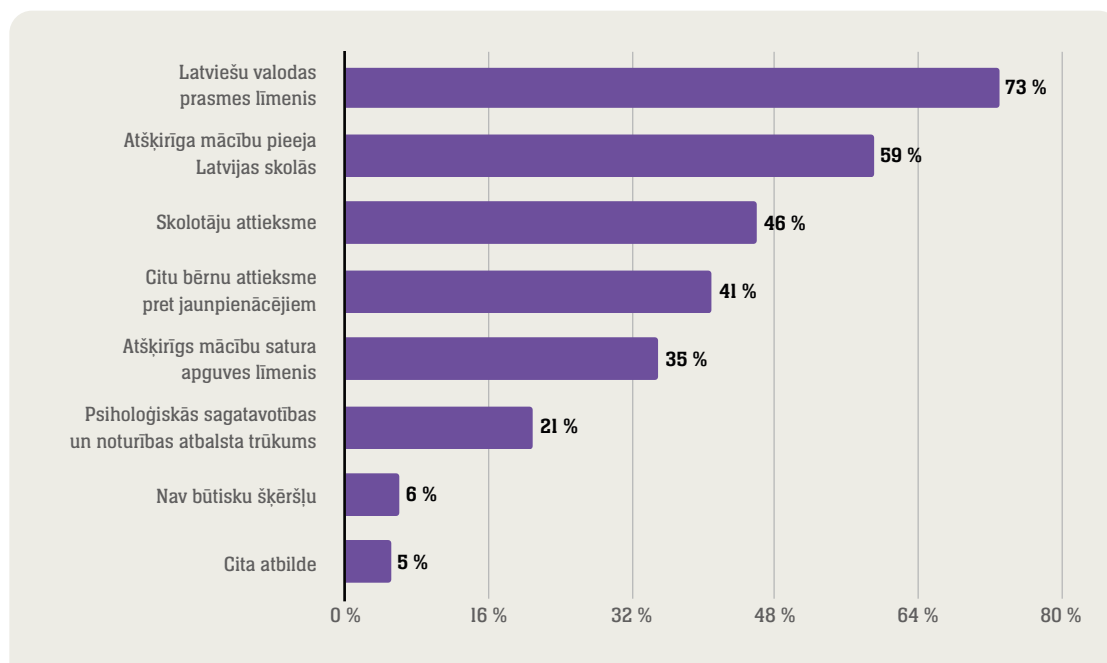
Dati: Diasporas aptauja 2014 (respondenti, kuriem ir bērni)

Interesanti, ka bērni, kas dzīvo dažāda līmeņa vadītāju un kvalificētu speciālistu, kā arī pakalpojumu vai tirdzniecības darbinieku ģimenēs, latviešu valodu prot sliktāk nekā strādājošo bez speciālas kvalifikācijas bērni. Viens no iespējamiem skaidrojumiem: augstāka līmeņa darbinieku bērniem ir vairāk iespēju kontaktēties un sadraudzēties ar vietējiem bērniem un jauniešiem, kas nesekmē latviešu valodas saglabāšanos. No otras puses, valodas „aizmirstāna” var būt apzināta, saistīta ar valodu statusu sabiedrībā, par ko liecina padziļināto interviju dati (ir bērni, kas kautrējas runāt latviešu valodā draugu klātbūtnē vai skolā [Kārklīņa, Kamerāde 2015]).

Diasporas aptaujā 2014 tika secināts, ka gandrīz pusi (46 %) ārzemēs dzīvojošo ģimeņu, kurās aug bērni, no atgriešanās Latvijā attur bažas par to, vai bērns saņems nepieciešamo atbalstu, iekļaujoties Latvijas izglītības sistēmā. Vēl 23 % respondentu atzīst, ka tas ir pietiekami svarīgs apstāklis. Diasporas aptauja 2019 atklāj, ka tieši latviešu valodas prasmes trūkums bērniem ir šo bažu pamatā. 73 % aptaujāto vecāku norāda, ka valodas nepietiekama prasme vai neprasme visbiežāk varētu kavēt bērna iekļaušanos Latvijas skolās un bērnudārzos (93. att.). Grūtības, pēc diasporas vecāku domām, varētu radīt arī atšķirīga mācību pieeja skolās, skolotāju un vienaudžu attieksme pret jaunpienācējiem.

Cilvēkiem ar augstāko izglītību biežāk ir svarīgi, lai bērns brīvi prastu latviešu valodu, kamēr tiem, kuriem ir vidējā vai zemāka izglītība, tas biežāk nav svarīgi. Tādējādi šajās ģimenēs valodas zuduma risks bērniem ir visaugstākais. Arī nodarbinātība ietekmē

vecāku vēlmes: tie, kuri strādā, pieskata bērnus vai citus ģimenes locekļus vai aktīvi meklē darbu, pretstatā ekonomiski neaktīvajiem respondentiem biežāk ir gatavi samierināties ar to, ka bērns latviešu valodu zina tikai sarunvalodas līmenī. Tas liecina, ka aizņemtība var būt viens no faktoriem, kas liek vecākiem samierināties ar zināmu bērna latviešu valodas prasmes zudumu.

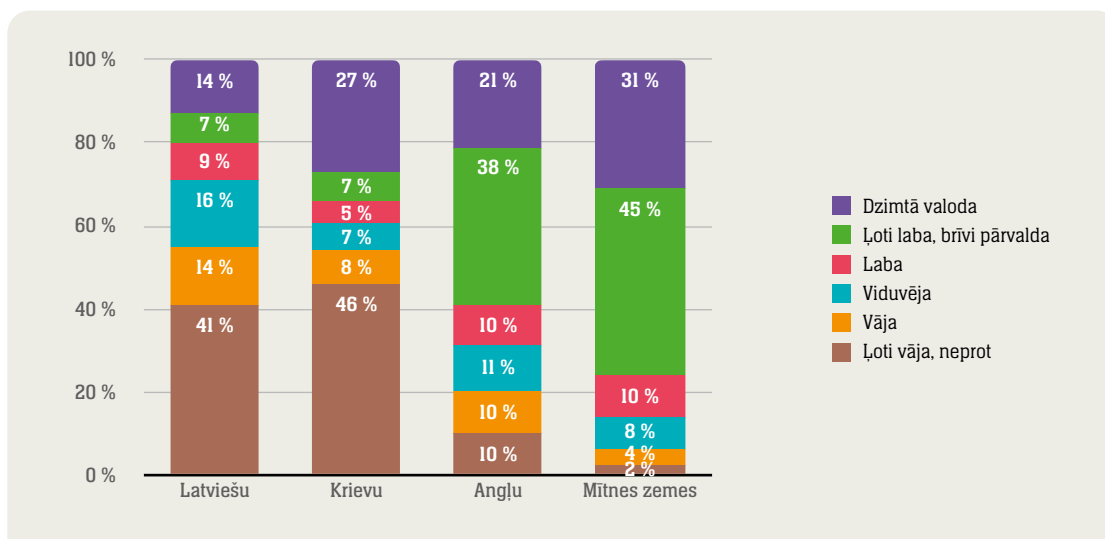
93. att. Latviešu valodas prasmes trūkums kā šķērslis bērnu integrācijai Latvijas skolās.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Vērojamas arī atšķirības respondentu atbildēs atkarībā no viņu dzīvesvietas, resp., dažādu valstu respondentu grupās. Izteiktāka vēlme, lai bērns brīvi pārvaldītu latviešu valodu, ir diasporas vecākiem Austrumeiropas, Ziemeļeiropas valstīs un Vācijā. Mazāk aktuāla tā ir citās valstīs, kā arī ASV, Kanādā, Austrālijā, Jaunzēlandē dzīvojošajiem – iespējams, lielā attāluma no Latvijas dēļ, kas mazina dažādu kontaktu iespēju. Protams, visās valstīs ir arī aktīvas ģimenes, kas spēj saglabāt latviešu valoda prasmi bērniem.

Diasporas bērnu un jauniešu latviešu valodas prasmes raksturojums

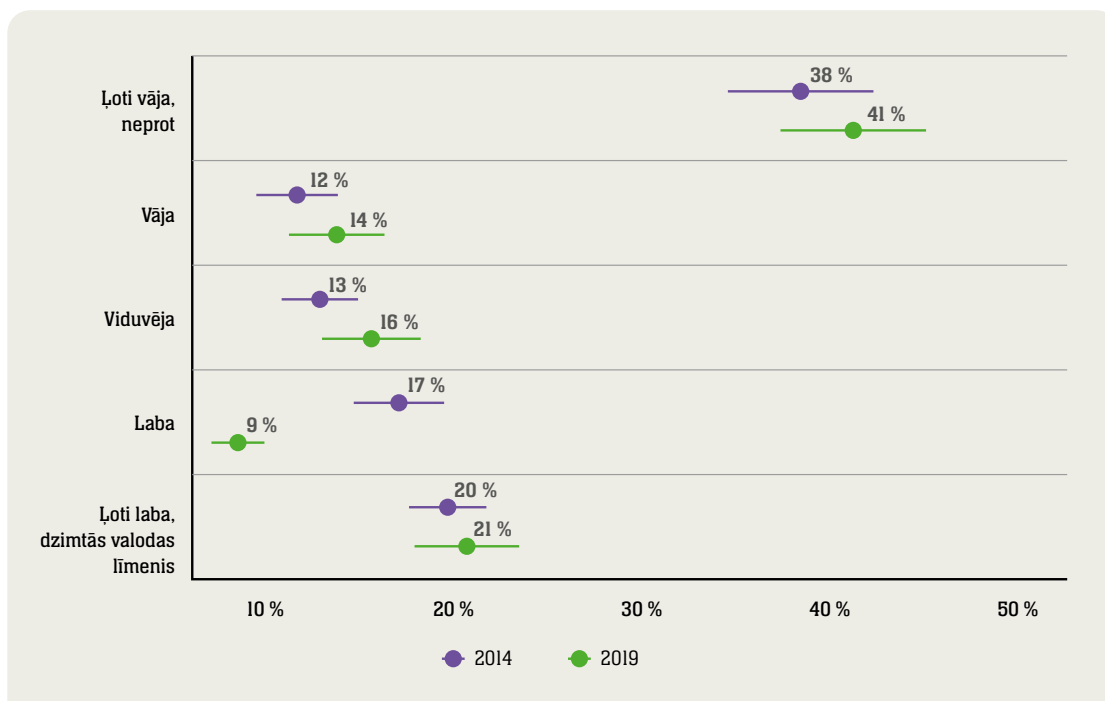
Ārzemēs dzīvojošie latviešu bērni un jaunieši (3–17 gadu vecumā) ievērojami labāk prot mītnes zemes valodu nekā latviešu valodu. Vecāku vērtējumā 31 % bērnu mītnes zemes oficiālā valoda (vai viena no oficiālajām valodām) ir dzimtā valoda, un vēl 45 % to prot ļoti labi vai brīvi. Savukārt vairāk nekā pusei Latvijas diasporas bērnu latviešu valodas prasme ir vāja, ļoti vāja (vai arī viņi valodu neprot). Tikai 21 % emigrācijā esošo bērnu latviešu valodas prasme tiek vērtēta kā ļoti laba vai dzimtās valodas līmenī (94. att.). Salīdzinot ar citu valodu prasmi, visvājākā Latvijas izcelsmes emigrantu bērnu vidū ir tieši latviešu valodas prasme. Latviešu valodas retais lietojums ģimenē un fakts, ka komunikācija ārpus ģimenes lielākoties notiek nevis latviešu, bet gan jaunās mītnes zemes valodā, ievērojami mazina iespēju, ka bērns saglabās latviešu valodu.

94. att. Bērnu un jauniešu valodas prasme respondentu vērtējumā.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Pēdējo piecu gadu laikā būtiski – no 17 % līdz 9 % – samazinājies to bērnu un jauniešu īpatsvars, kuru latviešu valodas prasme ir laba, attiecīgi nedaudz pieaugot bērnu un jauniešu skaitam ar viduvēju, vāju un ļoti vāju valodas prasmi vai valodas neprasmī. Joprojām vidēji piektdaļa diasporas vecāku uzskata, ka bērni latviešu valodu prot ļoti labi un/vai dzimtās valodas līmenī (95. att.).

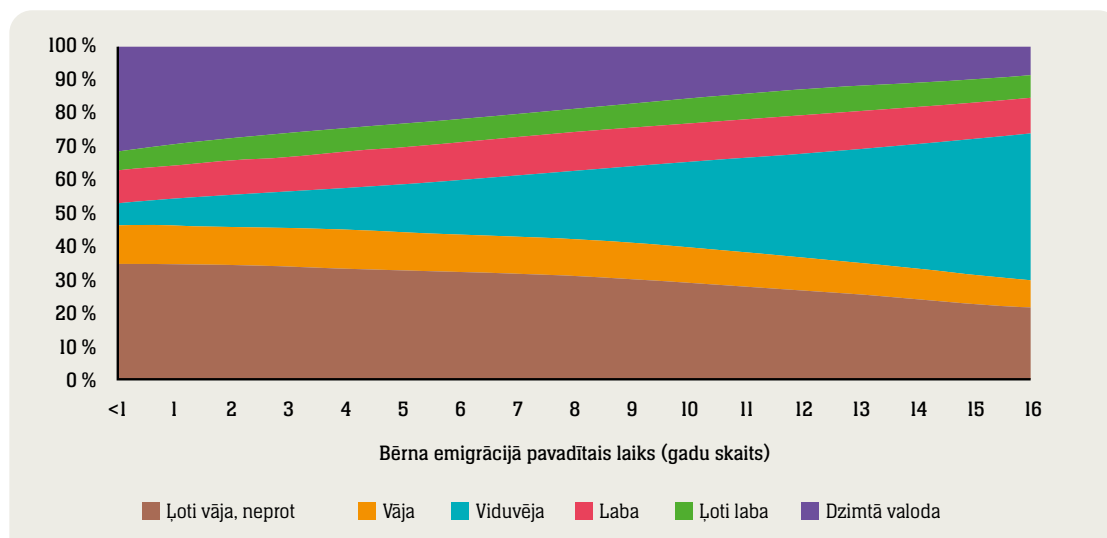

95. att. Bērnu latviešu valodas prasmes līmenis vecāku vērtējumā.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Daļēji latviešu valodas prasmes līmeņa kritumu var skaidrot ar to, ka, samazinoties emigrācijas intensitātei, pieaudzis diasporas bērnu un jauniešu īpatsvars, kas ārpus Latvijas

pavadījuši jau ilgāku laiku vai pat ir dzimuši ārvalstīs. Kā zināms, emigrācijā pavadītais laiks būtiski ietekmē latviešu valodas prasmi: tie, kas aizbraukuši kā bērni, nereti valodu aizmirst. Likumsakarīgi, gadiem ejot, samazinās to bērnu īpatsvars, kuru valodas prasme ir vismaz labā līmenī, bet ievērojami pieaug to īpatsvars, kuru zināšanas ir viduvējas (96. att.).

96. att. Bērnu latviešu valodas prasmes līmenis vecāku vērtējumā saistībā ar bērna emigrācijā pavadīto laiku.

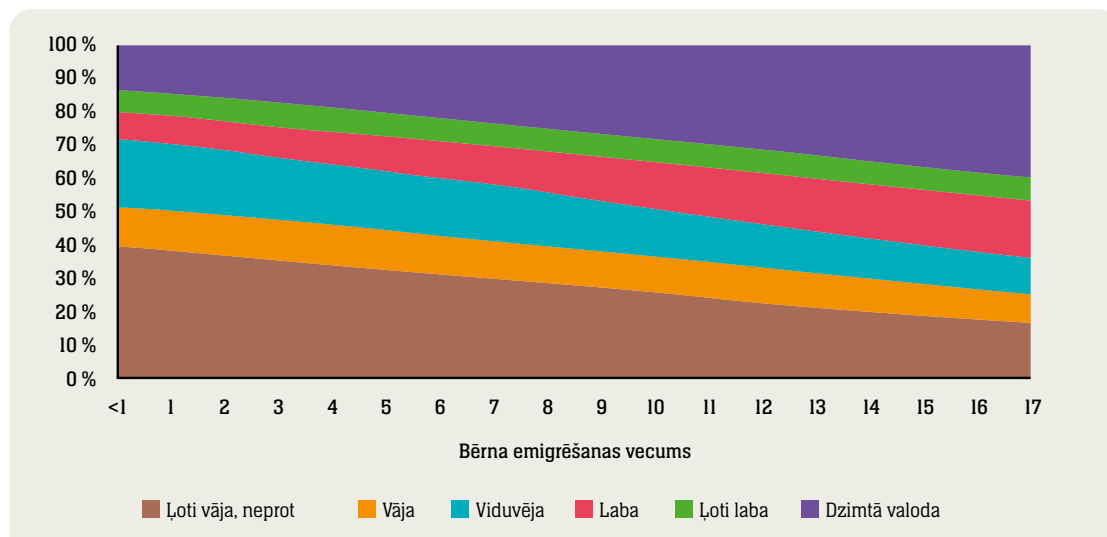
Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Pastāv cieša saistība starp bērna latviešu valodas prasmi un bērna vecumu. Pirmkārt, līdz zināmam vecumam bērns intensīvi mācās un pilnveido valodas prasmi; otrkārt, gados vecāku bērnu vidū vairāk ir tādu, kas bērnību pavadījuši Latvijā, latviešu valodas vidē. Kontekstā ar latviešu valodas prasmes līmeni analizējams t. s. bērna emigrācijas vecums: jo vairāk gadu bērnam ir emigrācijas brīdī, jo labāka ir viņa latviešu valodas prasme un jo lielāka iespēja, ka valodas prasme netiks zaudēta (97. att.). Tieši agrīnā vecumā emigrējušajiem bērniem un it īpaši tiem, kuri dzimuši ārvalstīs, ir relatīvi visvājākā latviešu valodas prasme. Piemēram, ļoti vāja prasme vai valodu neprot 48 % ārvalstīs dzimušo bērnu 3–17 gadu vecumā pretstatā 32 % Latvijā dzimušiem šī vecuma bērniem. Ārvalstīs dzimušajiem nav bijusi iespēja dabiski apgūt latviešu valodu attiecīgajā lingvistiskajā vidē, turklāt, kļūstot neatkarīgākiem no vecākiem un sākot skolas gaitas, valodas prasme vēl vairāk pasliktinās (salīdzinājumam: bērniem, kas Latviju atstājuši sešu vai vairāk gadu vecumā, kad viņu valodas prasme jau nostiprinājusies, izteikts latviešu valodas prasmju kritums vairs nav vērojams [Mieriņa 2016]).

Tā kā daudzi bērni aizbrauc no Latvijas jau apzinātā vecumā, šobrīd vissliktākā latviešu valodas prasme ir bērniem 3–8 gadu vecumā, savukārt bērniem vecumgrupā no 14 līdz 17 gadiem vairāk nekā pusei tā ir vismaz vidējā prasmes līmenī. Tas nozīmē, ka arī lielākais atbalsts valodas apguvē primāri nepieciešams bērniem 3–8 gadu vecumā.

Kā jau tika minēts iepriekš, bērnu latviešu valodas prasmes līmenis būtiski atšķiras atkarībā no reģiona, kurā atrodas bērns. Vislabāk latviešu valodu prot bērni Ziemeļvalstīs, Britu salās, Ziemeļamerikā un Austrālijā, kā arī Rietumeiropā. Savukārt visvājākā latviešu valodas prasme ir bērniem Neatkarīgo Valstu Sadraudzības valstīs, kā arī Gruzijā,

Uzbekistānā un Izraēlā, kur 61 % emigrantu bērnu latviešu valodas prasme ir ļoti vāja vai tās nav. Tāpat arī Dienvidēiropā divi no trim bērniem latviešu valodu neprot vai prot to ļoti vāji.

97. att. Bērnu un jauniešu latviešu valodas prasmes līmenis vecāku vērtējumā saistībā ar bērna emigrēšanas vecumu.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

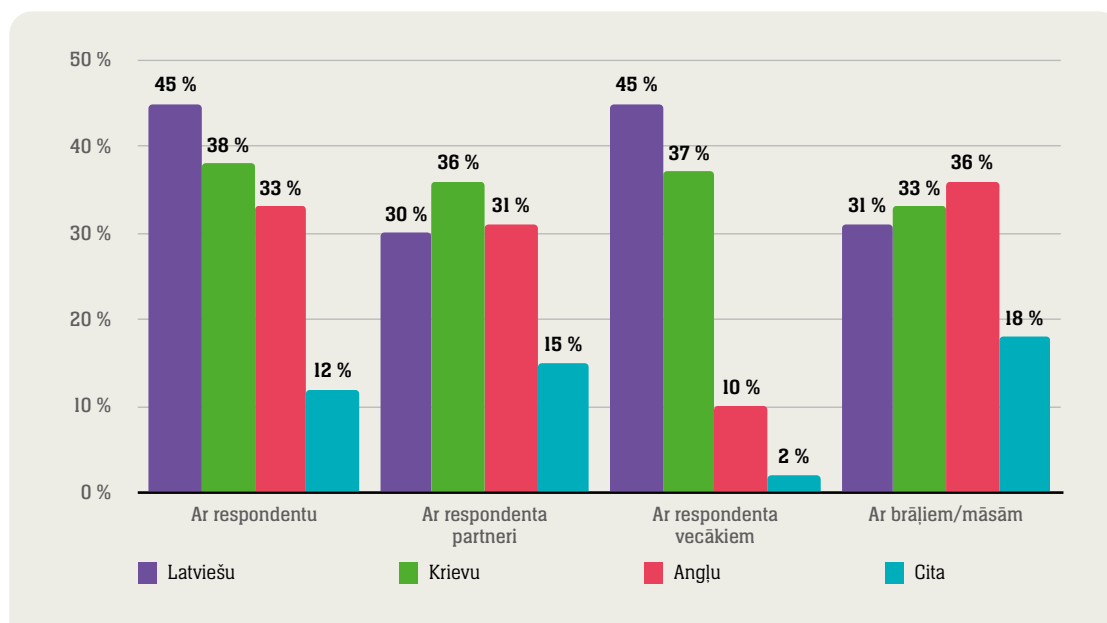
Nozīmīga loma valodas apguvē un uzturēšanā ir vecākiem. Diasporas aptaujas 2019 datu analīze liecina: ja vecākiem nav svarīgi, lai viņu bērni zinātu latviešu valodu, valodas prasme bērniem būs ievērojami sliktāka. Pat vēlme, lai bērns spētu vismaz saprast un sarunvalodas līmenī sazināties latviski, pozitīvi motivē bērnu mācībām un garantē panākumus. Tāpat arī – ja vecākiem ir ļoti svarīgi, lai bērni dzīvotu un mācītos Latvijā, šo bērnu un jauniešu latviešu valodas prasme ir nozīmīgi labāka nekā bērniem, kuru vecākiem nav šādu plānu vai cerību. Labāka latviešu valodas prasme ir arī bērniem, kuru ģimenei Latvijā ir nekustamais īpašums, uzņēmums, darbs vai kredīts. Iespējams, tas rada papildu saikni ar Latviju un tā ir papildu motivācija bērnam iemācīt vai neļaut aizmirst latviešu valodu.

Galvenais faktors, kas nosaka bērna latviešu valodas prasmes līmeni, ir mājās, ģimenē lietotā valoda. To bērnu, kuri ģimenē latviski nerunā, latviešu valodas prasme ir vidēji par 0,8 punktiem (5 ballu skalā) zemāka nekā to bērnu valodas prasme, kuru ģimenē runā tikai latviešu valodā. Ja ģimenē tiek lietota gan latviešu, gan cita valoda, bērna latviešu valodas prasme būs nozīmīgi sliktāka nekā tiem, kuru ģimenē tiek lietota tikai latviešu valoda, taču labāka nekā tiem, kuru ģimenē latviešu valoda netiek lietota vispār. Dzīvesbiedra tautībai šeit ir maza loma – visu nosaka tieši mājās lietotā valoda. Sprotams, rezultāti ir labāki, ja vecāki vai vismaz viens no vecākiem labi prot latviešu valodu.

Pozitīvo ietekmes faktoru grupā norādāma ne vien komunikācijas valodas izvēle ģimenē, bet arī pēc iespējas ilgāka laika pavadīšana Latvijā un regulāra sazināšanās ar draugiem un radniekiem Latvijā. Latviešu valodas prasmes pilnveidi sekmē iesaistīšanās sociālās saziņas vietnēs latviski runājošu domubiedru grupās. Svarīgi arī, lai vecāki ar bērnu regulāri sarunātos. Diemžēl sliktāka latviešu valodas prasme ir tiem bērniem, kuru vecāki uz ārzemēm devušies ar mērķi strādāt un ir aizņemti darbā.

Zināma nozīme ir tam, vai vecāki (ģimene) jūtas vairāk piederīgi latviešiem vai mītnes zemes iedzīvotājiem, vai arī pārnacionālai eiropiešu kopienai. Spēcīgāka piederības sajūta mītnes zemei ir saistīta ar vājāku bērnu latviešu valodas prasmi, turpretī Latvijas patriotisms – ar labākiem valodas prasmes rādītājiem.

Diasporas aptauja 2019 rāda, ka valodas izvēle komunikācijā ģimenē un ar radiem var atšķirties (98. att.). Visbiežāk ar respondentu, resp., ar vecākiem, bērni un jaunieši sarunājas latviski, gandrīz tikpat bieži – krieviski (atšķirības nav statistiski nozīmīgas), kas ataino arī Latvijas emigrantu etnisko piederību. Arī ar vecvecākiem līdzīgs īpatsvars bērnu sarunājas krievu un latviešu valodā, savukārt ar respondenta partneri un brāļiem, māsām bērni vienlīdz bieži runā latviski, krieviski un arī angļu valodā.

98. att. Bērnu valodas izvēle saziņā ar radiem.

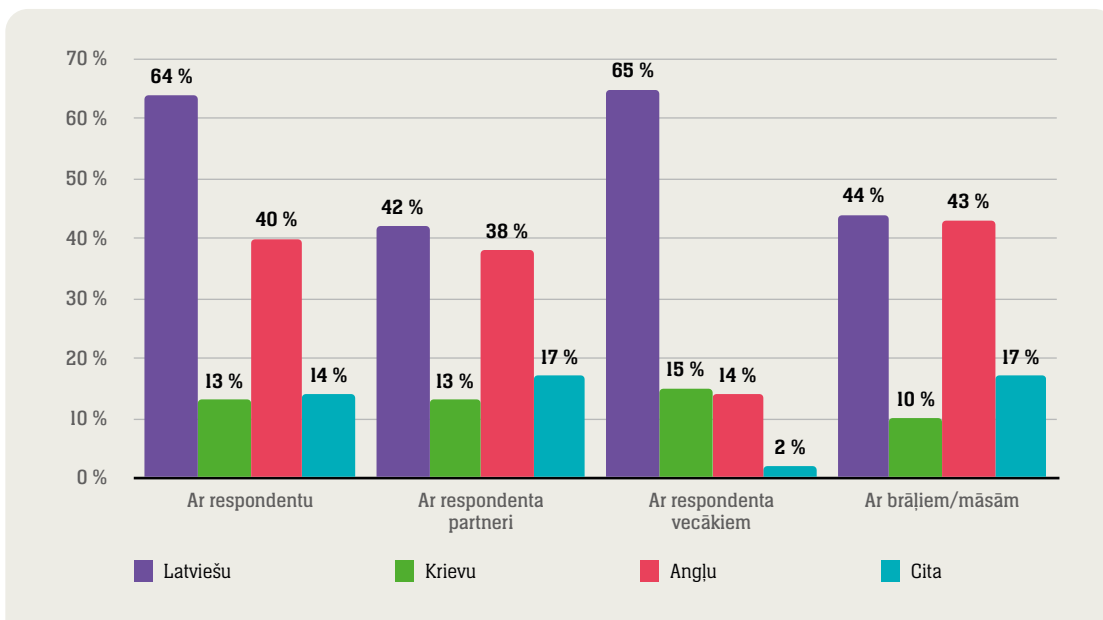
Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Latviešu respondentu ģimenēs dominē latviešu un angļu valoda, resp., bērni sazinās bilingvāli (99. att.).

Latviešu valodas prasme ir būtiski augstāka ģimenēs, kurās respondents ar bērniem sarunājas latviešu valodā (100. att.). Šādos gadījumos vairāk nekā pusei respondentu bērni prot latviešu valodu vismaz labā līmenī. Savukārt, ja saziņa notiek kādā citā valodā, labs latviešu valodas prasmes līmenis ir mazāk nekā 20 % bērnu.

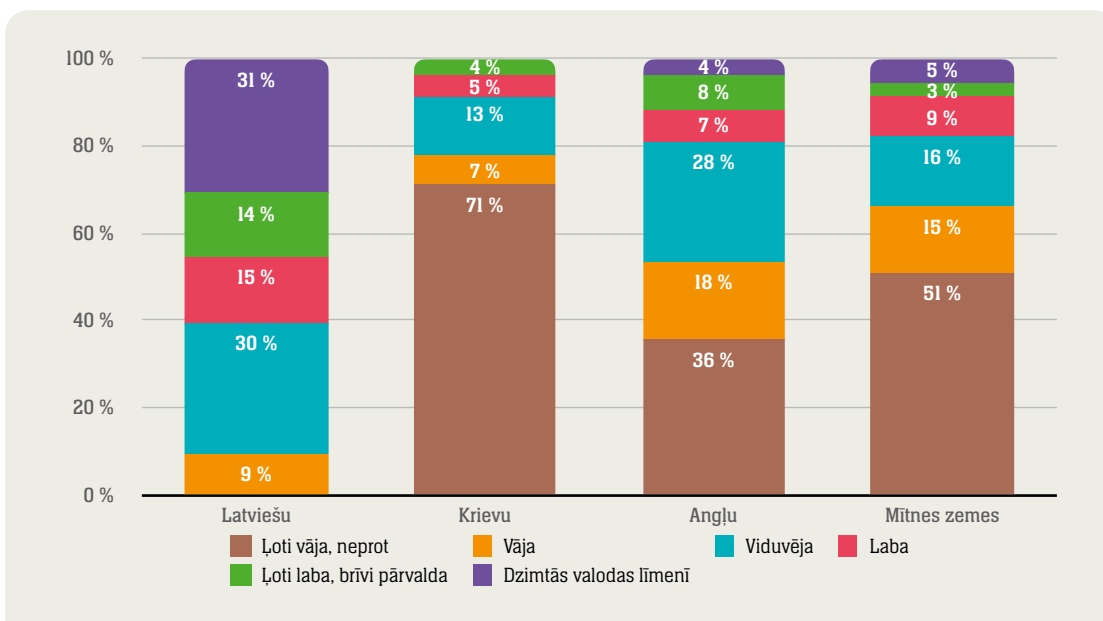
Jāatzīst, ka saistība starp latviešu nedēļas nogales skolu apmeklējumu un bērnu un jauniešu latviešu valodas prasmi nav statistiski nozīmīga. Tāpat nenozīmīga ir saistība starp latviešu valodas prasmi un valodas apguvi mājniecībā. Savukārt piedalīšanās diasporas nometnēs Latvijā atstāj pozitīvu, kaut arī ne ļoti lielu ietekmi uz bērnu latviešu valodas prasmes pilnveidi. Tomēr šāds secinājums nebūtu jāuztver kā apliecinājums, ka latviešu skolas un mājniecība neatstāj iespaidu uz valodas prasmi. Iespējams, rezultātu ietekmē tas, ka latviešu skolas apmeklē bērni, kam jau sākotnēji ir sliktāka valodas prasme; tāpat arī uz latviešu skolām parasti nedodas tie, kuri brīvi prot latviešu valodu. Latviešu skolu efektivitātes izvērtēšanai būtu nepieciešams atsevišķs pētījums. Padziļinātājs

intervijās sniegtās atbildes liecina, ka latviešu skolām ir būtiska loma ne tikai valodas (īpaši lasītprasmes un rakstītprasmes) apguvē, bet arī emocionālās piesaistes, kopības un identitātes veidošanā [Mieriņa 2016].

99. att. Bērnu valodas izvēle saziņā ar radiem latviešu respondentu ģimenēs.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (latviešu respondenti, kuriem ir bērni)

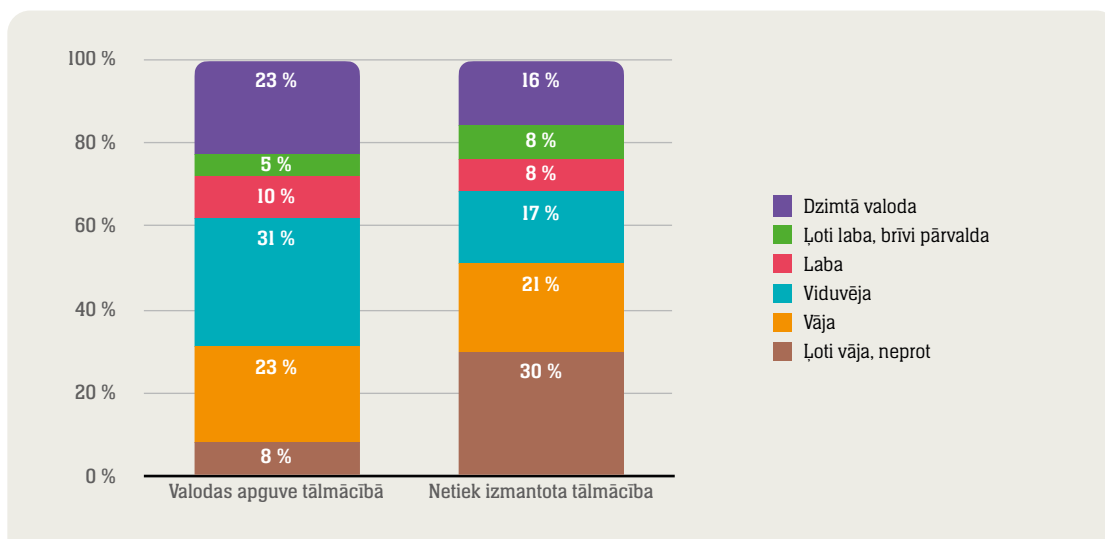

100. att. Bērnu latviešu valodas prasmes līmenis un tā saistība ar saziņas valodu ģimenē (ar respondentu).

Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Latviešu valodas apguvi veicina arī tālmācība (šīs iespējas izmanto 6% bērnu). Šai bērnu un jauniešu grupai latviešu valodas prasme ir ievērojami labāka nekā tiem bērniem, kas šīs iespējas neizmanto (101. att.).

101. att. Diasporas bērnu un jauniešu latviešu valodas prasme saistībā ar valodas apguvi tālmācībā.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti – latvieši, kuriem ir bērni)

5.4. Valodas prasmes uzturēšanas pasākumi un aktivitātes diasporā

Visbiežāk, lai stiprinātu bērnu latviešu valodas prasmi un identitāti diasporā, latviešu valoda tiek apgūta mājas apstākļos. Kaut gan Diasporas aptauja 2019 rāda, ka šīs mācību formas izvēle samazinājusies no 40 % līdz 34 %, starpība nav statistiski nozīmīga (102. att.).

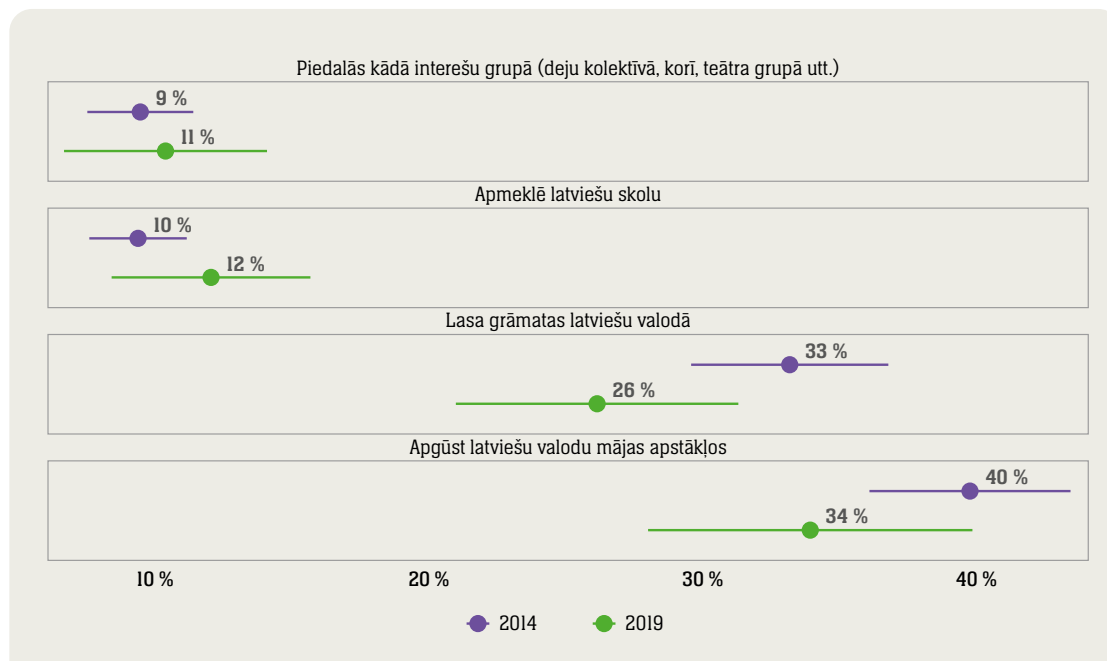
Nozīmīgs faktors valodas apgūvē – vai bērns lasa grāmatas latviešu valodā (mazākiem bērniem valodas prasmi var palīdzēt saglabāt arī tas, ka vecāki bērnam lasa priekšā), skatās latviešu kinofilmas, animācijas filmas un spēlē datorspēles latviešu valodā.⁴ Piecu gadu laikā (2014–2019) ir būtiski samazinājies emigrācijā esošo bērnu (neatkarīgi no piederības tautībai) īpatsvars, kuri lasa grāmatas latviešu valodā (no 33 % līdz 26 %). Kaut arī atšķirība nav statistiski nozīmīga, tomēr Diasporas aptaujā 2014 tāda bija trešdaļa bērnu, bet Diasporas aptaujā 2019 – jau vairs tikai ceturtdaļa bērnu. Pārējo aktivitāšu popularitāte, par kurām uzdots jautājums, nav būtiski mainījusies.

Savukārt Diasporas aptaujas 2019 dati par bērniem, kuri pēc etniskās piederības ir latvieši, liecina, 18 % ģimeņu bērni⁵ apmeklē latviešu skolu, un 16 % – piedalās kādā interešu grupā (latviešu deju kolektīvā, korī u. tml.). Salīdzinot ar situāciju pirms pieciem gadiem, šāda veida aktivitātēs latviešu diasporas bērni iesaistās arvien biežāk, lai gan izmaiņas šobrīd nav lielas (103. att.). 6 % latviešu bērnu izmanto arī tālmācības sniegtās iespējas. Vienlaikus mazinājusies latviešu valodas apguve mājas apstākļos, bet izmaiņas

⁴ Tiesa, grūti noteikt cēloņu un sekų sakarības virzienu. Iespējams, tie, kuriem ir laba latviešu valodas prasme, vairāk lasa grāmatas latviešu valodā, bet saistība var darboties abos virzienos.

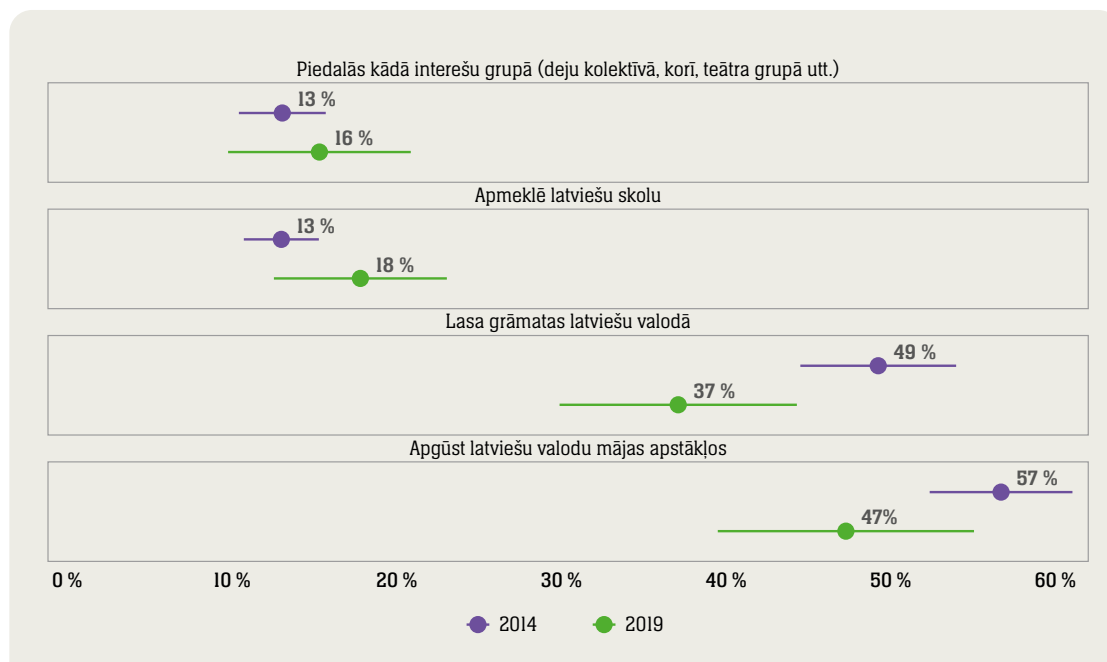
⁵ Jautājums tikai uzdots par bērniem līdz 17 gadu vecumam, kas dzīvo mājāsaimniecībā, nelūdzot precizēt, vai tas ir respondenta bērns. Tomēr var pieņemt, ka lielākajā daļā gadījumu atbildi sniedzis viens no bērna vecākiem.

nav būtiskas. Grāmatas latviešu valodā lasošo bērnu skaits piecu gadu laikā ievērojami samazinājies: no 49 % līdz 37 %. Iespējams, tas saistīts ar digitālās informācijas lomas pieaugumu, jo īpaši bērnu un jauniešu vidū.

102. att. Latviešu valodas prasmes saglabāšanas un apguves veidi, kā arī identitātes stiprināšanas aktivitātes visiem Latvijas diasporas bērniem.

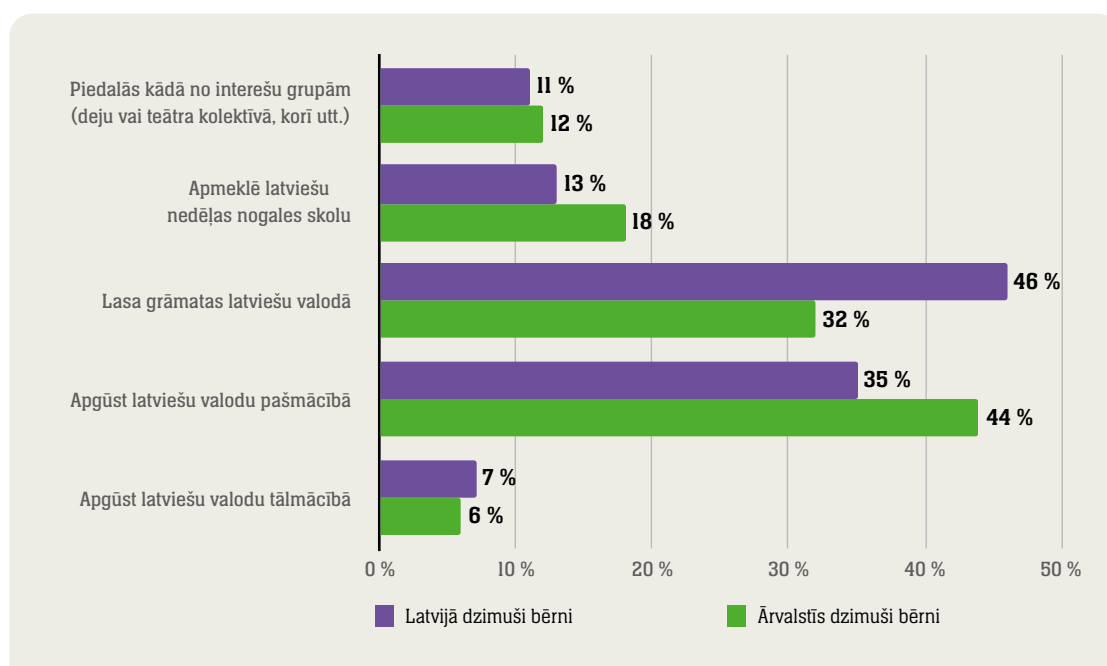
Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

103. att. Latviešu bērnu latviešu valodas prasmes saglabāšanas un apguves veidi.

Dati: Diasporas aptauja 2014 un 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

Respondentu sniegtās atbildes ļauj secināt, ka biežāk dažādās latviešu valodas un identitātes uzturēšanas aktivitātēs iesaistās latviešu bērni, kas dzimuši ārvalstīs (104. att.). 18 % latviešu respondentu ģimeņu bērnu, kas dzimuši ārvalstīs (salīdzinot ar 13 % Latvijā dzimušo), apmeklē kādu nedēļas nogales skolu, un gandrīz puse (44 %) valodu apgūst pašmācībā vai tālmācībā. Bērni, kas dzimuši Latvijā, šādās aktivitātēs iesaistījušies salīdzinoši mazāk, taču viņi biežāk (46 %) lasa grāmatas latviešu valodā. Procentuāli vismazāk bērnu izmanto tālmācību (6–7 %), tomēr lielākā daļa – 74 % – no šiem bērniem ir dzimuši ārvalstīs, tas jāņem vērā, izstrādājot mācību materiālus.

104. att. Latviešu valodas prasmes saglabāšanas un apguves veidu, kā arī identitātes stiprināšanas aktivitāšu izvēle diasporas grupās pēc bērnu dzimšanas valsts.

Dati: Diasporas aptauja 2019 (respondenti, kuriem ir bērni)

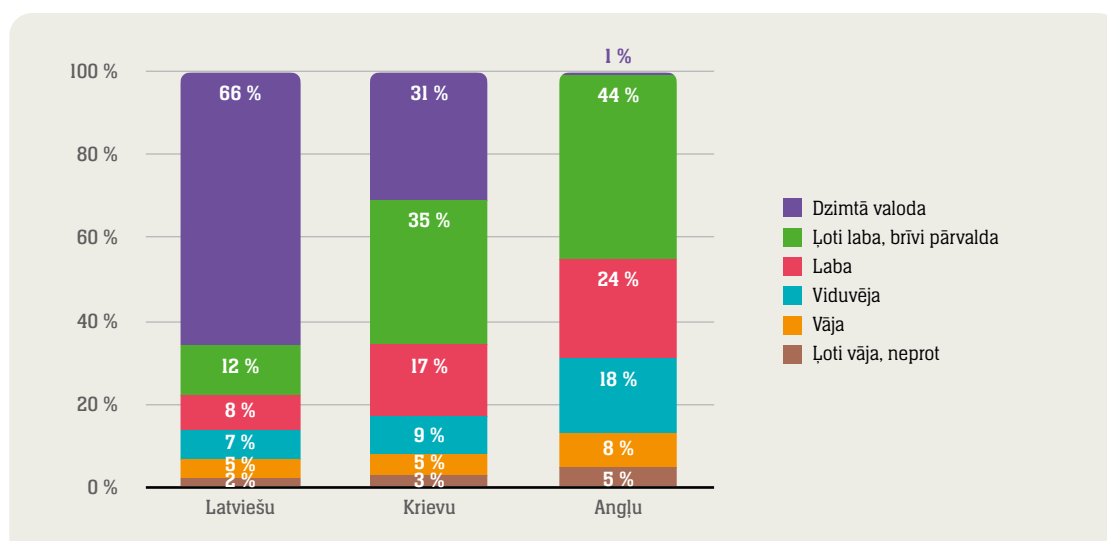
Jāpiebilst, ka interešu grupas diasporā retāk apmeklē tie latviešu bērni, kuri ir vāji materiāli situēti. Piemēram, respondentu daļa ar finansiālām grūtībām retāk nekā citi nodrošina iespēju bērniem piedalīties kādā interešu grupā (5 %; respondenti bez finansiālām grūtībām – 36 %), apmeklēt nedēļas nogales skolu (13 %; bez grūtībām – 40 %). Bērna vešana uz šādiem pulciņiem un nodarbībām prasa papildu laiku un līdzekļus, tādēļ ir svarīgi, lai nodarbību telpas atrastos pēc iespējas tuvāk un neprasītu būtiskus finanšu ieguldījumus. Arī grāmatas latviešu valodā mazāk turīgie latviešu emigrantu bērni lasa retāk. Tas nozīmē, ka šī ir viena no diasporas bērnu un jauniešu grupām, kurai nepieciešams lielāks atbalsts.

Diasporas aptaujā 2014 un 2019 padziļināti tika izziņāti iemesli, kāpēc netiek apmeklētas bērnu nometnes un nedēļas nogales skolas [sk. Mieriņa 2016]. Vecāku biežāk minētie iemesli: 2014. gadā – nav zināms, kur šādas skolas atrodas (29 %), 2019. gadā – pārāk tālu, nevar izbraukāt (29 %). Pētījums par diasporas tīklošanos [Mieriņa, Jansone 2019] parāda, ka informācijas trūkums ne vienmēr nozīmē, ka latviešu skolu pieejamā apkārtnē nav; nereti respondents par tām vienkārši nezina vai nav interesējies. Savukārt

skolas atrašanās tālu īpaši akcentējuši Īrijā un Vācijā dzīvojošie. Rezultāti norāda uz tālmācības lomu turpmākā darbā ar diasporas bērniem.

Reemigrantu valodas prasme un pieredze

2016. gadā tika īstenota aptauja „Atgriešanās Latvijā” un apkopoti dati arī par reemigrantu valodu prasmi [Hazans 2016]. Rezultāti liecina, ka 14 % respondentu latviešu valodas prasme ir viduvēja, vāja vai tās nav (105. att.). Salīdzinājumam: 17 % respondentu ir vidēja, vāja vai nav krievu valodas prasme, bet gandrīz trešdaļai (31 %) – viduvēja, vāja vai nav angļu valodas prasmes.

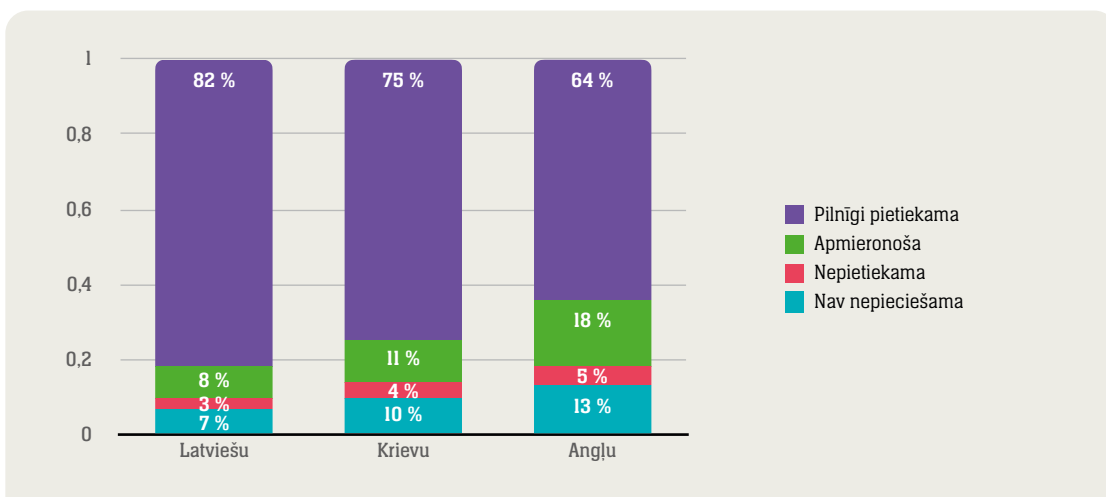
105. att. Reemigrantu valodu prasme.

[Hazans 2016]

3 % strādājošo reemigrantu uzskata, ka viņu latviešu valodas prasme ir nepietiekama darba pienākumu īstenošanai, un vēl 8 % respondentu vērtē prasmi kā apmierinošu (106. att.). Kaut arī lielākajai daļai respondentu valodas prasme ir pietiekama, tomēr atsevišķos gadījumos esošā valodas prasme apgrūtina darbu, kas savukārt iezīmē arī nepieciešamību piedāvāt latviešu valodas apguves iespējas ne tikai reemigrējušiem bērniem, bet ģimenēm kopumā.

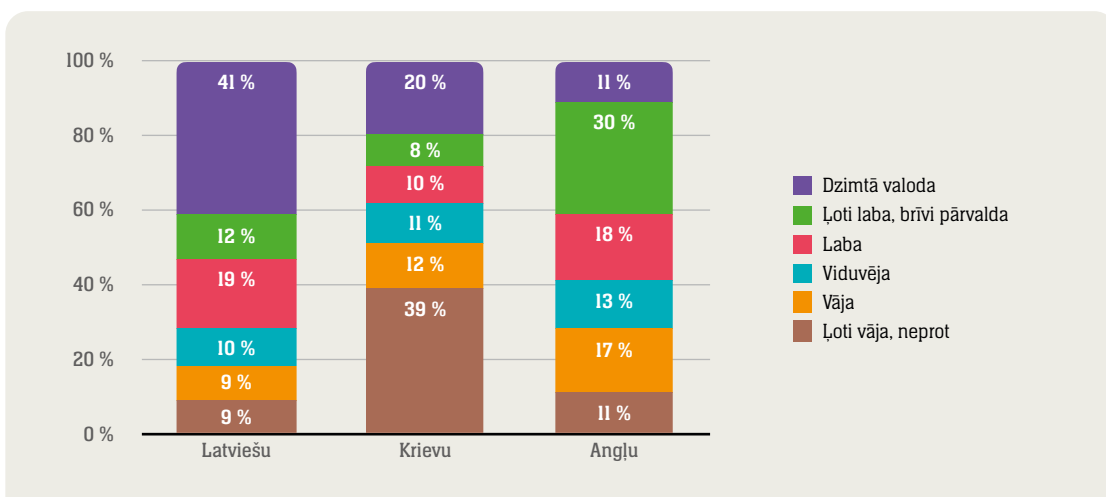
Savukārt Diasporas aptaujā 2019 tika noskaidrota arī reemigrantu bērnu valodu prasme. 28 % bērnu (3–17 gadu vecumā) latviešu valodu prot ļoti vāji, vāji vai viduvēji (107. att.). Tas nozīmē, ka vismaz sākumā bērnam var būt zināmas grūtības, iekļaujoties Latvijas izglītības sistēmā.

20 % reemigrējušo vecāku atzinuši, ka bērnam skolā vai pirmsskolas izglītības iestādē Latvijā iekļauties bijis grūti (vērtējums 1–7 punktu skalā, kur 1 – ļoti grūti un 7 – ļoti viegli). Kā iemesls visbiežāk minēta tieši nepietiekama latviešu valodas prasme (norādījuši 30 % vecāku), taču ir arī citas grūtības – cita mācību pieeja, atšķirības mācību saturā un izglītības līmenī un nereti neizprotama skolotāju attieksme pret reemigrējušiem skolēniem (108. att.).

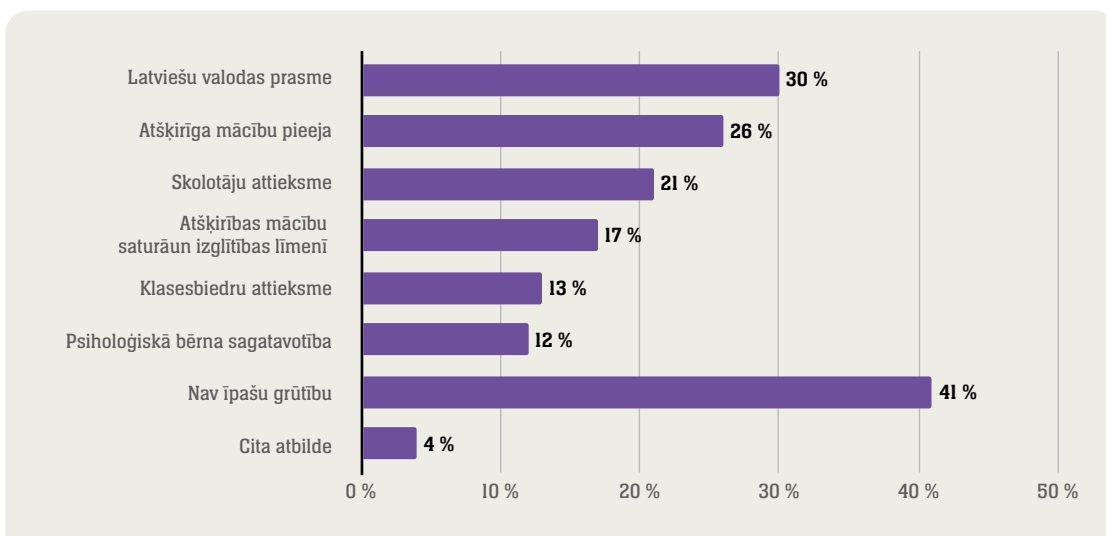
106. att. Reemigrantu valodu prasmes atbilstība darba vajadzībām.

[Hazans 2016]

107. att. Reemigrantu bērnu valodu prasmes līmenis.

Dati: Diasporas aptauja 2019

108. att. Reemigrantu bērnu iekļaušanās skolā vai pirmsskolas izglītības iestādē: problēmas un šķēršļi.

Dati: Diasporas aptauja 2019

Latviešu valodas prasme gan emigrācijā, gan arī atgriežoties Latvijā ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas ietekmē vairākus aspektus – gan lēmumu palikt mītnes zemē, gan atgriešanās plānus, gan etniskās identitātes saglabāšanas un attīstīšanas iespējas, gan reemigrantu adaptāciju un integrēšanos ikdienas dzīvē, darbā, izglītības iestādē.

5.5. Secinājumi un ieteikumi

Diasporas aptaujās iegūto datu analīze rāda – kopš 2014. gada ir ievērojami pieaugusi (no 59 % līdz 72 %) to ārvalstīs dzīvojošo latviešu un Latvijas valstspiederīgo daļa, kas latviešu valodas prasmi vērtē kā ļoti labu vai valodu pārvalda brīvi. Šajā prasmes līmenī latviešu valodu prot 86 % diasporas latviešu 15 vai vairāk gadu vecumā, kā arī 51 % krievu un 62 % citu tautību emigrantu. Sarucis krievu tautības respondentu skaits, kam latviešu valodas prasme ir vāja, ļoti vāja vai kas valodu neprot. Tas liecina par latviešu valodas prasmes uzlabošanos krievvalodīgo jauniešu vidū. Savukārt latviešu valodas prasmes paaugstināšanos latviešu respondentu vidū daļēji var skaidrot ar vēsturiskās trimdas un viņu pēcteču skaita sarukšanu un identificēšanos ar mītnes zemes valodu. Labāka latviešu valodas prasme īpaši vērojama tiem respondentiem, kuri jūtas piederīgi Latvijas iedzīvotājiem un plāno atgriezties.

Bez etniskās piederības otrs būtisks faktors, kas ietekmē latviešu valodas prasmes līmeni, ir latviešu valodas lietojums ģimenē. Tas, vai dzīvesbiedrs ir citas tautības pārstāvis vai nav, neko nemaina ne respondenta, ne ģimenē dzīvojošo bērnu valodas kvalitātē. Svarīgi, vai ģimenē tiek runāts latviešu valodā, t. i., vai latviešu valoda ir ikdienas sarunvaloda.

Pozitīva ietekme ir saziņai latviešu valodā ar citiem runājošiem radniekiem un draugiem Latvijā un ārvalstīs, kas notiek biežāk, ja ģimenei pieder īpašums Latvijā. Tā veidojas papildu saikne ar Latviju, un tā ir kalpo arī kā papildu motivācija bērnam mācīties vai neaizmirst latviešu valodu. Tātad bērna latviešu valodas prasmes attīstīšanā liela nozīme ir iespējai būt atbilstošā lingvistiskā vidē, vecāku/ģimenes piederības sajūtai Latvijai un latviešiem (motivācijas emocionālais komponents).

Valodas prasmes līmeni ietekmē ārpus Latvijas pavadīto gadu skaits. Vērojama tendence piemirst valodu arī to cilvēku vidū, kas dzimuši un savu bērnību vai jaunību pavadījuši Latvijā. Kontekstā ar citu faktoru ietekmi labāka latviešu valodas prasme ir tiem, kuriem ir Latvijas pilsonība. Simboliskā saikne ar Latviju, ko iemieso pilsonība, var pamudināt apgūt vai saglabāt latviešu valodas prasmi.

Latvijas diasporas pārstāvji nereti labā līmenī prot vairākas valodas. Salīdzinot Diasporas aptaujas 2014 rezultātus, ievērojami uzlabojusies Latvijas emigrantu angļu valodas prasme, savukārt krievu valodas prasmes līmenis diasporas pārstāvju vidū ir krities, no 77 % līdz 67 % samazinoties to respondentu skaitam, kuri krievu valodas prasmi vērtē dzimtās valodas līmenī, kā ļoti labu vai labu.

Šobrīd gandrīz puse (46 %) Latvijas diasporas pārstāvju ģimenē lieto latviešu valodu, 46 % – angļu valodu, 38 % – krievu valodu, 13 % – mītnes zemes valodu (kas nav angļu

vai krievu) un 2 % runā citā valodā. Tas nozīmē, ka gandrīz katrā otrajā ģimenē tiek lietotas divas valodas. Latviešu valodu ģimenē lieto 60 % ārvalstīs dzīvojošo latviešu, savukārt krievu emigrantu ģimenēs, saprotams, lieto krievu valodu un latviešu valodu lieto ļoti maz (tikai 8 %).

Salīdzinot Diasporas aptaujas 2019 datus ar 2014. gada rezultātiem, nedaudz samazinājies krievu valodas lietojums emigrantu ģimenēs, bet palielinājusies citu svešvalodu nozīme. Latviešu valoda saglabājusi faktiski nemainīgas pozīcijas. Jāpiebilst, palielinājies to skaits, kas ģimenē lieto latviešu un kādu citu valodu (no 17 % līdz 26 %). To latviešu skaits, kas ģimenē lieto tikai latviešu valodu, ievērojami samazinājies (no 40 % līdz 28 %). Atteikšanās no latviešu valodas lietošanas ģimenē nereti bijusi saistīta ar to, ka dzīvesbiedrs nav latvietis un/vai ir vāja emocionālā saikne ar Latviju (atgriešanās plāni un identitāte). Valodas lietojumā nozīme gan ir arī ieradumam – ja respondents biežāk runā latviski vai uzturas latviešu valodas vidē, tad tas liekas dabiskāk arī ģimenē.

Visbeidzot, pētījuma rezultāti rāda, ka valodu prasme ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas ietekmē gan emigrācijas, gan atgriešanās plānus. Valodas grūtības kā šķērslī atgriezties Latvijā minējuši 19 % Latvijas diasporas pārstāvju, t. sk. 15 % no tiem, kuri sevi uzskata par latviešiem, – un tas ir nedaudz vairāk nekā 2014. gadā. 73 % diasporas vecāku uzskata, ka nepietiekama latviešu valodas prasme varētu kavēt bērna iekļaušanos Latvijas skolā vai pirmsskolas izglītības iestādē. Tātad, pilnveidojot latviešu valodas prasmes gan pieaugušajiem, gan bērniem, palielinās atgriešanās un veiksmīgas reintegrācijas iespējas Latvijas sabiedrībā, izglītības sistēmā un darba tirgū.

Bērniem diasporā latviešu valodas prasme pasliktinās. Pēdējo piecu gadu laikā būtiski pieaudzis to bērnu skaits, kuri neprot vai gandrīz neprot latviešu valodu, samazinoties to bērnu īpatsvaram, kuru latviešu valodas prasme ir laba. Iespējams, daļēji to var skaidrot ar emigrācijas intensitātes mazināšanos un ar to, ka pieaug bērnu īpatsvars, kas emigrācijā pavadījuši jau ilgāku laiku (un valodu nav aktīvi lietojuši) vai dzimuši ārvalstīs.

Ārzemēs dzīvojošie latviešu vai Latvijas izcelsmes bērni 3–17 gadu vecumā ievērojami labāk prot mītnes zemes valodu nekā latviešu valodu. Vecāku vērtējumā 31 % bērnu mītnes zemes oficiālā valoda (vai viena no valodām) ir dzimtā valoda un vēl 45 % to prot ļoti labi vai pārvalda brīvi. Pretstatā tam vairāk nekā pusei Latvijas diasporas bērnu (tostarp 43 % latviešu bērnu) latviešu valodas prasme ir vāja, ļoti vāja vai viņi to neprot. Tikai 21 % Latvijas diasporas bērnu vecāku vērtējumā latviešu valodu prot ļoti labi vai dzimtās valodas līmenī.

Reemigrantu bērnu latviešu valodas prasme ir salīdzinoši labāka, tomēr arī šīs grupas bērniem 3–17 gadu vecumā 28 % gadījumu ir ļoti vāja, vāja vai viduvēja latviešu valodas prasme. Tieši nepietiekamā valodas prasme papildu atšķirīgai mācību pieejai un skolotāju attieksmei ir galvenais iemesls, kādēļ daļa reemigrējušo bērnu (20 %) vismaz sākotnēji sastopas ar grūtībām, iekļaujoties Latvijas izglītības sistēmā.

Ja vairums (57 %) ārvalstīs dzīvojošo latviešu bērnu prot latviešu valodu vismaz viduvēji, vairums krievu (81 %), kā arī citu tautību bērnu (73 %) vai nu vispār neprot latviešu valodu vai prot ļoti vāji. Vissliktākās valodas prasmes ir NVS, kā arī Gruzijā, Uzbekistānā un Izraēlā, kur 61 % emigrantu bērnu latviešu valodu neprot vai prot ļoti vāji. Arī Dienvideiropā divi no trim bērniem latviešu valodu neprot vai prot ļoti vāji.

Latviešu valodas prasmes līmeni ietekmē bērna emigrācijas vecums. Tieši agrīnā vecumā emigrējušajiem bērniem un it īpaši tiem, kuri dzimuši ārvalstīs, ir visvājākā latviešu valodas prasme. Viņiem nav bijusi iespēja dabiski apgūt latviešu valodu tās lietojuma vidē, turklāt valodas prasmei ir tendence vēl vairāk pasliktināties, bērniem kļūstot neatkarīgākiem no vecākiem un sākot skolas gaitas. Bērniem, kas Latviju atstājuši sešu vai vairāk gadu vecumā, kad viņu valodas prasme jau nostiprinājusies, izteikts latviešu valodas prasmju kritums vairs nav vērojams. Šobrīd vissliktākā latviešu valodas prasme ir bērniem 3–8 gadu vecumā, un attiecīgi arī lielākais atbalsts valodas apguvē nepieciešams bērniem šajā vecumā.

Kā jau minēts, diasporas bērnu latviešu valodas prasme lielā mērā sakņojas vecāku motivācijā un vēlmē, lai bērni valodu saglabātu. Aptuveni divas trešdaļas (70 %) ārzemēs dzīvojošo latviešu, kuru ģimenē aug bērns, vēlas, lai viņš brīvi prastu latviešu valodu. 22 % vēlas, lai bērns vismaz saprot un spēj sazināties latviski, bet tikai 7 % latviešu tas nav svarīgi. Citu tautību pārstāvjiem, kas emigrējuši no Latvijas, lielākoties nav svarīgi, lai viņu bērni zinātu latviešu valodu. Pozitīvu attieksmi pauduši 31 % krievu un 43 % citas tautības respondentu, turklāt lielākā daļa no viņiem par pietiekamu uzskata spēju sazināties un saprast latviešu valodu.

Attieksmi pret latviešu valodas apguvi nosaka ne vien etniskā piederība, bet arī tas, vai respondents ir Latvijas valstspiederīgais. Tas vēlreiz apliecina pilsonības kā simboliskas saiknes ar izcelsmes valsti nozīmi. Daudz lielāku vēlmi, lai bērns spētu sazināties latviski vai prastu lietot valodu brīvi, izrāda tie, kuriem ir latviešu tautības dzīvesbiedrs. Ja dzīvesbiedrs ir citas tautības, iespējams, ir grūtāk pastāvēt tieši uz latviešu valodas apguves nepieciešamību. Jo lielāks ir radnieku un draugu skaits Latvijā, jo izteiktāka vēlme, lai bērns ļoti labi prastu latviešu valodu, palielinot valodas vērtību ģimenes saišu saglabāšanā.

Saziņai ar radiem bērni diasporā izvēlas ļoti dažādas valodas. Latvijas krievu ģimenēs emigrācijā izteikti dominē krievu valoda, savukārt latviešu bērni bieži vien ar saviem latviešu vecākiem sarunājas angļu (40 %) vai kādā citā valodā. Vairāk nekā trešdaļa (36 %) latviešu bērnu ar saviem vecākiem nerunā latviski (tikpat daudz bērnu nerunā latviski ar vecvecākiem). Tikai 44 % latviešu bērnu latviešu valodu lieto saziņā ar saviem brāļiem vai māsām. Mazāk nekā 20 % bērnu, kas ar saviem latviešu vecākiem latviski nerunā, valodas prasme ir laba (resp., viņiem sarunāšanās latviešu valodā nesagādātu lielas grūtības). Tomēr tieši latviešu valodas neprasme noved pie tā, ka bērnam ērtāk ir izvēlēties citu saziņas valodu. Veidojas „apburtais loks”, kad vāja latviešu valodas prasme iet roku rokā ar valodas nelietošanu ģimenē.

Ārkārtīgi spēcīgi attieksmi pret bērna latviešu valodas prasmi ietekmē atgriešanās plāni, piešķirot latviešu valodas prasmei praktisku jēgu. Visbeidzot respondentu atbildes liecina, ka arī aizņemtība var būt viens no faktoriem, kas liek vecākiem samierināties ar zināmu latviešu valodas zudumu bērniem.

Visbiežāk latviešu valodas apguvei un identitātes stiprināšanai diasporā tiek izmantota latviešu valodas apguve mājas apstākļos, pašmācībā. Šādi latviešu valodu apgūst 34 % Latvijas diasporas ģimeņu (t. sk. 47 % latviešu ģimeņu). 18 % latviešu ģimeņu bērnu apmeklē latviešu nedēļas nogales skolu, un 16 % piedalās kādā interešu grupā (latviešu deju vai teātra kolektīvā, korī u. tml.). 6 % bērnu izmanto tālmācības sniegtās

iespējas. Salīdzinot ar situāciju pirms pieciem gadiem, izmaiņas nav statistiski nozīmīgas. Valodas prasmes kvalitāti ietekmē arī grāmatu lasīšana latviešu valodā. Taču pēdējo piecu gadu laikā ievērojami samazinājies grāmatas latviešu valodā lasošo bērnu īpatsvars: no 49 % līdz 37 %. Iespējams, tas saistīts ar digitālās informācijas lomas pieaugumu, jo īpaši bērnu un jauniešu vidū.

Biežāk dažādās latviešu valodas un identitātes uzturēšanas aktivitātēs iesaistās latviešu bērni, kas dzimuši ārvalstīs. Viņu latviešu valodas prasme ir vājāka, tādēļ šīm aktivitātēm ir lielāks pienesums. Izstrādājot mācību materiālus, būtu jāievēro, ka nedēļas nogales skolas apmeklē un tālmācības iespējas izmanto lielākoties bērni, kas dzimuši ārvalstīs. Respondentu atbildes ļauj secināt, ka vēsturiskās diasporas pārstāvji un viņu pēcteči lielākoties apgūst valodu, uzturot dzīvas latviskās tradīcijas, apmeklējot diasporas nometnes, pulciņus un latviešu nedēļas skolas, turpretī jaunās diasporas bērni vairāk lasa grāmatas, skatās latviešu kinofilmas, animācijas filmas un izmanto citus audiovizuālos materiālus, kas neprasa aktīvu iesaisti.

Saprotams, ka dažādās aktivitātēs, kas palīdz uzturēt vai pilnveidot latviešu valodas prasmi, lielākoties iesaistās latviešu bērni, tomēr jānorāda uz negatīvo dinamiku citu tautību bērnu vidū. Ja 2014. gadā kaut neliela daļa krievu tautības respondentu bērnu iesaistījās šajās aktivitātēs, šobrīd emigrējušo Latvijas krievu bērni ievērojami retāk vai vispār tajās neiesaistās. Salīdzinoši retāk pasākumos iesaistās arī latviešu bērni, kuru vecāki neļūtas saistīti ar Latviju un neplāno atgriezties.

Interesu nodarbības mazāk apmeklē to latviešu emigrantu bērni, kuri ir ekonomiski vājāk situēti. Bērna vešana uz šādiem pulciņiem nereti ir saistīta ar papildu laiku un līdzekļiem, tādēļ vēlams, lai nodarbību telpas atrastos tuvāk bērnu dzīvesvietai un neprasītu finansiālus ieguldījumus. Arī grāmatas latviešu valodā mazāk turīgi latviešu emigrantu bērni lasa reti. Tas liecina, ka vairāk jāpalīdz mazāk turīgo, mazāk izglīto to diasporas vecāku bērniem.

Turpinot īstenot diasporas politikas dokumentos noteiktos uzdevumus, ir jāņem vērā daži būtiski aspekti latviešu valodas situācijas attīstībā diasporā.

- Tā kā latviešu valoda ģimenē arvien biežāk tiek lietota līdztekus kādai citai valodai (īpaši tas raksturīgs bērniem), saglabāt latviešu valodas prasmi diasporā nākotnē kļūs arvien grūtāk. Līdz ar to ir svarīgi arī turpmāk sniegt atbalstu latviešu valodas apguvē diasporas bērniem, īpaši jaunākās vecumgrupas bērniem un tiem, kas dzimuši ārvalstīs.
- Ņemot vērā, ka bērni grāmatas lasa arvien mazāk, vairāk attīstāmi digitālie resursi, kas būtu brīvi pieejami dažāda turīguma un aizņemtības līmeņa vecākiem. Tā kā grāmatu lasīšanai tomēr ir liela loma vārdu krājuma attīstībā, nepieciešams arī turpmāk diasporas bērnus pēc iespējas nodrošināt ar atbilstošiem izdevumiem.
- Lai veicinātu latviešu valodas apguvi un saglabāšanu, jāstiprina diasporas emocionālā un praktiskā saikne ar Latviju. Bērniem un jauniešiem regulāri būtu jānodrošina iespēja uzturēties latviešu valodas vidē – nometnēs un nedēļas nogales skolās.

6. NODAĻA

NOBEIGUMS

Pētījumā analizēta valodas situācijas dinamika no 2016. līdz 2020. gadam, vairākus valodas situācijas komponentus salīdzinot ar iepriekšējos periodos iegūtajiem datiem un raksturojot valodas situācijas attīstības tendences. Datu analīze parāda latviešu valodas un citu sabiedrībā lietoto valodu pozīcijas, iezīmējot gan valodas politikas īstenošanas rezultātus un turpmākos uzdevumus, gan mūsdienu globalizācijas procesu un informācijas tehnoloģijas attīstības ietekmē radītos valodu konkurences nosacījumus.

LATVIEŠU VALODAS PRASME:

- 1) valodas apguves nodrošinājums bērniem un pieaugušajiem (t. sk. jauniešiem);
- 2) izglītība un darba vide – valodas apguves un prasmju pilnveides nozīmīgākās jomas;
- 3) valodas apguves sociālo mērķgrupu (nepilsoņu, jauniebraukušo imigrantu, reemigrantu, diasporas) noteikšana un valodas apguves iespēju nodrošināšana;
- 4) valodas apguves un prasmju pilnveides veicināšana reģionos (lielajās pilsētās ar neviendabīgu valodas vidi, Latgalē) ar zemiem valodas prasmes rādītājiem;
- 5) valodas apguves didaktikas attīstība (t. sk. pedagogu profesionālā pilnveide, mācību un metodisko materiālu izstrāde atbilstoši mērķgrupu vajadzībām utt.);
- 6) valodas prasmes kvalitātes pilnveide: latviešu valodas kā dzimtās, kā otrās valodas, kā svešvalodas un kā etniskā mantojuma valodas apguve (teorija un prakse).

LATVIEŠU VALODAS LIETOJUMS:

- 1) pilnvērtīgas latviešu valodas lietojuma vides nostiprināšana (valodas dzirdamība un redzamība visās sabiedrības dzīves jomās);
- 2) pozitīvas lingvistiskās uzvedības paradumu iedzīvināšana latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju apziņā;
- 3) latviešu valodas kā kopīgas saziņas valodas lietojums Latvijas daudzveidīgajā sabiedrībā;
- 4) juridiski nostiprināto valodas lietojuma prasību turpmāka ievērošana un nostiprināšana (likumdošanas un normatīvo aktu prasības ir bijis viens no virzītājspēkiem latviešu valodas lietojuma kvantitatīvo rādītāju pieaugumam);
- 5) valodas lietojuma paplašināšana neoficiālajā saziņā (valodas prasmes pieauguma un pozitīvas lingvistiskās attieksmes saistība).

LINGVISTISKĀ ATTIEKSME:

- 1) pozitīvas lingvistiskās attieksmes un valodas lietojuma saiknes ar valodas prasmes kvalitātes pieaugumu ievērošana;
- 2) atvērta un labvēlīga attieksme pret latviešu valodas kā otrās vai kā svešvalodas runātājiem – pamats vēlmei lietot valodu;
- 3) latviešu valodas vērtības apzināšanās sabiedrībā: līdzsvars starp valodu kā nacionālu un konstitucionālu vērtību, tās integratīvo vērtību un utilitāro nozīmi jeb instrumentālo vērtību;
- 4) atšķirības dažādu paaudžu lingvistiskajā pieredzē un uzvedībā: jaunākajā paaudzē līdz ar labāku valodas prasmi un nepieciešamību lietot latviešu valodu izglītībā, darbā un ikdienas saziņā veidojas pozitīva lingvistiskā attieksme pret valodu, tās simbolisko un praktisko nozīmi;
- 5) stereotipisko pieņēmumu un pārliecības par valodām, sabiedrības multilingvismu un indivīda daudzvalodību, kā arī dzimtās un citu valodu attieksmēm un par valodu koeksistenci sabiedrībā kā lingvistisko attieksmi ietekmējoša faktora apzināšanās;
- 6) iespēja lietot latviešu valodu sekmē pozitīvas lingvistiskās attieksmes veidošanos (latviešu valodas lietojums darbā un ikdienas saziņā palīdz pilnveidot latviešu valodas prasmi un veido pozitīvu lingvistisko attieksmi).

SABIEDRĪBAS IESAISTE VALODAS POLITIKAS ĪSTENOŠANĀ (valodas popularizēšana):

- 1) skaidra, valodas politikas principiem atbilstoša valodas politikas veidotāju komunikācija ar sabiedrību – izpratnes par valodu koeksistences likumsakarībām veicināšana;
- 2) valodas politikas īstenošanai organizāciju saskaņota darbība visos līmeņos – faktors, kas sekmē latviešu valodas lietotāju un apguvēju mācību motivāciju un pozitīvas lingvistiskās attieksmes veidošanos;
- 3) sabiedrības izglītošana par valodām, to koeksistenci, multilingvismu, valodu un to paveidu vērtību un lomu, valodu hierarhijas likumsakarībām: stereotipu un mītu kļedēšana un pozitīvas lingvistiskās attieksmes veicināšana;
- 4) informatīvi izglītojošu un iesaistes pasākumu piedāvājums atsevišķām mērķgrupām valodas apguves un lietojuma vides nodrošināšanai, pozitīvas lingvistiskās attieksmes veicināšanai;
- 5) uz sadarbību veicinošas un atbalstošas komunikācijas ar sabiedrību īstenošana, neizmantojot to vai citu sabiedrības grupu nosodošu saziņu par valodas jautājumiem visos komunikācijas līmeņos;
- 6) atbalsts visiem latviešu valodas runātājiem un valodas apguvējiem.

109. att. Valodas situācija Latvijā: attīstības tendences, darbības virzieni un uzdevumi latviešu valodas noturības stiprināšanai

Pētījumā atspoguļotas dažāda līmeņa aktualitātes valodas pārvaldībai turpmāk: valodu konkurence pasaulē, vēsturiskā valodas situācijas specifika Latvijā un pārmaiņas globālo procesu ietekmē, latviešu valodas prasmes un lietojuma nostiprināšana, raksturīgais valodas lietojumā un apgūvē atsevišķās mērķgrupās, valodas lietojuma īpatnības dažādos Latvijas reģionos, konkrētu problēmu vai tieši pretēji – pozitīvu pieredžu un rezultātu – apzināšanās sociolingvistisko funkciju un valodas lietojuma jomu skatījumā, sabiedrības iesaistes nozīme valodas politikas īstenošanā u. c. Tikai apzināti un stratēģiski īstenojot valodas politikas mikroplānošanas uzdevumus, iespējams sasniegt makroplānā noteiktos mērķus [Hatoss 2008, 71].

Valodu noturību mūsdienās ietekmē sociālās pārmaiņas un ar tām saistītās sabiedrības un valodas kompleksās attiecības. Vienas – angļu – valodas straujā izplatība, popularitāte un prestižs daudzās sabiedrības dzīves jomās pasaulē nu jau rada satraukumu ne tikai ar valodām un to izpēti cieši saistītajās organizācijās, pētniekos un daudzās valstīs, bet uztrauc arī pašu sabiedrību. Tas vērojams gan tradicionālajos plašsaziņas līdzekļos, gan arī dažādās sociālo tīklu platformās u. c. atspoguļotajos viedokļos.

Plašākā kontekstā raugoties, šiem t. s. konverģences procesiem blakus pastāv arī diverģences procesi (apziņa par daudzveidības un daudzvalodības nozīmi pasaulē un sabiedrībā). Tas ir veicinājis izpratni par valsts valodas funkcionālo vērtību multilingvālā sabiedrībā ar daudzvalodīgiem indivīdiem, resp., globalizācija vienlaikus ir ierosinājums daudzveidības saglabāšanai [Extra, Barni 2008, 29]. Rūpes par saglabāšanos ir aktuālas pat valodām, kuru pastāvēšana, no valodu apdraudētības un vitalitātes skatpunkta raugoties, tiek uzskatīta par drošu – tām ir pietiekami liels runātāju skaits, tās ir normētas un koptas, tās pieejamas mūsdienu tehnoloģijās, tām pat ir oficiālās valodas statuss kādā valstī u. tml.

Angļu valoda kā *lingua franca* ir nostiprinājusies ekonomiskās globalizācijas un dažādu vēsturisku, politisku un sociālu norišu ietekmē. Rezultātā indivīda un sabiedrības līmenī augusi pārliecība par šīs valodas prasmes nepieciešamību (īpaši tādās nozarēs kā uzņēmējdarbība, zinātne, augstākā izglītība u. c.) [Wright 2016, 168], kas savukārt ir bijis pamats pēdējās desmitgadēs aktuālajai nacionālo/oficiālo/valsts/standarta valodu¹ aizsardzībai un rūpēm par to pastāvēšanu un attīstību. Eiropas Savienībā valoda kā vērtība ir viens no īstentās politikas principiem, un pieaugošās daudzveidības apstākļos uzsvērtā oficiālo valodu nozīme sabiedrības saliedētībā un vienlīdzīgu iespēju, piemēram, uz izglītību un darbu, nodrošināšanā. Mainoties sabiedrības komunikācijas struktūrai un veidojoties jaunai sociālajai realitātei, mainās arī valodas politikas mērķi un uzdevumi. Sabiedrība kļūst daudzveidīgāka, indivīdi vairs nav tik ļoti piesaistīti noteiktai ģeogrāfiskai vietai, attiecīgi jaunās savstarpējās mijiedarbības modeļi liek paraudzīties uz valodu lomu citos aspektos, resp., nacionālā valoda (Eiropas valstīs tā parasti ir arī oficiālā valoda) kā nacionālās identitātes un valstiskās piederības rādītājs papildus veic sabiedrības kopīgās saziņas līdzekļa lomu, oficiālā valoda kļūst par sabiedrības vienotājas un kopīgu komunikācijas valodu [van Hoorde 2020].

¹ Šo terminu lietojumu nosaka dažādu valstu valodas politikas tradīcijas, Latvijā tiek lietots apzīmējums valsts valoda vai oficiālā valoda.

Dati par valodas situāciju Latvijā pēdējos piecos gados liecina, ka, no valodu hierarhijas viedokļa raugoties, latviešu valoda ieņem galveno vietu sabiedrības dzīvē – latviešu valoda ir visvairāk lietotā valoda. To nosaka valodas politikas juridiskā un pedagoģiskā virziena īstenošanas rezultāti. Taču mūsdienu valodu konkurence iezīmē arī dažas pārmaiņas Latvijā valodu lietojumā: īpaši jaunākajā paaudzē pamazām notiek divu citu līdz šim aktuālu valodu pozīciju maiņa, resp., krievu valodas loma samazinās un strauji pieaug angļu valodas nozīme. Abu šo valodu klātbūtni sabiedrībā nosaka ļoti atšķirīgi faktori, un izmaiņas ietekmē gan demogrāfiskā situācija, gan angļu valodas prestižs un saziņas valodas popularitāte pasaulē. Ar līdzīgu tendenci (angļu valodas lomas pieaugumu) pašlaik sastopas gandrīz ikviena sabiedrība gan lingvistiskā, gan sociolingvistiskā skatījumā.

Dati par latviešu valodas prasmi sabiedrībā un tās lietojumu, ļauj izvirzīt galvenos uzdevumus valodas politikas īstenošanai turpmāk. Visi valodas situāciju raksturojošie komponenti atrodas ciešā saistībā: bez pietiekamas latviešu valodas prasmes nebūs iespējams pilnvērtīgs latviešu valodas lietojums, bez atbilstošas lingvistiskās vides esamības nebūs iespēju ne uzlabot latviešu valodas prasmi, ne lietot valodu utt. Tas nozīmē, ka valodas politikā visos darbības virzienos jāīstenojas saskanīgi, tas ir katra valodas politikas īstenošanā galvenais uzdevums un arī atbildība [Kaplan, Baldauf 2008, 20].

Detalizēti šie valodas situāciju raksturojošie aspekti aprakstīti pētījuma nodaļās, tāpēc noslēguma daļā iezīmētas vispārīgās tendences, ar ko turpmāk nāksies sastapties valodas politikā:

- izmaiņas latviešu valodas runātāju kolektīvā;
  - Valodas runātāju skaitam ir nozīme valodas konkurētspējas nodrošināšanā; latviešu valodas runātāju dažādība pieaugs arī turpmāk gan migrācijas, gan citu globālu procesu ietekmē. Tas nozīmē, ka jādomā par valodas apguves procesa pilnveidi un valodas lietojuma sekmēšanu.
- mūsdienu valodu konkurences ietekme uz latviešu valodas situāciju gan lingvistiskā, gan sociolingvistiskā skatījumā;
  - Tas nozīmē arī īpašas rūpes par valodas kvalitātes saglabāšanu, aktīvu darbību sabiedrības izglītošanā un sabiedrības iesaistē valodas politikā, kā arī pozitīvas komunikācijas ar sabiedrību īstenošanā, sekmējot pozitīvas lingvistiskās attieksmes veidošanos.
- valodas noturības saglabāšana sabiedrībai un valstij nozīmīgajās sociolingvistiskajās jomās un funkcijās;
  - Pētījumos iegūtie dati par izglītības lomu oficiālās valodas apgūvē, valodas lietojumu darba jomā un ikdienas saziņā liecina, ka tikai regulārs un sistemātisks darbs latviešu valodas kā otrās valodas prasmes pilnveidē un valodas lietojuma nostiprināšanā sabiedrībā ļauj panākt pozitīvas attīstības tendences. Turklāt arī turpmāk izmantojami visi valodas politikas īstenošanas mehānismi – juridiskie, pedagoģiskie, zinātniskie un sabiedrības informēšanas.
- konkrētu valodas apgūvēju mērķgrupu noteikšana un latviešu valodas kā otrās valodas apguves nodrošināšana;
  - Tas nepieciešams, lai novērstu sabiedrības segregāciju, kas var ietekmēt noteiktas grupas, kuru ikdienas dzīvē kādu ārēju apstākļu dēļ (darbs, plašāka

komunikācija ikdienā, piedalīšanās pilsoniskos procesos u. tml.) nenotiek saziņa latviešu valodā un līdz ar to valodas apguve nešķiet būtiska. Pašlaik šajā mērķgrupā ietilpst apmēram desmitdaļa Latgales, Pierīgas un Rīgas respondentu ar dzimto krievu valodu un tikpat liela daļa nepilsoņu un arī jaunie valodas runātāji, kas lielākoties iebrauc no Krievijas. Tomēr jauniebraukušo dažādība arvien pieaug gan izcelsmes vietas, gan kultūras un dzimtās valodas ziņā. Līdz ar to ir ļoti svarīgi nodrošināt iespēju apgūt oficiālo valodu, kas nepieciešama vispirms jau kā kopīgā saziņas valoda un ir vienotas sabiedrības priekšnoteikums. Bez valsts valodas prasmes nevar būt vienlīdzīgas darba, izglītības, personīgās izaugsmes u. c. iespējas.

- pārmaiņas lingvistiskajā attieksmē, sabiedrības uzskatos un pārliecībā par valodu lomu;

Kā rāda valodas situācijas izpēte jau vairākos posmos, lingvistiskās attieksmes veidošanās sabiedrības daļā, kurai latviešu valoda nav dzimtā, visvairāk ir saistīta ar valodas prasmes līmeni – jo labāka ir latviešu valodas prasme, jo pozitīvāka lingvistiskā attieksme un jo brīvāk, biežāk un plašāk tiek lietota latviešu valoda. Par to liecina latviešu valodas lietojuma pieaugums savstarpējā saziņā ar latviešiem privātajā komunikācijā. Savukārt latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāji pauž viedokli, ka latviešu valodai ir svarīga loma gan indivīda identitātes, gan valstiskās piederības aspektā (un arī valodu hierarhijā Latvijā tā ieņem galveno vietu), taču reālā lingvistiskā uzvedība atšķiras no šīs pārliecības: saziņā notiek pāreja uz sarunas partnera dzimto vai kādu citu komunikācijas starpniekvalodu (visbiežāk krievu, bet arī angļu valodas lietojuma biežums strauji pieaug) arī tad, ja visi sarunas dalībnieki prot latviešu valodu. Līdz ar to valstiski pozitīvu izmaiņu panākšana valodas lietojumā ikdienā joprojām būs viens no sabiedrības izglītošanas pamatuzdevumiem.

- sabiedrības iesaiste valodas politikas īstenošanā un sabiedrības izglītošana ir viens no sarežģītākajiem uzdevumiem, bet var sniegt pozitīvus rezultātus valodu, indivīdu un sabiedrības mijiedarbības (valodu ekoloģijas) neregulēšanā valstī;

Tas nozīmē skaidru, saskaņotu un konsekventu ziņu sniegšanu sabiedrībai no valodas politikas veidotāju puses; lepnuma un piederības valstij veicināšanu kontekstā ar valsts valodas lomas izpratni, vienlaikus dažādu valodu prasmes skatot kā ieguvumu gan indivīda, gan sabiedrības līmenī un kā priekšnoteikumu zināšanām par valodu (jeb valodu runātāju kolektīvu) savstarpējām attieksmēm un cieņpilnai attieksmei citam pret citu. Tā kā valodas lietojums vienmēr ir saistīts ar indivīda vai kādas sabiedrības daļas izvēlēm, lai veicinātu pozitīvu lingvistisko attieksmi, novērtējams sasniegtais, veicināma atbalstoša sabiedrības attieksme un veidojams zinātnisks konteksts sarunās par valodu koeksistences problemātiku, izvairoties no emocionāla nosodījuma un pārmetumiem sabiedrības rīcībā, izvēlēs un neveidojot negatīvus priekšstatus par indivīdiem vai plašākām kopienām.

- specifisku problemātisko jomu izpēte, kas nepieciešama detalizētai situācijas izpratnei dažādos valodas lietojuma un attīstības aspektos;

Valodas politikas ietekmes lauks ir ļoti plašs un skar visu sabiedrību. Taču padziļināti pētot atsevišķu mēķauditoriju lingvistisko uzvedību un valodas prasmes, kā arī izzinot no valodas viedokļa aktuālo specifiskās cilvēka darbības jomās, iespējams labāk izprast situāciju un precīzāk, situācijai atbilstošāk un zinātniski pamatoti plānot rīcībpolitiku, noteikt turpmākās zinātniskās pētniecības aktualitātes.

- sistēmiska, pēctecīga un mērķtiecīga valodas politikas īstenošana.

Tikai konsekventas un plānveidīgas valodas politikas rezultātā latviešu valodas konkurētspēja un loma Latvijā var tikt paaugstināta. Tas nozīmē ne tikai valsts valodas apguves jautājumu risināšanu, bet arī latviešu valodas kvalitātes pilnveidi un valodas standartizāciju, lietojumu mūsdienu tehnoloģijās un oficiālās valodas statusa tālāku nostiprināšanu.

Mūsdienu sabiedrības un valodu attieksmes ir kompleksas, tās prasa valodas politikā un plānošanā ievērot multilingvisma realitāti un sabiedrības izpratni par valodu un valodas paveidu vērtību un lomu indivīda dzīvē. Vienlaikus nozīmīgs valodas politikas uzdevums (arī to veidotājiem un sabiedrībām) ir atzīt un saredzēt kopīgo iedzīvotāju aizvien pieaugošajā dažādībā, resp., valodas politikā priekšplānā izvirzās jautājums par nacionālo/oficiālo valodu saglabāšanu un turpmāku attīstību valsts drošības un vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanā, neraugoties uz globalizācijas procesu ietekmi. Oficiālā valoda ir tas nozīmīgais elements, kas var vienot sabiedrību tās dažādībā [van Hoorde 2020].

7. NODAĻA

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Ager, Denis (2005). Prestige and image planning. In: E. Hinkel (ed.). *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Routledge, p. 1035–1054.

Attieksme 2020 – Attieksme pret latviešu valodu un tās mācību procesu: pētījums, 2017–2020 [tiešsaiste]. Autoru kol. Latviešu valodas aģentūra. Pētījumi. Sociolingvistika [skatīts 13.12.2020]. Pieejams: <https://valoda.lv/petijumi/attieksme-pret-latviesu-valodu-un-tas-macibu-procesu/>

Baker, Colin (1992). *Attitudes and Language*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.

Baldauf, Richard B. (2006). Rearticulating the Case for Micro Language Planning in a Language Ecology Context. *Current Issues in Language Planning*, 7(2–3), p. 147–170.

Baltiņš, Māris, Druviete, Ina (2017). *Ceļavējš cilvēku ciltij: valoda sabiedrībā*. Rīga: LVA.

Baltiņš, Māris, Druviete, Ina, Veisbergs, Andrejs (red.) (2007). *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: VVK.

Bankavs, Andrejs, Jansone, Ilga (2010). *Valodniecība Latvijā: fakti un biogrāfijas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Blinkena, Aina (1988). Par latviešu valodas statusu – esošo un vēlamo. *Padomju Jaunatne*, 1988, 20. aug.

Blinkena, Aina (1989). Valodas situācija un valodu likums. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 3 (500), 4.–10. lpp. [Arī: Blinkena, Aina (2014). *Caur vārdu birzi. Darbu izlase*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 520.-527. lpp.]

Boša 2021 – Kas apdraud latviešu valodu un kas to glābs? [tiešsaiste]. Kultūršoks, 08.05.2021. Lsm.lv [skatīts 15.05.2021]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/kas-apdraud-latviesu-valodu-un-kas-to-glabs.a403703/>

Bratt, Paulston C. (1994). *Linguistic Minorities in Multilingual Settings: Implications for Language Policies*. Amsterdam: Benjamins.

Burima, Maija (red.) (2019). CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: ietvari, pieredze, izaicinājumi. Metodisko rakstu krājums, Nr. 5. Rīga: LVA.

Bušs, Ojārs (1999). Ar mazākuma aizstāvības saukļiem pret mazākuma interesēm. *Latvijas Vēstnesis*, 1999, 18. febr.

Crystal, David (2003). *English as global language*. 2 ed. Cambridge University Press.

CSP –

CSP 2000 – 2000. gada tautas skaitīšana. Datubāze „Tautība un valoda” [tiešsaiste]. CSP [skatīts 14.12.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/tautas-skaitisana/2000>

CSP 2016 – Latvijas 2011. gada tautas skaitīšanas rezultāti = Results of the 2011 Population and Housing Census in Latvia [tiešsaiste]. Atb. par izd. P. Veģis. Rīga: CSP [skatīts 15.08.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/tautas-skaitisana/ieprieksejas>

CSP 2017 – Valodu zināšanas un valodu lietojums [tiešsaiste]. CSP [skatīts 14.12.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-raditaji/galvenie-raditaji/valodu-zinasanas-un-valodu-lietojums>

CSP 2020 – Latvija. Galvenie statistikas rādītāji 2020 [tiešsaiste]. CSP [skatīts:14.12.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/416-latvija-galvenie-statistikas-raditaji-2020>

CSP 2021 – 2021. gada tautas skaitīšana ir sākusies [tiešsaiste]. CSP [skatīts: 15.02.2021]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/tautas-skaitisana/meklet-tema/2963-2021-gada-tautas-skaitisana-ir-sakusies>

CSP IBG010 – IBG010. Iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija [tiešsaiste]. CSP datubāze [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__migr/IBG010.px/

CSP IBG040 – IBG040. Starptautisko ilgtermiņa migrantu vecuma un dzimuma struktūra [tiešsaiste]. CSP datubāze [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__migr/IBG040.px

CSP IBG041 – IBG041. Starptautisko ilgtermiņa migrantu etniskais sastāvs [tiešsaiste]. CSP datubāze [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/migracija/tabulas/ibg041/starptautisko-ilgtermina-migrantu-etniskais-sastavs>

CSP IBG043 – IBG043. Starptautisko ilgtermiņa migrantu valstiskā piederība [tiešsaiste]. CSP datubāze [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__migr/IBG043.px/

CSP IBG100 – IBG100. Iedzīvotāju ilgtermiņa migrācijas saldo reģionos, republikas pilsētās un novados [tiešsaiste]. CSP datubāze [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/migracija/tabulas/ibg100/iedzivotaju-ilgtermina-migrācijas-saldo-regionos>

CSP ISG010 – ISG010. Iedzīvotāju skaits, tā izmaiņas un dabiskās kustības galvenie rādītāji [tiešsaiste]. CSP datubāze [skatīts 30.04.2020]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzskaits__ikgad/ISG010.px

CSP IRG080 – IRG080. Iedzīvotāju skaits pēc tautības reģionos, republikas pilsētās, 21 attīstības centrā un novados gada sākumā [tiešsaiste]. CSP datubāze [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzrakst/IRG080.px/table/tableViewLayout1/

CSP Ārējā migrācija – Ārējās migrācijas apsekojuma rezultāti [tiešsaiste]. CSP [skatīts 30.04.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/migracija/meklet-tema/392-arejas-migrācijas-apsekojuma-rezultati>

CSP migrācija – Imigrācija, emigrācija un saldo [tiešsaiste]. CSP [skatīts 30.04.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/migracija/galvenie-raditaji/imigracija-emigracija-un-saldo>

CSP nacionālais sastāvs – Latvijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs [tiešsaiste]. CSP [skatīts 30.04.2020]. Pieejams: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/data/Skoleniem/iedzivotaju_etniskais_sastavs.pdf

CSP Pieaugušo izglītība – Apsekojuma „Pieaugušo izglītība” rezultāti [tiešsaiste]. CSP [skatīts 20.04.2021]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/izglitiba/meklet-tema/303-apsekojuma-pieauguso-izglitiba-rezultati-2018; papildu dati iegūti saziņā ar CSP.>

CSP reemigranti – CSP uzsāk publicēt datus par reemigrantiem [tiešsaiste]. CSP [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/migracija/meklet-tema/2618-arejas-migrācijas-panelapsekojuma-rezultati>

CSP tautas skaitīšanas – Iepriekšējās tautas skaitīšanas [tiešsaiste]. CSP [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/tautas-skaitisana/ieprieksejas>

CSP termini – Termini. Ilgtermiņa imigrants [tiešsaiste]. CSP [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/termini/ilgtermina-imigrants>

Data Serviss 2009 – Pārskats par pētījumu “Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte”. Pasūtītājs: VVA. Izpildītājs: Data Serviss, 2009. gada maijs.

Diasporas aptauja 2014 – Mieriņa, Inta (red.) (2015). *Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.

Diasporas aptauja 2019 – *Aptauja „Latvijas emigrantu kopienas”: atkārtota aptauja. Sadaļa: Valodu prasme un lietojums*. Pasūtītājs: LVA. Izpildītājs: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2019. gada septembris–novembris.

Diasporas likums. LR Saeima. Pieņemts 1.11.2018., stājies spēkā 01.01.2019 [tiešsaiste]. Likumi.lv [skatīts 18.09.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302998-diasporas-likums>

Direktīva 77/486/EEC – Padomes direktīva par migrējošo darba ņēmēju bērnu izglītību, 77/486/EEC, 1977. gada 27. jūlijs [tiešsaiste]. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, Nr. 05/1. sēj., 6.8.1977 [skatīts 10.12.2018]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:31977L0486&from=GA>

Domuzīme 2017 – Jautājums sev pašiem: [par latviešu valodas situāciju mūsdienu Latvijā, valodas pastāvēšanas nosacījumiem: Valsts valodas centra direktora, sociolingvistes, Liepājas Valsts 1. ģimnāzijas skolotāja, *Dr. philol.*, žurn. „Domuzīme” galvenās red. diskusija]. Māris Baltiņš, Ina Druviete, Normunds Dzintars, Dzintra Hirša, Rudīte Kalpiņa, Toms Treibergs; pierakstījis Eduards Liniņš. *Domuzīme*, 2017, Nr. 1.

van Dongera, Rixt, van der Meer, Cor, Sterk, Richt (2017). *Minority languages and education: best practices and pitfalls*. Research for CULT Committee. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. Brussels.

Drīzule, Viktorija, Gerentoviča, Viktorija (1990). *Valodu sociāli funkcionālā stratifikācija komunikatīvajās sfērās*. Manuskripts. Rīga: Valodas un literatūras institūts.

Druviete, Ina (ed.) (1995). *The Language Situation in Latvia. Sociolinguistic Survey. Part 1. Language Use and Attitudes among Minorities in Latvia*. Rīga: Latviešu valodas institūts.

Druviete, Ina (red.) (1996). *Valodas situācija Latvijā. Sociolingvistisks pētījums. 2. daļa. Latviešu lingvistiskā kompetence un valodas procesu vērtējums*. Rīga: Latviešu valodas institūts.

Druviete, Ina (1998). *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LZA EI.

Druviete, Ina (2013). Valodas situācija un valodas politika. No: *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 393.–414. lpp.

Druviete, Ina (2015). Latvijas Republikas Satversmes ievads (Preambula) Latvijas valodas situācijas kontekstā = Preamble to the Constitution of the Republic of Latvia (Satversme) in the Context of the Language Situation. *Linguistica Lettica*, Nr. 23 (2015), 5.–26. lpp.

Druviete, Ina (red.) (2018a). *Nacionālās identitātes sociolingvistiskie aspekti=Sociolinguistic Aspects of National Identity*. Rakstu krājums. Rīga: Latviešu valodas institūts.

Druviete, Ina (2018b). Valoda stereotipu spoguļī. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums, Nr. 13. A. Vulāne (atb. red.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 5.–17. lpp.

Druviete, Ina, Ozolins, Uldis (2016). The Latvian referendum on Russian as a second State language February 2012. *Language Problems and Language Planning*, Vol. 40, No. 2, 2016, pp. 121–145.

Edwards, John (1985). *Language, Society and Identity*. Oxford: Blackwell.

EALTA 2006 – *EALTA Guidelines for Good Practice in Language Testing and Assessment*. European Association for Language Testing and Assessment, 2006 [online]. [Cited 12.01.2020]. Available: <http://www.ealta.eu.org/guidelines.htm>

EKPVA 2006 – *Eiropas kopīgās pamatnostādnes valodu apguvei: mācīšanās, mācīšana, vērtēšana*. Eiropas Padome, Valodas politikas nodaļa. Rīga: Madonas poligrāfists.

- Ekspertu ziņojums 2016 Sabiedrības saliedētības politikas ekspertu grupas ziņojums. L. Ose, R. Alijevs, D. Hanovs, O. Proskurova, M. Kaprāns. Novembris, 2016 [tiešsaiste]. *Latvijas Valsts prezidents, president.lv*. [skatīts 10.08.2020]. Pieejams: https://www.president.lv/storage/items/PDF/Sab_saliedetiba_Zinojums_nov2016.pdf
- Eurydice* buklets 2017 – Pamatdati par svešvalodu mācīšanu Eiropas skolās. *Eurydice* galveno faktu buklets [tiešsaiste]. Eiropas Komisija, 2017. *Publication Office of European Union* [skatīts 10.12.2018]. Pieejams: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ff10cc21-aef9-11e7-837e-01aa75ed71a1/language-lv/format-PDF>
- Eurydice* ziņojums 2017 – Pamatdati par svešvalodu mācīšanu Eiropas skolās. *Eurydice* ziņojums [tiešsaiste]. Eiropas Komisija, 2017. *Publication Office of European Union* [skatīts 19.08.2020]. Pieejams: <https://op.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/73ac5ebd-473e-11e7-aea8-01aa75ed71a1/language-lv>
- Extra, Guus, Barni, Monica (2008). Mapping linguistic diversity in multicultural contexts: Cross-national and cross-linguistic perspectives. In: *Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts*. M. Barni and G. Extra (eds.). Mouton de Gruyter, pp. 3–41.
- Ferguson, Charles A. (1959). Diglossia. *Word*, 1959, No. 15, pp. 325–40.
- Fishman, Joshua (1972). *Language in Sociocultural Change*. Vol. 6: Language science and national development. Stanford University Press, p. 375.
- Fishman, Joshua (1973). Language Modernization and Planning in Comparison with other types of National Modernization and Planning. *Language in Society*, 2 (1), pp. 23–42.
- Fishman, Joshua (1979). The relationship between micro- and macrosociolinguistics in the study of who speaks what language to whom and when. In: J. B. Pride, J. Holmes (eds.). *Sociolinguistics*. Penguin: England.
- Gabriel, Yiannis (2017). We must rescue social science research from obscurity [online]. *The World University Rankings* [cited 10.08.2020]. Available: <https://www.timeshighereducation.com/opinion/we-must-rescue-social-science-research-obscurity#survey-answer>
- Garrett, Peter (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge University Press.
- Geraghty, Barbara, Conacher, Jean (2014). Introduction: Approaching Migration, Intercultural Contact and Language Learning. In: *Intercultural Contact, Language Learning and Migration*. B. Geraghty, J. Conacher (eds.). Bloomsbury, pp. 1–22.
- Goldmanis, Māris (2015). Statistisko svaru dizains pētījumā „Latvijas emigrantu kopienas”. No: I. Mieriņa (red.). *Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Harte, Emma, Herrera, Facundo, Stepanek, Martin (2016). *Education of EU migrant children in EU Member States* [online]. RAND Corporation [cited 14.07.2020]. Available: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1715.html 15.12.2020
- Hatoss, Anikó (2008). Community-level Approaches in Language Planning: The Case of Hungarian in Australia. In: *Language Planning in Local Contexts*. A. J. Liddicoat, R. B. Baldauf Jr. (eds.). Multilingual Matters Ltd, pp. 55–74.
- Haugen, Einar (1972). *The Ecology of Language*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hazans, Mihails (2016). *Atgriešanās Latvijā: remigrantu aptaujas rezultāti* [tiešsaiste]. Rīga: LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs [skatīts 18.09.2020]. Pieejams: https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Atgriesanas_Latvija_-_petijuma_zinojums.pdf
- Hazans, Mihails (2020). *Diasporas apjoma novērtējums. Pētījuma rezultāti*. 2. pap. red. Rīga: LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs.

Hirša, Dzintra (1999). Valsts valoda Latvijā: nevis dilemma, bet aksioma. *Latvijas Vēstnesis*, 1999, 18. febr.

Hogan-Brun, G. et al. (2009). *Language politics and practices in the Baltic States*. Tallinn: Tallin University Press.

Hultgren, Anna Kristina, Gregersen, Frans, Thøgersen, Jacob (eds.) (2014). *English in Nordic Universities. Ideologies and Practices*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Humar, Marjeta, Žagar Karer, Mojca (eds.) (2010). *National Languages in Higher Education*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Informācija par Covid-19 [tiešsaiste]. IZM tīmekļvietne [skatīts 12.12.2020]. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/informacija-par-covid-19>

Izglītības likums, 29.10.1998. Grozījumi, 11.12.2020 [tiešsaiste]. Likumi.lv [skatīts 18.11.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>

Jeremiah, Ken C. (2005). *Foreign Language Made Easy*. iUniverse, Inc.

Jernudd, Björn (1968). Linguistic integration and national development. In: Fishman, J. A. et al. (eds.). *Language Problems of Developing Nations*. New York: Wiley, pp. 167–180.

Juridiskās augstskolas likums 2020 - Rīgas Juridiskās augstskolas likums [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2018, Nr. 220, 07.11.2018 [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302800-rigas-juridiskas-augstskolas-likums>

Kaplan, Robert B., Baldauf, Richard B. Jr. (1997). *Language Planning from Practice to Theory*. Clevedon (UK): Multilingual Matters.

Kaplan, Robert B., Baldauf, Richard B. Jr. (2008). Language Policy and Planning in the Baltic States, Ireland and Italy: Some Common Issues. In: *Language Planning and Policy in Europe, Vol. 3. The Baltic States, Ireland and Italy*. Robert B. Kaplan and Richard B. Baldauf Jr. (eds.). Multilingual Matters Ltd, pp. 6–30.

Kārkliņa, Ieva, Kamerāde, Daiga (2015). „Nenāc manā istabā, es nesaprotu latviski”: Latvijas emigrantu bērnu valodas un identitātes veidošanās [tiešsaiste]. *Migrācija.lv* [skatīts 18.09.2020]. Pieejams: https://migracija.lv/publikacijas/nenac_mana_istaba/

Khanna, A. L., Verma, M. K., Agnihorti, R. K., Sinha, S. K. (1998). *Adult ESOL Learners in Britain: A Cross-Cultural Study*. Clevedon (UK): Multilingual Matters.

Kļava, Gunta (2018a). „Bēgļu krīze” un valodas politika Latvijā: liela brēka, maza vilna? No: *Dzīves lingvistika. Veltījums profesoram Jānim Valdmanim*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 173.–194. lpp.

Kļava, Gunta (2018b). Superdiversitātes jēdziens un tā izpratne sociolingvistikā: daži piemēri Latvijas valodas situācijā. *Nacionālās identitātes sociolingvistiskie aspekti=Sociolinguistic Aspects of National Identity*. Rakstu krājums. I. Druviete (zin. red.). Rīga: Latviešu valodas institūts, 63.–74. lpp.

Kļave, Evija, Šūpule, Inese, Bebriša, Iveta (2013). *Etniski heterogēnas pirmsskolas izglītības iestādes: lingvistiskā situācija un sagatavotība bilingvālās izglītības īstenošanai*. Pētījuma rezultāti. BISS. Rīga: LVA. Pieejams arī: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/02_Valoda.%201%20EtniskiHeterogenasPirmsskolasIzglitibasIestades_BISS%20petijums_165x240_Q.pdf

Kļave, Evija, Šūpule, Inese (2016). Latviešu valoda diasporā valodu konkurences apstākļos. No: *Valodas situācija Latvijā: 2010–2105*. Sociolingvistisks pētījums. L. Lauze (zin. red.), G. Kļava (atb. red.). Rīga: LVA, 123.–150. lpp.

Kļave, Evija, Šūpule, Inese (2019). Return Migration Process in Policy and Practice. In: R. Kaša, I. Mieriņa (eds.). *The emigrant communities of Latvia: national identity, transnational belonging, and diaspora policy* [online]. IMISCOE Research Series. Switzerland: Springer Open, pp. 261–283 [cited 06.08.2020]. Available: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-030-12092-4.pdf>

Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis 2012 – Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis „Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”. No: *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.

Lasagabaster, David (2005). Attitudes Towards Basque, Spanish and English: An Analysis of the Most Influential Variables. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 26(4), pp. 296–316.

Lasagabaster, David, Huguet, Ángel (eds.) (2007). *Multilingualism in European Bilingual Contexts: Language Use and Attitudes*. Huguet Multilingual Matters.

Latviešu valoda ārzemēs. Diaspora [tiešsaiste]. Latviešu valodas aģentūras tīmekļvietne [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <https://valoda.lv/latviesu-valoda-arzemes/>

Latviešu valodas lietojums profesionālajā izglītībā (2010) – *Latviešu valodas lietojums profesionālajā izglītībā – situācijas izpēte un ieteikumi* [tiešsaiste]. Rīga: Rīgas pārtikas ražotāju vidusskola, LVA, 2010 [skatīts 12.12.2020]. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/10_valodas_lietojums.pdf

Latviešu valodas prasmes kvalitāte 2019 – *Latviešu valodas prasmes kvalitāte: valsts valodas prasmes pārbaudes rezultāti* [tiešsaiste]. LVA, 2019. Pētījuma darba grupa: Ilze Auziņa, Gunta Kļava, Anta Lazareva, Kristīne Levāne-Petrova, Baiba Mūrniece-Buļeva, Sarmīte Pāvulēna, Aira Semjonova [skatīts 10.01.2021]. Pieejams: <https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/Latvie%C5%A1u-valodas-prasmes-kvalit%C4%81te-preview.pdf>

Lazdiņa, Sanita (red.) (2015). *CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: izglītības paradigmas maiņa*. Metodisko rakstu krājums, Nr. 3. Rīga: LVA.

Lazdiņa, Sanita (red.) (2016). *Integrācija sākas ar mācīšanos: Latvijas pieredze 21. gadsimtā: skolotājiem darbā ar migrantiem*. Metodisko rakstu krājums, Nr. 4. Rīga: LVA.

Leta 2016 – Prasa reformēt integrācijas politiku. Leta, 22.12.2016 [tiešsaiste]. *LA.LV. Ziņu portāls Latvijai*. [skatīts 10.08.2020]. Pieejams: <https://www.la.lv/prasa-reformet-integrācijas-politiku>

LPSR Valodu likums 1989 – *LPSR Valodu likums* [tiešsaiste]. LPSR Augstākā Padome, Rīgā, 05.05.1989. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā Padome [skatīts 19.08.2020]. Pieejams: <http://valoda.aialab.lv/latval/vidusskolai/VALODA/v9-6.htm>

LR Valodu likums 1992 – *Latvijas Republikas Valodu likums. Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likumā* [tiešsaiste]. LR Augstākā Padome, 31.03.1992., stājas spēkā 05.05.1992, zaudē spēku 01.09.2000 [skatīts 19.08.2020]. *Likumi.lv*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/65484-par-grozijumiem-un-papildinajumiem-latvijas-padomju-socialistiskas-republikas-valodu-likuma>

LVA aptauja 2019 –

Sabiedrības aptauja: ģenerālajam kopumam reprezentatīva izlase, tiešās intervijas respondentu dzīvesvietās, 1115 respondentu. Aptaujas veicējs: Pētījumu centrs SKDS. Aptauja veikta: 2019. gada augusts–septembris

Sabiedrības aptauja, ģenerālajam kopumam reprezentatīva izlase: 18–34 gadi, tiešās intervijas respondentu dzīvesvietās, 580 respondentu. Aptaujas veicējs: Pētījumu centrs SKDS. Aptauja veikta: 2019. gada oktobris–decembris

LV portāls 2016 - Valsts prezidents: jāstiprina latviešu valodas pozīcijas sabiedrībā. Valsts prezidenta kanceleja, 08.12.2016 [tiešsaiste]. *LV portāls. Cilvēks. Valsts. Likums* [skatīts 10.08.2020]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/283897-valsts-prezidents-jastiprina-latviesu-valodas-pozicijas-sabiedriba-2016>

Mazākumtautību līdzdalība 2017 – *Mazākumtautību līdzdalība demokrātiskajos procesos Latvijā*. Analītiskais ziņojums [tiešsaiste]. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts [skatīts 15.12.2020]. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/media_file/mazakumtautibu20lidzdaliba20petijuma20zinojums20201711_0.pdf

Mācības valsts valodā 2021 – *Uzzini galveno par pāreju uz mācībām valsts valodā!* [tiešsaiste]. Biedrība „Izglītības, kultūras un inovatīvo projektu asociācija” [skatīts 12.05.2021]. Pieejams: <http://macibasvalstsvaloda.lv/lv/#informacijai>

McKay, Sandra Lee, Rubdy, Rani (2011). The Social and Sociolinguistic Contexts of Language Learning and Teaching. In: *The Handbook of Language Teaching*. H. L. Michael, J. D. Catherine (eds.). Blackwell Publishing, pp. 9–25.

Mieriņa, Inta (2016). *Bērnu valodu prasme un latviešu valodas zudums/zuduma intensitāte jaunajās mītnes zemēs* [tiešsaiste]. Rīga: LU FSI [skatīts 10.08.2020]. Pieejams: http://fsi.lu.lv/userfiles/image/ESF%20Latvijas%20emigrantu%20kopienas/Mierina_2016_Bernu_valodu_prasmes_%20latviesu_valodas_zudums.pdf

Mieriņa, Inta (2020). Jāmaina priekšstats, kā komunicēt ar diasporu [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2020 [skatīts 14.08.2020]. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/317959-jamaina-prieksstats-ka-komunicet-ar-diasporu-2020>

Mieriņa, Inta, Jansone, Rasa (2019). *Diasporas satiklošana: iesaistīšanās prakse un sadarbības iespējas: pētījuma rezultāti* [tiešsaiste]. Rīga: LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs [skatīts 10.08.2020]. Pieejams: https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/aktualitates/Diasporas_tiklosanas_-_Zinjums.pdf

Mieriņa, Inta, Koroļeva, Ilze (2015). Metodoloģiskie risinājumi emigrantu viedokļu izzināšanai pētījumā „Latvijas emigrantu kopienas”. No: I. Mieriņa (red.). *Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora*. Rīga: LU Filozofijas un Socioloģijas institūts.

Mieriņa, Inta, Ose, Liesma, Lāce, Agnese, Kaprāns, Mārtiņš (2017). *Vienojosas nacionālās identitātes un Latvijas kultūrtelpas nostiprināšana. Priekšlikumi sabiedrības integrācijas politikas plānam 2019.–2025. gadam*. Ekspertu ziņojums [tiešsaiste]. Rīga: KM, LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Petijumi/Ekspertu%20zinojums%20vienojosas%20nacionalas%20identitates%20un%20kulturtelpas%20nostiprinasanai.pdf

MK noteikumi Nr. 733. - *Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 733, 07.07.2009 [tiešsaiste]. *Likumi.lv* [skatīts 18.11.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=194735>

MK noteikumi Nr. 747 - *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 747, Rīgā 2018. gada 27. novembrī, prot. Nr. 56, 38. § [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 17.07.2020, Nr. 136 [skatīts 18.07.2020]. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2020/136.5>

MK rīkojums Nr. 630 *Par Valsts valodas politikas pamatnostādņem 2015.–2020. gadam*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 630, Rīgā, 2014. gada 3. novembrī, prot. Nr. 58, 47. § [tiešsaiste]. *Likumi.lv*. [skatīts 14.08.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/270016-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2015-2020-gadam>

Nelde, Peter H. (1986). Language contact means language conflict. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 8, No 1&2, pp. 33–42.

OECD (2020). *PISA 2018 Results, Vol. VI: Are Students Ready to Thrive in an Interconnected World?* PISA [online]. Paris: OECD Publishing [cited 12.11.2020]. Available: <https://doi.org/10.1787/d5f68679-en>

Ó Riagáin, Pádraig (2002). *The consequences of demographic trends for language learning and diversity* [online]. DGIV, Council of Europe [cited 18.07.2020]. Available: <https://rm.coe.int/the-consequences-of-demographic-trends-for-language-learning-and-diver/1680886eb2>

Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu [tiešsaiste]. Ministru kabineta tīmekļvietne, 03.06.2020 [skatīts 20.01.2021]. Pieejams:

<https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/par-arkartejas-situacijas-izsludinasanu-nav-speka>

Par REA 2018 - Grozījumi likumā „Par Rīgas Ekonomikas augstskolu” [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2018, Nr. 216, 01.11.2018 [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2018/216.4>

Pāreja uz mācībām valsts valodā 2018 - *Uzzini galveno par pāreju uz mācībām valsts valodā*, 04.09.2018. [tiešsaiste]. Izglītības un zinātnes ministrijas tīmekļvietne [skatīts 19.08.2020]. Pieejams: <http://izm.gov.lv/lv/aktualitates/2942-infografiki-par-pareju-uz-macibam-valsts-valoda>

Paulston-Bratt, Christina (1994). *Linguistic Minorities in Multilingual Settings. Implications for Language Policies*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Phillipson, Robert, Skutnabb-Kangas, Tove (2011). The Politics and Policies of Language and Language Teaching. In: *The Handbook of Language Teaching*. H. L. Michael, J. D. Catherine (eds.). Blackwell Publishing, pp. 26–41.

PMLP –

PMLP reģistrs – *Iedzīvotāju reģistra statistika*: uz 01.07.2020, uz 01.01.2020 [tiešsaiste]. LR Iekšlietu ministrijas PMLP [skatīts 28.09.2020]. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/>

PMLP statistika – *Statistika: uzturēšanās atļaujas* [tiešsaiste]. LR Iekšlietu ministrijas PMLP [skatīts 30.04.2020]. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/uzturesanas-atlajas.html>

Pošeiko, Solvita (2018). Lingvistiskās ainavas valodas pārvaldība Latvijā: no teorijas līdz metalingvistiskām sarunām par valodu situāciju publiskajā telpā. *Scriptus Manet: humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls*, Nr. 7. A. Helviga (atb. red.). Liepāja: LiePA, 8.–38. lpp.

Preece, Siân (ed.) (2016). *The Routledge Handbook of Language and Identity*. Routledge Handbooks.

Priekšlikums 2018 – *Priekšlikums. Padomes ieteikums par visaptverošu pieeju valodu mācīšanas un mācīšanās procesiem*, Briselē, 22.05.2018, COM(2018) 272 final, 2018/0128(NLE) [tiešsaiste]. Eiropas Komisija [skatīts 01.12.2018]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/DOC/?uri=CELEX:52018DC0272&from=LV>

Programma 2018 - *Par valsts pētījumu programmu „Latviešu valoda”*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 465, Rīgā 2018. gada 2. oktobrī, prot. Nr. 44, 42. § [tiešsaiste]. *Likumi.lv* [skatīts 17.07.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/301965-par-valsts-petijumu-programmu-latviesu-valoda>

Protesta vēstule 2020 – Latvijas sabiedrības protesta vēstule pret grozījumiem Augstskolu likumā [tiešsaiste]. *Latvijas Vēstnesis*, 2020. gada 15. jūnijā. [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/317255-latvijas-sabiedribas-protesta-vestule-pret-grozijumiem-augstskolu-likuma-2020>

Ricento, Thomas (2015). Political Economy and English as a „Global” Language. In: *Language Policy and Political Economy. English in a Global Context*. T. Ricento (ed.). Oxford University Press, pp. 27–47.

Richards, Jack C., Renandya, Willy A. (2002). Teaching writing. In: *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice*. J. C Richards, W. A. Renandya (eds.). Cambridge University Press, pp. 303–305.

Riekstiņš, Jānis (2012). *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju*. Rīga: LVA.

Rīkojums Nr. 42 – *Par valsts valodas apguves valsts programmu* [tiešsaiste]. Prezidenta rīkojums Nr. 42. Rīgā, 20.02.1996. [skatīts 20.01.2021]. Pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/> <https://likumi.lv/ta/id/39094-par-latviesu-valodas-apguves-valsts-programmu>

SestDiena 2016 – Vai aicinājums publiskām personām ar krievvalodīgajiem medijiem runāt krievu valodā ir aktuāls? Viedoklis pret. Jānis Valdmanis, LVA vadītājs [tiešsaiste]. *Viedokļu sadursme, laikraksts „Diena” („Sestdiena”)*, 16.12.2016., Jānis Kincis (pārpublicējums LVA tīmekļvietnē) [skatīts 01.09.2020]. Pieejams: <https://valoda.lv/vai-aicinajums-publiskam-personam-ar-krievvalodigajiem-medijiem-runat-krievu-valoda-ir-aktuals/>

Skola2030 – *Par projektu. Atbalsts mācību pieejas maiņai* (17.10.2016.–31.12.2023.) [tiešsaiste]. Projekts Nr. 8.3.3.3./16/002. Kompetenču pieēja mācību saturā. VISC, ESF [skatīts 20.01.2021]. Pieejams: <https://skola2030.lv/lv/par-projektu>

Skola2030 – *Valodas* [tiešsaiste]. Skola 2030. [skatīts 18.07.2020]. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/lv/skolotajiem/macibu-jomas/valodas>

Spolskis, Bernards (2011). *Valodas pārvaldība*. I. Druviete (tulk.). Rīga: Zinātne.

Spolsky, Bernard (2009). *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press. [Tulkotājs: B. Spolskis. *Valodas pārvaldība*. I. Druviete (tulk.). Rīga: Zinātne, 2011].

Spolsky, Bernard (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stevens, Gillian (1992). The Social and Demographic Context of Language Use in the United States. *American Sociological Review*, Vol. 5, No. 2, pp. 171–185.

Stickel, Gerhard, Robustelli, Cecilia (eds.) (2015). *Language Use in University Teaching and Research. Contributions to the Annual Conference 2014 of EFNIL in Florence*. Duisburg Papers on Research in Language and Culture. Peter Lang Edition.

ST lēmums lietā Nr. 2017-01-01 – *Lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2017-01-01*. Satversmes tiesas lēmums, Rīgā 2017. gada 17. novembrī [tiešsaiste]. Likumi.lv. [skatīts 17.07.2020.] Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/295206-par-tiesvedibas-izbeigšanu-lieta-nr-2017-01-01>

ST lēmums lietā Nr. 2020-33-01 – *Par jautājumu uzdošanu Eiropas Savienības tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai lietā Nr. 2020-33-01*. Satversmes tiesas lēmums, Rīgā 2020. gada 14. jūlijā [tiešsaiste]. Likumi.lv [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/316073-par-jautajumu-uzdosanu-eiropas-savienibas-tiesai-prejudiciala-nolemuma-pienemsanai-lieta-nr-2020-33-01>

ST pārskats 2019 – *Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2019*. Rīga: Satversmes tiesa, 2020. Pieejams arī: http://www.satv.tiesa.gov.lv/other/WEB_2019_Satversmes_tiesas_gada_gramata.pdf

ST spriedums lietā Nr. 2018-12-01 – *Par 2018. gada 22. marta likuma „Grozījumi Izglītības likumā” 1. panta pirmās daļas, otrās daļas vārdu „pirmsskolas izglītības un pamatizglītības pakāpē, ievērojot šā likuma 41. panta noteikumus”, 3. panta pirmās daļas vārda „pamatizglītības” un 2018. gada 22. marta likuma „Grozījumi Vispārējās izglītības likumā” 2. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta otrajam teikumam, 112. pantam un 114. pantam*. Satversmes

tiesas spriedums Latvijas Republikas vārdā, Rīgā 2019. gada 23. aprīlī lietā Nr. 2018-12-01 [tiešsaiste]. Likumi.lv [skatīts 19.08.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/306393-par-2018-gada-22-marta-likuma-grozijumi-izglitibas-likuma-1-panta-pirmas-dalas-otras-dalas-vardu-pirmsskolas-izglitibas>

ST spriedums lietā Nr. 2018-22-01 – *Par 2018. gada 22. marta likuma „Grozījumi Izglītības likumā” 1. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91. panta otrajam teikumam, 112. panta pirmajam teikumam un 114. pantam*. Satversmes tiesas spriedums Latvijas Republikas vārdā, Rīgā 2019. gada 13. novembrī lietā Nr. 2018-22-01 [tiešsaiste]. Likumi.lv [skatīts 19.08.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/310694-par-2018-gada-22-marta-likuma-grozijumi-izglitibas-likuma-1-panta-pirmas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-pantam-91-panta-otrajam-teikumam-112-panta-pirmajam-teikumam-un-114-pantam>

ST spriedums lietā Nr. 2019-12-01 – *Par Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešā teikuma, 56. panta trešās daļas un pārejas noteikumu 49. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 112. pantam* [tiešsaiste]. Satversmes tiesas spriedums LR vārdā Rīgā 2020. gada 11. jūnijā lietā Nr. 2019-12-01. Likumi.lv [skatīts 19.07.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315372-par-augstskolu-likuma-5-panta-pirmas-dalas-tresa-teikuma-56-panta-tresas-dalas-un-parejas-noteikumu-49-punkta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-105-un-112-pantam>

Šalme, Arvils, Auziņa, Ilze (2016a). *Latviešu valodas prasmes līmeņi: pamatlīmenis A1, A2, vidējais līmenis B1, B2*. Rīga: LVA.

Šalme, Arvils, Auziņa, Ilze (2016b). *Latviešu valodas prasmes līmeņi: augstākais līmenis C1, C2. Vadlīnijas*. Rīga: LVA.

Šūpule, Inese, Apine, Linda, Salmiņa, Liene, Kārkliņa, Ieva, Krieķe, Līva (2016). *Remigrācijas politika Latvijā un citās valstīs*. LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Pieejams arī: https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Reemigrācijas_Politika_Zinojums_kopaa_17-01-2017_.pdf

Tagad 2018 – *Latviešu valoda un literatūra TAGAD*. Priekam. Izaugsmei. Labjuņībai [tiešsaiste]. *Tagad. Zinātniski metodisks izdevums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, Nr. 1 (11) [skatīts 18.07.2020]. Pieejams: https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2019/10/TAGAD_1.2018_web_small.pdf

Valodas situācija Latvijā 2004–2010 – *Valodas situācija Latvijā: 2004–2010*. Sociolingvistisks pētījums. I. Druviete (zin. red.), G. Kļava, I. Vītola (atb. red.). Autoru kol. Rīga: LVA, 2011. Pieejams arī: https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/ValoduGramata_lppSatars.pdf

Valodas situācija Latvijā 2010–2015 – *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Sociolingvistisks pētījums. L. Lauze (zin. red.), G. Kļava (atb. red.). Autoru kol. Rīga: LVA, 2016. Pieejams arī: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/VSL_2015_web.pdf

Valsts valodas likums 2008 – *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. VVA, autoru kol. I. Druviete (red.). Rīga: Zinātne.

van Hoorde, Jan. 2020. *(Super)Diversity and National Languages* [online]. ECSPM 2020 Symposium [cited 14.12.2020]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=X8n7QGxPzIo>

Veidemane, Ruta (1988). *Latviešu valoda. Stāvoklis un perspektīva. Literatūra un Māksla*, 1988, 1. jūl.

Veisbergs, Andrejs (red.) (2013). *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Veisbergs, Andrejs (2013). *Reality and Perceptions of Multilingualism in the Baltic States. Humanities and Social Sciences. Latvia*, Vol. 21, Issue 1 (Spring–Summer 2013). Riga: University of Latvia, pp. 52–71.

Venice Commission 2020 – *Latvia. Opinion the recent amendments to the legislation on education in minority languages* [online]. Strasbourg, 18 June 2020, Council of Europe. Venice Commission [cited 19.08.2020]. Available: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)012-e)

Viedoklis par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu: Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Konstitucionālo tiesību komisija. Rīgā, 2012. gada 17. septembrī.

Vispārējās izglītības likums, 10.06.1999. Grozījumi, 28.05.2020 [tiešsaiste]. Likumi.lv [skatīts 18.11.2020]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/20243-visparejas-izglitibas-likums>

VISC 2018 – *Par centralizētā eksāmena latviešu valodā mazākumtautību izglītības programmās 9. klasei mutvārdu daļu 2018./2019. mācību gadā* [tiešsaiste]. Valsts izglītības satura centrs [skatīts 14.02.2021]. Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/dokumenti/metmat/09_maztaut_latval_ce_mutv_2018_2019.pdf

VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. LU LVI. Rīga: LVA.

VVPP 2005-2014 – *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam*. Rīga, 2007. Pieejamas arī: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Normativie_dok/IZM_010305_Valsts_valodas_polit_pamatnost_2005-2014.pdf

VVPP 2015-2020 – *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam (informatīvā daļa)*. Rīga: 2014 [tiešsaiste]. Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti [skatīts 12.07.2020]. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40333469>

VVC nolikums – *Valsts valodas centra nolikums*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 202, Rīgā 2005. gada 22. martā, prot. Nr. 15, 13.§ (ar grozījumiem, Ministru kabineta noteikumi Nr. 717, Rīgā 2009. gada 30. jūnijā, prot. Nr. 45, 5. §) [tiešsaiste]. Valsts valodas centra tīmekļvietne [skatīts 14.08.2020]. Pieejams: <https://vvc.gov.lv/index.php?route=product/category&path=172&highlight=valsts%20valodas%20centra%20nolikums>

Wee, Lionel, Goh, Robbie B. H., Lim, Lisa (eds.) (2013). *The Politics of English. South Asia, Southeast Asia and the Asia Pacific*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Weinreich, Uriel (1953). *Languages in Contact*. New York: Linguistic Circle of New York.

Wright, Sue (2016). *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*. 2nd edition. Palgrave Macmillan.

Zanders 2019 – *Zinātne latviešu valodā provinciālisms?* [tiešsaiste]. Komentārs, 02.12.2019. Satori [skatīts 17.01.2021]. Pieejams: <https://satori.lv/article/zinatne-latviesu-valoda-provincialisms>

Ziņojums 2017 – *Informatīvais ziņojums par pāreju uz mācībām valsts valodā vispārējās izglītības iestādēs* [tiešsaiste]. IZM, 10.11.2017 [skatīts 20.01.2021]. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/lv/informativais-zinojums-par-pareju-uz-macibam-valsts-valoda-visparejas-izglitibas-iestades>

Ziemele, Ineta (2020). Priekšvārds. *Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2019*. Rīga: Satversmes tiesa.

Language situation in Latvia: 2016–2020

Latvian Language Agency

Rīga 2021

In Latvian

Valodas situācija Latvijā: 2016–2020

Latviešu valodas aģentūra

Lāčplēša iela 35-5, Rīga, LV-1011

www.valoda.lv